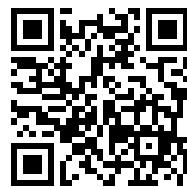

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

P97-2058

ISBN=216290

Digitized by

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST.

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST

DOOR

N. ADRIANI,

LITT. DR., BENOEMD AFGEVAARDIGDE VAN 'T NEDERLANDSCH
BIJBELGENOOTSCHAP.

Uitgegeven door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap.

LEIDEN,
A. H. ADRIANI.
1893.

I N H O U D.

Voorbericht	Blz. IX.
Inleiding. — De Sangir-groep, 1. — Filippijn-sche taalgroep, 2. — Sangiresche geschriften, 3. — Dialekten, 5. — Vreemde Woorden, 6. — Sasahara, 7.	
Hoofdstuk I. Schrift en Uitspraak	8.
Alfabet, 8. — Klinkers, 8. — Tweeklanken, 9. — Uitspraak der klinkers, 10. — Medeklinkers, 12. — Indeling der letters, 14. — Klemtoon, 14. — Id. der vreemde woorden, 19.	
Hoofdstuk II. Woordvorm.	20.
Stamwoorden, 20. — Verlenging en verkorting der woorden, 23. — Overige woord-variaties, 27. — Klankverandering, 27. — Verandering van sluiter, 28. — Omzetting van lettergrepen, 29. — Nasaleering van lettergrepen, 29 — De sluiters, 30. — De toonlooze eindlettergreep, 37.	
Hoofdstuk III. Klankovergangen	40.
Klinkers, 40. — Medeklinkers, 44.	

	Blz.
Hoofdstuk IV. Sasahara.	53.
Omschreven woorden, 56. — Vertalingen, 58. — Vermommingen, 60. — Verouderde woorden, 60. — Hooge woorden, 61. — Vorm der Sasahara-woorden, 63.	
Hoofdstuk V. Woordafleiding	66.
Reduplicatie, 66. — Woordherhaling, 70. — Samenstelling, 72. — Voor-, in- en achtervoegsels, 73. — Lijst der voorvoegsels, 74. — Id. der in- en achtervoegsels, 75. — Taha, 75. — Ka, 80. — I, 86. — Ma*, 88. — Mě*, 89. — Pa*, pě*, 93. — Mę, 96. — Pę, 102. — Ma, 104. — Měmpa*, 110. — Masi, 112. — Maka, ika, 113. — Makapa*, -pě*, pę, 115. — Makaka, 117. — Mapa*, -pě*, -pę, 118. — Mapa, mapaka, 119. — Mapępapa*, mepęta, 120. — Ipaka, 121. — Maki, ipaki, ipakipa*, -pě*, -pę, 123. — Mętęngka, mętęngki, enz., 125. — Męti*, mętu*, 126. — Hę*, hu, hu*, 128. — Lę*, li*, lu*, 130. — Taghu, tahu, tahi, 132. — Ta, 133. — Ta*, ti*, tu*, 135. — Tu, 137. — Sa, 138. — Bi, bi*, 139. — Bajı*, baļu*, paļi*, 139. — Kajı*, kaļu*, 140. — Para, paļa, 141. — Ka, ka*, 142. — Um, 145. — In, 151. — Al, 151. — Ar, 152. — Ah, 153. — An, 154. — Ang, ěng, eng, 155. — I, e, 166.	
Hoofdstuk VI. Werkwoorden. . . .	169.
Tijden, 170. — Futurum, 170. — Praesens, 172. — Praeteritum, 176. — Wijzen, 179. — Imperatief, 179. — Vetatief, 181. — Conditionalis, 184. — Optatief, 185. — Concessief, 187. — Adhortatief, 188. — Infinitief, 188. — Geslacht, 188. — Eerste Passief, 189. — Tweede	

Passief, 190. — Derde Passief, 191. — Getal, 193. — Gereduplicateerde vormen, 196. — Onregelmatige werkwoorden, 198. — Constructie der Werkwoorden, 204. — Overzicht der Werkwoorden, 207.—Vervoeging der Transitieve Werkwoorden, 208. — Vervoeging der Intransitieve Werkwoorden, 212. — Vervoeging der Intr. Passieve werkwoorden, 213. — Vervoeging met -u m-, 214. — Aanmerkingen, 215.	
H o o f d s t u k VII. Z e l f s t a n d i g e N a a m w o o r d e n	216.
Stamwoorden, 216. — Samengestelde woorden, 217. — Geslacht, 217. — Getal, 218. — Naamval, 219.	
H o o f d s t u k VIII. B i j v o e g e l i j k e N a a m w o o r d e n	224.
Stam-adjectieven, 224. — Samengestelde adjetieven, 225.	
H o o f d s t u k IX. T e l w o o r d e n	227.
Hoofdtelwoorden, 227.— Rangtelwoorden, 230.— Adverbia Numeralia, 231.— Verdeelingsgetallen, 232. — Onbepaalde en Vragende Telwoorden, 232. — Breuken, 234.— Hulptelwoorden, 234.	
H o o f d s t u k X. V o o r n a a m w o o r d e n	236.
Persoonlijke Voornaamwoorden, 236. — Bezittelijke Voornaamwoorden, 239. — Aanwijzende Voornaamwoorden, 241. — Naanwijzer, 242. — Lidwoord, 244. — Vragende Voornaamwoorden, 247. — Betrekkelijke Voornaamwoorden, 248. — Wederkeerend Voornaamwoord, 250. — Onbepaalde Voornaamwoorden, 251.	
H o o f d s t u k XI. B i j w o o r d e n	252.
Bijwoorden van plaats, 252. — Van tijd, 253. — Van wijze, 256. — Van graad, 257. — Van verschillenden aard, 259. — Kai, 260. — Pia, 263.	

	Blz.
Hoofdstuk XII. Voegwoorden en Nadruk- wijzers	264.
Verbindende voegwoorden, 264. — Tegenstel- lende, 267. — Redengevende, 269.— Voorwaarde- lijke, 272. — Nadrukwijzers, 273.	
Hoofdstuk XIII. Voorzetels	277.
Hoofdstuk XIV. Tusschenwerpsels . . .	279.
Bijvoegels en verbeteringen.	

VOORBERICHT.

In de spelling der Sangireesche woorden, ben ik zoo-veel mogelijk trouw gebleven aan het systeem dat Mej. STELLER in hare geschriften gebruikt. De afwijkingen, die ik mij heb veroorloofd, zijn: het schrijven van *ng* in plaats van *n* vóór de *k*, van *u* en *e* voor de pron. suffixa van den 2^{den} en 3^{den} pers. in plaats van *ah* en *eh* (zie bl. 17, noot 1), 't weglaten van 't distinctieve accent op de *e* van de bl. 83 (*Ka*, N°. 1) genoemde vormen (in de bovengenoemde werken vindt men *kaa/ae*, enz.) en 't aanduiden van den kleinton door den acutus, in plaats van door den circumflexus, welk laatste teeken ik gebruikt heb, om samenge trokken lettergrepen aan te duiden.

De voorbeelden zijn deels aan de geschriften van Mej. STELLER ontleend, deels ook zinnen uit de dagelijksche taal, ter verduidelijking der opgegeven regels. Aan de Sangireesche handschriften, die mij ten dienste stonden, heb ik er bijna geene ontleend, daar deze geschriften veel minder zuiver van taal zijn dan de gedrukte teksten en te weinig afwisselend van inhoud, om voor alle noodige gevallen voorbeelden te leveren.

De spelling der verwante talen is die der bronnen;

in de woorden aan de Filippijnsche talen ontleend, is de Spaansche spelling veranderd in de Nederlandsche. De spelling der Makassaarsche en Bugineesche woorden is in overeenstemming gebracht met die der Sangireesche, om de gelijkheid beter te doen uitkomen.

Hilversum, 15 Mei 1893.

N. ADRIANI.

INLEIDING.

De eilanden, die tot de Sangir-groep gerekend worden, zijn voornamelijk Groot-Sangir (Sangihé, bij de bewoners ook Tana-lawo), Siauw (Siáu) en Tagulandang (Taghuandang). Ten N. en W. van Groot-Sangir en tusschen dit eiland en 't Z.lijker gelegen Siauw, liggen een aantal zeer kleine eilanden, waarvan sommige bewoond worden door Sangireezen en Siauwers, maar de meeste geen bewoners hebben.

De Sangir-groep ligt tusschen 4° en 2° N.B. en 125° en 126° O.L. (Gr.). Zeer dikwijls wordt zij met de meer N.lijk gelegen Talaut-groep (Talaudé, bij de bewoners zelf Tałoda), waarvan 't belangrijkste eiland Salibabu (Sałibabu), 't grootste Karkelang (Karakelang) is, samengevat onder den naam van »Sangir en Talaut-Achipel», die zich dan tusschen 5° en 2° N.B. en 125° en 127° O.L. uitstrekkt en ten N. grenst aan Mindanau (Mangindano), 't grootste eiland der Filippijnen¹). De bewoners van dezen Sangir- en Talaut-Achipel spreken twee talen, het Sangireesch en het Talautsch, eigenlijk twee dialekten van ééne taal, daar zij zeer nauw met elkaar en verder met verscheidene talen der

1) Zie verder: de Hollander, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 3e uitg. Dl. II bl. 253—59.

Filippijnen en der Minahasa verwant zijn. Eenige Minahasische talen staan weer verder af, maar kunnen toch met de groep waartoe 't Sangireesch, Talautsch en de overige talen der Minahasa behooren, samengenomen, of als een tusschen-groep beschouwd worden, die den overgang tot de talen van Midden- en Zuid-Celebes vormt.

Tot de *Filippijnsche Groep* behooren dan 't Tagalog, Ibanag, Bikol, Iloko, Pangasinan en Pampanga (alle op Luzon), 't Mindanausch, de Bisaya-dialekten, 't Sangireesch en Talautsch en van de Minahasa-talen 't Ponosakansch (met 't Mongondousch), Bentenansch en Bantiksch. Tot eene *sub-Filippijnsche* groep kan men rekenen 't Bulusch (met 't Pakēwa, Sea en Dano) en het Sawangsch. Deze sluiten zich meer bij de talen der Toradja's, 't Makassaarsch, Bugineesch, Saleiersch en Madureesch aan. Tot eene *tweede sub-Filippijnsche Groep* kunnen waarschijnlijk gebracht worden de talen van 't eiland Palawan en der Solog of Sulu-eilanden met die van N. Borneo. Maar zij zijn nog te weinig bekend dan dat dit nu reeds zou kunnen uitgemaakt worden.

Prof. Kern rekent ook het Singkansch of Sideisch (op Formosa), door Dr. Brandes »Formosaansch“ genoemd ¹⁾, tot de Filippijnsche taalgroep ²⁾. Bij afwezigheid van een juist criterium voor verwantschap, zijn deze grenzen niet nauwkeurig te bepalen.

In dit Proefschrift wordt behandeld de taal van Groot-Sangir en meer speciaal het *dialekt van Manganitu*. Deze tongval houdt zich n.l. het strengst aan de regels van spraakkunst en welluidendheid en heeft aan de vestiging van een Zendeling, die sinds 35 jaren te Manganitu woont, zijn letterkundige opkomst te danken. Gedurende

1) Brandes, Proefschrift, bl. 28, noot 2.

2) Zie Kern, De Fidji-taal, bl. 3.

dien tijd is op Sangir de bevolking op geestelijk en zedelijk gebied belangrijk vooruitgegaan, heeft voor een groot deel het Christendom aangenomen en bezit, door de zorg der Zendelingen, een aantal geschriften, waarvan hier eene lijst volgt.

1. Katechismus, ute ene Tentiro bou Agaman Mesehi, niwohe bou Tuwan-tuwan Pandita su Tahanusan Sangihe — eene vertaling van den kleinen Lutherschen Catechismus, door den heer E. T. Steller, nagezien in vereeniging met de heeren Schröder en Kelling, gedrukt op de Rehoboth-Zending-Pers, Meester-Cornelis 1871.

2. Bijbelsche Geschiedenis, vert. door C. J. M. L. Schröder, zendeling te Tabukan, Mr. Cornelis 1871.

Van de hand van den heer F. Kelling, zendeling op Tagulandang:

3. Elkitab, Bahagean karuane, mangalene Pēdariandi Buhu — vertaling van het Nieuwe Testament, Britsch en Buitenl. Bijbel-Gen. 1883.

4. Buke u Masmur, ko Susi — Het Boek der Psalmen. Londen, Br. en B. B. Gen. 1886.

5. Amtsäl i Soleiman, enee Tatentirongu kapapan-dengu Pētatumbiahe — de Spreuken van Salomo. Londen, Br. en B. B. Gen. 1888.

6. Katechismus atou manga Kakiwalo dingangu Sasim-bahe — vertaling van den Heidelbergischen Catechismus. 2^e uitgave, Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

7. Tatintiro manimbu, mangalene: manga Kakiwalo dingangu Sasimbahe bou Hikajetu Elkitab — vertaling van prof. Doedes' Handleiding bij het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis. 3^e uitg. Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

Van de hand van mejuffrouw C. W. J. Steller, vroeger woonachtig te Manganitu:

8. Catechismus, mangaleneh: Tatentiro (agama Sahani) piä Kakiwoneh r. Sasimbangeh — Heidelbergse Ca-

techismus, Utrecht, Kemink en Zoon 1880. 2e uitgave Leiden, E. J. Brill 1891.

9. Catechismus, titel als N°. 8, met bijvoeging van: nipahię liman Fatsal, Tumpan Tuang E. T. Steller, nitara su karuasujeneh — 2e herziene uitgave van den kleinen Lutherschen Catechismus. Leiden, E. J. Brill 1889. Eene 3e uitgave verscheen onder denzelfden titel in 1891.

10. Indjil Susi e tuhū bēken Rasul i Mattheus — vert. van 't Mattheus-Evangelie. Uitgeg. door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap, Leiden, E. J. Brill 1889.

11. Indjil S. t. b. R. i Markus — Id. id. 1890.

12. Bēke limanpujo-dua wouraung u Pēdariandi Tēbe e. — 52 geschiedenis uit het Oude Testament. Leiden, E. J. Brill 1890.

13. B. L. w. P. Wuhu e. — Id. uit 't N. T. Leiden, E. J. Brill 1891.

14. Almanak u Tau Sahani, Taung 1893. — Christelijke Almanak voor 1893. Leiden, E. J. Brill. Dit boekje bevat ook eenig mengelwerk.

15. Indjil Susi e tuhū bēken Lukas. — Vert. van 't Lukas-Evangelie. Leiden, E. J. Brill. 1893. Uitgegeven door 't Ned. Bijbelgen.

Van de hand van den heer J. F. G. Riedel:

16. Nederduitsch en Sangi-Manganitusch woordenlijstje. Tijdschr. voor Ind. T. L. en V. k. X, 375 vlgg. Batavia 1861.

17. Beschrijving van de uitbarsting van den Awuh Taruna, in Siauwisch dial. Ibid. XVI, 90. vlgg. Bat. 1867.

18. Bijdrage tot de kennis der talen op de eilanden Lésung, Panai, Balangingi, Solog, Sangi, en op Noord en Midden-Selebes. Verh. Bat. Gen. Dl. XXXVI. Batavia 1868.

19.. Inih e Beke lahah Bawihoh dingangu Sesamboh gahih-gahih e. — Eenige Sangireesche verhalen en liederen. Batavia 1868.

Voorts zijn, door de zorg van den heer Steller, in de laatste 10 jaren een aantal verhalen, liederen, stukken over inlandsche plechtigheden en gebruiken, raadsels enz. opgeschreven, die later zullen uitgegeven worden, evenals ook een Sangireesch-Nederlandsch woordenboek, door mej. Steller saamgesteld.

Door dit alles heeft het Manganitusch de suprematie verkregen over de andere dialekten van Groot-Sangir, nl. die van de landschappen Tabukan (*Tawukang*), Kandar (*Kendahé*), Kolongan (*Kalongang*) en Taruna (*Thuna*). De dialektische verschillen zijn overigens niet groot: het gebruik van een klein aantal woorden, die 't Mang. niet heeft of in eene andere beteekenis gebruikt en eene andere uitspraak van enige klinkers en medeklinkers, volgens vaste klankafwisselingen, die dus voor de taalvergelijking van nut zijn. De bewoners dezer streken verstaan elkaar dan ook zonder moeite en spreken het Mangan. dialekt gemakkelijk na, waar hen dit voor bespotting vrijwaart. Over 't algemeen hebben deze dialekten een ouderwetscher tint dan 't Manganitusch. Bij de klankleer zal ik er op terugkomen.

Op Siauw en Tagulandang worden twee dialekten gesproken, die naast het Manganitusch staan. Deze drie tongvallen kunnen dus onder den naam »Sangireesch» worden saamgevat. Het Tagulandangsche, voor zoover het nog niet ver-maleischt is, staat dan tusschen Manganitusch en Siauwisch in. Indien de geschriften van den heer F. Kelling een juist beeld dezer taal geven, ('t geen om den aard van 't werk wel niet zonder voorbehoud kan aangenomen worden) zou men zeggen dat zij op weg is geheel te verbasteren.

In 't landschapje Tamako, op Gr. Sangir, dat sinds langen tijd aan Siauw onderhoorig is, bespeurt men den invloed van 't Siauwisch.

Het Sangireesch heeft een aantal vreemde woorden opgenomen. Men treft er Perzische, Arabische, Portugeesche, Sanskrit, Maleische, Spaansche en Hollandsche woorden in aan. De woorden uit de 4 eerstgenoemde talen zijn echter alle door 't Maleisch in het Sangireesch gekomen. De Arabieren, Perzen, Indiërs en Portugeezen hebben zich op Sangir nooit duurzaam gevestigd, terwijl zoowel door het drukke verkeer met de Minahasa en door de Evangelie-prediking die vroeger in 't Maleisch geschiedde¹⁾ en het gebruik van den Maleischen bijbel ten gevolge had, als door de minachtende houding, die menig regeerings-ambtenaar tegenover 't Sangireesch heeft aangenomen, de invloed van 't Maleisch zeer groot is geweest. Het Sangireesch heeft dan ook geen andere Sanskrit, Perzische, Arabische en Portugeesche woorden opgenomen, dan die welke ook reeds in 't Maleisch voorkomen. Zelfs aan den vorm is bij de meeste duidelijk te zien, dat zij door den Maleischen trechter zijn gevloeid.

Door staatkundige overheersching hebben aanvankelijk de Spanjaarden, later de Nederlanders, het Sangireesch den invloed hunner taal doen gevoelen. 't Aantal Spaansche en Hollandsche woorden is echter niet groot. De Spaansche overheersching heeft niet lang geduurd en met de weinige Nederlanders op Sangir komt slechts een deel der bevolking in aanraking. Intusschen moet

1) Thans geschiedt zij in 't Sangireesch. Prof. Kern maakte mij opmerkzaam op een bericht in van Troostenburg de Bruyn's »De Her-vormde kerk in N. O. I." bl. 472 volgens 't welk er reeds in 1683 door Ds. Cornelis de Leeuw, predikant van Ternate, in 't Sangireesch gepredikt is. »Hij is de eenigste die dit gedaan heeft. Ook stelde hij een Sangireesch vraagboekje samen, dat 'om verschillende redenen" door den Kerkeraad van Batavia verworpen werd. Zijne letterkundige nalatenschap schijnt geheel te zijn verloren geraakt, hetgeen zeer zeker te jammeren is."

men de Sangireezen eer tegengaan dan vrij laten in hunne neiging om met de kennis van vreemde woorden te prunken. In de werken van mej. Steller is een zeer duidelijk streven op te merken om het aantal vreemde woorden tot een minimum te beperken. Tegen de regeeringsambtenaren moet de bevolking evenwel Maleisch blijven spreken, waardoor onder haar de opvatting blijft leven, dat het gebruik dezer taal (hoe dan ook), een hoogerentrap van beschaving vertoont.

Naast de gewone taal, is op Sangir nog een geheime taal in gebruik, Sasahara genaamd. Deze taal wordt op zee gesproken, opdat de geesten de plannen der varenden niet zullen afluisteren en die uit kwaadwilligheid verijdelen. Voor een groot deel zijn de woorden dezer taal omschrijvingen van de daarmee aangeduide voorwerpen, waaruit men kan zien, welke eigenschap der bedoelde zaak de Sangireezen voor de meest karakteristieke houden. Ook voor plaatsnamen is dikwijls een Sasahara-term vorhanden, gewoonlijk eene vertaling van dien naam, indien de beteekenis daarvan nog bekend is. Op deze wijze wordt de taal door het volk zelf gecomentarieerd. Ook in de poëzie wordt deze taal gebruikt en het lijdt wel geen twijfel, of zij heeft vroeger nog een veel uitgebreider functie gehad. De kennis van het Sasahara is lang niet algemeen onder de Sangireezen en 't is niet gemakkelijk er eenigszins volledige gegevens over te verzamelen. Die, welke mij ten dienste stonden, heb ik in een afzonderlijk hoofdstuk bewerkt.

Over de letterkunde der Sangireezen hoop ik bij de uitgave der handschriften het noodige te kunnen zeggen.

HOOFDSTUK I.

Schrift en Uitspraak.

Het Sangireesch wordt geschreven met Latijnsche karakters, die de bevolking onder 't bestuur der O. I. C. heeft geleerd. Van een inlandsch schrift, zooals dat op de Filippijnen, Sumatra, Java en Celebes voorkomt, is geen spoor.

Daar men voor de transcriptie der Sangireesche woorden de *c*, *f*, *j*, *q*, *v*, *x*, *y* en *z* kan missen, doch voor eene tweede uitspraak van *g* en *l* de teekens *gh* en *l̄* en voor de gutturale nasaal 't teeken *ng* moet gebruiken, zoo bestaat het Sangireesche alfabet uit de volgende 21 letters:

a, b, d, e, g, gh, h, i, k, l, l̄, m, n, ng, o, p, r, s, t, u, w.

Over de uitspraak dezer letters valt het volgende te zeggen:

De **klinkers** komen in tweeërlei uitspraken voor, naarmate zij in opene of in gesloten lettergrepen staan. De uitspraak in opene lettergrepen is als de onze in hetzelfde geval. De gesloten lettergrepen zijn nooit zooals in 't Nederlandsch geheel gesloten, maar slechts ten deeple en wel op twee wijzen: 1^e door een neusklank (in dit geval zal de lettergreep *los gesloten* worden genoemd) en 2^e door een afgestooten uitspraak van den klinker der lettergreep,

die ook uit 't Makassaarsch en Bugineesch is bekend¹⁾. Bij deze uitspraak (de lettergreep zal dan *half gesloten* worden genoemd) is het alsof er een medeklinker op den klinker volgt, die niet tot zijn recht komt en in 't begin zijner uitspraak gestuit of ingeslikt wordt. In navolging van Mej. Steller zal ik deze uitspraak aanduiden door een punt onder de letter. De vergelijking met aanverwante talen leert, dat deze uitspraak het overblijfsel is van een verdwenen sluiter, meestal een *k*, *l*, *p*, *s* of *t*, zooals in 't hoofdstuk over de sluiters zal worden aangetoond²⁾). De lettergrepen die door de eerste letter van een verdubbelden medeklinker worden gesloten, behooren eveneens tot de half geslotene gerekend te worden³⁾.

Verder zijn de klinkers lang of kort. De lange zijn nu eens meer, dan eens minder gerekte korte klinkers, zonder daarom juist altijd gelijk aan twee korte te zijn, behalve natuurlijk waar zij uit samentrekking zijn ontstaan. Ook 't accent maakt de klinkers lang, maar alleen in opene lettergrepen, want in geslotene deelt de klinker de quantiteit der lettergreep met den sluiter. Niet geaccentueerde klinkers zijn kort.

Tweeklanken komen in het Sangireesch alleen voor in de laatste lettergreep van sommige woorden, en wel de *ai*, *au*, *oi* en *ui*. Zij worden gerek uitgesproken, zoodat het soms moeilijk is waar te nemen of zij wel zuivere tweeklanken zijn. In gesloten lettergrepen worden zij in tweeën uitgesproken, doordat de eerste klinker hard wordt gemaakt en dus eene half gesloten lettergreep vormt. De *ai* is in 't Mangan. tot *e* saamgetrokken, waar de *a* niet geaccentueerd was. Waar *ai*

1) Matthes, Mak. Spraakk. bl. 8, 9, Bug. Spr. bl. 11, 12.

2) Zie bl. 30. 3) Zie bl. 31.

nog voorkomt in 't Mangan., heeft steeds de *a* den klemtoon; hierdoor werd de samentrekking verhinderd, maar dit bewijst ook tevens dat we hier met geen echten tweeklank te doen hebben. In de dialekten van Kalongan en Kandar alleen is de *ai* als tweeklank bewaard. Voorbeelden: van *ai*, Kal. Kand. *kusa i* (buidelrat), *kɔ̄ai* (bete-wortel), *tolai* (staart), Mang. *kuse*, *kole*, *tolé*. Van *au*, *bahēau* (spotten), *leau* (zekere vrucht) *ngeau* (miauw). Van *oi*, *lónggoi* (wilde hond), van *ui*, *s̄sui* (nagaan), *hungkui* (tering-hoest), *báui* (veranderen), *lúntui* (op den nek nemen), *gúnggui* (krijten). De overige tweeklanken worden alle met den klemtoon op den eersten klinker uitgesproken en zijn dus geen eigenlijke tweeklanken. Men zou ze triftongen of drieklanken kunnen noemen, b.v. *kuhái*, *langkái*, *mimái*, *sajái*, *uái*, *bintói*, *sidói*, *nanói*, *matéi*, *m̄etajéi*, *majéi* (sgtr. uit *malehe*), *kupáu*. In *táu* »mensch« isrekking aan te wijzen, daar vele verwante talen to hebben; dit is toe te schrijven aan de zucht om een-lettergrepige woorden twee-lettergrepig te maken.

Ten opzichte van de quantiteit kan in het Sangireesch dus geen andere regel gegeven worden, dan dat zij van klemtoon en samentrekking afhangt. Van de *uitspraak der klinkers* kan men 't volgende zeggen:

a klinkt in *geslotene*, niet geaccentueerde lettergrepen als de *a* in 't Holl. *nijptang*, b.v. *dingang* (metgezel), *bua* (opstaan).

in *openre*, niet geaccentueerde, als de *a* in 't Holl. *Dora*, b.v. *bera* (woord).

geaccentueerd krijgt zij in *openre* lettergrepen dezelfde lengte als in 't Holl. *vader*, b.v. *dajeng*, (weg) in *geslotene*, als in 't Holl. *danken*, b.v. *dangkilé* (aanschuiven).

saamgetrokken, is zij zoo lang als de *aa* in 't Holl. *maar*, b.v. *kāng* (eten), uit *kaěng*.

e niet geaccentueerd, klinkt in gesloten lettergr. als de *e* in 't Holl. *mensch*, b.v. *daʃeng*, *a ke* (water).

in opene als de *e* in 't Fransche *très*, in de uitspraak die naar onze *korte i* zweemt, b.v. *baʃe* (huis), *in a nge* (zijne moeder).

geaccentueerd klinkt zij in gesloten lettergropen als de le *e* van 't Holl. *mengen*, b.v. *bengko* (krom).

in geslotene als de *é* in 't Fr. *crème*, maar iets korter, b.v. *bera*. *Saangetrokken* is zij gelijk aan de Fr. *é*, b.v. *mélóng* (groen) uit *maelóng*.

ë is de zoogen. stomme, in uitspraak gelijk aan de J^ovaansche *pěpět*, geen verzwakte *e*, maar een zelfstandige klank, die geregeld afwisselt met andere klinkers in de verwante talen. Zij is nooit geheel open, maar altijd los of half gesloten en daar zij dus altijd de quantiteit der lettergreep met haren sluiter moet delen, is zij steeds kort. Vóór andere klinkers valt zij weg¹⁾; voor *himukudë* u *taumata e* (de ziel des menschen), zegt men *himukud' ut e*. Bij samentrekking met een anderen klinker, smelt zij met dezen saam, b.v. *kaěng* = *kâng*. Er bestaat dus geen lange *pěpět* in 't Sangireesch. Trouwens, waar deze voorkomt, is zij niet oorspronkelijk, d. w. z. uit de grondtaal medegebracht.

i klinkt altijd helder, zooals in 't Holl. *piek*, nooit dof, zooals in *stip*. Door 't accent verkrijgt zij eenige lengte b.v. *inang* (moeder), *keti* (oudbakken sago), *dëlling* (sirih), alle met den klemtoon op de voorlaatste.

o klinkt als in 't Holl. *och*, meer of minder gerekt, al naar dat zij klemtoon heeft of niet, b.v. *mómø* (zusje), *ónggo* (gave). *Saangetrokken*, wordt zij lang,

1) Deze voorstelling van de zaak, die 't gemakkelijkst is, omdat men meestal met den vorm *himukudë* te doen heeft, is feitelijk averechts. Want juist waar een klinker volgt, behoeft de *ë* niet op te treden en is zij er dus ook nooit geweest; alleen voor eene rust is zij noodig.

b.v. *i orōng* (bevolen) uit *i orōēng*, doch verkrijgt nooit den helderen klank van de Holl. *oo*, b.v. in *koop*.

u klinkt als Holl. *oe*, met de gewone afwisseling van open, gesloten, kort of gerekt. B.v. *kú̄l̄i* (bast), *báwū* (mevrouw), *úngké* (broertje) *unkúnge* (zeide hij), *dáļung* (binnenruimte).

Medeklinkers.

De op bl. 8 genoemde medeklinkers hebben de volgende uitspraak:

• **b** als in 't Nederlandsch.

• **d** is steeds gelingualiseerd en wisselt gereeld af met de linguale *r* (zie bl. 46). Alle soorten van *d* die de M. P. grondtaal gehad en waarschijnlijk reeds vroeg met elkaar verward moet hebben, zijn in 't Sangireeseh gelingualiseerd. 't Is dus de Maleische *d* en de Nederlandsche van *dapper, doen*¹⁾.

g komt in 2erlei uitspraak voor. De 1^e wordt door *g* voorgesteld en is die der gutturale media. Zij klinkt als de Duitsche *g* in *gut*, de Fransche in *garde*. De 2^e wordt afgebeeld door *gh* en is in uitspraak ongeveer gelijk aan de Ned. spirant *g*. Na open lettergrepen gaat de Sang. *g* steeds in *gh* over (zie bl. 47). Deze *gh* onderscheidt 't Manganitusch van de overige dialekten op Gr. Sangir.

h is in 't Mangan. de zwakste gutturaal, het overblijfsel van de gutturale *r*, die brauwend werd uitgesproken, vaak ook van een verzwakte *k* en van allerlei andere consonanten, die bezig zijn te verdwijnen. In den aanvang van woorden is zij zelve reeds vaak verdwenen. Voor een deel is zij zeker ook oorspronkelijk. De uitspraak is als die der Fransche *h aspirée*.

1) Zie Prof. Kern's »klankverwisseling in de Mal. Pol. talen», B. T. L. V. 5e volg. II, bl. 3 (van den overdruk). Zij wordt daar supradentaal of alveolaar genoemd.

k als in 't Nederlandsch.

l komt in 2 soorten voor. De *dentale l* is als de Nederlandsche. In bepaalde gevallen (zie bl. 50) gaat zij over in de *linguale*, welker uitspraak tusschen *l* en *r* ligt en die daarom door *l* wordt aangeduid. In onze taal heeft deze geen equivalent. De klank wordt voortgebracht door de punt der tong tegen 't bovengehemelte te leggen en dan *l* te zeggen. De uitspraak is dus als die van de *d* (?) in het Sanskrit.

m als in 't Nederlandsch.

n is meestal de dentale nasaal. Aan het einde der woorden en voor gutturale medeklinkers wordt zij steeds gegutturaliseerd en dan **ng** geschreven. Ook de genitief-partikel **n** wordt waar het volgende woord met een klinker of gutturalen medeklinker begint, als **ng** uitgesproken, maar terwille van de afleiding zal ik **n** blijven schrijven, bv. **batun ambong**, spreek uit: **batung ambong**. Een palatale **n** is natuurlijk niet vorhanden; de **n** vóór de *d* moet wel noodzakelijk linguaal zijn. In alle andere gevallen is de **n** dentaal.

p als in 't Ned. Deze letter vervangt ook de Ned. en Arab. *f*, die in de Minahasa wordt uitgesproken, maar die den Sangireezen te moeilijk is, tenzij ze de uitspraak jong leeren.

r komt in twee soorten voor in de dialekten van Tabukan, Taruna, Kalongan en Kandar. De eene is in 't Mangan. *h* geworden, dit is dus de gutturale *r*. De andere hebben zij gemeenschappelijk en deze is in bepaalde gevallen (zie bl. 46) de plaatsvervangster van de *d* en dus linguaal. Ook uit de afwisseling van deze letter in de verwante talen blijkt dat zij grootendeels is gelingualiseerd, al komen voorbeelden voor, die verwarring der beide *r*'s aantoonen. Voor de uitspraak houde men de tong als bij de *l*, doch spreke *r* uit.

s is dentaal. Zij wordt altijd scherp uitgesproken en heeft nimmer den klank der z.

t is dentaal en wordt met de tong tegen de tanden uitgesproken. Van een linguale t zijn mij geen sporen voorgekomen.

w is de labiale halfklinker, die in bepaalde gevallen met de b wisselt (zie bl. 45). Zij komt alleen na opene lettergrepen voor, en moet niet als de Engelsche w, maar als de Hollandsche worden uitgesproken.

Thans volgt een tabellarisch overzicht van de indeeling der letters.

	Tenuis.	Media.	Nasaal.	Spirant.	Semivocaal.	Vocaal.
Gutturalen	k	g	ng	h		a
Lingualen			n		l, r	e, i
Dentalen	t	d	n	s	l	
Labialen	p	b	m		w	o, u.

De geheele klasse der palatalen ontbreekt dus. Waar woorden met palatalen uit andere talen worden overgenomen, worden die op verschillende wijzen behandeld. Toch begint het jongere geslacht reeds enkele palatalen, bv. de dj, uit te spreken, waar deze zich niet in di laat oplossen, bv. bij indjil. Ook in het woord djou (een Sasahara-term, om toe te roepen), dat zonder twijfel is overgenomen, komt de palatale media voor. Andere voorbeelden heb ik niet aangetroffen.

Klemtoon.

De klemtoon is in de M. P. talen van eenigszins anderen aard dan in de Indogermaansche. In onze taal bv. en vooral ook in het Engelsch, laat men de lettergreep die den hoofdtoon heeft sterk hooren, de andere daarentegen zeer zwak. Dit geschiedt bij de M. P. talen niet. Bij hunne meer slepende uitspraak komen de niet

geaccentueerde syllaben beter tot hun recht dan bij de onze, maar daardoor is de klemtoon ook minder duidelijk. Bij sommige Indonesische volken is de klemtoon niet veel meer dan een langer aanhouden of rekken van de lettergreep, die wij de geaccentueerde zouden noemen, doch zoover is 't Sangireesch niet gegaan. Het accent is in deze taal vrij belangrijk en duidelijk hoorbaar, 't geen vooral uitkomt, wanneer het bij sommige woorden ver-springt, bij veranderd syntaktisch gebruik.

De klemtoon valt op de voorlaatste of op de laatste lettergreep. Hierbij houde men in 't oog wat op bl. 21 van de toonloze eindlettergreep is gezegd. De klinker die dient om den oorspr. eindconsonant van een woord te sparen, vormt wel een nieuwe lettergreep met dien eindmedeklinker, doch voor den klemtoon legt zij geen gewicht in de schaal. Woorden als bulud̄ (Bis. Mong. bulud, Ponos. bulur, Bug. bulu), bukid̄ (Tag. bukiq, Mal. Sund. Day. bukit, O.Jav. Bent. wukir) dingih̄ (Sid. lingig, Tag. dingig, Bis. Mong. dongog, Mal. dēngar), zijn voor 't accent twee-lettergropig, en bv. himukud̄ (Bul. Dano himukur, Pakēw. imukur, Sea imukud, Bent. himukur, Ponos. dimukur) is als drie-lettergropig. De klemtoon valt in deze woorden op de syllaben bu-, di en mu-, dus op de voorlaatste.

De volgende *regels* laten zich voor den klemtoon vaststellen:

1. Alle klinkers verdragen den klemtoon, de ſeero goed als een der anderen. Een woord dat in de voorlaatste lettergreep den klinker ſ heeft, behoeft dus daarom nog niet den klemtoon op de laatste te hebben, zooals in 't Mal. en Jav. Woorden als bēlla, belli, tēllu, ēpa hebben evenals hunne Bugineesche equivalenten wel̄, belli, tēllu, ēppa 't accent op de voorlaatste, in

tegenstelling tot de Jav. bělah, tělu en de Mal. bělah, běli en ēmpat.

2. Het accent valt in 't algemeen op de voorlaatste lettergreep, zoowel bij grondwoorden als bij afgeleide woorden.

Bij afgeleide woorden die met voor- en invoegsels zijn gevormd en bij geredupliceerde woorden, kan de klemtoon van 't grondwoord steeds bewaard blijven, omdat de woordverandering vóór de beklemtoonde lettergreep plaats heeft. Dus kałáwə, dumáłeng, bawělli, van de gr. ww. láwo, dáłeng, bělli.

De woorden die met een der achtervoegsels -ang of -eng zijn gevormd, hebben den klemtoon op de voorlaatste, dat is dus op de laatste lettergreep van 't gr. w. Eindigt 't grondw. op ě, dan valt deze voor -ang of -eng weg en telt dus voor 't accent niet mee, zoals boven is gezegd (bl. 15). Eindigt 't grondw. op een open lettergreep, zoodat er saamgetrokken moet worden, dan heeft de saamgetrokken lettergreep den klemtoon. B.v. daraléngang, daręsúngang, bawulúdang, bawuráseng, bawanuâng, ipěberâng, pangangi-ruléng, pamaměliang, tatahōng, bawala-nông, pangangędúang, van de gr. ww.: dałeng, děsung, buludě, burasě, banua, bera, irule, bělli, taho, balango en ědu, die alle den klemtoon op de voorlaatste hebben. Ookwanneer klinkerscheiders tusschen het gr.w. en 't suffix ingelascht worden, blijft deze regel gelden. Zoo vindt men van úle, pinangułéng en pinangułénang, van búą, pěbauákeng, van dükü, darukútang.

3. Woorden die met eenige andere achtervoegsels zijn saamgesteld behouden hun oorspronkelijken klemtoon, indien de eindlettergreep van 't gr. w. half of los gesloten is, maar hebben dien op de voorlaatste lettergreep van de geheele samenstelling, indien deze open is. Men kan

dus zeggen dat in 't laatste geval de verbinding van suffix en grondwoord nauwer is, daar de geheele samenstelling, blijkens 't accent, als één woord beschouwd wordt. Dit heeft plaats bij de volgende achtervoegsels:

a. De pron. pers. suff. *-ku*, *-u*, *-e*¹⁾.

B.v. áreng (naam), árengku (mijn naam); bára (zwaard), bárau (uw zwaard); ánä (kind), ánäe (zijn kind) — doch: bále (huis), baléku; tuári (jongere broeder), tuarínu; sóa (stad), soáne.

b. De nadrukwijzers *-e* en *-ke*²⁾. Waarschijnlijk is *-e* een verzwakte vorm van *-ke*, want *-e* komt achter opene en half geslotene eindlettergrepen en *-ke* achter los geslotene. Een klinkerscheider is de *k* dus niet; waarschijnlijk is zij door den voorafgaanden nasaal voor afvallen behoed. Bij achtervoeging van *-e* wordt eene opene eind-syllabe half gesloten. Dit zal wel een overblijfsel van de weggevallen *k* zijn. Een toonlooze ē valt weder weg voor de *-e*. Voorbeelden zijn: něberá, něberáe; nakiwálo, nakiwalóe; nélinda, nélindáe; něndéno, něndénöe; nangála, nangálæ; nangépisé, nangépise; nékáhudé, nékáhude; nangúrung, nangúrungke; séne, sené; tála, taláe; ellido, ellipsis; dáleng, dálengke; ála, álæ; béké, beké.

4. De achtervoegsels *-e* en *-i* achter den *passieven imperatief* gevoegd, trekken den klemtoon op de hun onmiddellijk voorafgaande lettergreep, 't zij een klinkerscheider tusschenbeide komt of niet, b.v. ála, aláke; kóá, koáte; kariádi, kariadíe; irúle, pakí-pangiruléi; téno, pakiténnoí.

1) In de teksten vindt men *uh* en *-eh* gespeld. Ik kan hiervoor geen grond vinden en heb mij dus aan den vorm *-e* gehouden, die etymologisch de juiste is.

2) Over de beteekenis dezer nadrukwijzers zie het hoofdstuk daarover.

Andere achtervoegsels, 't zij ze onmiddellijk achter een grondwoord of achter een reeds van een achtervoegsel voorzien gr. w. gevoegd worden, hebben geen invloed op den klemtoon. B.v. běga, běgáe, běgáete; balíne, balínewe; ála, álako.

5. Bijwoorden en andere partikels, die door eene andere plaats in den zin eene andere beteekenis krijgen, veranderen dan ook van klemtoon. B.v. éne »daar» (bijwoord van plaats), »die» (aanw. v. n. w.), ené »en voorts» (verb. voegw. aan 't begin van den zin); táng u »dan, tengevolge daarvan, zoo, aldus» (redegevend voegw.) tangú »toen, daarop, vervolgens» (verb. voegw.) aan 't begin van een zin; soms ook aan 't eind »dan, toch». B.v. B. L. 211. tangú i sire němpěberáe si sie: »kawé i sai tángu? »Zoo zeiden zij tot hem: »wie zijt gij dan?» — Lukas 4, 28 Ené makadingihete éne, i sire kěbi apan su Synagoge e měngkate we napene u pědu »en als zij dat hoorden, werden allen in de Synagoge met toorn vervuld." Sen ene i sie? »Is hij daar al?» Éne! i kau tawe nahimang kú! »Daar heb je 't nu, gij hebt het ook niet geloofd!" Zoo ook úte »dan» (besluitend) en uté »evenwel, echter," bv. kereu kai kerene, úte.... »Als 't zoo is, dan"; i sie uté »hij echter". Indien deze partikels zoodanig in den zin staan, dat er een groot of klein rustteeken op volgt, spreekt men ze altijd met den klemtoon op de laatste lettergreep uit, om er de aandacht op te vestigen.

6. Alle eigennamen, geslachtsnamen en titels hebben in den *vocatief* den klemtoon op de laatste lettergreep, bv. mawú! »heer!» amáng »vader!» Nurú! (eigen-naam), bawú! »mevrouw!», tuáng »mijnheer!» ta ha pangundáng »dokter!» mananéntiró! »meester!» Heeft zulk een woord een bijv. n. w. achter zich, dan worden zij samen voor 't accent als één beschouwd; het

zelfst. n. w. heeft dan geen klemtoon en 't bijv. n. w. heeft hem op de laatste, bv. *mawu mapiá!* »goede heer!“

Verandering van accent bij veranderde syntaktische betekenis en vocatief-accent komen beide ook in 't Bataksch voor. Vgl. Dr. Brandes' Proefschrift, bl. 15. In 't Sanskrit komt een vocatief-accent op de laatste lettergreep voor bij Pluta-klinkers. Zie Pāṇini 8, 2, 82, vlgg.

Bij eenige woorden is 't accent veranderlijk; zoo hoort men bv. *tumaníe* en *tumáníe*. Dit woord heeft dus blijkbaar een achtergevoegde *e*. Bij *máse*, dat uit *masúe* is saamgetrokken, is het accent soms *máse*, dus onregelmatig, om 't in bet. aan *masé* (in 't geval dat regel 5 van toepassing is) te onderscheiden.

Vreemde woorden krijgen den klemtoon op de lettergreep waar 't Maleisch dien heeft. Dit is zeer verklaarbaar, want de Arabische, Perzische, Portugeesche en Sanskrit woorden zijn alle aan 't Maleisch ontleend, toen deze taal er reeds het vaste M. P. accent aan gegeven had. Waar een vreemd woord versangireescht moest worden, heeft het ook 't Sangir. accent gekregen. De Hollandsche, Spaansche en Maleische woorden hebben hun eigen accent behouden, zoo dit op de laatste of voorlaatste rust. Voorbeelden:

Arabisch. salámat — alámaté, káfir — kápiré, rízki — aséki, wáktu — akétu, kartás — karé-tasé, chámís — hamísé.

Perzisch, ánggur — ánggoré, káwin — káwing, kabája — kabála.

Portugeesch, kadéra — id., igréja (grédja) — gá-héda, mandór — mandóré, marínho — mihínu, měhínu.

Sanskrit, naraka — naráka, karpâsa — kápesé, garuda — gahúdâ, dewatâ — ruáta, utsâha — ósagé, krákatja — lahaghári.

Maleisch, ámp on — ámp ung, běrdósa — barádósa, málas — málasě.

Spaansch, alférez — alipéhesě, cantár — kantári, bandéra — banéha, hóras — órasě, servír siliwírě.

Hollandsch, adjudant — adidáng, klacht — kállákě, admiraal — hamarálě, papier — kumpírě, onkosten — óngkosě.

Bálanda »Holland» is uit 't Maleisch overgenomen en kumpanía is 't Spaansche compaňia, blijkens den vorm. Pándung, 't Holl. »van doen», is in 't Sang. een w.w. stam geworden en heeft daardoor een Sang. accent gekregen.

HOOFDSTUK II.

Woordvorm.

Stamwoorden.

De eenvoudigste vorm, waartoe zich de woorden laten herleiden, heeft gewoonlijk twee lettergrepen. Hierin komt het Sangireesch met zijne meeste Mal. Polyn. verwantten overeen. Intusschen is van verscheidene stammen nog zeer wel een nader bij den oorsprong staande vorm aan te wijzen. Daar deze niet meer in de taal gangbaar is, kan men haar ook geen woord meer noemen. Ook is het in 't geheel niet te zeggen of de vorm, die nu in 't Sang. als de grondvorm geldt, niet even oud is als deze taal zelf en of de éénlettergropige vorm niet in een tijdperk der M. P. grondtaal thuis behoort, dat buiten 't bereik onzer historische kennis ligt. Zoo is b.v. van 't Sang. daha »bloed» de wortel

da of ra nog in de 2e lettergr. aanwezig, daar de *h* de plaatsvervanger van de gutturale *r* is en de *d* die der linguale (Zie bl. 48). De stam is dus gereduplicateerd, met klankafwisseling. De vergelijking van dit woord met zijne vormen in de andere M. P. talen leidt tot dezelfde uitkomst¹⁾. Ook dalung »binnenruimte» is tot een één-lettergrepigen wortel terug te brengen, die in 't Atjehsch nog voorkomt in den vorm lam »inwendig, diep, woning». De *d* reduplicateert hier de *l*. De verwante talen hebben deels klankafwisselende, deels volkomen reduplicatie²⁾. Met daleng »weg» is het evenzoo³⁾. Uit de vormen in de verwante talen is een grondvorm lan te herkennen, waarvan de gereduplicateerde vorm lalan in 't Bul. Pakew. en Sea voorkomt. Zoo gaat ēsa »één» terug op den grondvorm sa en ēdu »speeksel» op du, van welken wortel 't syn. dulō een gereduplicateerde vorm is.

Drie-lettergrepige woorden zijn vaak uit twee-lettergrepige ontstaan, door toevoeging eener sluit-lettergreep. Daar het Sangireesch, om de benaming van Dr. van der Tuuk te behouden, tot de half-vocalische talen behoort⁴⁾, is het zeer geneigd aan een woord een half gesloten eindklinker toe te voegen, die met den oorspr. eindvocaal een nieuwe lettergreep vormt. Voor 't accent gelden dergelijke woorden als tweelettergrepig⁵⁾. Dikwijls wordt ook een nieuw woord gevormd 't zij door den sluiter of de eindlettergreep van een bestaand woord te veranderen, 't zij door er een half gesloten eindsyllabe aan toe te voegen. Hierdoor wordt een twee-lettergrepig

1) Kern, Fidji-taal bl. 135.

2) Ibid. bl. 150 i. v. lo mā.

3) Ibid. bl. 167 i. v. sala.

4) Tob. Spraakk. Inleiding, bl. III.

5) Zie bl. 15.

woord dus ook vaak eene lettergreep langer. Voorbeelden: awu »asch” en awuļę »stof”, bi hing en bi hisę »draaien”, bola en bola hę »grijs”, dumpu en dumpugę »kruid”, bahi en bahisę »in de zon gedroogd”, bęka, bękahę en bękasę »scheiden, barsten”. Ook door een voorstel kunnen twee-lettergrepige woorden drie-lettergrepig gemaakt worden, b.v. baļu »verkoopen”, hęm baļu »handeldrijven”, bele gr.w. van umbeļę »in de hand houden”. Overigens komen een aantal 3-lettergrepige gr.woorden voor, die niet tot kortere vormen zijn terug te brengen, b.v. badoa (zee), bahugha (grafhuisje), balango (anker), bukaļa (armband), paļuka (schouderblad), kuhita (polyp).

Vier-lettergrepige grondwoorden zijn veel zeldzamer. De meeste die daarvoor doorgaan, kunnen tot kortere vormen herleid worden. Zoo bevat b.v. ēng galating (brandnetel) den voorstel ēng- en de reduplicatie-syllabe ga. De vergelijking met de verwante talen bevestigt dit¹⁾. Zoo kan men ook děndipahę (regenboog) nauwelijks een 4-lettergrepig woord noemen, daar de laatste syllabe niet vol en de aanvangs-lettergreep een reduplicatie is. Voorts vergelijke men 't Bent. ndipa, Pakew. limba wa. Intusschen blijven er nog ettelijke onherleidbare woorden van 4 lettergrepes over, b.v. atohema (uitkijker op eene prauw), baharia (zoo maar, voor 't vaderland weg), bakuhunang (scheenbeen), kalia wo (zekere vogel), tulakandi (soort van orakelplechtigheid).

Vijf-lettergrepige grondwoorden komen zeer weinig voor. De meeste zijn namen van boomen, schelpen, enz. waarvan geen grondwoord is te vinden. Woorden als bahauasę (altijd: tawe w. »niet noodzačelijk”) en

1) Kern, Fidji-taal bl. 167 i.v. Salato.

daliawedé (zeker insect) zien er uit alsof zij van kortere stammen gevormd zijn, maar deze zijn niet meer in de taal vorhanden. Luasé (zich verblijden) wijkt in bet. te veel af om gr.w. van bahaluasé te kunnen zijn.

Verlenging en verkorting der woorden.

Hiervan is uitgesloten de woordvorming in den engeren zin, n.l. 't aanvoegen van voor-, in- en achtervoegsels, die eene vaste spraakkunstige waarde hebben, de replicatie, woordherhaling en samenstelling.

De *verlenging* der woorden heeft plaats:

1. door aanvoeging van een toonloze eindlettergreep, bestaande uit een medeklinker met den klinker é. Meestal zijn 't de medeklinkers: *h*, *l* en *s*, soms *b*, *d*, *g* en *t*. In de bet. brengt deze sluit-lettergreep soms wijzigingen, maar nooit groote, waaruit men wel besluiten kan, dat deze toonloze eindlettergreep etymologisch weinig te beduiden heeft. Zij toont dan ook dikwijls alleen maar eene neiging tot klankspeling aan¹⁾). Voorbeelden zijn:

tuli »recht afgaan op iets», *tulidé* »recht».

hētu »dubbel gebakken sago», *hētubé* »knabbelen, knapperen», voor de bet. vgl. *mahētu* »bros».

sała en *salagé* »fout, verkeerdheid». 't Laatste is een zachter woord dan 't eerste, van daar de achtervoeging van *gé*. De *g* is hier niet uit een oorspr. sluiter ontstaan.

awu »asch» en *awulé* »stof». Dit zijn wellicht ook oude bijvormen. De meeste verwante talen hebben geen sluiter²⁾; met sluiter vindt men in 't Jav. *rawuk* »poeader» en de vormen van de stammen *bar*, *bér*, *war*,

1) Zie verder over deze lettergrepen bl. 15 en 21.

2) Zie Brandes, Proefschrift, bl. 91.

wir, wur, wèr³), en in 't Day. kabul »nevelig», kabus en kawus, id. Vgl. Sang. sawuhé »strooien”

tanggu en tangku | é »'t hoofd stooten”. De laatste lettergreep van 't eerste woord is half gesloten, doch dat hier geen / is afgevallen blijkt uit tangga »zich stooten” en 't Mal. sangga »stut”.

bola »grijs”, bolahé, id. doch alleen van vogels.

bengko »bergkruin”, bengkuhé »heuvel”.

béka »kant, zijde, helft”, békahé »scheiding in 't haar”, békase »stuk gaan, barsten.”

kela »schijf, snee”, kellahé »afsnijden”.

tondo »voortschuiven”, tondohé »vooruitsteken”.

pékü en pékuhé »buigen”.

péha »wringen” en péhasé »uitpersen”. Deze onderscheiding is zeker ook ouder dan 't Sangireesch. Sommige verwante talen hebben een stam op s, andere een op h; 't Jav. beide: Day. péhes, Sund. pöröt, peres, Bug. péra, Mal. pérah, Jav. pérés, poh. Tag. piga en Bis. poga hebben volgens den regel de sluitende h verloren.

lëke »een steen die half in den grond ligt, uithalen” en lekesé »deksel afnemen, openen”. Hiermee hangen samen: lëka »uitgraven”, lëkabé »iets opgeplakts afhalen, afkrabben” en lëkahé »schil aftrekken, pellen”.

bahi en bahisé »in de zon gedroogd”.

2. Met deze verlengde vormen moet men niet verwarring, de langere vormen van vele woorden, die slechts ontstaan zijn doordat men in 't Sangireesch den eindmedeklinker wilde sparen, die bij de neiging tot opene

3) Opgegeven in Prof. Vreede's verhandeling »Over de wortelwoorden in de Jav. Taal”, (Travaux de la 6e session du congrès international des Orientalistes à Leide 1884.) bl. 5 en 6 van den overdruk. Hierbij kan men nog voegen de vormen in 't Jav. Wdbk van Gericke-Roorda-Vreede, 1886, onder wor opgegeven.

of half gesloten eindlettergrepen of moest afvallen, zijn spoor nalatende in de half-gesloten uitspraak van den eindklinker, of van een klinker (meestal ē) voorzien worden.

Op die wijze zijn o. a. de volgende dubbelvormen ontstaan:

hakī en hakidē »verbinden». Ibng. gakit, Mal.

Jav. Bal. Day. rakit, Mal. rakī, Bug. rai.

batū en batuhē »volgen», Jav. batur, tutur.

dumpu, dumpuugē »kruid», dumputē »dicht bijeen groeien». Jav. Mal. rumput. De *g* en de / in de Sangir. bijvormen kunnen beide uit *r* zijn ontstaan, die op hare beurt een ling. *d* (aan 't eind tot *t* verscherpt) kan geweest zijn, tenzij men aanneemt dat er vanouds allerlei bijvormen zijn geweest. Vgl. ook Jav. Mal. rempah en Jav. rumpuk »ongeordende hoop» (vgl. de bet. van dumputē). De Jav. kr. vorm rumpu, 't Mal. Bug. rampe, Sang. dampah, Mal. rambo en Bug. rampu hebben geen eindvocaal.

bēhi en bēhisē »streep», Jav. Mal. baris, Mad. bēris, Tag. Bis. barlis.

hepo »nauw», hepesē »geklemd». Vgl. de Jav. vormingen van den stam pēt, pit, put, pot¹⁾, het Sang. sēpū »blaasroer» en zijne equiv. Bul. Dano sēput, Ponos. seput, Mong. totoput, Bug. sēppū, Mak. sappū, Bis. songpit, Tag. sompit, Mal. sumpit, sēmpit, salū en saluhē »beek, rivier», Tag. Bis. salōg, Bug. salo.

3. Ook kan een woord verlengd worden door een voorzag, die meestal uit een toonlozen klinker, met nasalen sluiter bestaat. Of men hier met een voorvoegsel ē*, hē* u* te doen heeft, dan wel met een niets betekenenden voorzag, is in vele gevallen niet uit te maken. Voorbeelden waar 't een voorzag is, zullen hier worden genoemd; zie verder onder Woordafleiding.

1) Vreede o. c. bl. 10.

énggałati of -ting »brandnetel“¹).

énggaleä »oksel“ Mal. kétijak, Bent. kalijak, Sund. kèlèk, Bul. Pak. Dano kikilë.

émmahi = mahi »hier! kom hier! geef hier“!

émbagé = bahé »westewind“.

éntana »aarde, grond“. Jav. Mal. Sund. Day. tanah Mak. Bug. Mad. Bul. enz. tana²).

énsalí »huisvloer van latten“ Bis. salog, Tag. sahig, Mong. talog, Pakew. salei, Bug. salima.

imbw (mangimbu »ruiken“) Bul. Pak. enz. bou, Mak. Bug. Mal. Bat. Sund. bau, Bis. bahó, Tag. bangó. Eveneens een voorstel hebben: Ponos. -umbaú, Jav. ambu, Bal. ébo, Mlg. imbo.

Een voorstel hebben waarschijnlijk ook de bijwoorden van richting éndai, énsae, en 't aanw. v.n.w. éndaung.

Verkorting van woorden komt, zoals in alle talen, veel voor bij eigennamen. Meestal geschieft het door 't weglaten van begin- of eind-lettergrepen, minder vaak door 't weglaten van letters uit 't midden van een woord. Voorbeelden, bij *eigennamen*:

Dimpu voor Dimpulaeng (plaatsnaam).

i Nuru voor Manuru (meisjesnaam).

i Akó voor Jacob, i Aba voor Abraham.

i Etu (Petrus), i Aní (Johannis, zoals de Sangireezen zeggen), i Ria (Maria), i Adi (Adriana).

Bij titels: i tuang Denti (President), i Oré, (de Majoor), i opo Lao (kapitaung, of -laudé).

Afkortingen van andere woorden zijn:

nénge »de moeder er van, zijn moeder“ (van dieren gezegd) voor inange.

1) De verwante vormen vindt men: Kern, Fidji-taal 167 en Verh. K. Acad. v. W. Afd. Letterk. 3e R. 6e Dl. bl. 286, Bijl. B.

2) Vgl. ook Sang. Tana-lawo, bl. 1.

mëtëng voor mëtemang »proeven». den of deng, voor bëdang »nog». dalai voor dałaki »slecht». akudà voor kakudà »houwer». angkêng voor angkedung »zoude, zoude zijn». kadò voor kaskadò, (zekere huidziekte). kapû voor kapura »doen». gugù voor djugugu »riksbestierder». mæng voor mageng »wanneer». paene voor mangapaene en dit weer voor mangapaene, uitdrukking waarmee een man zijne makkers aanspreekt. kae voor kawe »aar». dolohë »zenden», Siaur. doi. a voor apa »wat? iets», bv. in den gewonen groet kai sołong a? »waar gaat gij heen?» kere voor kerene »aldus, zoodanig». se voor sene »aldaar». tadie voor tädise »niet zijn». Ook 't Tab. Tar. Kol. en Kand. lewò (jonge klapa) kan verkorting van Mang. lewöhë zijn. Over ii en ee zie de voornaamwoorden.

Overige woord-variaties.

Hieronder vatten wij samen de variaties, die de woorden nog ondergaan, behalve de bovengenoemde. Zij zijn voornamelijk: *klankverandering, verandering van sluiter, omzetting van lettergrepen en nasaleering.*

Klankverandering.

De oorzaak van dit verschijnsel is dikwijls dezelfde als die Roorda daarvoor voor 't Javaansch opgeeft¹⁾ nl. het

¹⁾ Beknopte Jav. Grammatica, uitgeg. door Prof. Vreede. 3e druk 1882. § 82, bl. 64 en 65.

als groffer, doffer, zwaarder voorstellen van een ding, geluid of eigenschap. Zoo bet. *dahere* en *dahorō* beide »kraken», maar 't eerste is fijner dan 't laatste. 't Zelfde onderscheid bestaat tusschen *kadijen* en *kado* »klein» en tusschen *pingka* »smalle, nauwe ravijn» en *pungka* »'t opengaan van een kleedinstuk, doordat de knopen los gaan», *ponggo* »een eindje te kort hebben, iets afgebroken, verloren hebben» en *punggu* »geen staart hebben» (zooals de maleo), *singangu* »wasem» en *singongo* »adem», *linggi* »kaal» (van den grond) en *lungguhē* id. (onder haar); *lekong* »ombuigen» en *lokong* »in de rondte buigen».

Verandering van sluiter.

Dit valt ten deele samen met het bl. 24 behandelde verschijnsel. Alleen worden in dit geval de woorden niet verlengd, maar veranderen zij eenvoudig van sluiter of van sluit-lettergreep. De reden hiervan behoeft men niet diep te zoeken; soms is 't een kleine wijziging van beteekenis, soms eenvoudig klankspeling, waarschijnlijk ook wel eens een op twee of meer manieren verlengd grondw. dat zelf is verloren gegaan. Voorbeelden:

bihing, *bihisē* »draaien».

elludē (Mang.), *ellugē* (and. dial.) »mild».

ĕdung »ophouden» (van dingen), *ĕduse* »uitgaan» (van 't licht) wrsch. beide uitbreidingen van (h)*ĕdo* »ophouden».

katupa en *katumping* »rijst, in cacao of pisang-bladeren gekookt».

pelo en *pelang* »soort van prauw».

pusigē »top, kruin» (mr. niet v. e. boom) en *pusung* (id. van een boom).

sihe »naast elkaar loopen, evenwijdig zijn», *sihing* »gelijken op».

simbahĕ »antwoorden” (b.v. op een geroep, niet op een vraag) en **simbang** (id. op een vraag).

sĕmmă »ontmoeten” somahĕ »den wind van voren hebben”.

owalĕ »grauw” en **owang** »grijs haar”.

loahĕ »ruimte” en **loang** »het ruime sop”.

tuidĕ »tronk” en **tuile** »stutten”.

Omwetting van Lettergrepen.

Deze komt niet zeer veel voor: dikwijls is 't moeilijk uit te maken of de eene vorm wel ouder is dan de andere. Eenige voorbeelden zijn:

sandigĕ en **sanggidĕ** »nabij”. **Sandigĕ** is de oudste vorm, blijkens de stammen **sande hĕ** »plaatsen, zetten tegen”, Jav. **sĕndĕr**, Mal. Day. Bat. **sandar**, Mad. **sandĕr** en **sarehĕ**, Ponos. **saig**, Tag. **salig**.

asagĕ en **arasĕ** »aanzetten”. **Asagĕ** is variatie van **osagĕ** (Mal. **usaha**, van 't Skr. **utsâha**), en **arasĕ** staat dus voor **asarĕ**, waarbij de *g*, die uit *h* ontstaan was, *r* is geworden.

gahi »gelaat, aangezicht”, en **haghi** »soort”.

hunsudĕ en **hundugĕ** »naast elkaar leggen”. Hier is de eerste de oorspr. vorm¹⁾ en is dus **hundugĕ** gevormd van een omgekeerd **hunsudĕ**, met verandering van de sluit-lettergreep, dus: **hundusĕ** (dat niet bestaan heeft), is geworden **hundugĕ**.

Nasaleering van Lettergrepen.

Hiervan leveren ook de andere M. P. talen vele voorbeelden, het Javaansch niet de minste. Het verschijnsel is niets anders dan 't los sluiten van een open lettergreep. Bij de eind-lettergrepen hebben wij er reeds voorbeelden

1) Volgens de verzekering van mej. Steller is **hundugĕ** een vorm van zeer jongen datum.

van gegeven ¹⁾), hier zal dus alleen de genasaleerde lettergreep die niet aan 't eind van 't woord staat, behandeld worden. Voorbeelden zijn:

- kibu en kimbu »stuit van den vogel».
- këdi en këndi »stil! zwijg!»
- kamageng en kamangkeng »wanneer».
- kapuna (Siaur.) en kampana (Mang.) »hond».
- katil (Tam. Mal.) en kantile »ledikant».
- katupa en katumping »rijst, in bladeren gekookt».
- bika »soort van mand», bingkahë »opsteken, openzetten», (een pajung).
- buku »geleiding», bungku »knoop van 'triet».
- lëmbe »rest», lembo »meer», Tag. Bis. Mak. labi, O.Jav. lëwih, Mal. lëbeh, Bug. lëbbi.
- pëkuhë en pingkuhë »buigen».
- piti »boogschieten», pinti »terugslaan» (iets dat veert).
- kumpire, van 't Holl. papier (pampier).
- salwang en salimbang »feest».
- todohë en tondohë »vooruitsteken».

De Sluiters.

Het Sangireesch behoort tot de half-vocalische talen (bl. 21) d. w. z. het kent slechts opene en los (door een nasaal) of half (door een ingeslikten medeklinker) geslotene lettergrepen ²⁾. Schijnbaar kan eene lettergreep door de eerste van een verdubbelden medeklinker geheel gesloten worden. Doch in 't Sang. worden alleen *l*, *m* en *n* verdubbeld. De beide laatste zijn nasalen en sluiten dus los. Wat de *l* betreft, houde men in 't oog wat Dr. Matthes daarover opmerkt ³⁾, dat de verdubbeling slechts

1) Zie bl. 28.

2) Zie bl. 31.

3) Bug. Spraakk. bl. 7.

dient om aan te duiden, dat de medeklinker zoowel sluiter van de voorafgaande, als beginner van de volgende lettergreep is. Indien nu een half-gesloten lettergreep komt te staan voor eene die met *l* begint, gaat de ingeslikte sluiter op in de *l*. Valt nu de klemtoon op de lettergreep die vóór de *l* staat, dan wordt die *l* dubbel uitgesproken, omdat de klemtoon de syllabe lang maakt en de quantiteit over den klinker en de *l* verdeeld is. Is de bedoelde lettergreep toonloos, dan houdt zich de ingeslikte sluiter evenmin voor de *l* staande, maar de verdubbeling blijft in de uitspraak achterwege. Ook bij stamwoorden wordt eene *l* verdubbeld, wanneer de klinker die haar voorafgaat den klemtoon heeft; verandert die klemtoon, dan vervalt ook de dubbele uitspraak¹⁾.

De nasaal die de *los gesloten lettergropen* sluit is aan 't eind der woorden steeds gegutturaliseerd en wordt dus *ng* geschreven. Deze vertegenwoordigt dus alle nasale sluiters in de andere M. P. talen, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

ĕnnung »zes«, M. P. *ĕnnĕm*.

inung »drinken«, M. P. *inum*.

anang »vlechten«, Jav. *anam*, Mal. *anjam*, Bul. *majam*.

anging »wind«, Jav. Mal. Sund. Bal. *angin* Mad. *angen*.

asing »zilt«, Bis. Mal. Jav. Day. Bent. Bul. *asin*.

bangung »opstaan«, Jav. Mal. Bal. Bis. *bangun*.

itung »zwart«, M. P. *hiṭĕm*.

In de lettergropen die niet de laatste van 't woord

1) Om 't den Sangireezen gemakkelijk te maken, heeft men gemeend in de spelling de *ll* te moeten behouden, ook waar zij door veranderden klemtoon vervallen is. Bv. *sĕllahĕ* en *kasĕllaheng*. Ik heb dit niet nagevolgd.

zijn, richt zich de nasale sluiter naar den volgenden medeklinker. Volgt een klinker, dan is hij geen sluiter, maar opent de volgende lettergreep.

De *half gesloten lettergrepen* hebben tot sluiter een ingeslikten medeklinker, die aan den voorafgaanden klinker de harde of scherpe uitspraak geeft op bl. 9 aangeduid. Waar een zoodanige sluiter in afleidingen van denzelfden stam is bewaard gebleven of in diens equivalenten in de verwante talen nog voorkomt, blijkt uit de vergelijking daarmede welke sluiter hier is ingeslikt. Wij zullen thans trachten dit op te sporen, en wel daar waar hij de eindlettergreep sluit.

De ingeslikte sluiter is vooreerst de vertegenwoordiger van den medeklinker der 1^e v. d. Tuuksche klankwet, volgens welke 't Lampongsch een *y* heeft, waar in 't Mal. Bat. Mad. Mak. en Bug. *r*, in 't Tag. Bis. en Sid. *g*, Bal. Day. en Bul. *h*, in 't Jav. en Sund. *geen medeklinker staat*¹⁾. Waar nu deze letter geen eind-sluiter (sluiter der eindlettergreep) is, heeft 't Sangireesch, evenals 't Day. Bal. en Bul. een *h*; waar zij eindsluiter is, is zij verdwenen. Van de door Dr. Brandes gegeven voorbeelden²⁾, heeft dit alleen plaats gehad bij *a p u* (kalk) en *l e h e* (hals) en vergelijken wij de equivalenten, door Dr. B. opgegeven, dan vinden wij

bij *a p u*, Sid. Tag. Bis. *g*

Bul. O. N.Jav. Sund. *geen letter.*

Mad. Mal. Bat. *r.*

en bij *l e h e* Tag. Bis. *g.*

Bul. *geen letter.*

Mad. Mal. *r.*

De gevallen staan dus volkommen gelijk en in overeen-

1) Brandes, Proefschrift, bl. 30 en 33. De klankwet is hier eenigszins anders gesteld.

2) Ibid. bl. 44—51.

stemming met 't geen wij van 't Sangir. t. o. van deze klankwet weten, kunnen wij zeggen dat hier de ingeslikte sluiter onmiddellijk vóór zijn verdwijnen eene *h* is geweest. Andere voorbeelden zijn nog:

a h a (leiden) Day. a g a h.

b ě ll a (midden in, tusschen in) Mal. Jav. Sund. Bal. b ě la h, Day. belah.

p e n ē, Jav. Mal. Bal. p ě n u h, Sund. p i n u h.

p u t ī, Mal. p u t ī h.

Voorts staat hij voor *p*, blijkens de voorbeelden:

a l a (nemen) Ponos. Jav. a l a p, Tag. harap.

k ě t o (eten) afgel. vorm in 't Sang. k ě t o p a n g (spijze).

s e h o (slorpen) Tag. Bis. h i g o p, Jav. Sund. h y u p,

Day. i h o p, Bal. s i y u p, Mal. i r u p, Bat. i d o p.

a t u (dakbedekking) Tag. a t i p, Bis. Mong. a t o p, Sund. h a t o p, Mal. a t a p, Bul. Jav. a t ē p.

o n t a (karnen) Bul. Pakēw. Sea, Dano u u n t a p, Bent. a u n t a p, Ponos. o u n t a p p u n, Mong. o u n t a p p a n — Sang. a f l. o n t a p e n g.

o n a (schub) Bent. o n a p, Ponos. Mong. u n a p.

s ě d a (ondergaan), Bent. s u r a p p e, Ponos. Mang. s o j o p, Jav. s ě r ē p, s ě r a p, Sang. a f l. s ě d a p e n g.

t a ē (wannen), Bul. Pak. Sea, Dano t a a p, Bent. t a p e, Mad. t a m p e, Mal. t a m p i, Jav. Bug. Mak. Sund. t a p i, Tag. t a h i p, Bis. t a h o p.

Voor *t*, zooals blijkt uit:

i h a Sid. u g a t, Tag. B i s. o g a t, Bul. o h a d, Day, u h a t, Bal. u w a t, Sund. Mal. Bat. u r a t, Mlg. o z a t r ā.

b a h e Tag. B i s. h a b a g a t, Bul. a w a h a t, Jav. Day. Sund. Mal. b a r a t, Mlg. a w a r a t r ā.

b ě h a (zwaar), Tag. b i g a t, Bis. b o g a t, O. Jav. w w a t, N. Jav. b o t, Day. b e h a t, Bal. b a a t, Sund. b ö r a t, Mal. b ě r a t, Bat. b o r a t, Mlg. w e z a t r ā.

s a k i (ziekte), Mal. Jav. Bul. Pak. Sea, Dano, Ponos.

Sid. Tag. Bis. Bal. *sakit*, Sund. *sasakit*, Bent. *sikit*,
Mong. *takit*.

sĕngi (een scherpen geur hebbend), Jav. *sangit*.

tuhu (volgen), Sid. *tugot*, Tag. Bis. *togot*, Jav.
tut, Bal. *tuut*, Sund. Mal. Bat. *turut*.

dukü (gras, groente), Sang. afl. *darukutang*.

ĕlli (kalefateren), Sang. afl. *ĕlitang*, (zie bl. 36).

hengé (opengaan), Sang. afl. *hengetang*.

hasu (honderd), Iloko *gasut*. 'tSumb. *asu* en Sawu
ahu vertoonen dezelfde omzetting.

Voor *k* staat hij, blijkens:

ană (kind), Mal. Jav. Sund. enz. *anak*.

awă (lichaam), Mal. Jav. Sund. *awak*.

lamati (bloedzuiger), Bent. *lamatik*, Tag. *limatik*,
Bis. *limatok*.

manu (kip), Jav. Bal. Mal. Bul. Bat. *manuk*, Tag.
Bis. Day. Mad. *manok*.

pitî (boogschieten), Bul. Sea, Dano *pitik*, Bent. *pu-*
pitik.

sasi (zee), Tag. Bis. Mal. Jav. Day. Bul. Sea, Dano, Bent.
tasik, Mad. *sasek*.

sasa (rijp, gaar), Jav. Bent. *tasak*, Mal. *masak*,
Mad. *massak*, Sund. *asak*.

suĕ Jav. *sok*, Mal. *masok*.

Voor *s*, bv.:

bĕhi (streep), Jav. Mal. *baris*, Tag. Bis. *barlis*,
Mad. *båris*.

sangi, (weenen), M. P. *tangis*.

kibü (stuit van vogels), Bul. Pak. Sea, Dano, Mong. *ipus*.

pipi (wang), Mak. *pilisi*, Tag. *pilipisan*.

Voor *l*, vgl. de voorbeelden:

baħaga (zekere ziekte), Bis. *balaghah*.

tiki (slapen), Sang. afl. *pĕtatikilang*.

katî (jeuk), Sid. *katil*, Bis. Mong. *katol*, Bent.

hatil, Ponos. katal, Jav. Bal. Bat. gatēl, Mal. gatal, Day. gatel, Sund. atōl, Mad. götēl, Mak. katalā.

poto (snijden), Bis. Tag. potol.

Voor den *nasalen sluiter*, bv.

Tam. Siaur. a mā Mang. amang (vader).

» » nina, Mang. inang (moeder)¹⁾.

sahawū (spoedig, vlug), vgl. sahowong (aanzetten).

sara (grens), Bent. saran.

kibō (bobento), afgel. vorm kibongang.

Voor r, bv.

batū (volgen), Jav. batur, tutur, Sang. batuhē
(waar de h plaatsvervanger van der is, vgl. bl. 20 en 48).

kolo (rimpel), Bent. kohor, Ponos. kojor. Jav. Bis. Tag. Mal. en Mong. hebben hier d of t, 't geen wrschl. een nog ouder stadium aanduidt.

Eenige gevallen waar verwante talen g hebben, bv. kałantō (zeker gezang), Tag. kalantug (gedruisch), kulu (scheren), Mong. kajug, wijzen, volgens bl. 48, op een h in 't Sangiresch.

Wij hebben dus gevonden, dat de ingeslikte sluiter in eindlettergrepen meestal staat voor t, p en k²⁾) en minder vaak voor l, h, ng, r en s.

1) Amang, inang en akang zijn zonder twijfel Vocabieven, die als Nominatieven gebruikt worden. Als Voc. hebben zij 't accent op de laatste lettergreep (bl. 18) die daardoor lang wordt (bl. 9). Eene wijze om een lettergreep te verlengen is ze los te sluiten, daar een klinker met volgenden medeklinker samen ongeveer zoo lang is als 2 klinkers, of één lange klinker. De nasaleering, die bl. 29 behandeld is, kan op dezelfde wijze verklaard worden. Alleen de geklemtoonde lettergreep is genasaleerd. Over de bedoelde vocabieven vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. § 98, bl. 152 en 153.

2) Verwisseling dezer letters komt in de meeste Indon. talen voor en is wrschl. reeds uit de grondtaal meegebracht. Men vergel. bv. vormen als Jav. kilat en gēlap (bliksem).

Wat betreft niet-eindlettergrepen, in de meeste gevallen waarin deze half-gesloten zijn, bevatten zij een ē. Deze vocaal is op zich zelf hard; waar zij echter door eene *l*, *m* of *n* gevuld wordt, en geen klemtoon heeft, verliest zij hare hardheid, door het zachtere karakter der *m*, *n* of *l*¹⁾, die haar dus attraheert. Valt nu de klemtoon op de lettergreet met ē, dan zou de ē de quantiteit van een langen klinker verkrijgen, maar daar een lange ē niet voorkomt in 't Sangireesch²⁾, komt deze lengte den volgenden medeklinker ten goede, die dus behalve de functie, die zij reeds had, om de volgende lettergreet te beginnen, ook nog sluiter van de vorige wordt. Die medeklinker krijgt dus een zekere lengte, m. a. w. wordt dubbel uitgesproken en geschreven. Wordt de klemtoon verlegd, dan vervalt deze dubbele uitspraak van de *l*, *m* en *ng*. Voorbeelden, zonder klemtoon op de ē:

mē + liwúā wordt mēliwúā.

mē + munara » mēmunára.

mē + nálang » ménálang.

Met klemtoon: sěllahē, těmmudē, těnnung.
Maar kasěláheng, katěmúdang, těnúngang³⁾.

Wanneer twee opeenvolgende lettergrepen beide ē hebben, heeft de eerste ē de neiging om zachter te worden uitgesproken dan de volgende, vooral wanneer de medeklinker die deze volgende lettergreet opent, eene media (*b*, *d*, *g*) is⁴⁾. Is zij ééne tenuis, dan kan de harde uitspraak zich door 't karakter van den tenuis beter handhaven, maar ook dan hoort men de halve geslotenheid der lettergreet nog wel verwaarlozen. In 't schrift heb

1) In dat geval zal er ook geen punt onder gezet worden.

2) Zie bl. 11. 3) Zie bl. 31.

4) Ook buiten de bovengenoemde omstandigheden, komt de ē voor *d* wel zonder sluiter voor, bv. i rědua, ȳdang.

ik alleen waar de ę voor eene media staat, de punt weg-gelaten. Voorbeelden:

mę + bębera wordt mębębéra.

mę + dędorong » mędędorong.

mę + gęgio » męgęgio.

Maar mę + tętiki blijft mętętiki, hoewel men ook wel mętętiki hoort.

Waar dus de harde klinker geen eindklinker is, kan men de uitspraak niet voor 't overlijfsel van een verdwenen sluiter houden¹⁾.

De Toonlooze Eindlettergreep.

De tweede wijze om aan de voorliefde tot opene of half gesloten eindlettergrepen te voldoen, is voor 't Sangireesch de achtervoeging van een klinker achter den oorspr. eindconsonant, waardoor deze voor afvallen behoed wordt. De nieuwe lettergreep, die hierdoor ontstaat is evenwel nooit gelijkwaardig met de andere en wordt bij den klemtoon niet in rekening gebracht (zie bl. 15). Zij is dus toonloos en heeft den klinker ę, die uit haren aard half gesloten is.

Deze neiging heeft zich verder nog ontwikkeld in de verlenging der woorden met eene toonlooze eind-syllabe, waarover bl. 23 is gesproken.

Voorbeelden van zulk eene achtergevoegde ę zijn:

a n s u h ę (op iemand aandringen), Jav. a n g s u h.

a h u s ę (zoon), Bent. a h u s.

a p i d ę (in 't voorbijgaan meenemen), Tag. Bis. a p i d.

b a n t u g ę (trotsch), Tag. Bis. b a n t u g.

1) Voor woorden als sęsilę, (bl. 38) sęsałę, (Tag. Bis. salsal), sęsę (Mad. sęksęk) en dergel. die wrschl. uit herhaling van een eenlettergreepigen stam zijn ontstaan, kan men aannemen dat bij de begin-lettergreep dezelfde sluiter is ingeslikt als aan 't eind.

bĕbasĕ (onkruid afslaan), Jav. **bebas**.

belosĕ (verschoten), Jav. **wilis**.

bengelĕ (doof), Bis. **bongol**, Mad. **tingĕl**, Mal.

bĕngal.

bukidĕ (eiland), Tag. Bis. **bukid**, Sund. Mal. Day.

bukit, O.Jav. Bent. **wukir**.

laudĕ (zee), Tag. **laot**, Bis. **laood**, Bul. **laur**, O.Jav.

lod, Jav. **lor**, Day. Sund. Mal. Bat. **laut**.

likudĕ (rug), Ponos. Bent. **likur**, Pak. **litjur**, Saw.

lichud, Mong. **likud**, Bis. Tag. **likod**.

lukadĕ (wachter), Bul. Pak. Dano, Bent. Saw. Ponos.

lukar, Mong. **lukad**, Sea **dukar**.

paledĕ (hand-, voetpalm), Bul. Pak. Dano, Ponos. **pa-**

ar, Sea **palal**, Tag. Bis. Mong. **palad**, Bat. **palak**.

pundalĕ (roeispaan), Bul. Sea Bent. **pondol**, Tag.

pongol, Bis. **pongol**.

sampelĕ (aanspoelen), Tag. Bis. **sampal**.

sandehĕ (zetten tegen), Tag. **sandig**, Mal. Bat.

sandar, Mad. **sander**.

sĕllihĕ (strooming), Ponos. **solog**, Mong. **ilig**, Jav.

Mal. **hilar**.

sĕsilĕ (berouw), Bul. Pak. Sea, Dano, **sĕsel**, Ponos.

sonsol, Mong. **tontol**, Day. **sasal**, Mal. **sésal**,

Bat. **solsol**, Bal. **sĕlsel**, Sund. **sösöl**, Bis. **hinolsol**.

Uit de gegeven voorbeelden ziet men, dat door den toonloozen eindklinker, de sluiter in 't Sangireesch dikwijls beter is bewaard gebleven, dan in de verwante talen. De *d* is b.v. in sommige talen aan 't eind tot *t* verscherpt, in andere *r* geworden of met *k* verwisseld. Soms ook is *zij* in 't Sangir. (Mangan.) reeds *h* geworden en dus uit *r* ontstaan, zie bl. 48.

Dergelijke voorbeelden zijn er, behalve de genoemde (**sandehĕ** en **sĕllihĕ**) wel meer, b.v.:

antehĕ (op een rij zetten), Bis. **antog**.

bæhɛ (betalen), Jav. Mal. bayar, Bik. Tag. bayad, Bul. wayér, Mad. madjér.

bəbuhɛ (soort van hutspot) Jav. Sund. Mal. bubur. Saw. bubor. Doch 't Bal. heeft bubuh¹⁾.

təlluhɛ (ei) Tag. Bis. itlog, Saw. atəluch, Jav. əndog, Day. tanteloh, Bal. taluh, Mad. Mal. təlor. — Sommige talen zijn dezen sluiter reeds kwijt, bv. Bul. atəlu, O. Jav. hantəlū, Sea atəddu.

Zeer duidelijk komt ook bij 't overnemen van **vreemde woorden** deze eigenschap van 't Sangireesch uit, daar 't hier de eindmedeklinkers gewoonlijk niet afwerpt, maar ze spaart door achtervoeging van de ɛ B.v.

Ar. Mal.	a dat,	Sang. adatɛ.
» »	adil,	» adilɛ.
» »	salamat	» ałamatɛ.
» »	kafir	» kapirɛ.
Mal.	halus	» ałusɛ.
»	kakal	» kakalɛ.
Tamil. Mal.	katil	» kantilɛ.
» »	kapal	» kapalɛ.
Spaansch	alferez	» ałipehesɛ.
Nederlandsch	ambacht,	» ambakɛ.
»	balk	» balakɛ.

Slechts 3 gevallen heb ik aangetroffen, waarin geen ɛ, maar i werd achtergevoegd, n.l. bij de woorden ałabadiři, Holl. »hellebaardier», kantari, Sp. »cantar” en horomati, Mal. »hormat”.

Niet altijd is het half-gesloten zijn van een lettergreep goed te verklaren. Vreemde woorden, als pisɔ (Mal. pisau), kunsı (Mal. kuntji), bidadarı (Mal. id.), pakę (Mal. id.), tabakɔ (Port.), tahungkụ (id.) hebben nooit een eindsluiter gehad; de harde uitspraak

1) Zie bl. 32.

van den eind-vocaal dient hier waarschijnlijk om verzwakking te voorkomen.

In Sang. woorden dient deze uitspraak soms om tus-schen verschillende beteekenissen van een woord onderscheid te maken, bv. a kə »water“ en a kə »sap“, ɛn nə »nagelaten spoor“ en ɛn nə »gedachte“; l u k ə »uitrafe-
len“ en l u k a »losmaken“; o h ɔ »ebben (van ‘t water)“ en k o h o »slinken“; s a r ə »grens“ en s a r a »afschei-
den“; s a u »wederom“ en s a u »vaak, dikwijs“; t a m b a
»bijvoegen, toevoegen“ en t a m b ə »met verdubbelde
krachten en in versnelde maat roeien“. In s ɛ s ụ, naast
s u s u »zuigen“, zijn beide lettergrepen half gesloten.
K ɛ s ə »één“ staat naast s a, s ɛ s a, ɛ s a, met half ge-
sloten eindlettergreep; doordat bij ‘t tellen tusschen
k ɛ s ə en d u a gerust wordt en de d van d u a dus on-
veranderd blijft, is de a half gesloten.

HOOFDSTUK III.

Klankovergangen.

Klinkers.

De a wisselt met e, bv. in de suffixen ang en eng, die beide plaatsaanduidend zijn. De keuze wordt bepaald door de welluidendheid, daar men eng gebruikt wanneer de laatste lettergreep (beh. de toonloze eindsyllabe) een a bevat. Bv. van a l a, i l ɛ a l a k e n g; van k o a, p ɛ k a k o a t e n g; van b u r a s ə, b a w u r a s e n g; maar van d e n ɔ, i p ɛ n d e n o k a n g; van s e k ə, p ɛ s a s e k e t a n g; van b u l u d ə, b a w u l u d a n g.

Voorts komen naast elkaar voor: b a n g k ɔ (in k a l i-
b a n g k ɔ) en b e n g k ɔ (krom), k e m p a n g e n k o m p e n g

(brok, stuk), deng, verkorting van bĕdang. (bl. 26).

Met ē, vooral in de toonlooze lettergrepen, die vóór den hoofdklemtoon staan, bv. sĕngkakĕlla (met dat hij zag), sĕngkatau (1 mensch), sĕhiwu (1 duizend), sĕhasu (1 honderd), sĕlamă (1 bordvol), sĕmpotō (1 snée), alle samengesteld met sa »een“¹).

Als wisselvormen kan men ook beschouwen: bangkō (krom) en bĕngkohĕ (ronding van een berg); kamu (in kamene, voor kamu ene²) en Siauwsch kĕmmu (gijlieden); kahudĕ en kĕhudĕ (afschrappen).

Bij 't overnemen van vreemde woorden komt de a soms in de plaats van onze toonlooze e, indien er in 't Sang. nog eene ē op volgen moet. Zoo wordt 't Holl. »kamer«, Sang. kamarĕ; »klacht« (kĕlacht), kalakĕ; »balk« (ballĕk), balakĕ. De Mal. ē wordt in overgenomen woorden altijd a, bv. barabunga, barauntung, baradosa³), barantang, voor Mal. bĕrbunga, bĕrontong, bĕrdosa, bĕrtaroh, bĕrantang.

e is meestal ontstaan uit den ouderen klank ai of ay bv. ate (lever), M. P. (h)a tai; baje (huis), M. P. walai; mate (sterven) M. P. matai. In de Noordelijke tong-

1) De gesloten vorm van sa, die voor alle letters, behalve ē, h en l gebruikt wordt, komt ook in andere M. P. talen voor. Waar op sa een lettergreep met ē volgt, is het niet sĕ geworden, ter vermindering van eentoonigheid, bv. sa + ēllo, saēllo of sahēllo (1 dag). Met h, l, m en n smelt de nasale sluiter van sĕ samen, maar daar dit voorvoegsel gewoonlijk de plaats vóór den hoofdklemtoon beslaat, is die verdubbeling niet in de uitspraak te hooren en schrijf ik dus (bl. 31, Noot 4) een enkele medeklinker, bv. sĕlisung, sĕlihi, sĕluwe, sĕhweng, sĕhongkă, sĕmata, sĕmeda, sĕnaung, sĕnihung, sĕnalangeng. — De N. tongvallen gebruiken voor i ook wel sa, bv. saiki, dooh Mang. niet, bv. sĕngiru, sĕngipagheng.

2) Tenzij dit anders is gevormd; zie Kern, Fidji-taal, bl. 21.

3) De in de Sang. vormen ingevoegde a dient om de opeenvolging van twee medeklinkers te verhinderen. Zie bl. 44.

vallen vindt men nog **aɪ**, zie de bl. 6 gegeven voorbeelden.

Afwisseling met **a**, zie boven (bl. 40).

De **e** is in sommige gevallen ontstaan uit de **i**, of wisselt er mee af, bv. elehĕ (vloeien) en sĕllihĕ (strooming); belosĕ en bilosĕ (verschoten); belogĕ (met de oogen open) en ilugĕ (schuin kijken), meo en mio (N. tongv.) »kat». Ook in malelang (zwavel), Tag. Bis. malilang, Jav. walirang, is de **e** uit **i** ontstaan, evenals in bine (zaad), Tag. Bis. binhi, Jav. Bal. winih; nene »grootmoeder», Jav. Sund. nini; en in bawine (vrouw), O. Jav. bini.

Met **ĕ** wisselt de **e** af bv. in emong en ēmmung (bijeenrapen); kehe (oogziekte) en kĕhe (soort van schurft); lembo (meer) en lĕmbe (rest); pehe (schorten) en pĕgo (gorden); lekong (ombuigen) en lĕku (vouwen); lenehĕ (kalm) en lĕnno (glad).

Met **o** wisselt de **e**, soms onder den invloed van een voorgaande of volgende **o**, bv. tĕkelĕ en tĕkolĕ (zich verslikken); lekong en lokong (buigen); lowe (zacht geklopt) en lowo (week, zacht).

ĕ wisselt af met **a** en **e**, zie boven en bl. 40.

Voor de **ĕ** van 't prefix mahĕ* of mahu*, heeft het Siauwisch eene **a**, bv. mahantarisi, mahangkaiang mahangkiwalo; Mang. mahĕn- of -hundarisi, mahĕngkaiang, enz.

Met de **i** wisselt **ĕ** meestal onder den invloed eener volgende NASAAL, bv. bĕnnang en binang (niezen), kĕnkaeng en kingkaeng (schouderdoek, sarong), pĕkuhĕ en pingkuhĕ (ombuigen).

't Siauwisch heeft voor vele Mang. **ĕ**'s eene **i**, bv. singkarioĕllone, i ridua, sisane, tintiro, minsang, mĕtingkariadi, singkatau, voor Mang. sĕngkarioĕllone, i rĕdua, sĕsane, enz.

Met **o** wisselt **ë** in **běbato** en **bobato** (rijksgroote), **hěbung** en **obung** (bladerrijk), **pěti** en **poti** (naar boven gebogen), **kěmbołeng** en **kombołeng** (haai), **kěmmang** (met de hand eten) en **komagę** (met de holle hand afwrijven).

Met **u** in **hěbung** en **ubung** (bladerrijk), **běmbang** en **bumbang** (schooulder), **kěmpughang** en **kumpuhang** (arenpalmvezels), **karěmaheng** en **karumaheng** (overmorgen), **sěmpinjen** en **sumpinj** (zekere struik), **hěbu** en **Bent.** **huwu** (blaffen). Dit is dus geschied onder invloed van den volgenden labialen medeklinker. **Buhu** (nieuw) is uit **běhu** en dit uit ouder **bagú** ontstaan, Ibng. **bagú**, Tag. **Bis.** **bágú**.

Mangan. **ë** is in 't Siauwisch vaak **u**, vooral wanneer de voorgaande lettergreep **i** heeft, bv. **pinuhanə**, **iku-karěnting**, **ikukěndagę**.

De **ë** van 't prefix **mahë*** heeft in 't Mang. neiging om in **u** over te gaan, bv. **mahëng-** of **-hungkaiang** **mahëng-** of **-hungkiwało**, **mahën-** of **-hundarisı**. Zie over deze **ë** nog bl. 42.

Ook in 't Bent. vindt men vaak **u** vóór nasalen of labialen, waar Mang. **ë** heeft. Bv. **sěmmung**, Bent. **sumu**; **sěngkulę**, Bent. **sungkul**, **sěpu**, Bent. **supu**.

i wisselt af met **ë**, zie onder **e** (bl. 42).

Soms is **zij** uit een oudere **ë** ontstaan, bv. **lisung**, Jav. Mal. **lěsung**, enz. Brandes, Diss. bl. 90¹⁾.

bihasę (in **lumbihasę** »vol en rond, zooals graankorrels«), Mal. **beras**, enz. ibid. bl. 48, 49.

Afwisselingen met **ë**, ook **Mangan.** en **Siauwisch**, zie onder **ë**, bl. 42.

Naast **u** komt **i** voor in 't Siauwisch, waar 't Mang. **u** voor **ë** heeft, bv. **simbau**, Mang, **sěmbau** of **sum-**

1) v. d. Tuuk, Bat. Leesb. IV, bl. 95, Noot 1.

bau. Hier zijn beide uit den ouderen klank *ə* ontstaan.

Bij *simbala* en *sumbala* (helpen) zijn wellicht ook geen van beide oorspronkelijk.

Van geheel anderen aard is de klankvariatie van *i* en *u*, in de voorbeelden op bl. 27 en 28 gegeven.

o wisselt af met *e*, zie bl. 42.

In eenige woorden is zij uit een oudere *ə* ontstaan, bv. *boghasə*, Mal. *bəras*, Tag. *bigás*, Bis. *bogas*; *toghasə*, Mal. *təras*, Tag. *tigás*, Bis. *togas*.

Met **u** in *bahə* en *bahuşə* (schaven, schrammen); *ədo*, *ədung* en *ədusə*; *komposə* en *kumpasə*, (soort van djamboe); *singongo* en *singangu*; *səbohə* (begieten) en *səbu* (blusschen); *belogə* en *silugə*; *ənggohə* en *ənggү* (kreunen); *lekong* en *ləku*.

u ontstaan uit en afwisselend met *ə*, zie bl. 43.

Met **i**, zie bl. 43.

Met **o**, zie boven.

Medeklinkers.

Twee medeklinkers volgen elkaar niet onmiddellijk op, tenzij de eerste een nasaal is. Waar dus vreemde woorden worden overgenomen, worden twee opeenvolgende medeklinkers door een ingevoegden klinker gescheiden, bv. Ar. Mal. *waktu-akətu*, *rizki-asəki*, *hormat-horomati*; Mal. *bərdosa-baradosa*, *gredja-gaheda*; Sp. *alferez-alipehesə*; Holl. *verguld-porogólə*, *frikadel-parakədelə*, *knikker-kinikirə*, Skr. Mal. *arthā-arətə*, *argha-arəga*. De scheidende klinker is *a*, *ə* of die der voorgaande of volgende lettergreep, tenzij voor de welluidendheid hiervan wordt afgeweken.

Ook laat men wel een van twee opeenvolgende medeklinkers in 't Sang. weg, bv. *bataru*, uit Mal.

bërtaroh; baneha, uit Sp. bandera; hamarałę, uit Holl. admiraal.

De overgangen en afwisselingen der medeklinkers zijn de volgende:

b en **w** staan tot elkaar in deze verhouding, dat **b** steeds na geslotene, **w** na opene lettergrepen staat, niet alleen in 't zelfde woord, maar ook in den zin. Aan 't begin dus van een volzin, en in doorloopende rede wan-neer een woord voorafgaat met gesloten eindlettergreep, staat **b** als beginletter, maar in elk ander geval staat de **w**. Bv. bału, hëmbału; bera, mëbera, bawera; bałe, su wale, sołong bałe, kụ bałe.

Dat de **b** na los gesloten lettergrepen (dus na de **m**) behouden blijft, is ook in andere talen een zeer gewoon verschijnsel; zelfs bij die, welke (zoals 't Jav.) zonder eenige voorwaarde de **w** aan 't begin vertoonen. Na half gesloten lettergrepen heeft de ingeslikte sluiter met de volgende **b** de waarde van *bb*, hoewel zij in uitspraak gescheiden blijven.

Verwisseling van **b** met **p** komt voor, o. a. in bihisę en pihisę (draaien); binti en pinti. Hetzelfde geschiedt trouwens ook wel in de verwante talen.

In behe en gehé vinden we de **g** naast de **b**. Doch dit verschijnsel is misschien niet zuiver phonetisch, daar behe minder fijn is dan gehé.

Ook de **k** komt naast de **b** voor, bv. běhi en kěhi (streep, schrap), bęso (ineendrukken) en kęso (ineenkrimpen), burō en Bul. kuro (albino).

De **h** vindt men naast de **b** in hęngkasę (iets af-rukken) en bęngkasę (opspringen en weglopen¹); de **s** in belle en selle².

1) Vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 70, Matthes, Bug. Spr. bl. 41.

2) v. d. Tuuk, o. c. bl. 75.

Als eindsyllaben, die achtergevoegd worden bij de woordvariatie, wisselen b̄ en h̄ (bl. 24).

Nog komen naast elkaar voor b en ng, bv. b̄ensing en nḡensing; b en l, bv. binti en linti; b en t, bv. balong en talong, b̄entojé en t̄entojé.

Of men bij de 2 laatste gevallen met een zuiver phonetisch verschijnsel te doen heeft, is twijfelachtig.

Van een *gemouilleerde* b geeft een voorbeeld de vorm biujudé (m̄biujudé »bij troepen aankomen») van buludé »berg». Ook biala (m̄b.) »toeschouwen» en bialung »watermeloen» zijn voorbeelden, maar of zij samenhangen met bala »toestaan» en balung »teerkost» is onzeker.

d staat tot r in dezelfde verhouding, als b tot w (bl. 45). Daar de r in het Mang. linguaal is (de guttrale is h geworden), is ook zonder twijfel de d of linguaal, of gelingualiseerd.

De d houdt zich 't best staande na een los gesloten lettergreep; de n wordt dan natuurlijk linguaal. Sommige voorvoegsels hebben voor d dan ook dikwijls een los gesloten vorm, bv. sē (bl. 41) en de reduplicatiesyllabe d̄. Bv. sēndépa, sēndokateng, sēndumakū, dēndila.

Voorbeelden van den regelmatigen overgang van d in r zijn:

dałeng, su rałeng, makarałeng, dudułeng; deno, mēndeno; dalo, mēdalo, daralo; dēndila; dałung, marałung, bōu rałung; dingihé, dumaringihé. Zie ook bl. 20 en 21.

De **palatale media** van de M. P. gronddaal, dj, is in 't Sang. gelingualiseerd, daar het de palatalen niet heeft behouden. (Zie bl. 14). Zelfs bij woorden, die in den laatsten tijd in 't Sang. zijn opgenomen, wordt de

dj nog steeds *d*, bv. *gaheda*, uit Mal. *gredja*; *adidáng*, uit Holl. *adjudant*. Waar de *dj* in Mal. woorden door *a* gevuld wordt en voor den hoofdklemtoon staat, wordt zij gemouilleerd en als *di* uitgesproken, bv. *diandi*, *diadi*, *diaga*, *diabatang*, uit Mal. *djandji*, *djadi*, *djaga*, *djabatan*. Zonderling is de overgang van een oorspr. *dj* in *bi*, bv. *bianggū* (baard) Mal. *djanggut*, Jav. *djenggot*.

Naast de *d* vindt men de *h* in *gĕdĕ* en *gehĕ* (scheuren), *dampa* (kruid) en *hampa* (zekere woekerplant).

Waarschijnlijk uit de gutturale *r* ontstaan, is de *g* die naast de *d* voorkomt bij de woorden, die met achtergevoegd *dĕ* en *gĕ* worden samengesteld. Zie bl. 28.

Over *d* als reduplicator van de *l*, zie bl. 49.

g wisselt af met *k*, bv. in *gisu* en *kisu*, *gobang* en *kobang*, *gĕsa* en *kĕsa*, *galontehĕ* en *kałanto*. Ook in de verwante talen is deze afwisseling zeer gewoon.

Over *g* naast *b*, zie bl. 45.

g en *gh* staan tot elkaar in dezelfde verhouding, als *b* en *w*, *d* en *r*. Aan 't begin der woorden staat dus altijd *g*, behalve in doorloopende rede na een open lettergreep van 't voorafgaande woord. Dus: *gĕlle*, *magħelle*; *gurang*, *gaghurang*, *magħagħurang*; *gati*, *su għati*, *hagħi* (bl. 29); *gio*, *mę́gio*, *tawemgħagħio*.

Waar de *ɛ* in het Sang. *o* is geworden (bl. 44), beslaat de *gh* de plaats van den typischen medeklinker der 1^e v. d. Tuuksche klankwet (bl. 32) en 't is dan ook aan invloed der *gh* te wijten, dat in deze gevallen de *o* staat, bv. *bogħasɛ́*, *togħasɛ́*. De N. tongvalen echter hebben steeds *h* voor Mang. *gh* (bl. 12), bv. *boħasɛ́*, *toħasɛ́*, *mahelle*, *mahurang*. In de

voorbeelden der klankwet, staat hier dus de regelmatige medeklinker. Het Manganitusch is de eenige Sangireesche tongval, die deze *gh* bezit.

Met **h** wisselt de **g** af in *gaę* en *hae*. Naast *bōghasę* komt ook (in samenstelling) een regelmatiger vorm *bihasę* voor (bl. 43). In *isu*, naast *gisu* (en *kisu*) is blijkbaar de aanvangs-*h* verloren gegaan (vgl. bl. 47).

Van *mouilleering* der **g** levert een voorbeeld *giu ma* »troep, hoop».

In *ĕnggalating* is de **g** wrschl. reduplicator van de *l*, blijkens de verwante vormen (bl. 22). Ook *gilamu* (Jav. *djĕlamun*) »wier, zeegras», is hiervan een voorbeeld.

h wisselt af met **g**, zie boven.

Naast **b** en **d** komt **zij** voor, zie bl. 45 en 47.

Nevens *kēngkung* (vuist, gesloten hand) komt *hēngkung* voor, maar daar de grondvorm *kung* of *kēng* is, zooals ook uit de vormen in de verwante talen blijkt, kan dit *hēngkung* eene bijformatie zijn, met een voorzag van *kung* gemaakt.

Met **r** wisselt de **h** in *kakihiang* en *kakiriang*, *kuhenteng* en *kurenteng*.

In de N. lijke tongvallen wisselt **zij** met eene **r** die thans geheel voor in den mond wordt uitgesproken, alsof er eene *w* werd nagevormd. — Dit is zeker wel eene verbastering, daar deze **r** oorspr. gutturaal is, zooals blijkt uit de afwisseling in eenige der talen, die voorbeelden van de bl. 32 genoemde klankwet geven. Zoo hebben Tar. Tab. Kal. Kand. de vormen: *Sangirę*, *biwirę*, *dingirę*, *tēndirę*, *rusu*, *rasu*, *riwu*, *dara*, Taruna, voor Mang. *Sangihę*, *biwihę*, *dinhę*, *tēndihę*, *husu*, *hasu*, *hiwu*, *daha*, *Tahuna*.

Over **l** met **h**, zie bl. 51.

De **s** naast de **h** vindt men bv. in **hɛmpu** en **sɛmpu** (aanhechten), **hede** (blijven haken) en **sede** (strik), **hude** en **sude** (welk?), **hopa** en **sopa** (uitblazen), **hengisɛ** (verschroeid) en **səngi** (scherp van geur), **bekahɛ** en **bekasɛ** (bl. 24).

Gemouilleerd is de **h** in **hiubɛ**, (huiveren).

Aan 't begin van eenige woorden is de **h** *afgevallen*; zoo vindt men bv. **hɛmpu** en **ɛmpu**, **hondosɛ** en **ondołɛ** (vgl. bl. 28), **hɛdo** en **ɛdo** en 't bl. 48 genoemde is u.

't Voorkomen van **k** naast **b** en de wisseling met **g** zijn reeds bl. 45 en 47 behandeld.

k naast **p** vindt men in **kepa** (kaf), en **pepa** (loos), **kumpirɛ** en Holl. papier, **kapala** en Mal. **papaja**, **kapeda** en Mal. **papeda**¹⁾.

Van *mouilleering* der **k** vindt men de volgende voorbeelden: **kiolong** (wippen), vgl. **kolong** (wiegen), **kiombɔ** en **ombɔ** (wippen), **kiolabɛ** (Saw. **kojab**) »geeuwen».

l komt voor naast **b**, zie bl. 46.

De wisseling met **d** komt vooral voor bij reduplicatie. Daar het Sang. liefst geen twee opeenvolgende lettergrepen met **l** begint, wordt bij 't reduplicateeren van een met **l** aanvangend woord meestal de **d** als reduplicator gebruikt. De enkele uitzonderingen, zooals **lila** (tong), dateeren uit den voor-Sangireeschen tijd. Voorbeelden zijn:

lingkahɛ, **dałingkahɛ**; **lombo**, **dałombo**; **lu-**

1) Vgl. Tag. **pugita**, met de verw. vormen, Kern, Fidji-taal bl. 146, i. v. **kuita**.

as̄, daļuas̄; ling u, daļingu; lěnding, daļen-ding, maraļeṇding; ędu, duļo (bl. 21).

Verder wisselen **l** en **d** in de volgende voorbeelden:
lila en dila (tong), elong en ido (groen), linuhę
en Siaur. dinuhę.

Aan 't begin van een woord klinkt de **l** *dentaal*, doch achter sommige klinkers, 't zij in 't zelfde woord, 't zij in den zin, wordt *zij linguaal*. De uitspraak dezer **l** is op bl. 13 vermeld. De **a**, **o** en **u**, 't zij open of half gesloten, hebben meestal **l** na zich, terwijl na **e**, **ě** en **i** (open of half gesl.) gewoonlijk **l** volgt. Voor de **j** van uit 't Mal. overgenomen woorden staat meestal **l**, bv. kabala, palung, (uit Mal. kabaja, pajong), evenzoo in Sang. woorden, waar 't Mal. **j** heeft, bv. kalu(hout), golang (schudden), kalą (rijk), Mal. kaju, gojang, kaja. In vreemde woorden, die met **r** sluiten, heeft 't Sang. soms **l**¹⁾, bv. kubur, S. kubulę; ook nog in enkele andere, bv. alipehesę, kapalę, kawało, ałabadiři, balanda.

Daar de **l** alleen na de geaccentueerde **č** wordt ver-dubbeld, komt een dubbele **l** niet voor. Meestal laat men geen 2 opeenvolgende lettergrepen met **l** beginnen.

Voorbeelden van de **l**:

Na **a** en **ą**: baļe, baļe, salu, sumaka ļai, daļai, mangaļa ļai, tumēlla ļai, lawo, kaļawoe; doch kalam pang en, om onderscheid te maken, bala (toestaan) en baļa (sago-baru-bast; dal, vlakte).

Na **o** en **ɔ**: toļe, mamoso ļuwi, mamoso ļaminding, měndikɔ ļutang, mamotɔ ļehę; doch tolong.

Na **u** en **ų**: buļo, duļo, mębaļu ļana, nęsalu ļai, manguhu ļuhu ļai; doch dulu, dulung.

1) Gewoonlijk blijft deze sluiter behouden bv. pasarę, pagarę, atorę.

Van de l:

Na een e: teledĕ, teleng, elehĕ, telorĕ, bałe, ale laiki, bałe lujunggi, naghehĕ lakue.

Na ē en ē: mélinda, bĕlladĕ, tĕlidang, hingidĕ lai.

Na i en i: bilidĕ, mangani laedĕ, mamuti lenso, taļi lahose.

Na los gesloten lettergrepen wordt de nasale sluiter bijna niet uitgesproken en gaat dezelfde regel door, bv. maning laedĕ, putung luhena, putung lujente. De ng moet dus hier zeer zwak klinken of geklonken hebben.

De afwisseling met h komt ook geregeld voor bij de reduplicatie van woorden, die met een klinker of h, d. i. dus met een zeer zwakke gutturaal of met een sterkere aanvangen. Dit is een vrij sterke dissonantie, daar de l hier voor een gutturaal staat, die de natuurlijke reduplicator is van de zachte of hardere aanblazing waarmee de klinkers of de h worden uitgesproken. Als overgangsletters kan men de h en de r (gutt.) aannemen. Voorbeelden zijn:

laĕlla, laani, laiki, laasi, laĕmmu, laimbĕ, laonggo, ilĕala, maļauji, lahaesĕ, lahepesĕ, lahĕmming, lahĕping.

Naast de l komt de h nog voor in sokohĕ en tokohĕ; suhudĕ en tuludĕ; tengkelĕ en tengkohĕ; en de s in sengehĕ en lengehĕ.

Bij de infixen al en ar wisselt de l met de r bv. taļokă, baļengko en tarĕntung, tareĕ.

Gemouilleerd is de l in de volgende voorbeelden:

liewehĕ (naast lewe, N. tongv.) »glibberig», liondohĕ (naast landohĕ, N. tongv.) »uitglijden», kaļiaesĕ en saļiawuhĕ, met 't infix. al gevormd van kaesĕ en sawuhĕ.

Over **m** en **n** valt niets bijzonders meer te zeggen, dan dat de eindsluiter **ng** (bl. 31), wanneer het achtervoegsel *ang* of *eng* volgt, nog al eens **m** of **n** wordt. Zoo vindt men van *inung*, *iruļung*, *sarang*, *ěndung* de afleidingen *inumang*, *pangangiruļumang*, *sarameng*, *ěndumang*. Van *dangeng* en *kāng* komen *dangenang* en *kanengang*. Een woord als *inumang* is hoogstwaarschijnlijk uit de gr. taal medegebracht; bij de andere voorbeelden is 't mogelijk klankafwisseling, ter vermindering van twee opeenvolgende **ng**'s.

De nasalen richten zich in karakter en uitspraak steeds naar den volgenden medeklinker; aan 't begin der lettergrepen en vóór de tenues zijn zij dus 't sterkst.

p, zie **b** (bl. 45) en **k** (bl. 49).

r, zie **d** (bl. 46), en **h** (bl. 48).

s, naast **h**, bl. 49, naast **l**, bl. 51.

Met de **t** wisselt de **s** in *sokohě* en *tokolě*; *sendeng* en *tendeng*; *pedesě* en *Siauwsch pedetě*; *sangi* en M. P. *tangis*, *sasi* en M. P. *tasik*.

Hetzelfde verschijnsel is, gelijk bekend, niet ongewoon in de verwante talen.

De M. P. **palatale tenuis** wordt in 't Sang. als **s** uitgesproken, dus Mal. *bitjara*, S. *bisara*, Jav. (door 't Mal.) *matjan*, S. *masang*.

t wisselt met **s**, zie boven.

w, zie onder **b** (bl. 45).

HOOFDSTUK IV.

Sasahara.

Het Sasahara is, zooals op bl. 7 reeds gezegd is, een geheime taal, die op zee gebruikt wordt, om de geesten te beletten de plannen der varenden af te luisteren en te verstoren. Door den invloed van dit bijgeloof, dat bij een zeevarend volk van zooveel beteekenis is, heeft het uit 't tijdperk der M. P. taaleenheid medegebrachte gebruik, om een aantal woorden uit de dagelijksche taal te bannen ¹⁾, bij de Sangireezen tot 't ontstaan eener volledige zee-taal gelegenheid gegeven. In de verwante talen heeft deze oorspr. aan allen gemeene trek zich op andere wijze ontwikkeld, of wel zij is niet tot ontwikkeling gekomen ²⁾.

Daar het Sasahara voornl. op zee wordt gebruikt, zijn het vooral de termen die op zee voorkomen, zooals benamingen voor de deelen van een vaartuig, die voor natuurverschijnselen welke op zee worden waargenomen, namen van eilanden, strandplaatsen, klippen, kapen, baaien, visschen en vischtuig, die zulk een geheimen naam hebben. Intusschen draagt het Sasahara nog sporen van een uitgebreider functie gehad te hebben. Het valt nl. voor een deel samen met de Hooge taal (Jav. Krâminggil), zooals op bl. 61 is aangetoond. In 't gesprek met voornamen worden nog dikwijls afzonderlijk Sasahara-termen gebruikt, omdat dit voor beleefd geldt, hoewel het niet verplicht is.

1) Zie Kern, Woordverwisseling in het Galelareesch, B. T. L. V. 1893, bl. 126 vlgg.

2) Vgl. ook Wilken, Handleiding voor de Vergel. Volkenk. van Ned. Indie, bl. 146—148.

Ook van 't gebruik, door Prof. Kern bl. 122—125 der genoemde verhandeling vermeld als een der oorzaken van 't ontstaan van zulke termen, nl. 't voor pamali (Sang. pĕlli) of tabu houden van sommige namen, komen in 't Sang. sporen voor¹⁾.

De kennis dezer taal is niet algemeen onder de Sangireezen, daar er, behalve de noodige belangstelling om ze te leeren, ook eenig vernuft toe behoort, om ze te begrijpen. 't Sasahara bestaat nl. voor 't grootste deel uit omschrijvingen, die de meest karakteristieke eigenschap van de bedoelde zaak aanduiden, althans wat de Sangireezen daarvoor houden. Verder zijn het voor een deel oude termen, die buiten gebruik zijn geraakt en nog in andere talen gangbaar zijn, dus synoniemen van de gewone benamingen, en voor een ander deel verminderingen van de gewone woorden, om ze onkenbaar te maken.

Het spreekt wel van zelf dat het aantal Sasahara-woorden door iemand, die daarvoor smaak en bekwaamheid heeft, naar verkiezing kan worden uitgebreid. Uit de voorbeelden der *Woord-Variatie*²⁾ is genoeg gebleken, hoe speelsch de Sangireezen met hunne taal zijn en het Sasahara geeft ruimschoots gelegenheid, om aan dezen lust te voldoen. Het volk commentarieert zijne taal, door er de woorden van te omschrijven en toont daarbij dikwijls geestig te kunnen zijn. Het Sasahara van den een is dan ook veel belangrijker dan dat van den ander.

Intusschen zijn een aantal termen officieel Sasahara en

1) Indien men een ouderwetschen Sangirees naar zijn naam vraagt, neemt hij dit zeer kwalijk en antwoordt, indien hij den vrager nog een antwoord waardig keurt, »Ik ben geen *kalea*». De *kalea* is een groene papegaai, die genoemd is naar 't geluid dat hij bij 't vliegen maakt en die dus voor den Sangirees onophoudelijk zijn eigen naam noemt. Dit is dus blijkbaar vroeger *pĕlli* geweest.

2) Zie bl. 27—30.

worden altoos in de vereischte gevallen gebruikt, d. i. op zee en in poëzie, nl. in het tweede lid der parallelistische uitdrukkingen, die voor het Sangireesche dichtkarakteristiek zijn. Het in de eerste helft van elken versregel gezegde wordt in de tweede in Sasahara herhaald, iets dergelijks dus als in de Hebreeuwsche poëzie voorkomt en dat min-of-meer tot het wezen van alle poëzie behoort. Ook worden in sommige Sangireesche verhalen en sprookjes personen voorgesteld, die alles wat zij zeggen in Sasahara herhalen, iets dat in werkelijkheid nooit gebeurt, doch den verteller gelegenheid geeft zijne taalkennis en dichtgave te tonen.

De verklaring der Sasahara-termen zal zooveel mogelijk in 't Woordenboek worden gegeven. Doch voor een duidelijk overzicht, volgt hier eene indeeling der Sasaharawoorden, naar hunne vorming en beteekenis. Vele woorden zijn nog onverklaard, al is hunne beteekenis op te maken uit den voorafgaanden parallel-zin, waarvan zij de vrije vertaling zijn. Dikwijls zijn zij te zeer vermind of zijn de grondwoorden nog niet in 't Sangireesch of zijne verwanten aangetroffen. Ook zijn de verklaringen door de inlanders zelf gegeven, niet altoos betrouwbaar, te meer omdat het Sasahara hoe langer hoe meer in onbruik geraakt¹⁾.

De volgende groepen kan men in 't Sasahara onderscheiden :

1) Dit komt eensdeels door het verdwijnen van de animistische beschouwing, die het Sasahara tot zulk eene ontwikkeling heeft gebracht en anderdeels door dat de Sangireezien geen grote zeetochten meer maken, daar de producten, die zij vroeger zelf naar Menado en Ternate brachten, thans door de schepen van Sangir worden gehaald.

1. *Omschreven woorden*

Gewone Taal.	Sasahara.
a k e »water”,	d a l e n d i n g »verkoelings-middel”.
h u m b i a »sago”,	m a l e n n a k e n g »wat de eigen-schap van bezinken heeft”.
a s u »hond”,	1. m a h e b u a n g »blaffer”. 2. m a n g a n g a n u »jager”.
i s i »tand”,	p a n g i l a »bliksemer”.
b a r a »zwaard”,	k u m e n g k i l a »bliksemend”.
b a w i »zwijn”,	m a s i m b u l u n g a n g . »van lange haren voorzien”.
k e m b o l e n g »haai”,	b e l a u »schele”.
k a m b i n g »geit”,	m a e m b e k a n g »blater”.
S i a u (eiland ¹⁾),	K a r a n g e t a n g »hoogste” ²⁾ .
k i l a »bliksem”,	m a n g k e r o n g a n g »flikke-rende”.
k i n a »visch”,	m a l a n i g h a n g »tranige” ³⁾ .
l a u s e (zekere visch),	m a n d e k a t e n g »kleverige”.
t a h i t i »regen”,	m a h o n d o s a n g »'t geen ne-dervalt” ⁴⁾ .
s o l o n g (klein srt. zaag-visch),	m a h o r o n g »scherpe”.
u l a n g »gumutu-touw”,	m a i t u m a n g »wat zwart is”.
m a n u l. »kip”,	m a k o k o t a n g »onder de vleugels koesterend”.
2. »vogel”,	m a n t e l a k e n g »vlieger”.

1) Zie bl. 4.

2) Het vorstenhuis van Siau, Ponto genaamd, was langen tijd het machtigste en aanzielijkste op de Sangir-eilanden.

3) Niet van 't gebr. lana, maar van een overigens ongebruikelijken bijvorm lanigë (zie bl. 23) gevormd.

4) Vgl. 't Jav. djawuh, labuh, dawuh en rawuh en Prof. Kern's opmerkingen B. T. L. V. Feestn. 1883, bl. 7.

meo »kat”,	mangkahukang »krabber”.
tabak o »tabak”,	mangguhisang »dat ge- korven wordt”.
pahuru »hengel-aas”,	patoto »waarop (de visch) toeschiet”.
taumata esé »man”,	laming mantingguhut- tang »mensch die iets met een schuifband (broek) draagt”.
t. wawine »vrouw”,	l. mandehokang »m. die iets om 't middel gebonden (sarong) draagt”.
Mangindano (de Filip- pijnsche eil.)	Makongkonang »waar men korte kleedingstukk.draagt”.
puikang »schildpad”,	malindungang »die zich verschuilt”.
utə »hoofdhaar”,	saupang»wat gekamdwordt”.
apu »kalk”,	mantunong »wat smelt” ¹).
senggo »zeil”,	daraung »wat als bladeren ²) dient”.
sahem mang »vlerken eener prauw”,	taghulépa. »waarmee men (de prauw) van takken voor- ziet”.
mětik i »slapen”,	mangenna »nadenken”.
moadę »zandbank”,	manuwo »wat opgroeit” (uit de zee, bij eb).
měsaļa »verkeerd doen”,	měgalisa »zwikken” ³).
sumangi »weenen”,	mědundę »jodelen, doede- len” (op een instrument of bij 't zingen).

1) n. l. in den mond, bij 't sirih-pruimen.

2) De zeilen zijn van sësa-palmladeren gemaakt.

3) Vgl. onze uitdrukking »een misstep doen”.

sĕllihĕ »strooming”,	} binawa »wolk”,	tă banuane »zonder land” (waarvan men de plaats van herkomst en heengaan niet weet).
inumang »drank”,		paisu »waarmee men (een hap voedsel) verschuift of doorspoelt”.
mamang »sirihpruim”,		lumbeong »waarmee men mommelt”.
limasĕ »water dat in de prauw staat”,		tinaine »de ingewanden”(der prauw).
kumakĕlla »kijken, zien naar”,		mĕbawuta »zich blind houden”.

2. Vertalingen.

Gewoonlijk zijn deze op den klank af en dus onnauwkeurig. Een willekeurig gedeelte van 't woord is soms als stam beschouwd, om een houvast te hebben bij de vorming van het Sasahara-woord. B.v.:

Gewone Taal.

Sasahara.

Kahakitang (naam v. e. eiland) »te bereiken met een vlot (haki),”	Malenteng »waar men met een brug (lente) kan komen, goed bereikbaar”.
Manganitu (plaatsnaam) »vele nitu's” (nanituboomen),	Mahĕbungang »bladerrijk, beschaduw'd”(hĕbung »bladerrijk”).
Makalĕhi (eiland), lĕhi »kanari-vrucht”,	Mandĕdukang »wat stuk geklopt (dĕdu) wordt” ('t geen met de kanari gebeurt).
Kalongang (plaatsnaam), soort van wilde biha, welks sap jeuk geeft.	Mangatikang en Mansohowang »wat jeuk geeft” (katî en sohobĕ »jeuken”).
Mĕmanu (eiland),	Mantĕlakeng, Sasah. van manu. Zie bl. 56.

mësule »terugkeeren», **m**arawili, **m**asumbiling,
beide van den stam bili(ng)
»omkeeren».

Tana-lawo (gewone ben.
van 't eil. gr.-Sangir '))
»groot land",

Zooals men uit de voorbeelden ziet, zijn dit meestal plaatsnamen.

3. De overige Sasahara-namen van dorpen en eilanden zijn, voorzoover zij niet onverklaarbaar zijn, meestal dezelfde als die der voornaamste voortbrengselen. Dit is dus een tweede gebruik van de bl. 58 genoemde Sasahara-termen. Voorbeelden zijn:

Gewone Taal.	Sasahara.
Bĕbalang (eiland)	To le - pĕti »opgebogen staart”, Sas. van talang, benaming van den ikan malalugis, die bij 'teil. B. gevangen wordt.
Para (eil.)	Ma lĕk a h e n g »met de hand geschild”, Sas. ook van b u s a »banaan, pisang”, die veel op P. voorkomt.
Ka lea (eil.)	Mohong bang kung»krom-snavel”, Sas. van ka lea »papegaai”.
Lesa (plaatsnaam)	Mangir aseng »wat (de tanden) stomp maakt”, Sas. van lesa, naam van een zure vrucht.
Saluhang (id.)	Manuwo, Sas. van Mo adĕ,

1) Zie bl. 1.

(zie bl. 57) de minder officiële naam van S.

Kauhisë

Batu-la wō »vele steenen".
K. is zeer steenachtig.

4. Sommige Sasahara-termen zijn niet anders dan *Vermommingen* van 't woord zelf, door klinker-verandering, met of zonder wijziging van den uitgang¹⁾). Voorbeelden:

Gewone Taal.

Sasahara.

Taļaudē (eiland²⁾)

Tołodisa (vermomde vorm
van Tałoda).

Manaro (Menado)

Bena³⁾.

bāle »huis",

banala.

bantaļē »koffer",

bantang⁴⁾.

5. Verouderde Woorden.

Sommige Sasahara-termen zijn oude, buiten 't gewone gebruik geraakte synoniemen der thans gangbare benamingen, hetgeen blijkt uit hun voorkomen in de verwante talen. B. v.:

Gewone taal.

Sasahara.

kadidi »klein",

mahinse, Ponos. mahintik, Mong. mointok, Tag. monsing, montik.

tuli »oor",

taлинга, Day. Jav. talingan, Dano, Mal. tělinga, Saw. talinge, Bug. talingē, Bis. dalongga, Tag. tainga.

1) Zie bl. 28.

2) Zie bl. 1.

3) Dat Bena (voor Mena) identisch is met de 2 eerste lettergrepen van Manaro blijkt uit den vorm Maina, het posan van Mainalo, bij de Minahassers. Zie Kern B.T.L.V. 1893, bl. 123.

4) Een parallel-voorbeeld vindt men in pěpaļē en Mal. papan »plank".

sakaeng »boot, schuit”,	bangka, Jav. wangkang, Tag. Bis. bangka, Mong. wanggo, Buru waga, Maf.-wa, Fidji wangka ¹⁾ .
bawine »vrouw”,	buwe, Ponos. buwai, Mong. bobai.
pundalé »roeiriem, pagaai”,	bawahasi ²⁾ , Bat. borsi, Bis. bugsai, Sund. bose, Mak. bise, Bug. wise, Tag. bagsai, Bul. Dano Pak.Seawole, Fidjivoze ³⁾ .
sasi »zee”,	daghé, Tag. Bis. dagat.
kahiwu »sarong”,	tapisé, Bis. Tag. tapis, Day. Jav. tapih.
tiang »buik”,	piolo, Tag. kajojo (met een ander praefix).
sandigé »nabij”,	mahamping, Mal. ham- pir, Jav. ampir, Mak. ampi, Bug. siyapi.

6. Hooge Woorden.

Eenige Sasahara-woorden zijn tevens in zwang als termen, die men van of tot meerderen sprekende, gebruikt; het zijn dus hooge of voornamme woorden, »Kråmå-inggil”, zouden de Javanen zeggen. Hun aantal is in 't Sangireesch niet groot, ongeveer de helft zijn ook Sasahara-woorden. Sasahara, Kråmå, Kr. Inggil, Saäli hebben een gemeenschappelijken oorsprong⁴⁾. Voor 't vergelij-

1) Kern Fidji-taal, bl. 196. en Versl. en Med. K. A. Atd. Letterk. 1889, bl. 286. Bijl.

2) Als werktuig-naam geredupliceerd. De stam is dus bahasi.

3) Kern Fidji-taal bl. 191.

4) Vergl. Prof. Kern's reeds aangeh. verhandeling B. T. L. V. 1893, bl. 122 vlgg.

kend onderzoek hiernaar is 't dus dienstig eenige dezer termen op te geven¹⁾.

Gewone Taal.

mĕbera »spreken»,

laedĕ »voet»,

lehe »hals»

mata »oog»,

tĕmbō »hoofd»,

tuli »oor»,

ută »hoofdhaar»,

Andere »hooge woorden” zijn weder geen Sasahara. Ter wille van de volledigheid, wil ik hier nog eenige opgeven:

Gewone Taal.

mĕtikī »slapen»,

kumāng »eten”,

ana »kind”,

Sasahara en Hooge Taal.

mĕhengetang »den mond openen”.

taroda »schopper”.

bawusakeng »plaats waar 't hoofd wordt afgesneden”.

panutubĕ »sluiter”.

tanggulu, afl., zie bij 't voor-voegsel ta*.

talingen, zie bl. 60.

saupang, zie bl. 57.

Hooge Taal.

mahĕdang, vgl. hĕdā (kahĕdā, »wees vervloekt”) en sĕdā (neerdrukken).

mĕsimokołĕ, vgl. sokalĕ »opborrelen” (sumokalĕ).

ahusĕ, vgl. mangahusĕ »opvolgen” en laahusĕ »wisselkleed” met Bent.

mĕngahus »opvolgen”, wrsch. heeft dus ahusĕ »opvolger” beteekend.

1) Over Krāmā-vormen in de talen beh. 't Jav., zie Brandes, Proefschr. bl. 87 en 88. In 't Sang. doet benteng, Sasah. van bua (opstaan) aan een Krāmā-vorm denken; zoo ook bohining (manū b. »gespikkeld kip”), van bohe (mam.) »schrijven, tekenen” (vgl. manū kambohesang »bonte, geteekende kip”). Zoo vindt men ook Pak. Sea, Dano punten, Kr. van Sund. Jav. Bul. puto, Mal. pulau.

mate »sterven», mɛpapangɛntudɛ	mapohong. mɛbaʃa.
»bruiloft houden”	
mɛlɛbing »begraven”	manampa, van tampa, wrschl. 't Mal. tampat, dus »een plaats geven”.

Men ziet dus dat hooge woorden en Sasahara ineen-loopen. Waar geen bepaalde hooge woorden vorhanden zijn, kan men van of tot een voornam sprekende, wel Sasahara-termen gebruiken, indien men 't eenigszins omzichtig doet. Een woord als kɛtopang zou van een hooggeplaatste niet mogen gebruikt worden.

Verder maken eenige hooge woorden den indruk van eene ironische omschrijving der bedoelde zaak te zijn, bv. taroda, bawusakeng, panutubɛ (bl. 62). Waarschijnlijk zijn zij in aard gelijk te stellen met woorden als mangenna, mɛdundɛ, paisu, lumbeong, tinaine, mɛbawuta, (bl. 57, 58), eene soort van charades op de gewone termen. Veilig mag men aannemen, dat 't gebruik dezer woorden eene uiting van volkshumor is waaraan de voornamen, die met dergelijke, voor hen alleen bestemde uitdrukkingen veel te zeer gevleid zijn, zich niet plegen te ergeren.

Van vele Sasahara-woorden is de afleiding onzeker, of niet te geven, waar zij bv. stamwoorden zijn, die in de verwante talen niet worden aangetroffen of afleidingen van onbekende stamwoorden. Zulke zijn lighareng (van apeng »strand”), badoa en boba (sasi »zee”), maintolang (maiang »zitten”), duawalesɛ (tangihiang »haai”), biang-biang (langi »hemel”), duamane (luə »golf”), Kolo-kolo (Biaho, een eiland), en meer dergelijke.

De *vorm* der Sasahara-woorden, in zooverre die afwijkt

van de woordvorming in de gewone taal, is wel vrij regelmatig, maar toch moeilijk te verklaren. Behalve de geredupliceerde vormen, zooals *dałending*, *bawahasi*, *bawalangki*, *taroda* (voor *tatoda*), *daraung*, die zuivere werktuignamen zijn (bl. 61), de stamwoorden en de verminkte woorden (bl. 60), blijven over de vormen met voorgevoegd *ma-* en achtergevoegd *-ang* of *-eng* en die met de voorvoegsels *pa-* en *ka-*. Wij willen ze achtereenvolgens bespreken.

Ang en *eng* zijn plaatsaanwijzende suffixen, zie t. pl. *Zij* duiden dus de plaats aan waar iets is, en bij uitbreiding, den persoon of de zaak die iets heeft, bij wien iets is. Daar de Sasahara-termen uit den aard der zaak adjiectieven met possessieve beteekenis zijn, zal wrschl. *ma-* deze woorden tot bijv. n. w. moeten stempelen. Woorden als *mahĕbuang*, *maĕmbekang*, *mahĕbungang*, *maăaesang* (Sas. van *lahaghari*, zekere visch), beteekenen dus »bij wien of waar, geblaf, geblaat, schaduw, wegpakken is», of vrijer vertaald: »blaffer, blater, schaduwrijke, wegpakker». Dat de groote meerderheid der Sasahara-woorden aldus is gevormd, moet zeker ook voor een deel aan analogie worden toegeschreven, daar deze vorm voor nieuw te maken Sasahara-termen eenigzins »rigueur» is geworden.

De met *ka-* en *pa-* gevormde Sasahara-woorden zijn grootendeels namaak van de gewone woorden, waarvan zij Sasahara zijn. Bv. *kahaiaang*, Sas. van *kahĕk uwang* (zekere visch). Regelmatische vormingen met *ka-* zijn bv. *Karangetang* (Sas. van *Siau*¹⁾), een superlatief-vorm van *dange* en *kałaintolangeng*, met prefix *ka-* en suff. *-eng*, van den geredupliceerden stam

1) Zie bl. 56.

into lang (Sas. van i ang »zitten»), Sasah. van pu langeng (bank eener prauw). De bet. is »zitplaats».

Met pa- zijn gevormd, in navolging van de gewone termen, woorden als pat o to^o'), naar pa huru; pat in dag heng (stam onbekend) naar pa la la heng »mast»²⁾. Direct van grondw. w. zijn gevormd: pa nutub^e, van tutub^e³⁾ (Jav. Mal. tut up) en pangila, van kila⁴⁾), paisu van isu.

Met -ang zijn gevormd k^etopang en saupang, die passieve bet. hebben en dus 't voorvoegsel i missen. Lumbeong heeft 't voorvoegsel lu*. Manampa (bl. 62) is 't eenige vreemde woord, dat ik in 't Sasah. heb aangetroffen. 't Is dus van jongeren datum.

Ten slotte valt nog op te merken, dat van sommige, met ma* en -um- gevormde woorden de Sasahara-termen met m^e- en m(a)- worden gemaakt, wel een bewijs hoe weinig men de eig. beteekenis dezer voorvoegsels in acht neemt, als de zucht naar geheimspraak in 't spel is. Voorbeelden: m^ekiki, Sas. van mangiki »bijten», m^ep^edi, van mam^edi »stuk maken», mimang van mangimang »gelooven», moming, van hum^eming »glimlachen».

1) De vert. op bl. 57 gegeven, is benaderend en naar analogie van sengkatoto »plotseling, in een oogwenk».

2) De vermoedelijke stam van dit woord, lahe, zal wel identisch zijn met 't Mal. lajar, Mak. layara »zeil» en de bet. dus »plaats waar 't zeil is».

3) Zie bl. 61.

4) Zie bl. 56. De beide laatste woorden zijn met pa* gevormd.

HOOFDSTUK V.

Woordafleiding.

De afleiding van woorden uit de stamwoorden geschiedt door:

- A. Reduplicatie.
- B. Woordherhaling.
- C. Samenstelling.
- D. Aanhechting van voor-, in- en achtervoegsels.

Deze vormingen komen ook gecombineerd voor, bv. A en D, B en D, A en C. Deze gevallen zullen bij een der 4 genoemde ingedeeld worden. In verhouding tot A en D, komen B en C weinig voor.

A. Reduplicatie.

Dit is het herhalen van de beginletter van een woord, met een bepaalde klinker, die dus een nieuwe lettergreep vormt. In verreweg de meeste gevallen is deze klinker *a*, die dus de *b* en *d* tot *w* en *r* maakt, de *g* tot *gh* en de *l* tot *l̄*. Klinkers en de *h* worden met *l* geredupliceerd¹⁾.

Ook de *ɛ* komt als klinker der reduplicatie-lettergreep voor²⁾). Daar de voorgevoegde syllabe dan half gesloten is, hebben natuurlijk de bovengenoemde veranderingen niet plaats.

De verschillende beteekenissen der reduplicatie zijn onder de volgende groepen te brengen:

1. Is het gr. w. de stam waarvan een w.w. gevormd wordt, dan duidt de geredupliceerde vorm vaak het *middel* of *werktuig* aan, waarmee de handeling verricht wordt. Voorbeelden zijn:

1) Zie de bladzz. 45, 46, 47, 50, 51.

2) Zie bl. 68, 69.

bulu, mamulu »lokken», bawulu »lokmiddel»; busu, mam. »sago-vezels kloppen», bawusu »de hamer waarmee dit geschiedt»; sile, manile »garnalen visschen», sasile »schepnet»; geseré, mëngg. »geeselen», gagheseré »geesel, zweep»; belli, mam. »koopen», bawelli »koopprijs»; ęlla, mangęlla »kokosnoot uitscheppen», laęlla »de lepel waarmee dit geschiedt»; emmu, mang. »vegen», laemmu »bezem, veger»; heč, měh. »pootgaten steken», laheč »pootstok»; hepesé, měh. »klemmen», lahepesé »klem»; hęping, měh. »afsluiten», lahęping »afsluiting, deur».

Soms is het niet zoozeer het werktoog, waarmee men de daad verricht, als wel een hulpmiddel, dat bij 't verrichten te pas komt, bv. gepe, mëngg. »naaien», gaghepe »draad»; dępelę, měnd. »lappen», darępelę »lap, ingezet stuk».

Sommige namen van werktuigen, die blijkens de vormen in de verwante talen, oorspr. niet geredupliceerd waren, zijn door analogie in het Sangireesch met reduplicatie gevormd, bv. darahung »naald», van den stam dahung, Bis. Ibng. dagom, Jav. dom, Bal. daum, Sund. Mal. Bat. djarum, Mak. Bug. djarung, Mad. djörum; bawahasi, stam bahasi, verw. vormen, zie bl. 60.

In onze vertaling van een geredupliceerd woord, komt het niet altoos duidelijk uit, dat het een werktoog-naam is. Zoo vertalen wij bv. laaduhang met »aanklacht», bawirahi met »begeerte», lahiborę met »troost», zonder dat hierbij uitkomt, dat de eig. bet. is »dat, waarmee men aanklaagt, begeert, troost.»

2. Bij werkwoorden die met het invoegsel um na de eerste letter van den stam (zie verder bij de Invoegsels) gevormd worden, is de reduplicatie syn. met de vorming die bij andere stammen met pę- (pa*) vóór den

gereduplicateerde stam geschiedt. De bet. is dan die van *wijze* en *tijd* waarop de handeling geschiedt, in 't Ned. vaak weer te geven door den onafhankelijken infinitief. Bv. *lahëmming*, »wijze, tijd van glimlachen, 't glimlachen», *sasangi* »wijze van weenen, geween, 't weenen», *kakiä* »'t schreeuwen», *lałëge* »'t lachen», *tatuwo* »wijze van groeien, gestalte.”

3. Is het gr. w. nog in de taal in gebruik, dan is de gereduplicateerde vorm min of meer synoniem daarmee, behalve dat zij soms de bet. heeft van »wat als — gebruikt wordt”. De gered. vorm staat dan tot 't gr. w. als een concreet voorwerp tot een abstract begrip, als een enkel ding, uit de gansche hoeveelheid genomen. Bv. *bio* en *bawio* »vertelsel”, *ini e wawioku* »dit is nu *mijn* verhaal, dit gebruik *ik* nu om te vertellen”; *bëke* en *bawëke*, id.; *bera* »woord, spraak”, *bawera* id. en »sprekwoord, taal, spreek, gezegde”, *bingkung* en *bawingkung* »houweel”, *dalo* »lof”, *daralo*, id. en »lofspreuk, loftuiting”.

4. Bij de *adjectieven* wordt de *meervoudsvorm* met redupl. gemaakt, bv. *dałaki*, mvd. *darałaki* »slecht”, *mapia*, *mapapia* »goed”, *masaria*, *masasaria* »groot”, *małegisę*, *małahęgisę* »gestreng”, *męlong*, *małaelong* »groen”. *Marałending* »koud” heeft reeds in den enkelv. vorm reduplicatie en vormt 't mvd. *mararalęding*. *Gęguwa* en *gęgere* »groot” vormen 't mvd. van de oorspr. stamww. *guwa* en *gere* (Jav. Sund. *gəde*). Zie verder bij de *Bijv. nw.*

5. De *werkwoordelijke vormen* worden in het *Praesens* gereduplicateerd: in den Ontkennenden vorm altoos en met den klinker *a*; in den Bevestigenden vorm niet altoos, en met den klinker *ę*. In den *Wederkeerigen* vorm wordt of de stam, of 't vlak voor den stam staande prefix in alle tijden gereduplicateerd.

6. Eenige ww.stammen worden geredupliceerd, tot vorming van 't frequentatief, en van dezen stam worden verder alle ww.vormen gemaakt.

7. Sommige woorden hebben eene reduplicatie *met den klinker ē, los gesloten*. De sluitende nasaal richt zich naar den aard der volgende letter, den beginner van den stam. Volgens de aangenomen schrijfwijze wordt dus de reduplicatie-lettergreep met † ē* voorgesteld.

De met deze reduplicatie gevormde woorden hebben vaak de bet. van »gelijkende op 't geen het gr. w. aanduidt», of van onze woorden met 't achtervoegsel *-achtig*. Zij komen veel voor bij namen van boomen, planten of schelpen en derg. voorwerpen, welker naam vaak door vergelijking met een in 't oog des volks gelijksoortig voorwerp is gemaakt. Voorbeelden zijn:

bĕmbulaeng »kokos met geelachtige bladsteelen en vruchten», van buļaeng »goud»; bĕmbiha naam van een boom, die op de biha gelijkt; bĕmbuala, cactussoort, welks rolronde deelen op een krokodil (buala) gelijken; dĕndila, soort van platvisch, van dila »tong»; lĕlana, een buitengewoon glanzige schelpsoort (van lana »olie»); lĕlisung, schelpsoort die op een vijzel of rijstblok (lisung) gelijkt. Van 't onbek. gr. w. galīng komt gĕnggalīng »'t haar dat vóór 't oor groeit» en van bĕllung (bet. onbek.) bĕmbĕllung, 1) soort van zonnescherm, 2) soort van kwal (vgl. 't Mal. pajung ubur?) 3) soort van schelp; van buku »knoop», bĕmbuku, 1) boomsoort, 2) schelpsoort, dus betekenend »die als 't ware knopen heeft, of hoeken vormt».

Deze reduplicatie komt ook voor met 't suffix *-ang* en heeft dan, evenals ons *-achtig*, ook wel de bet. van »houdende van, gaarne zijnde bij», bv.:

sĕnsalamisiang, soort van wilde azalea, waarin de salamisi »Sangireesche kolibri» veel gezien wordt.

pɛmpuirang, soort van plant met een roodbruin hartje in 't blad; van puidę »navel».

kěngkaliawōng, soort van plant die geel van kleur is; van kaliawo, dé »kukubilo», een gele vogel.

kěngkondą »wenkbrauw» is wrschl. een gewone werktuig-naam (zie bl. 66), met genasaleerde reduplicatie, blijkens de bet. van kondą (kum.) »met de oogleden knippen». Misschien zijn hier de wenkbrauwen met de wimpers verward, of heeft kondą oorspr. bet. »fronsen». Vgl. Tag. kindat »wenkbrauw», kikindat-kindat siya »hij fronst aldoor de wenkbrauwen».

Ook in 't Bulusch is de bet. »werktuig, middel» vaak aan een gereduplicateerd woord eigen, bv. pa-pantik »griffel» tutura »steekwerktuig», van maha-pantik »schrijven, graveeren» en tumura »steken»¹⁾). In 't Bat. is de red. syn. met de woordherhaling en bet. vrnl. een overdrachtelijk of meer-voudig gebruik van 't grondw.²⁾). En in 't Mak. Bug. en Mal. is het de woordherhaling, die de overdrachte-lijke bet. aan het gr.woord geeft³⁾). Deze zullen wij thans in 't Sangiresch nagaan.

B. Woordherhaling.

Deze komt in 't Sang. niet veel voor. De voorbeelden die er van te noemen zijn, laten zich aldus indeelen:

1. *Herhaling* of *vermenigvuldiging* van de bet. van 't gr.w. hěbi-hěbi »nacht op nacht, iederen nacht», ěllo-ěllo of měllo-měllo »dag aan dag, dagelijks», gahị-gahị en haghi-haghi »allerlei soorten», sěmbaų-sěmbaų »ieder, elk, een iegelijk», sěngkatau-sěngkatau »iedereen, een ieder man», i sie sūsangi sūsangi »zij weent aldoor».

1) Niemann, Bijdr. bl. 69.

2) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 415,

3) Matthes, Mak. Sprkk. bl. 83—85 Bug. S. bl. 120—122. Klinkert, Mal. Spr. bl. 23, 24. Verder zie men Brandes, Proefschrift, bl. 155—164.

2. *Versterking* der bet. van 't gr. w. tot een relatieve superlatief, bv. dade-dade »'t meest naar voren gelegen”, maręngu-maręngu »op den duur, mettertijd”, mapia-pia »zeer goed”, malęnggi-lęnggi hę »zeer fraai”, mawenna-wennahę »zeer breed”. Hierbij wordt ḍf het met een prefix gevormde gr. w. herhaald, ḍf 't prefix vóór 't herhaalde gr. w. gevoegd, waarbij een toonlooze eindlettergreet verwaarloosd wordt¹⁾.

3. Vormen, waarvan de niet-gereduplicateerde stam niet voorkomt, dus *gereduplicateerde grondwoorden* zijn: ago-ago (naam v. e. schelp), biang-biang (Sas. van langi) »hemel”, apo-apo (Sas. van aghidę) »wapen”, kolo-kolo (Sas. van Biaho, een eiland), tulung-tulung »muskus- of civetkat”, suwu-suwu »windhoos”, baling-baling »slinger”, palo-palo »werpstokje” (om vruchten van een boom te gooien), gu ling-gu ling »de Sangireesche nachtegaal”. Daar sommige dezer woorden geluid of beweging nabootsen, zijn zij wel nimmer enkelvoudig voorgekomen, de overige kunnen 't in een voor-historisch tijdperk der taal geweest zijn. De gr.ww. biang, palo, suwu en tulung liggen, beh. 't verschil in vorm, ook in bet. te ver af om als gr.ww. van biang-biang enz. beschouwd te kunnen worden. Langi-langi »hemel van een ledekant” zal wel naar Maleisch model zijn gevormd.

4. Een *gevarieerde vorm der woordherhaling* is de samenkoppeling van twee synoniemen, die blijkens 't ééne prefix, dat voor beide dient, als één woord gelden. De bet. is als die der woorden onder 1 en 2 genoemd (bl. 70), herhaling, langdurigheid of sterke der handeling. Voorbeeld mętirin-těnnung »aldoor in de rondte draaien”, męsihing-taning »sterk gelijken op elkaar,”

1) Vgl. 't op bl. 28 gezegde.

mĕt endeng-kondō »met de hand onder 't hoofd en de elleboog in de andere hand zitten''. 't Bestanddeel kondō is overigens niet bekend. Ook nog mĕsa hin-tēnno »naäpen».

C. Samenstelling.

't Sangireesch heeft terstond hierom al veel minder saamgestelde woorden dan 't Mal. Jav. Mak. Bug. en and. Indonesische talen, omdat het de genitiefverhouding van twee substantieven niet door samenstelling behoeft uit te drukken, hoewel er enkele voorbeelden van bestaan.

Ook *herhaalde woorden* zijn samenstellingen, want hetzij 't 2^e lid van de bet. van 't eerste iets terugneemt, zooals in 't Mal. Bug. en Mak. of er iets aan toevoegt, zooals in genoemde talen en evenzeer in 't Sang., het blijft eene bepaling van het 1^e lid en elk der deelen heeft eene andere beteekenis dan 't geheel, dat zij bij samenstelling vormen.

De saamgestelde woorden kunnen aldus worden ingedeeld:

1. *Substantief met adjetief*, waarbij 't laatste gewlden stamvorm heeft, wat overigens bij adjetieven ongewoon is.

Voorbeelden: *a n u m i t u n g* »borstdoek, slendang», eig. »zwart ding», van *a n u* »ding, dinges, 't een of ander» en *mitung* »zwart»; *a p a l i w u* »boeltje, zaakjes, rommel, Siebensachen» van *a p a* »wat» en *liw u* »de heele boel, de gansche rommel»; *ta u - liw u* »de groote menigte, 't publiek»; *a k e - l ē n d i n g* »koudwater»; *k ē h u - l i n g g i* »woestijn, boomlooze wildernis»; *b ē m b a n g - s a p e* »neerhangende schouders», *s a p e* (man.) bet. »een tak afbreken», *n a s a p e* is dus »afgebroken, als een tak, er bij neerhangend».

2. *Substantief met substantief*; 't laatste is dan com-

plement van 't eerste en beperkt de meer algemeene bet. daarvan. Voorbeelden:

a k e i n u m a n g »drinkwater”, van a k e »water” en i n u m a n g »drank”, a n g i n g k a l i s u s u »wervelwind”, van a n g i n g »wind” en k a l i s u s u »kolk”, p ē d i w ē t a »onderbalksbreuk” (naam v. e. berrug), d a l ē g a h ē d ē h u »voorhoofdsiersel”, d a r u p a s a s e k ē »strijdhamer”, van d a r u p a »hamer” en s a s e k ē »wapen”, s a h i d i k o n t i »valsche getuigenis”, van s a h i d i »getuigenis” en k o n t i »leugen”, p ē s a s a l a - h ē g o, gevormd van s a l a »mis, fout, verkeerdheid” en h ē g o »greet”, dus »misgreet, vergrijp”, k ē s a d u a (woordel. »één of twee”) »besluiteloos, onbeslist”.

3. *Samenstellingen* waarvan de *leden beide* of *een van beide* uit de levende taal zijn *verdwenen*, zoodat hunne bet. alleen kan opgemaakt worden uit die van 't geheele woord. Bv. b i k a w e r a »waarzeggen”¹⁾ b a n e n t e n g - t a w i, naam v. e. schelp (beide leden onbek.); a r a m a n u n g »misschien” (id.); a r a k u t e u »en toch, edoch”, (ara onbek. k u t e u »en, doch, maar”).

D. Voor- in- en achtervoegsels.

Deze aanhechtsels zijn in het Sangireesch van groot gewicht, daar zij bijna de gansche woordafleiding beheerschen, waarop het mechanisme der taal berust. Men kan dit wel van alle M. P. talen zeggen.

De *voorvoegsels* zijn het talrijkst. Zij komen of alleen, of te zamen met in- en achtervoegsels voor en zijn te onderscheiden in *naamwoordelijke* en *werkwoordelijke*. De eerste hebben de uitgebreidste functie, want zij vormen alle naamwoorden en daartoe behooren in 't Sangir. veel

1) b i k a is in vorm gelijk aan Tag. w i k a, »rede, woord”; dit is volgens Prot. Kern (B. T. L. V. 1880, bl. 563) 't Skr. w i w e k a. Het moet dus uit 't Tag. zijn overgenomen, indien 't een vreemd woord is.

meer woorden dan in de Indo-Germaansche talen. De *ww.lijke* prefixen vormen alleen het actief der werkwoorden en hebben alle hunne overeenkomstige naamwoordelijke vormen. Omgekeerd heeft echter niet ieder *nw.lijk* voorv. zijn *ww.* equivalent. Bij de behandeling der prefixen kan echter deze indeeling niet gevuld worden, daar de *ww.lijke* prefixen te samen met hunne *nw.lijke* moeten behandeld worden, om herhaling te voorkomen.

Thans volgt eene lijst der aanhechtsels, in de volgorde waarin zij zullen behandeld worden.

Voorvoegsels.

1. *taha*, *tahā*.
2. *ka*, *kā*, *ki*.
3. *i*, *ni*.
4. *ma**, *na**, *pa**, *mě**, *ně**, *pě**, *ipa**, *ipě**¹⁾.
5. *mě*, *ně*, *pě*, *ipě*.
6. *ma*, *mi*²⁾.
7. *měmpě**, *měmpě** *měmpě*, *měngka*.
8. *masi*, *masipa**.
9. *maka*, *ika*, *makapa**, *makapě**, *makapě*, *makaka*.
10. *mapa**, *mapě**, *mapě*, *ipa**, *iapě**, *iapě*; *mapa*; *mapě* *papa**, *mapě+a*, *iapě+a*; *mapaka*, *iapaka*³⁾.
11. *ipaka*.
12. *maki*, *ipaki*, *ipakipa**, *-pě**, *-pě*.
13. *mětěngka*, *ipětěngka*; *mapětěngka*, *iapětěngka*; *makapětěngka*, *iapětěngka*; *makapětěngka*, *ikapětěngka*; *mětěngki*, *měti**, *mětu**; *ipakipětěngka*.
14. *hě**, *hu*, *hu**.
15. *lě**, *li**, *lu**.
16. *tahu*, *taghu*.

1) Het sterretje duidt den nasalen sluiter van deze prefixen aan.

2) Om de lijst niet onnoodig uit te breiden, zijn na 6 de praeteritale en nominale vormen der prefixen met *m* weggelaten.

3) Het teeken † duidt den reduplicator aan.

17. ta.
18. ta*, ti*, tu*.
19. tu.
20. sa.
21. bi, bi*.
22. baļi*, baļu*, paļi*.
23. kaļi*, kaļu*.
24. para, paļa.
25. ha, ka*.

Invoegsels.

1. um.
2. in.
3. al, ar, ah, an.

Achtervoegsels.

1. ang, ěng, eng.
2. i, e.

1. Taha, tahā.

1. Het voorvoegsel **taha** komt zoowel voor den enkelen woordstam, als voor den n.w.lijken vorm der met ma* en mě gevormde w.w. te staan. In beide gevallen worden er mee gevormd: namen van personen, die de handeling welke 't gr.w. aanduidt, dikwijls verrichten. Die welke bestaan uit den stam met voorgevoegd **taha**, zou men bijna beroepsnamen kunnen noemen, doch geheel zijn zij 't niet¹⁾. Zij zijn eenigszins intensiever van bet. dan die, welke met **taha** van den w.w.lijken vorm zijn gemaakt. Niet altijd worden beide vormen van een stam gemaakt. Voorbeelden zijn:

tahawisara »goedspreker», van **bisara** »gesprek, gepraat»; **taharoti** »vergiftiger» van **doti** »gif»; **ta-**

1) Voor beroepsnamen bestaat trouwens een andere vorm, vermeld bij de voorvoegsels 4 en 5 en 't invoegsel 1.

haentana »landbouwer», van entana »land»; tahanundang »iemand die verstand heeft van heelkruiden» van undang »geneesmiddel, heelkruid»; tahasoma »liefhebber van visschen, iemand die veel vischt», van soma »vischnet»; tahapate »iemand die dikwijs dood-slaat» van pate »dood»; tahakoä »die vaardig, gewoon is te maken», van koä »maken». Ongev. syn. met deze vormen, alleen een weinig zwakker van bet. zijn: tahapëbisara, tahapangentana, tahapangundang, tahapanoma, tahapamate, tahapëkoä. Andere voorbeelden dezer vorming zijn: tahapëbikawera »waarzeggen», van mëbikawera »waarzeggen»; tahapëbituing »sterrewichelaar, sterrekijker», van mëbituing »wichelen»; tahapëbitung »bezweerde»; tahapawuang, van mawuang (buang) »echtbreker»; tahapamulo »kijver» (bu]o); tahapëhodatë »lasteraar», tahapëhampasë »roover», tahapanganu (anu) »jager». Dikwijs vindt men reduplicatie, om overdrachtelijk gebruik of menigvuldigheid der handeling uit te drukken, bv. tahapananahusu »vervolger», van sahusu (man.) »vervolgen».

2. Van eene andere bet. van taha »bewoner van —» heb ik slechts één voorbeeld in 't Sang. aangetroffen, nl. tahanusa, dat thans »eiland» bet. doch oorspr. »eilander» moet beduid hebben, gelet op 't Tag. taga¹⁾ en 't Sang. Jav. nusa (Tal. nanusa) »eiland». Deze bet. van taha sluit zich gereedelijk bij de bl. 75 genoemde aan en heeft daarmee 't begrip van geregelde herhaling en voortdurend blijven gemeen. Wellicht is ook tagha-loang »het ruime sop» (Sas. van sasi, vandaar ook de

1) Zie bl. 79. De overgang van den naam der bewoners op 't bewoonde land, is ook in and. talen niet zeldzaam. Vgl. Lat. Treviri »'t land van Trier», Belgae »Belgie», Skr. Kurawah »'t Kuru-land», Ned. Pruisen, Polen, Zweden, Pommeren, Beieren, Saksen.

ouderwetsche vorm) een voorbeeld, daar 't syn. is van loang (evenals tahanusa van nusa).

3. Taha wordt ook gezegd voor personen aanduidende zelfst. n.w. om eene *wederzijdsche betrekking* aan te duiden tusschen de genoemde personen onderling of tusschen hen en vooraf genoemde. Die betrekking is meestal een »bij elkander behooren”, 't zij door verwantschap, 't zij als heer en knecht, enz. B.v. i sire ta hatuari »hij, zij (de oudere) met zijne, hare, jongere broeders of zusters”, i k ami kai ana u ta hatuari »wij zijn neven en nichten”, (woordel. kinderen van hen, die elkaars jongere broeders, zusters zijn¹⁾, i tuang datu i rēdua ta lahusę (voor taha ahusę, zie bl. 51) »de vorst met zijn zoon”. Dikwijls wordt het getal der bedoelde personen er bij genoemd, terwijl het onzeker blijft, wie er tot de eene en wie tot de andere partij behooren, want, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt, wordt van de wederzijdsche betrekkingen slechts één uitgedrukt. B.v. i sire tēllu tahanā kan bet. »de beide ouders met één kind”, of »een der ouders met 2 kinderen”, i sire tēllu tahaghaghurang »één kind met zijne ouders” of »2 kinderen met één hunner ouders”; i sire ḥpa tahawawine »3 mannen met hunne zuster” of »2 mannen met 2 zusters” of »één man met 3 zusters”.

Door voorvoeging van 't prefix m̄- worden van deze woorden ww. gevormd, die de bet. hebben van »elkaar beschouwen als, de een den ander houden voor”. B.v. m̄ta haghaghurang (van aangenomen kinderen) »als zijne ouders beschouwen”; m̄ta hatuari (van de oude-

1) Men ziet, dat slechts de helft der wederzijdsche betrekking wordt uitgedrukt, omdat bij zulke woorden als tuari (jongere broeder, zuster), ana (kind), gaghurang (ouders) de een nooit van den ander is, wat de ander van den een is.

ren) »als jongeren broeder, jongere zuster beschouwen” (ook »als neef of nicht beschouwen”), mĕtahamawu »als heer beschouwen, erkennen”, vdr. »dienen”. Van tahanā »met een kind, met kinderen”, komt mĕtahanā »doen alsof men tahanā is, kinderen oppassen”; in onderscheiding daarvan zegt men voor »als kind beschouwen”; mĕtēnganā, dat gevormd is met ’t zeker etymologisch verwante teng, dat reflexieve w.w. vormt. Zoo ook mĕtēnganā u sĕmbau »elkaar als familieleden beschouwen”.

Meestal wordt deze vorm gemaakt van de woorden die de minste in rang der beide partijen uitdrukken. In plaats van i kamitahaiakang wij (jongeren) met onze oudere broeders, zusters”, zegt men ikamisengkatuhang. Dit geschiedt om den meerdere niet te zeer met den mindere gelijk te stellen, door beiden in éénen adem te noemen. Zoo zegt men ook isire sĕngkapulung »grootvader en kleinkinderen”.

Nauw verwant met taha is tahā, met half gesloten eindsyllabe¹⁾. ’t Vormt de *distributieve telwoorden*, zoowel van de drie vormen der hoofdtelwoorden, als van de adverbia numeralia. Deze vormen met tahā worden dan nog van ’t w.w.lijk prefix pĕ voorzien. Zoo komen van dua »twee” en duanbau, duanbu »twee stuks”, de distributieven: pĕtahadua »ieder twee, telkens twee”, pĕtahaduanbau en pĕtahaduanbu »ieder 2 stuks, telkens 2 stuks”. Van puļo »tien” komen pĕtahapuļo, pĕtahamapuļonbau en pĕtahamapuļonbu »ieder 10”. Op dezelfde wijze komt van duasuļe »tweemaal”, pĕtahaduasuļe »telkens 2 maal” en van mapuļo ḫsa susuļene, pĕtahamapuļo ḫsa s.s. »telkens 11 maal”.

1) Over de evenzeer verwante prefixen tahu en taghu, zie voorvoegsel 16.

De w.w.lijke vorm dezer distributieven, die *m̄tahā* is, duidt aan: »in de maat van — iets doen”, bv. rijststampen, roeien en al zulke dingen, waarbij men de maat telt. Bv. *m̄tahādua* »in de maat van twee iets doen”, *m̄tahāčpa* »in de maat van vier doen”.

Taha en *tahā* *in de verwante talen*. In 't Bul. hebben de prefixen *ta** (meestal met 't suffix -ěn achter den woordstam) en *taha* eene met Sang. *taha* overeenkomende functie. *Ta* -ěn* bet. »die dikwijls — doet” bv. *tambangkérēn* »handelaar” (van *wangkér* »koopen”), *tangojowěn* »liefhebber van zwemmen” (van *ojow* »zwemmen”). *Taha* duidt een excessief aan, een te groote herhaling der handeling, bv. *tahuwe* »al te lang”, *tahalous* »al te zeer”). In de Filipp. talen vindt men 't eveneens, nl. Tag. *taga* 1. die dikwijls iets doet”, bv. *taga-pangahui* »houthakker” (*kahui* »hout”, *pangahui* »hout halen”); 2. »bewoner van”, bv. *tagamainila* »Manilees”; 3. excessief, bv. *tagakain* »vèelvraat” ²⁾). 't Ibanag heeft *tagaan* »'t geen gehouden wordt voor”, bv. *tagapiān* »wat voor goed (pia) doorgaat”, *tagatunungan* »wat voor juist gehouden wordt” ³⁾). 't Iloko heeft *tagi en agtagi* »voorzien zijn van”, bv. *agtagipaltog* »met een geweer gewapend” ⁴⁾). 't Pampanga tala, duidt aan 1. beroepsnamen, bv. *talakumit* »bewaker”, *talasulat* »schrijver”; 2. voorzien zijn van: »talabaril »een geweer dragend”, 3. neiging tot, bv. *talakasalon* »ongezond” ⁵⁾).

Met *tahā* komt overeen 't Bis. tag, dat distributieven vormt, en 't Tag. *tiga* en *tig*, met dezelfde functie. Verder verwijjs ik naar Dr. Brandes' uitvoerige behandeling van 't prefix *tar* in zijn Proefschrift bl. 121—130 en 176, 177 en naar bl.

1) Niemann, Bijdr. bl. 77.

2) Totanes, Arte, bl. 95.

3) Cuevas, Arte, bl. 358.

4) Lopez, Arte, bl. 87, 88.

5) Bergaño, Arte, bl. 244, 245.

6) Mentrida, Arte, bl. 191, Totanes, Arte bl. 114.

236 en 237 van Dr. v. d. Tuuk's Tob. Sprkk. Ter aanvulling van 't geen daar aangevoerd wordt ter gelijkstelling van *tar* met de negatie *tar*, vermeld ik, dat deze laatste in 't Sang. *tala*, *ta* en *ta* luidt.

2. *ka*, *kə*, *ki*.

Evenals bij *taha*, komt van *ka* een open en een gesloten vorm voor, met verschillende beteekenis.

1. **Ka** gevoegd voor adjetief-stammen duidt den *graad*, de *mate* aan van de eigenschap door 't gr.w. uitgedrukt; het is dus als de substantiefvorm te beschouwen van de met *ma* gevormde adjetieven. Bv. van *dau*, *karau* »afstand» ('t best weer te geven met »hoeverheid» indien dit Ned. was); van *sanə*, *kasana* »mate van nederigheid, laagheid." De overeenkomstige adjetieven zijn *marau* »ver" en *masana* »laag, nederig", van *pia*, *kapia* »mate van goedheid"; van *dałaki*, *karałaki* »slechtheid"; van *lawo*, *kaławo* »hoeveelheid"; van *dęngu*, *karęngu* »lengte van tijd, langdurigheid; van *dange*, *karangę* »lengte, mate van langheid". *Kadidi* en *kadodo* zijn reeds met *ka* gevormd, doch beteekenen »klein". Zij worden dus om »mate van kleinheid, kleinte" te beduiden, *kakadidi* en *kakadodo*. De aldus gevormde zelfst.n.w. worden (ook door invloed van 't Mal.) hoe langer hoe meer als abstracta gebruikt, waartoe geen andere zich beter leenen.

2. Met telwoorden samengesteld, vornt *ka* substantieven, die in karakter met de onder 1 genoemde overeenkomen en van het pron. suff. 3^e pers. voorzien, als *rangtelwoorden* in gebruik zijn. Van *dua* komt *karuane* (2de), van *ɛpa*, *kaɛpae* (4de), van *(ma)pułodua*, *kapułoduane* (12de), van *(ma)hasu*, *kahasue* (100ste), van *hiwu*, *kahiwune* (1000ste).

3. *ka* voor den geredupliceerden stam gevoegd, duidt

aan: *den tijd waarop iets of iemand ondergaan heeft*, wat 't gr. w. aanduidt, bv. *ka sasa sasa* »tijd waarop iets gerijpt is” (van *sasa*, mas. »rijp, gaar”); *ka laha ka* »tijd waarop iets omgevallen is”, (van *haka*, mah. »omvallen”); *ka ghaghurang* »tijd waarop iemd. of iets oud geworden is” (van *gurang*, magh. »oud”); *kararea* »tijd waarop iets gevonden is”, (*dea*); *ka lahen e* »tijd waarop iets vermolmd, verrot is” (*he ne*). Ook deze subst. worden langzamerhand als abstracta gebruikt, dus in de bet. van »rijpheid, ouderdom, vondst, uitstel, verrotting”¹⁾.

4. Met een w.w. stam samengesteld, is *ka* naamw. vorm van den intransitief-passieven vorm, die met *ma*-woordt gemaakt. Deze vormen hebben de bet. van »iets ondergaan, zonder dat de oorzaak wordt genoemd”, zijn dus accidenteel. Van *denta*, *marinta* »aankomen”, is dus de Imper. *karinta* »kom aan!”; van *pia*, *kapia!* »word beter!” (Imp. bij *mapia*); *kaumburë*, *karaluhë* »word oud en bedaagd!”; *kate* (uit *kaate*) »ga dood!” (bij *mate* »sterven”); *kapulu* »wil!” (van *pulu*, *mapulu* »willen”); *kaintolang* (bij *ma int.*) »ga zitten!”.

Deze vormen staan tot die met *ma* (prefix van 't intr. passief) als de onder n°. 1 genoemde tot *ma* (prefix dat adject. vormt). En daar deze beide *ma*'s (afgezien van 't syntaktisch gebruik) identisch zijn, zoo zijn de overeenkomstige n.w.lijke vormen het ook. De vorm *kapulu* bv. is eveneens een abstr. subst. met de bet. »wil”.

De vormen *kakëlla* en *katingang* (Tab.) »kijk”,

1) Voorzien van 't pron. suff. 3e pers. betekent deze vorm, bij eenige weinige woorden, »juist genoeg hebbende van de eigenschap die 't gr. w. aanduidt”, bv. een *kapapiane* »genoeg” (juist goed), *ka lahetune* »juist nog zacht genoeg (van beenderen)”, *kararepane* »juist goed aan den gang”.

zijn wel imperatieven, doch worden beschouwd te behooren bij vormen met 't infix -um-, waarvan zij de secundaire gr. w.w. zijn, nl. k u m a k ē l l a en k u m a t i n g a n g (of t u m a t i n g a n g) »zien, kijken».

5. Een gebruik aan *k a* dat met 't onder n°. 1 genoemde overeenkomst, vindt men bij sommige substantieven, die met telwoorden worden samengesteld. *K a* vormt van w.w.lijke stammen abstracta, die niet afzonderlijk voorkomen, doch steeds met een telwoord samengesteld zijn. Meestal is 't het telw. *sa*, dat voor *k* den vorm s ē n g heeft (bl. 41 noot 1), en hier de bet. heeft van »één met». Zoo bet. bv. s ē n g k a r ē n t a (van d ē n t a) »één met, tegelijk met 't aankomen van, met dat aankwam», s ē n g k a k a k ē l l a of s ē n g k a k ē l l a (van (k a) k ē l l a), eig. »met dat zag», gew. gebruikt als »plotseling», syn. met s ē n g k i a n u (ki voor *k a*), s ē n g k a h u m p a (»in één uitkomen op»), en s ē n g k a h o m b a n g (»in één treffen, vinden met») s ē n g k ē l ē n d i (»in één schrikken met»); s ē n g k a t ū n g »in één gekook met, tegelijk gekookt met», s ē n g k a l u t a »tegelijk gestampt», i n u n g s ē n g k a i n u n g »tegelijk opdrinken», s ē n g k a p o h o »tot één tros gemaakt».

Deze vorming is ook toegepast op n.w.lijke stammen. De bet. is dan eenigszins anders, nl. die van een bepaald getal, uit een grooteren hoop. Bij sommige subst. is dit altijd de wijze waarop zij met een telwoord verbonden worden. 't Bovengenoemde s ē n g k a p o h o nadert in bet. eenigszins tot deze woorden. Zij worden met alle telw. verbonden. Voorbeelden: s ē n g k a t a u, duang k a t a u »1 mensch, 2 menschen», t ē l l u n g k a o r a s ē »3 uren».

Voorbeelden van eene collectieve bet. van s ē n g k a zijn uitdrukkingen als: i k a m i s ē n g k a t u h a n g, »wij (jongeren) met onze oudere broeders (zusters)», i k a m i s ē n g k a p u l u n g »ik (grootvader) met mijne kleinkin-

deren.” Met ’t locaal-suffix -ěng is gevormd sěngkawānuāng »de geheele bevolking” (van kawanua, »onderdaan, volk”).

Een voorbeeld van een passieven vorm in bet. gelijk met ka, levert sěntinuwōng (van tuwo »groeien”), »tijdgenoot” letterl. »één gegroeï met”.

6. Met voorgevoegd ka- en achtergevoegd -ang, ěng of eng¹⁾ wordt de *superlatief* der adjetieven gevormd. Deze vorm wordt geheel als adjetief gebruikt, maar is een abstractum, (zie n°. 1) met een plaatsaanduidend affix. Voorbeelden zijn: kasělaheng »grootste”, van sěllahě (masěllahě »groot”); kapiāng (uit kapia-ěng) »beste” (mapia »goed”); kaholekang »friaaiste” (mahole »friaai”); kakalakeng »rijkste” (kalā); karangetang »hoogste” (dange); kawulēng (mawule) »vergeetachtigste”.

1. **Ka**, de gesloten vorm van dit prefix, vormt met het pron. suff. van den 3^{den} persoon vormen die de bet. onzer tegenw. deelwoorden hebben. Deze vormen worden gemaakt, zoowel van den zuiveren stam, als van den n.w.lijken vorm van ’t actief, zonder dat verschil in bet. is op te merken. Voorbeelden zijn:

kālaē, kāpangalāē »nemende”; kāberane, kāpēberane »sprekende”; kādalēnge »gaande”; kākānge »etende”; kāhaunge »naderende”; kākoāe, kāpēkoāe »makende”; kāpundale, kāpamundale »roeiende”.

Bij w.w. die den act. vorm met ma* of mě vormen zijn de vormen met kāpa* en kāpē de juiste; de vorm kālaē, kāberane, kākoāe is misschien naar ’t voorbeeld van de intransitieven (kāhaunge en derg.) gemaakt.

1) Zie bl. 40 en de afzonderlijke behandeling van ang, ěng en eng.

2. Op den onder *ka*, n°. 4 opgegeven vorm (den n.w. vorm van *ma*), wordt door voorvoeging van *kā* dezelfde vorming toegepast als op de hierboven onder n°. 1 genoemde gr. w.w. met dit verschil, dat zij de bet. hebben van »al meer en meer wordende wat 't gr. w. aanduidt". Deze vormen, als van intransitieve (secundaire) gr. w.w. afgeleid, hebben altijd intransitieve betekenis. Voorbeelden zijn:

kākarēntane »al nader komende" (van *karēnta*); *kākasahokane* »al meer en meer kokend wordende", (van *kasahoka*); *kākasasae* »al gaarder en gaarder, rijper en rijper wordende"; *kākasanggide* »al dichter en dichter bij komende".

3. Ter aanduiding van een voortdurenden toestand, als gevolg van een handeling, die passief is voorgesteld, wordt *kā* gevoegd voor den gereduplicateen stam. Deze vorm is de naamw.lijke van die, welke met voorgevoegd *mā* van den geredupl. stam gevormd wordt. Bv. *kāba-wohē* »staande geschreven"; *kāpapēllō* »neergezet, gelegd zijnde, staande, liggende"; *kātatōpe* »geopend, open zijnde, open staande"; *kātatūng* »te vuur gezet zijn, te vuur staande"; *kādalehe* »over iets heen gehangen zijnde, hangende over". Zie ook onder *ma*.

4. Om naar den duur, de lengte en de mate van hoedanigheid van iets te vragen, wordt het voorvoegsel *ka* van de onder *ka* n°. 1 genoemde vormen in *kā* veranderd en het. pron. suff. 3^e pers. enk. er achtergevoegd, om aan te wijzen op wien of wat de vraag betrekking heeft. Bv. *kādaune*, eig. »de afstand er van?" of in onze vert. »hoe ver is het?" *kāsanæe* »hoe laag is het?" *kālawoe* »hoeveel is het?" *kādēngue* »hoe lang zal het duren?"

Het is duidelijk dat *kā* n°. 4 identisch is met *ka* n°. 1, en het verschil, door sluiting van 't prefix,

alleen is gemaakt ter onderscheiding van beteekenis. De andere beteekenissen van *ka* zijn met die van *ka* ongeveer aldus saam te vatten, dat men kan zeggen dat *ka* en *kā* abstracta vormen (nominaalvormen van *intrans. w.w.*), voorts mate en rang aanduiden en collectieve bet. hebben. De vormen onder *ka*, n°. 1, 2 en 3 zijn verscheidenheden van dezelfde soort, daar het drie verschillende gevallen zijn van 't gebruik van *ka* als naamw. vorm bij *ma*.

In 't Tag. worden abstracta gevormd met *ka-an* (Totanes, Arte, § 65, 66) en met *pag ka* (§ 349—53). Het gebruik door Totanes in § 350 vermeld, om bij uitroepen de laatste lettergreep van *pag ka* aan te houden (*pag kā-bibigán mo!* »welk een prater!«) laat zich met 't gebruik van *ka* n°. 4 vergelijken.

In 't Ibanag worden abstracta gevormd met *ka* (Cuevas, Arte, § 80); in 't Pampanga vormt o. a. *ka* (met *-an*) abstracta (Bergaño, bl. 203), woorden die »mede-«, »genoot« beteekenen (*ka in um* »mede-drinker«, *kas ug al* »speelgenoot« bl. 202) en (met verdubbeling v. 't gr.w.) superlatieven (bl. 206). Ook in 't Bis. vormt *ka-* abstracta. (Mentrida, bl. 176). Rangtelwoorden vormen o. a. 't Pamp. met *ka* (Berg. bl. 162) en 't Bul. (Niemann, bl. 79). And. Filipp. gebruiken daartoe *ika-*, bv. Bis. (Mentr. bl. 190), Ibn. (Cuevas, bl. 204), Tag. (Tot. § 392).

De gevallen waarin *ka* met andere prefixen samen voorgevoegd wordt, zijn afzonderlijk besproken (zie de prefixen 7, 9, 10, 11 en 13). De woorden met *ka* samengesteld die een affix hebben, zijn onder de affixen behandeld.

Ki is een bijvorm van *ka* en dient als n.w.lijke vorm van *mi* (zie bl. 106). Daar *mi* bijna geheel gelijk is in bet. aan *ma*, is er tusschen *ka* en *ki* ook bijna geen onderscheid. Behalve in den Imperatief der vormen met *mi*, wordt *ki* gebruikt in samenstelling met eenige an-

dere prefixen. (Zie bl. 125). Bv. **kiwule** »vergeet!“ Imp. van **miwule** »vergeten“, **mëtëngkiwukang** »zich dronken maken“.

3. i, ni.

I is het voorvoegsel dat 't passief vormt. Het wordt voor zuivere, geredupliceerde of met andere voor- of achtervoegsels samengestelde stammen gevoegd, waarbij het in bet. steeds staat tegenover **ma***, **më*** en **më**, die 't actief vormen.

I behoort zonder twijfel tot de naamw.lijke voorvoegsels. De woorden die er mee gevormd worden zijn naamwoorden, al worden zij geheel als passieve w.w. gebruikt. **I** komt ook nooit in verbinding met andere dan n.w. lijke voorvoegsels voor. Voorbeelden zijn:

iwera (zal gesproken worden), **iwëbera** (wordt gesproken), **ikawera** (zal kunnen gespr. w.), **ia pëbëbera** (wordt verzocht te spreken), **ipakibera** (wordt gelast gespr. te worden), **ipëpapate** (gebruikt worden om elkaar te doden).

Het voorvoegsel **ni** vormt den Verleden tijd (perfectief Praeteritum) van de met *i* gevormde Teg. en Toek. tijden der passieven. Het wordt dus voor dezelfde stammen gevoegd als die met *i* worden samengesteld, bv. **niwera** (is gesproken), **nipakiwera**, enz.

Twee vormen van 't passieve Praeteritum worden met 't prefix **nì** gemaakt, dat niets anders is, dan een gesloten uitspraak van **ni**. Het komt voornamelijk voor bij de vormen die na ontkennende partikels gebruikt worden. Deze vormen hebben de bet. van »is nog niet ge —“; bv. **tawenibera** »is nog niet gesproken“.

Waar de welluidendheid het eischt of toelaat, wordt dikwijls het prefix **ni** als invoegsel **-in-**¹⁾ achter de aan-

1) Uitvoerig behand. door Dr. Brandes, in zijn proefschrift, bl. 171—174.

vangsletter van den stam gezet. Voor stammen die met klinkers beginnen geschieft dit nooit; zeer gewoon is 't bij de aanvangsmedekl. *b*, *k*, *t*, *p* en *s*; waar andere medekl. den stam beginnen, komt 't nagenoeg niet voor. Men zegt dus liever *binohe*, *kinoa*, *pinate*, *tinutung*, *sinusu*, dan *niwohe*, *nikoä*, enz. Maar zelden of nooit vindt men *dinenö*, *dinonsołë*, *ginehëde*, *hinepesë*, *linihë*, voor *nirenö*, *nironsołë*, *nighëde*, *nihepesë* *nilihi*. Van de samengestelde voorvoegsels komt deze omzetting voor bij *ika* (pass. van *maka*), *ipaki* (v. *maki*), *ipětěngka* (v. *mětěngka*) *ipěpapa** (v. *měpapa**) en *ipaka*, waarvan dus de praeteritaal-vormen luiden: *kina*, *pinaki*, *pinětěngka* *piněpapa** en *pinaka* (nº. 5, 9, 11, 12 en 13).

Ook hier komt 't dus bij *k* en *p* voor. De vorm *ni* wordt nooit infix.

Het voorvoegsel *i*, door Dr. v. d. Tuuk voor identisch verklaard met de praepos. die den locatief aanduidt, mist in 't Sangir. zulk een nevenvorm. De talen waarin *i* eveneens als infix *in* voorkomt, zijn door Dr. Brandes genoemd, waaruit blijkt, dat de gelijkstelling van *i*- en *-in-* in 't Sang. volkomen gerechtvaardigd is. Met betrekking tot 't daar genoemde Sund. Mal. *minantu*¹⁾, wil ik nog opmerken, dat het Sang. voor »schoonvader, -moeder, -zoon, (-dochter)» gebruikt: *amang*, *inang*, *anä* *kinaratingang*, welke laatste vorm 't Praeteritum is van *ikaratingang*, passief van *makarating* »bereiken», (stam *dating*), met 't locaal-suffix *ang*, dat op *amang*, enz. terugslaat. De bet. is dus »vader enz. die bereikt is, tot wien men gekomen is, wiens zoon enz. men is komen te wor-

1) De in noot 4 van bl. 175 opgegeven vorm *měnantu* is blijkbaar een verzwakte uitspraak van de lichtste lettergreep. Zie Klinkert, Nieuw Mal. Ned. Wdbk. i. v.

den, zonder 't oorspronkelijk te zijn." Ook zegt men *amang mirarating*, met redupl. van *mirating* (aankomen, bereiken), welke de duurzaamheid van den toestand uitdrukt. Dit *mi* is een intr. passief prefix. Deze Sangir. parallel maakt 't wrschl. dat in *minantu* 't infix in aanwezig is.

4. *ma**, *na**, *pa**; *më**, *në**, *pë**.

De verhouding dezer drie vormen is aldus: *ma** en *na** zijn w.w.lijke, *pa** is het overeenkomstige n.w.lijke prefix. *Ma* duidt den Teg. en Toek., *na* den Verleden tijd aan. Met *më**, *në** en *pë** is 't evenzoo.

*Ma** is het uit vele andere M. P. talen welbekende nasaalprefix, dat in het Sangireesch *actief-transitieve werkwoorden* vormt. De nasale sluiter richt zich in karakter naar de beginletter van den stam waarvoor *ma** gevoegd wordt, doch verdringt die beginletter geheel. Bij stammen die met klinkers beginnen, is dit in 't schrift niet te zien, daar de zachte aanblazing, waarmee deze stammen aanvangen, toch niet wordt geschreven. Daar *ma** gevoegd wordt voor stammen die met een klinker, *b*, *k*, *p*, *s* en *t* aanvangen, zoo wordt de nasale sluiter voor stammen die met een klinker of met *k* beginnen *ng*, voor die met *b* en *p* beginnen *m* en voor *s* en *t*, *n*, waarbij genoemde aanvangers wegvallen en in hunne functie door *ng*, *m* of *n* vervangen worden, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

- stam *aļa*, *mangala* »nemen».
- » *eke*, *mangeke* »hengelen».
- » *iki*, *mangiki* »binden».
- » *olo*, *mangoło* »neerlaten».
- » *ule*, *mangule* »terugnemen».
- » *kaļi*, *mangaļi* »uitgraven».
- » *keke*, *mangeke*, »uitbreiden».

stam kiki, mangiki »bijten».

» kokø, mangokø »koesteren onder de vleugels».

» boso, mamoso »weggieten».

» bua, mamua »op 't droge trekken».

» baehë, mamaehë »betalen».

» pakelë, mamakelë »trap m. den hiel geven».

» pikung, mamikung »omwikkelen».

» poso, mamoso »afbreken».

» sule, manule »terugbrengen».

» suratë, manuratë »brief schrijven».

» sukung, manukung »verwijten».

» tutung, manutung »verbranden».

» tita, manita »wetgeven».

» tiala, maniala »merken, merk geven».

më*, në*, pë*.

Van stammen met andere beginletters, dan die welke de vorming met ma* toelaten (bl. 88), worden *transitiieve* w.w. gevormd door het voorvoegsel më*, dat volkomen dezelfde kracht heeft als ma* en naar alle waarschijnlijkheid daarmee identisch is. De beginletters voor welke më* komt te staan, zijn d, g, h, l en n; de weinige w.w. stammen die met m en ng beginnen, vormen geen transitieven. Daar deze beginners niet wegvalLEN na më*, zoo wordt de nasale sluiter van dit prefix voor de d tot n, voor de g tot ng, terwijl hij zich voor h, l en n niet kan handhaven en dus verdwijnt.

Voorbeelden zijn:

Stam dikø, mëndikø »aansteken» (bv. een lamp).

» desø, mëndesø »bewaren».

» dangeng, mëndangeng »naar boven brengen».

» dompolë, mëndompolë »in 't vuur steken».

» dëkä, mëndëkä, »opplakken».

Stam *gehe*, měnggehe »stuk scheuren».

- » *gepe*, měnggepe »naaien».
- » *golang*, měnggolang »omroeren».
- » *galimū*, měnggalimū »oppeuzelen».
- » *gałumpuhę*, měnggałumpuhę »voeren»
(een mand)¹⁾.

- » *hiking*, měhiking »grootbrengen».
- » *hunsudę*, měhunsudę »in 'orde leggen».
- » *hęsa*, měhęsa »afsnijden».
- » *hanggosę*, měhanggosę »in zijn geheel uitspreken» (woord of naam).
- » *hękosę*, měhękosę »iemd. verschrikken».

- » *linda*, mělinda »trappen, treden op».
- » *lěnno*, mělěnno »gladmaken».
- » *lingkahę*, mělingkahę²⁾ »opsteken» (pa-jung).
- » *lěsų*, mělěsų »gat maken».
- » *liu*, měliu »verlossen».
- » *lekesę*, mělekesę »deksel afnemen».

- » *nanta*, měnanta »nat maken».
- » *nawo*, měnawo »doen vallen»
- » *nono*, měnono »koffo knoopen».
- » *naung*, měnaung »zich iets voornemen»³⁾.

1) Van Maleische woorden die met *g* beginnen, worden trans. w.w. gemaakt door voorvoeging van dit prefix, bv. měnggoreng »braden» měnggiling »malen», měnggunting »knippen», měnggantong »ophangen», měngganti »vervangen», měngganapę »vervullen».

2) Dit w.w. is geheel syn. met mamingkahę, van den stam bingkahę.

3) Ook deze vorming komt van Mal. woorden voor, bv. měniata, »kijken naar iets, dat men te voren al heeft neergelegd», měniatę »iemd. offergaven brengen, om zegen te ontvangen.»

Als uitzonderingen vindt men eenige intransitieve ww. met ma* en mě* gevormd, als: mangirasę »stomp worden (van de tanden)”, mangědo »ophouden met”, mangaling »verhuizen”, měndarang »zich warmen”.

De 2de functie dezer beide voorvoegsels is het vormen van *beroepsnamen*, die in onderscheiding van de met ta h a - gevormde naamwoorden, den persoon aanduiden, die eene handeling als beroepsbezigheid verricht. De stam wordt hierbij geredupliceerd, door herhaling van de lettergreep die onmiddellijk op 't voorgevoegde prefix volgt, waarbij de op bl. 66 gegeven regels zijn in acht te nemen. Van den stam aļa komt, met 't prefix, mangala, 't welk mangala wordt uitgesproken¹⁾. Dit wordt, met de genoemde reduplicatie, mangangaļa, 't welk de bet. heeft van »haler of nemer van beroep”. Andere voorbeelden zijn:

- Stam antehę, manganganantehę »rangschikker”.
- » balui, mamamalui »veranderaar”.
- » dikō, měndarikō »aansteker”.
- » keke, mangangeke »verspreider”.
- » golang, měnggagholang »omroerder”.
- » haresę, mělaharesę »maaier, afsnijder”.
- » kongke, mangangongke »omroerder”.
- » lěnno, mělaļěnno »gladmaker”.
- » nanta, měnananta »natmaker”.
- » onggo, mangangonggo »gever”.
- » pěpi, mamaměpi »hakker”.
- » susu, mananusu »insteker”.
- » tutung, mananutung »verbrander”.
- » unsa, mangangunsa »wasscher”.

Dat deze woorden, die naar hunne bet. zelfst. n.w. zijn, den vorm van werkwoorden hebben, zal op den eersten aanblik vreemd schijnen, maar zoo

1) Zie bl. 31, r. 4 en 3 v. o.

zij in verband met de overeenkomstige naamw. vormen beschouwd worden, laat zich dit toch wel verklaren. De n.w. vorm bv. van mëndariko is pëndariko (bl. 93) en deze heeft de bet. van »tijd of wijze waarop aangestoken is”, voor een deel dus overeenkomende met onzen onafhankelijken infinitief »het aansteken”. De w.w. vorm nu heeft hier meer de bet. van ons deelwoord, wat met ’t karakter der M. P. w.w. zeer goed overeenkomt¹⁾, in dit geval dus van »doende wat in den tijd of op de wijze van ’t geen het gr. w. aanduidt, gedaan wordt”, om ’t genoemde voorbeeld te behouden, dus »aanstekende”. De redupl. is eene voorstelling van ’t herhaalde doen, die zeer goed een beroepsnaam kan uitdrukken.

Hiermede is niet de prioriteit van de bedoelde substantieven boven de w.w. aangenomen, maar alleen hunne bet. te hulp genomen ter verklaring van de zoo nauw met hen verwante w.w.lijke vormen.

Op dezelfde wijze worden de beroepsnamen gevormd in ’t Bisaya²⁾ bv. mag bubuhat »maker” (van buhat), manunulat »schrijver” (van sula t), mananahi »kleermaker” (van tahi); in ’t Tag.³⁾, magbabaka »krijgsman” (van baka), magkakanta »zanger”. In ’t Bul. is deze vorming niet gewoon, maar komt zij toch voor⁴⁾.

Ma*, më* komt in bijna alle Indonesische talen voor; het is ’t bekende NASAALprefix, dat actief duratieve w.w. vormt⁵⁾. De invloed, door den sluiter op den beginner van den stam uitgeoefend, levert in ’t Sang. geen bijzonderheden op, die niet reeds uit andere talen bekend zijn. Evenals ’t Mal. en Day., verliest ’t Sang. de NASAAL, voor l en r. De b

1) Vgl. ’t geen daarover is gezegd Kern, Fidji-taal, bl. 33.

2) Mentrida, bl. 174.

3) Totanes, bl. 93.

4) Brandes, Proefschrift bl. 158, waar ook ’t Mongond. is genoemd.

5) Zie Kern, Kawi-Studien, bl. 36—39.

wordt als de *p* behandeld ¹⁾, doch de *d* niet als de *t*. Den vorm *mě** hebben o. a. Mal. en Bul. ²⁾, *a** komt voor in 't Mak. ³⁾.

*na**, *ně**, zie bl. 88 en verder bij de werkwoorden.

*pa** en *pě** zijn de naamwoordelijke vormen resp. van *ma** en *mě**, *na** en *ně**. Hiermede worden dus gevormd:

1. De *Imperatieven* van de met *ma** en *mě** gevormde w.w. en de andere vormen van 't w.w. die formeel substantieven zijn, zooals de met *kā* samengestelde, die bl. 83 (onder *kā* n°. 1) genoemd zijn.

2. Abstracte zelfst. n.w., die den tijd en de wijze aangeven, waarop eene handeling is geschied. Zij worden gevormd met dezelfde reduplicatie als de beroepsnamen en zijn dus vormelijk de bij deze behorende naamwoorden. Van den stam *ala* wordt dus met 't prefix, *pangala*, 't welk *pangala* wordt uitgesproken, door reduplicatie *pangangala*, en deze vorm heeft de bet. van »tijd, wijze waarop genomen werd, is of worden zal". Andere voorbeelden zijn:

Stam *eke*, *pangangeke* »tijd") waarop gehengeld is".

» *inung*, *panganginung* »tijd w. gedronken is".

» *olo*, *pangango* »tijd waarop neergelaten is".

» *ule*, *pangangule* » " teruggenomen is".

» *kaļi*, *pangangali* »tijd waarop gegraven is".

» *keke*, *pangangeke* » " uitgebreid is".

» *boso*, *pamamoso* »tijd waarop uitgegoten is".

» *buę*, *pamamuę* » " opgetrokken is".

1) Evenals in 't O. Jav. Ook 't Day. heeft daarvan eenige voorbeelden zie Hardeland, bl. 23, 42.

2) Niemann, Bijdr. bl. 50. 3) Matthes, Mak. Spr. bl. 86.

4) De bet. »wijze waarop" is in deze vertalingen voor de korthed weggelaten.

- Stam diko, pĕndarikō »tijd waarop aangestoken is".
 » deso, pĕndareso " " bewaard is".
 » dangeng, pĕndarangeng »tijd waarop naar boven gebracht is".
- » gehe, pĕnggaghehe »tijd waarop gescheurd is".
 » gepe, pĕnggaghepe " " genaaid is".
 » golang, pĕnggagholang »tijd w. geroerd is".
- » hiking, pĕlahiking »tijd waarop opgevoed is".
 » hĕsa, pĕlahĕsa " " afgesneden is".
- » linda, pĕlajinda »tijd waarop vertrapt is".
 » liu, pĕlaļiu " " verlost is".
- » nantă, pĕnanantă »tijd waarop natgemaakt is".
 » naung, pĕnanaung " " voorgenomen is".
- » poso, pamamoso »tijd waarop afgebroken is".
 » pakelĕ, pamamakelĕ »tijd w. getrapt is".
- » sule, pananule »tijd waarop teruggebracht is".
 » sukung, pananukung »tijd w. verweten is".
- » tutung, pananutung »tijd w. verbrand is".
 » tiala, pananiala »tijd waarop gemerkt is".

In onze vertaling worden deze woorden dikwijls enkele abstracta, daar bij onnauwkeurig spreken de handeling zelve wordt genomen voor den tijd en de wijze waarop zij geschied is. Van 't gebruik dezer substantiva in zinnen, volgen hier nog eenige voorbeelden:

su pangangalæ pisō e, ia tawēdise nāung
 »toen hij het mes haalde, was ik er niet".

su pamamosone akę e, kai pią tau simahe
»toen zij 't water uitgoot, ging er iemand voorbij".

su pělahęsą i kami ue, kai pią apa limawę
»toen wij rotan afsneden, ging er iets over den weg".

su pěndarikö solo e, měngkai seng marěndung-děndung »bij 't opsteken van de lamp was 't
reeds geheel donker".

Van de bet. »wijze waarop de handeling is geschied",
zijn de volgende zinnen voorbeelden:

mapia-pia měngkai, pělahikinge rario ene
»zeer goed is de wijze waarop hij dat kind opvoedt".

mamben dałaki, pěnanawo ēmme ene »zeer
slecht is de wijze waarop zij die rijst gepoot hebben".

ta sihinge kasahawę pangangalaę pisō e
»onvergelijkelijk snel was de wijze waarop hij 't mes
wegnam".

3. De prefixen *pa** en *pě** worden met voorvoeging
van 't prefix *i* (bl. 85) gebruikt tot vorming van dat
passief der transitieve w.w., waarmee wordt aangeduid,
dat het vooraf genoemde ding 't middel is, waarmee de han-
deling verricht wordt. Bv. pisō e ipamotö¹⁾ »met het
mes wordt gesneden", kai pisō ini apa ipamotö e
»dit mes is het ding waarmee gesneden wordt". Derge-
lijke zinnen worden ook wel aldus geconstrueerd: kai
ipamotö, pisō ini e »om mee gesneden te worden,
is dit mes", indien de nadruk 't vereischt. Akę ini
kai ipěndenö »dit water is om mee te baden". Tabale
kai rampa ipěděndampa²⁾ wawi »tabale is een
plant waarmee varkensvleesch gekruid wordt". Magoro
ini kai ipělěbuhę sawon dukü e »deze klapamelk

1) De 3^e syll. van achteren is gesloten, om den tegenwoordigen tijd
aan te duiden.

2) De redupl. duidt den tegenwoordigen tijd aan.

is om de groentesaus te verdikken". Pēdeák o bungang ipēlēgahē bāle e »zoek bloemen, om 't huis mee te versieren".

De subst. met pa*, pē gevormd, worden ook met de locaal-suffixen ang en -eng samengesteld. Hierover zal bij deze suffixen gesproken worden.

5. mē, nē, pē.

De verhouding dezer drie voorvoegsels is dezelfde, als die tusschen ma*, na* en pa*.

1. Mē vormt *intransitieve* werkwoorden; de handeling door deze w.w. uitgedrukt, blijft beperkt tot hetgeen 't gr. w. aanduidt en gaat niet op een voorwerp over dat buiten den kring dezer bet. ligt. Zij kunnen wel een voorwerp hebben, doch dan is dit een inwendig object of een indirect object, met 't welk zij door tusschenkomst van partikels verbonden worden.

Met den naam van eene beweging of een geluid samengesteld, beteekenen zij: de beweging maken, 't geluid voortbrengen door 't gr. w. aangeduid, al is dit laatste niet altijd een in de taal gangbaar woord. Bv. mēbansagē »schreeuwen» (bansagē »geschreeuw»), mēganohā »leven maken» (ganohā »rumoer»), mēgio »juichen, gillen». Zoo ook: mēlunggi »wentelen», mēlinsumagē »voorover vallen», mēbiling »zich omkeeren», mēbinsokohē »liggend schoppen».

Is 't gr. w. de naam van een product door 't onderwerp der handeling uit zich zelven voortgebracht, of een toestand waarin het zich zelven brengt, of een vorm dien het aanneemt, dan bet. het w.w. dat product, dien toestand, dien vorm voortbrengen, bv. mēbua »vrucht voortbrengen» (bua »vrucht»), mēbera »woorden voortbrengen, spreken» (bera »woord, spraak»), mēdalo »prijzen, loven» (dalo »lof»), mēbio, mēbēke »ver-

halen, vertelling doen" (bio, bëke »verhaal, vertelsel»); mëdolo »blaren krijgen" (dolo »blaar»); mëbisulë »puisten krijgen" (bisulë »puist»); mëdingang »in gezelschap gaan" (dingang »makker, gezel»), mëdoka »passen bij" (doka »wederhelft, weerga»); mëdumpulë »in pollen groeien" (dumpulë »pol»), mëdagang »koopman zijn" (dagang »vreemd, vreemdeling»), mëgunde »dajang zijn" (gunde »dajang»); mëkolo »rimpels krijgen" (kolo »rimpel»); mëkampong »zich verzamelen" (kampong »verzameling»), mëkalimbuhung »in de war raken" (kalimbuhung »warboel»); mëmelle »huichelen" (melle »veinzend»); mëkuhita »kwaad stoken, intrigeeren, knoeien" (kuhita »polyp», die met zijne vangarmen 't beeld is van iemd. die een ander tracht te verstrikken); mëkompelë »tot klompen stollen", (kompelë gestold brok"); mëmou »zich stom houden" (mou »stom»), mënalang »spelen" (nalang »spel»); mëbininta »een spel spelen, waarbij men eene bininta (lange, smalle schuit) voorstelt".

Alle medeklinkers kunnen dit prefix voor zich hebben. Voor *h*, *l*, *m* en *n* verliest 't zijn harde uitspraak en wordt dan gelijk aan 't prefix më* voor dezelfde beginners. Daarom past men op de met *h* en *l* beginnende stammen liever eene andere vorming van 't intransitief toe, nl. die met 't infix -um- (zie t. pl.). Eenige voorbeelden zijn: mëhindö »tegelijk iets doen", mëliondohë »uitglijden", mëlome »zwak worden". De stammen die met *m* en *n* beginnen zijn weinig in getal en verzetten zich, om eufonische redenen, tegen de vorming met -um-.

Ook hier komen als uitzonderingen eenige *transitieve* ww. voor, met më gevormd, zooals: mëkoa »maken, doen", mëdea »zoeken", mëkinau »trachten na te doen", mëkalirung »verbergen, geheim houden". Naast

m̄kihi »raspen” komt ook de transit. vorm mangihi voor.

Als intransitief, staat m̄ dus tegenover ma* en m̄*. Waar m̄ bij uitzondering transitief optreedt, wordt als intr. de vorm met -um- gebruikt.

Voorbeelden, die 't verschil tusschen m̄ en ma*, m̄* duidelijk doen uitkomen, zijn:

m̄sule »terugkeeren”, manule »terugbrengen”.

m̄biling »zich omkeeren”, mamiling »iets omkeeren”.
m̄binti »een vechtpartij

maminti »een slag met de

met de kuiten houden”, kuit geven”.

m̄bisara »gesprek aan- mamisara »aanspreken”.
knoopen”,

m̄boaḡ »in verwarring mamoaaḡ »verwarren”.
geraken”,

m̄boso »wegvlieten, uit- mamoso »uitstorten”.
vloeiien”,

m̄baleleng »zwenken”, mamaeleleng »iets wenden”.

m̄baļui »veranderen”, mamalui »iets veranderen”.

m̄buļih̄ »duizelig wor- mamulih̄ »in een streng
den”, winden”.

m̄buļa »opstaan”, mamaua »ophalen, optrek-
ken”.

m̄golang »in beroering m̄nggolang »omroeren”.
komen”,

m̄gepepe »aan elkaar kle- m̄nggepepe »naaien”.
ven”,

m̄hisā »peper gebruiken”, m̄hisā »peperen”.

m̄buļo »gaan kijken”, mamaulo »bekijken”.

Uit eenige der bovenstaande voorbeelden blijkt tegelijk, dat m̄ ook wel ingressieve bet. kan hebben, nl. die van »beginnen te doen, gaan doen wat 't gr.w. aanduidt”.

2. In de 2e plaats worden met m̄ gevormd, van den geredupliceerden stam, de *wederkeerige werkwoorden*.

Van transitieve w.w. welker stam met een klinker begint, wordt de reduplicatie van den naamwijken vorm gemaakt¹⁾ en deze vorm wordt met voorvoegd mɛ als wederkeerig werkwoord gebruikt, met de bet. »elkander aandoen wat 't gr. w. aanduidt".

Voorbeelden: van aļa, (pangala, papangala), mɛ-papangala »elkander halen".

Stam ansuhɛ, mɛpapangansuhɛ »op elkaar aan-dringen".

- » akaļe, mɛpapangakaļe »elkaar bedriegen".
- » ēnsa, mɛpapangēnsa »elkaar op den grond werpen".
- » ēdang, mɛpapangēdang »van elkaar leenen".
- » imbu, mɛpapangimbu »elkaar beruiken".
- » osagę, mɛpapangosagę »elkaar aansporen".
- » onggo, mɛpapangonggo »elkaar geven".
- » ologę, mɛpapangologę »elkaar met praatjes overhalen".
- » uļuhę, mɛpapanguļuhę »elkaar nederlaten".
- » uļe, mɛpapangule »van elkaar terugnemen".
- » urung, mɛpapangurung »elkaar onderdom-pelen".

Van alle andere stammen wordt op de gewone wijze de voorste lettergreep geredupliceerd, zoals in de volgende voorbeelden:

Stam boleng, mɛbawoleng »elkaar trekken".

- » běke, mɛbawěke »elkaar vertellen".
- » deno, mɛdareno »elkaar baden".
- » dea, mɛdarea »elkaar zoeken".
- » gana, mɛgaghana »elkaar slaan" (in een spel).
- » geserę mɛgaghelerę »elkaar geeselen".
- » dołosę, mɛdarolosę »elkaar aflossen".

1) Een andere (minder gewone) vorming is bl. 100 vermeld.

Stam doloh^č, mědaroloh^č »elkaar zenden».

- » kiki, měkakiki »elkaar bijten».
- » kuļu, měkakuļu »elkaar 't hoofd scheren».
- » kui, měkakui »elkaar roepen».
- » nalang, měnanalang »paradeeren» (van sche-
pen)¹⁾.
- » pate, měpapate »elkander dooden».
- » paļo, měpapaļo »elkander slaan».
- » sasa, měsasasa »elkander vermanen».
- » sēsē, měsasēsē »elkander benauwen».
- » tēnno, mětatēnno »elkander nadoen».
- » tēde, mětatēde »elkander ophouden».

De w.w. wier stam met *h* begint, hebben dubbele reduplicatie en om eentonigheid te vermijden, is de eerste der beide *t*'s dan gewoonlijk *d* geworden. In den tongval van Taruna wordt de enkele reduplicatie gebruikt. Bv. van den stam hopa, mědaļahopa »elkaar beblazen (met gekauwde tooverkruiden)», mědaļahiking »elkaar onderhouden», Tar. mělahopa, enz.

Deze vorming is ook de minder gewone bij de stammen die met een klinker aanvangen. De dubbele reduplicatie is hier wrschl. aangewend, om twee lettergrepen die met denzelfden medeklinker beginnen, na elkaar te hooren en berust dus op gewaande analogie met de meest gebruikelijke vormen. Men kan dus ook zeggen: měla-ļaansuh^č, mělaļaakalé, mělaļaěnsa, mělaļa-ědang, mělaļaimbu, mělaļaongg^o, mělaļaurung, enz. in geheel dezelfde bet. als de bl. 99 opgegeven vormen.

Eenige wederkeerige w.w. hebben eenigsins afwijkende beteekenissen. Zoo bet. mědaļahiwa »op schoot hou-

1) Eig. »met elkaar spelen».

den"'), mĕbawenteng »met elkander dragen», mĕsasaule »terugkomen van een plan» (mĕsasaule, aan elkaar terugbrengen"). Men verwarré deze w.w. niet met de in Hoofdstuk VI besproken Frequentatieve.

De w.w. van deze soort worden alle met mĕ gevormd, daar zij uit den aard der zaak geen object buiten den kring hunner eigene bet. kunnen hebben. Er is dan hier ook geen verschil te bemerken tus-schen de wederkeerige vormen der w.w. die met ma*, mĕ*, mĕ of 't infix um gevormd worden. Wel worden de met klinkers beginnende stammen van 't n.w. trans. prefix voorzien, maar dit verandert de bet. niet en is alleen om eufonische redenen geschied.

3. De *beroepnamen*, die van met mĕ gevormde w.w. worden gemaakt, hebben geheel den vorm van de wederkeerige w.w. Zij komen veel minder voor, dan de bl. 91 genoemde; de meeste zijn gevormd van transit. w.w. die de vorming met mĕ hebben. Voorbeelden: mĕkakoa »maker», mĕtatia »teller», mĕtatuhu »volger», mĕtataloka »bekken-slaander», mĕsasalai »danser», mĕdarea »zoeker», mĕlahée »pootgaten-steker».

De overeenkomst in vorm is toevallig, daar de reduplicatie bij de wederkeerige w.w. 't over-en-weer, en bij de beroepnamen 't aanhouwend verrichten der handeling aanduidt.

4. De vormen die behalve mĕ nog een achtervoegsel hebben, worden bij de achtervoegsels, die welke met mĕ nog andere prefixen hebben, worden afzonderlijk behandeld. Mĕtaha, zie taha.

Het voorvoegsel mĕ heeft o. a. in 't Tag. den vorm

1) Ook wij zeggen, met dezelfde onnauwkeurigheid: »bij elkaar op schoot zitten».

mag¹⁾) en komt ook in verbinding met andere prefixen voor, bv. magka, magpaka. Insgelijks in 't Bis. mag²⁾), magi, magpaka, 't Iloko heeft ag³⁾), Pamp. mag⁴⁾.

Van de verderaf staande talen heeft 't Bat. mar⁵⁾, Day. ba, ma⁶⁾), Mal. bər⁷⁾). In 't Jav. komt 't weinig meer voor, bv. mərdateng, mərdayoh⁸⁾.

Uit deze vormen (waarbij nog Ibng. mag⁹⁾) en Bul. maha¹⁰⁾) kunnen gevoegd worden), blijkt dat de meeste talen den oorspr. sluiter nog hebben. In 't Day. is hij afgevallen, wrschl. na eerst h te zijn geworden. Verder verwijst ik naar Dr. Brandes' behandeling van 't prefix mar, Proefschrift, bl. 130—134.

pę, 't n.w. lijk prefix bij mę, vormt:

1. Den *Imperatief* van alle w.w. die met mę gevormd zijn, dus zoowel van de intransit. en wederkeerrige, als van de behalve met mę, met nog andere prefixen samengestelde werkwoorden.

2. *Substantieven* die den *tijd en de wijze waarop de handeling is verricht* aanduiden en op dezelfde wijze in vorm en beteekenis in verhouding staan tot de met mę gevormde beroepsnamen, als de met pa* en pę* gevormde substantieven tot de met ma* en mę* gevormde beroepsnamen. Zie bl. 93.

Voorbeelden: pęba wua »tijd waarop is of zal worden opgestaan of vertrokken», pędarodato »t. w. is beraadslaagd», pęgag hio »t. w. is gejuicht», pękakampong »t. w. is vergaderd», pęnanalang »tijd w. is gespeeld», pętatiki »t. w. is geslapen», pęsasałai »t. w. is gedanst». Ook deze woorden krijgen in onze

1) Totanes, bl. 46. 2) Mentrida, bl. 87. 3) Lopez, bl. 36.

4) Bergaño, bl. 108. 5) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 109.

6) Hardel. Day. Gr. bl. 132. 7) Klinkert, Mal. Spr. bl. 47.

8) Wrdb. i. v. v. dateng, dayoh. 9) Cuevas, bl. 361.

10) Niemann, Bijdr. bl. 48.

vert. wel eens 't karakter van abstracta. Zoo kan men pĕbawiahĕ wel eens met »leven», pĕlaharapĕ met »hoop», pĕdalahapî met »onderlinge kameraadschap» vertalen, doch dit is niet nauwkeurig¹⁾. — Voorbeelden van 't gebruik in zinnen zijn: su pĕbawuæ so long Manaro e »op den tijd van zijn vertrek, tijdens zijn vertrek naar Menado»; su pĕlahinggu u eke e »bij 't opslaan van den hengel».

3. Pĕ met voorgevoegd *i* wordt op dezelfde wijze als passief van de intransitieve w.w. met mĕ gebruikt, als ipa* en ipĕ* van de transitieve. (Zie bl. 95). Voorbeelden zijn:

mamben tingihĕ maihă ipĕgĕgion sire »'t is wel een sterke stem waarmee zij juichen».

apan ēllo-ēllo i kitę ilĕonggotang laidopĕ ipĕbĕbiah' i kitę »elken dag wordt ons voedsel gegeven, waarvan (eig. »waarmee») wij leven».

Ook van wederkeerige w.w. wordt deze vorm gemaakt, waarvan de volgende zinnen voorbeelden leveren:

bara mamomo ēndai e nipĕpapili i rĕdua e »met die stompe zwaarden hieuwen zij elkander».

pĕdeako taļi ipĕdalahapus' i kadua »zoek een touw, waarmee wij elkaar zullen vastbinden».

konti we apa ipĕpapangakaļ' i sire! »wat een leugens, waarmee zij elkaar bedriegen!»

Oneigenlijk gebruikt zijn de wederk. vormen in de volgende zinnen:

kapalĕ e mĕngkatewe ipĕnĕnanalange, kahiang kaiha u anging e »het schip werd heen en weer geslingerd, door de hevigheid van den wind».

sĕngkaukahĕ heka e ne mĕngkatewe nipĕsa-

1) Over de dubbele reduplicatie, zie bl. 100.

same »met dat 't uitgepakt was, werd dit goed terstond uitverkocht”¹⁾.

4. Pe met andere prefixen is afzonderlijk en pe in vereeniging met suffixen is bij de achtervoegsels behandeld. Petaha, zie taha en de *telwoorden*.

6. ma, mi.

Het prefix **ma**, dat ook uit vele andere M. P. talen bekend is, heeft in 't algemeen de bet. van »geworden zijnde wat, geraakt zijnde in den toestand die door 't gr. w. wordt aangeduid”. Hiermede worden gevormd:

1. De zoogen. accidentele vormen der werkwoorden. Dit zijn intransitief-passieve vormen, met de bet. van »kommen in een toestand, zonder dat de oorzaak wordt genoemd”, iets wat wij kunnen omschrijven met »geraken tot, toevallig worden”. Het intr. passief staat dus tegenover 't zuivere passief, met *i* gevormd, waarbij steeds aan een agens gedacht wordt, 't geen bij den vorm met **ma** nooit 't geval is. In den verleden tijd wordt **ma** door **na** vervangen.

Voorbeelden: **mawera** »toevallig gezegd worden, den mond ontglijen” (stam **bera**); **makâng** »toevallig gegeten worden, komen gegeten te worden”, **mawalui** »veranderd worden, anders worden”, **matutung** »bij ongeluk verbranden”, **mawaleleng** »omgewend komen te worden”, **malotahë** »vermoeid worden”, **maghehë** »een scheur krijgen”, **maantehë** »op eene rij komen te staan”, **mahësa** »afgesneden raken”, **mahaka** »omvallen”, **maraluhë** »zeer oud worden”, **maloang** »wijd worden”, **malingskubë** »omgekeerd raken, op den kop komen te liggen” (van een hol ding, zoodat de

1) Het zou kunnen zijn, dat men hier aan frequentatieve vormen heeft te denken.

bolle kant naar boven komt), maraļuta »fijngestampt raken», matuno »in gesmolten toestand komen».

In 't gebruik worden deze vormen in tweeverlei beteekenis aangewend en wel:

1) in die van toevallig in een toestand komen of geraakt zijn, zonder dat het door 't onderwerp zelf of door iemand anders gewild is. Zoo zegt bv. in een sprookje een vrouw tegen een kind dat bang is voor doodsgevaar van een onsterfelijken vogel: »kĕdī bue, tawe mate (=ma-ate), u manilain patēng, kai tawe ma-pate »wees maar stil, hij gaat niet dood, want zelfs al zou men hem trachten te dooden, zoo kan hij toch niet gedood worden». Op de vraag: kereu ią iañēng, ią makoę binatang ngaé? »als ik vervloekt word, zou ik dan een dier worden?» is 't antwoord: taumata tawe makakoa binatang; manilain koateng, kai tawe makoę »een mensch kan geen dier worden; ook indien men dat trachtte te doen, zoo zou 't niet gebeuren». Wil iemand eene plaats merken met een steen en is hij bevreesd dat die zal weggenomen worden, dan kan hij gerustgesteld worden met de opmerking: batu ini tawe maonodę, tawe maaling bōu ini »deze steen raakt niet weg, hij komt niet van hier». Tawe kinapulu niwera, wawera ene, katewe uaļing nawera »dat woord is niet met opzet gesproken geworden, het is bij ongeluk gevuit». Baļe ene tawe tinutung, katewe uaļingu natutung »dat huis is niet in brand gestoken, 't is van zelf afgebrand».

2) De tweede bet. stelt voor, dat 't onderwerp door zijne gesteldheid in een toestand kan gebracht worden, door iemand die dat van zijn kant ook zou kunnen doen, 't geen wij vaak uitdrukken door 't achtervoegsel -baar. Bv. batu ene mawengkę si sia »die steen

is voor mij op te tillen, ik zou, desgevorderd, dien steen kunnen optillen". Batu ene tawe maonodę su jëba e, u tumanjibe maweha »die steen is voor 't water niet weg te spoelen, want hij is veel te zwaar"; ḍandaung tawe malēnno »dit wil niet glad worden, laat zich niet glad maken".

Mi is synoniem met **ma**, bij eenige woorden, die het, naast **ma**, in de eerste der bovengenoemde beteekenissen voorvoegen. In de tweede (de potentieele) bet. van **ma** komt **mi** niet voor. De voornaamste zijn: miwonohę »komen te zinken", miwulusę id., miwuhi »verloren raken", mirating »aankomen", miwukang »dronken worden", miwule »vergeten", mionodę »wegdrijven, afdrijven", mipalidę »verdwalen", misehu »vervuld raken". Bv. Abe tatatihubę mélurang sakaeng e, madirin miwonohę »overlaad de schuit niet, opdat zij niet zinke".

na en **ni** zijn de verleden tijden van **ma** en **mi**. De n.w.lijke vormen, **ka** en **ki** zijn bl. 80—86 behandeld.

2. De tweede functie van **ma** is het vormen van bijv. n.woorden. De bet. die **ma** in dit geval heeft is ongeveer die van ons achtervoegsel -ig dus zoowel »hebbende", als »behebt met, gelijkende op, de eigenschappen hebbende van". Deze bet. van **ma** grenst nauw aan de boven behandelde, daar zoowel bijv. n.w. als intr. pass. werkwoorden een toestand te kennen geven waarin zich de door 't gr.w. aangeduide zaak bevindt, buiten zijn eigen toedoen. Van de bl. 104 genoemde voorbeelden worden ook sommige als adj ectieven gebruikt.

Van stammen, waارvan met mę en -um- werk. gevormd worden, komen de volgende bijv. n.w.: matuhu »volgzaam", masangı »huilerig".

m a t e g h a n g	»op zijn hoede, ma l i n s o »springerig”.
ma t i h o	voorzichtig”, m a s i n g k i n g »jaloersch”.
ma t e n n o	»naäperig”, m a t a k o »diefachtig”.
ma k e h e	»spaarzaam”, m a k o n t i »leugenachtig”.
ma k a l o	»speelsch”, m a s a h i n g k a »wijsneuzig”.
ma l o n d o	»toegevend”, m a r a s e h ē »regenachtig”.
m a w u l o	»kijverig”, m a l ē g e »lacherig”.

De bet. van »zijn als, eigenschappen gemeen hebbend met” is duidelijk in adjetieven als m a k ē t i »hard”, (k ē t i »oudbakken sago”), m a s ē l l a h ē »groot”, m a n i n t a »dun, fijn”, (s ē l l a h ē »de grofste”, n i n t a »de fijnste soort van koffodraden”), m a h a m u »rood”, (h a m u »boomwortel”), m a w ē h a »zwaar”, (b ē h a »gewicht”), m a h ē t u »bros”, (h ē t u »dubbel gebakken sago”).

Van h u s u (rib) komt m a h u s u »mager” (ribbig, wiens ribben men zien kan) en van k o m b a n g (maag), m a k o m b a n g »gulzig” (met een grote maag).

Gelijkwaardig met intr. passieve vormen zijn bv.:
 m a l ē n n o »glad kunnen gemaakt worden” en »glad”.
 m a p ē h a d ē »zout worden” en »zilt, zoutig”.
 m a l e l e »flauw worden” en »flauw”.
 m a m a r a »droog worden” en »droog”.
 m a n a n t a »nat worden” en »nat”.
 m a t ē d u »ziek worden” en »ziek”.
 m a r ē n d u n g »donker worden” en »donker”.
 m a r ē n g a n g »zoet worden” en »zoet”.
 m a l a w o »veel worden” en »veel”.

Het nauwe verband tusschen ‘t intr. passieve m a en dat ‘t welk bijv. n.w. vormt, is zeer duidelijk bij zekere vormen die in ‘t Sang. gebruikt worden, waar wij den *comparatief* hebben. Voor ‘t gemak kunnen ze ook in ‘t Sang. zoo genoemd worden, doch de voorstelling, die zij uitdrukken, is geheel anders. Zij worden gevormd met m a (gesl. vorm) vóór, en a n g (e n g) achter den

stam '). De bet. is passief, nl. die van »in hoedanigheid overtroffen door», zoodat bv. de zoogen. vergelijkende trap van »groot», niet »grooter» bet., maar »in grootheid overtroffen», dus »kleiner». De aanhechting van ang (eng) gaat geheel als bij de passieve locaal-vormen ²⁾. Voorbeelden zijn:

van masaria »groot»,	m̄asariāng »overgróot door, in grootte overtroffen door, kleiner dan».
» marau »ver»,	m̄adauang »dichter bij».
» masanggidé »nabij»,	m̄asanggidang »verder».
» masellahé »groot»,	m̄aselaheng »kleiner».
» matéti »heet»,	m̄atétiang »kouder».
» maghurang »oud»,	m̄agurangeng »jonger».
» masingká »wetende»,	m̄asingkateng »onweten- der».
» mapia »goed»,	m̄apiāng »slechter».
» mapande »knap»,	m̄apandēng »dommer».
» malénggihé schoon»,	malénggihang »leelijker».
» marangé »hoog»,	m̄adagetang »lager».

Ter verduidelijking van 't gebruik in den zin, volgen hier nog eenige voorbeelden:

iā m̄adagetangben kau »ik ben kleiner dan
gij», woordelijk: »ik word overlengd door u».

ini e malénggihangben ene »dit is leelijker dan
dat», wdl. »dit wordt overmooid door dat».

busau m̄adirihangbe si sia e »uw pisang is
niet zoo geel als (wordt overgeeld door) de mijne».

kalu ini m̄apiāngben kalu ene »dit hout is
slechter dan (wordt overtroffen door) dat».

iā, m̄ebiahé kerene, m̄apiāngbe mate »'t is

1) Wanneer ang en wanneer eng gebruikt wordt, staat bl. 40 opgegeven.

2) Zie bij de achtervoegsels ang en eng.

mij beter te sterven dan aldus te leven"; of wdl.: »ik, aldus levende word overtroffen door dat ik sterf".

Matth. 18, 6: i sie mapiāngbe 'talongang u watun gilimang su lehēe »het ware hem beter aan zijn hals omhangen te zijn met een molensteen".

Ibid. 8: u i kau mapiāngbe peosē arau pīnōnggolē sumū su pēbawiahē e »het is u nutter kreupel of verminkt tot het leven in te gaan".

Ibid. 19, 24: taumata kalā sumū Kararatu-ang-sorga e, mālowokangbe onta sēmbaū tu-mēpasē tulīn darahung »het ingaan van een rijke in 't Hemelrijk, wordt overtroffen in gemakkelijkheid door het ingaan van een kameel door 't oor van een naald" of »het is lichter dat een kamel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke in het Koninkrijk der Hemelen inga".

Het Sang. maakt ook nog onderscheid tusschen comparatieveën met of zonder w.w.lijk complement. De eerste worden gevuld door een scheidpartikel, de laatste niet; men zegt dus i kau mapiāngben iā »ik ben beter dan gij" en i kau mapiāngbe iā mēkoā ene »ik ben geschikter om dat te doen, dan gij".

De verhouding tusschen comparatief en superlatief (zie bl. 83) is in 't Sang. als die tusschen een Praesens en een Perfectum. De vormen met mā- -ang zijn Praesens-vormen, die met ka- -ang zijn Perfectieve vormen; mādāngētāng is »groot wordende", met aanwijzing van dengene of datgene bij wien of wat zulks geschiedt. Men kan dus ook vertalen »waar grootheid wordt".¹⁾ In den zin iā mādāngētāng i sie, behooren de 3 laatste woorden bijeen, want men heeft 't oog op datgene, wat in onze vergelijkingen 't tweede is, dus »ik, de

1) Vgl. 't geen op bl. 64 van de Sasahara-vormen is gezegd.

plaats waar grootte wordt is hij". Daar in 't gebruik echter deze zin de bet. heeft van »ik ben kleiner dan hij" en niet die van »hij is groter dan ik", is boven de vert. gegeven: »ik word overgroot door hem". Karangetang nu bet. »waar de grootte geworden is", dus »wie of wat voor goed groot, absoluut groot is", dit kan dus zeer goed met »grootste" of »de grootste" (want men zegt altoos karangetange) vertaald worden. Daar dus 't onderscheid dezer vormen in ma en ka zit, zijn zij bij deze voorvoegsels behandeld.

't Prefix ma komt o. a. in 't O. Jav. voor; ma en a vormen daar possessieve adj ectieven. In 't Jav. is a nog over, bij 1-lettergrepige stammen, bv. adoh van doh¹⁾. Van de Filipp. talen vormen adj. met ma, o. a. 't Tag. Ibanag, Bis. Pamp. Iloko²⁾; 't Bis. maakt er ook potentieele w.w. mede³⁾, evenzoo 't Mongondou⁴⁾. 't Bul. vormt met ma intr. passieve deelwoorden⁵⁾. Verder hebben 't ook 't Bal.⁶⁾, Mak., Bug⁷⁾ en Bat.⁸⁾ ter vorming van adj ectieven.

7. měmpa*, -pě*, -pę, -pa; měngka.

Deze voorvoegsels hebben met elkaar gemeen, dat zij tot vorming van de meervoudige personen van het w.w. worden gebruikt; měmpa* bij de w.w. die met ma*, měmpě* bij die, welke met mě* en měmpę, bij die, welke met mę worden gevormd. Měmpę komt voor bij de meervoudsvormen der w.w. met 't infix um

1) Kern, Kawi-Studiën, bl. 30.

2) Zie Totanes, bl. 20, Cuevas, bl. 24, Mentrida, bl. 181, Bergaño, bl. 175, Lopez, bl. 5.

3) Mentrida, bl. 127, 128.

4) Meded. N. Z. G. XII, bl. 228, 229.

5) Niemann, Bijdr. bl. 46, 47.

6) v. Eck, Bal. Spr. bl. 24, 50.

7) Matthes, Mak. Spr. bl. 39, 85, 90, Bug. Spr. bl. 135.

8) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 90.

en mĕngka bij de met ma gevormde w.w.lijke vormen.

Er is hier dus een prefix mĕ* aanwezig, dat voor den n.w.lijken vorm der w.w. komt te staan. 't Heeft de gewone veranderingen, ter aanduiding der tijden, dus Praet. nĕmpa*, enz., nĕngka, n.w.lijke vorm pĕmpa* enz., kĕngka. Deze 2 laatste vormen het meervoud van den Imperatief.

Behalve de met bovengen. voorvoegsels gevormde w.w. heeft ook mĕtĕngka een mvdsform, dus mĕmpĕtĕngka. Verder komt deze vorming niet voor: 't passief heeft geen w.w.lijke prefixen, dus daar kan het niet; bij mĕpapa* en mĕta wil men al te groote opeenhooping van gelijkluidende prefixen voorkomen. Dit zal ook wel de reden zijn, waarom maka en makaka geen meervoudsvormen maken. Ook tot de minder gebruikte prefixen, als masi, heeft zich deze formatie niet uitgebreid.

De met mi gevormde w.w. hebben natuurlijk in den pluralis mĕngki.

Voorbeelden: van aļa, mĕmpangala; van deno, nĕmpĕneno; van bera, pĕmpĕberako; van daļeng (dum.), mĕmpahundaleng; van tutung, mĕngkatutung; van bonohĕ, mĕngkiwonohĕ; van mĕtĕngkateledĕ, mĕmpĕtĕngkateledĕ; van mĕtĕngkiwukang, mĕmpĕtĕngkiwukang.

De bet. van dit prefix is op zich zelf niet meervoudig, daar het zonder twijfel identisch is met mĕ* en ma*. Daar het met 't voorvoegsel van den n.w. vorm voorkomt, zoo geven deze twee samen door meerdere uitgebreidheid, de meervoudige bet. aan. Zoo is in 't Tag. mangapa plur. van mapa¹). In 't Bis. wordt de meervoudsvorm der w.w. zeer geregeld aangeduid door uitbreiding der prefixen²).

1) Totanes, § 265, bl. 78.

2) Mentrida, bl. 32 sqq.

Zoo is bv. *maga* mvd. van *mag*, *magapa** van *ma**. Ook in 't passief wordt daar 't mvd. uitgedrukt, o. a. door uitbreiding van 't prefix met *pa*’).

8. *masi*.

Het prefix *masi*, met den bij behoorenden praeteritaalvorm *nasi*, geeft aan den w.w. stam waarvoor 't gevoegd wordt, de bet. van een handeling door velen verricht, op dezelfde wijze en door ieder op zich zelven. Het is dus een veelvoudsprefix. Daar de laatste lettergreep gesloten is, brengt de voorvoeging geen verandering in den stam te weeg.

Bij de stammen die met een klinker beginnen, wordt *masi* gewoonlijk voor den n.w. stam gevoegd, zonder eenig verschil in beteekenis. Men vergelijke 't geen onder *ka*, nº. 1 is gezegd (bl. 83).

Voorbeelden: *masiala* of *masipangala* »elk voor zich nemen», *masibera* »elk voor zich spreken», *masipanganung* »tegelijk drinken, doch ieder afzonderlijk», *masibuā* »allen opstaan, elk voor zich», *masipundalę* »elk voor zich roeien».

Van 't gebruik in den zin is een voorbeeld: *taumata e kai harusę masikāng u kange*’), *tadeau mębiahę* »de mensen moeten ieder voor zich eten, om te leven».

Eenige samenstellingen met *masi* wijken af in bet. De meest voorkomende zijn: *masitahowę*, *masitarisi* »hier en daar staan, op verschillende plaatsen staan, herumstehn» (van vele mensen of dingen), *masitakukidę*, »hier en daar liggen, overal in de rondte lig-

1) Ibid. bl. 50 sqq.

2) De met *masi* gevormde w.w. worden gewoonlijk verbonden met een object, en zoo dit niet in den zin genoemd is, met een voorwerp dat aan den stam van 't w.w. zelf ontleend is. Zie ook Hoofdstuk VII.

gen, herumliegen", *masi talęto* »veral in de rondte drijven, herumschwimmen".

De naamw. vorm *pası* vormt alleen den Imperatief. Bv. *pasipangimang u imange*, *kereu mapulu měngkasalamatę* »gelooft elk zijn geloof, indien gij zalig wilt worden". *Pasisapingken pedan kamene, manga rario!* »Neemt elk uw hakmes op, kinderen!"

In vorm en bet. komt in 't Bis. het prefix *nasig*, *pasig* met 't Sang. *masi* overeen, daar dit eveneens veelheid van handelende personen en gelijkheid van handeling aanduidt'). Het Tag. *magsi*, *pagsi* heeft de syllabe *si* open, daar de eindsyllabe van dit prefix behandeld is als die der andere woorden, die de sluit-*h* afwerpen. 't Sang. heeft *si* nog half gesloten. Ook in 't Tag. duidt dit prefix veelvoud van handelende personen aan²). In 't Ibn. vormt *massi* correlatieve w.w.³); het staat dus in bet. dicht bij *masi*.

Dit *massi* is uit *mag* en *si* ontstaan; *si* nu vormt in 't Sund. wederkeerige en reflexieve w.w. waaruit blijkt, dat de eig. kracht van dit prefix in *si* zit. Wederkeerige w.w. vormt in 't Iloko *agsin*⁴). Met 't Sang. komt in bet. en gebruik 't Bat. *masi* overeen, bv. *masibuwat bodilna* »ieder hunner neemt zijn geweer"⁵). Voorts vgl. men O. Jav. *masidakętan* »confinis", en Jav. Mal. *asing*.

9. *maka, ika, makapa*, makapę*, makaka.*

Maka, met 't bij behorende *naka*, geeft aan den stam waarvoor 't gevoegd is, in 't algem. potentieele beteekenis, nl. die van »kunnen doen wat 't gr. w. aanduidt". Het passief dezer w.w., dat door *ika* gevormd

1) Mentrida, Arte, bl. 137, 138.

2) Totanes, Arte, bl. 74.

3) Cuevas, Arte, bl. 351 en 364.

4) Lopez, bl. 87.

5) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 137, § 76 en 77.

wordt, bet. »kunnen ondergaan wat 't gr.w. aanduidt". Deze bet. valt dikwijls samen met de potentieele van ma (zie bl. 105); in zulke gevallen is dan ook i ka geheel syn. met ma. Voorbeelden: makawera »kunnen spreken", makaala »kunnen halen", makakang »kunnen eten", makasapua »kunnen optillen", makakalang »kunnen zwemmen", ikawera »kunnen gesproken worden".

Bij de nuancen, die van de bet. van maka voorkomen, heeft men te letten op twee gevallen:

1. De mogelijkheid ligt bij 't onderwerp of bij 't voorwerp. De juiste vertaling is dan: »de kracht of 't vermogen bezitten om te ---, en dit vermogen kunnen gebruiken, doordat het voorwerp het ook toelaat". Voorbeelden:

dario ene katewe kakadidje, kai semben makakahiwu »dat kind is maar zoo klein, maar het kan toch reeds weven".

iã makãenna wue weran Balanda e, tumbaben tamakawawera »ik begrijp het Hollandsch wel; ik kan 't alleen niet spreken".

iã tawe makasapua bënsadë ene, u kai tu manje maweha »ik kan dat vat niet optillen, want 't is te zwaar". In 't passief: bënsadë ene tawe ikasapuaku, u. k. t. m.

iã tawe makapëdi uase, u uase e apawe tika papëdi (of t. mapapëdi) »ik kan geen ijzer breken, want ijzer is iets dat niet kan gebroken worden (iets onbreekbaars)".

ia tawe makatutung kalu ini, u kai mananta »ik kan dit hout niet verbranden, want 't is vochtig".

2, a. Het onderwerp verricht de handeling buiten zijn opzet. In deze bet. komt maka voor bij w.w. die eene

werking der zintuigen aanduiden en bij eenige andere, die in bet. daaraan grenzen, bv. makasilo »zien», makaringihë »hooren», makasumpahì »zien, ontwaren», makahéngang »verstaan, begrijpen», makahombang, makareà »vinden, aantreffen», makaimbu »ruiken», makawasa »lezen», makaweng »opvolgen», makakirala »herkennen». De bet. dezer w.w. is dus niet die van »kunnen», maar die van »toevallig komen te verrichten».

Wij vertalen in zulk een geval gewoonlijk met »krijgen te», bv. i sie tawe makasilo; takùbe wuniang pakapia »hij krijgt het niet te zien; ik zal het goed verbergen».

2, b. Met de 2e bet. hangt samen een 3e, die van »'t ongeluk hebben om te —, bij ongeluk doen, bij ongeluk laten gebeuren». Bv. i sie nakałengge solo e »hij had 't ongeluk de lamp om te werpen». Bawu, ia kai małi u kai nakatutung kabala ilčémakengku e »mevrouw, ik kom zeggen dat ik bij ongeluk de kabaja heb laten verbranden, die ik aan 't strijken was». Akę něboso su meda e kanini, akę nawoso si sia e, suwü u ia nakatangga meda e, kai nakatuno karętasę ipamohekange e »het water dat straks over de tafel is gestort, dat ik ben komen te storten, doordat ik 't ongeluk had tegen de tafel te stooten, heeft bij ongeluk 't papier doorvochtigd, waarop hij schreef».

De vormen makapa*, -pë* en -pë, resp. gebruikt van w.w. die met ma*, më* en më worden samengesteld, hebben ten eerste de beteekenis »kunnen, doordat de omstandigheden gunstig zijn». Zoo bet. dus makapëkoä »in de omstandigheden verkeeren om te kunnen maken» en makakoä »het vermogen hebben om te maken». Een voorbeeld geven deze zinnen:

dario ene tawe makaluta, u wawalu e mëng-kai tumanje ghaghuwa këbi »dat kind kan geen rijst stampen, want de stamper is veel te groot”.

i kami tawe makapéluta ēndaúng, u tawé bawalu »wij kunnen geen rijst stampen, want er is geen stamper”.

i kami tawe makapéko a kâng, u tawé ake »wij kunnen geen eten koken, want er is geen water”.

iā tawe makapénggepe, kamageng i kau mëngkawé manahaghe sisia »ik kan niet naaien, als gij mij gedurig ophoudt”.

Vervolgens hebben deze w.w. de bet. van »oorzaak zijn, dat een ander iets doet”. Als zoodanig zijn zij tegenovergesteld aan de met makaka gevormde w.w., die bet. »oorzaak zijn dat een ander iets ondergaat”. Makapa* is dus »facere-facere”, makaka »facere-fieri”, ‘t geen ook in overeenstemming is met den vorm. Voorbeelden zijn:

daréntane e kai nakapébëngkasé si sire »zijne komst deed hen opspringen en wegloopen”.

kai apa nakapéko a si kau kerene »wat heeft u er toe gebracht aldus te doen?”

De n.w. vorm paka wordt naast apaka gebruikt als Imperatief bij maka.

Het prefix maka is samengest. uit ma en ka, over welke voorvoegsels bl. 80 en 104 is gehandeld. Dit bewijst vooreerst de pass. vorm ika, samengest. uit *i* (bl. 86) en ka, en ten 2^e de beteekenis. Ka vormt abstracta en is de n.w.lijke vorm van ma, terwijl ma zelf possessieve bet. heeft. Een vorm als makasilo bet. dus ongeveer »met gezicht”, makatuwang »met omhakking, met omhak-vermogen (actief of passief)”. Men zou in navolging van eene uitdrukking van de Cuevas¹⁾ de 2 eerstgen. betee-

1) Arte Nuevo d. l. Lengua Ybanág, bl. 179.

kenissen kunnen noemen: die van posse facere en die van posse fieri. 't Eerste wordt dan van 't onderwerp (dat in de 1^e bet. op den voorgrond komt), 't tweede van 't voorwerp (dat in de 2^e bet. de meeste aandacht krijgt) gezegd. Over ma als passief van maka, zie bl. 114.

Maka vormt verba potentialia o. a. in 't Bisaya ¹⁾, Tag. ²⁾ Ibanag ³⁾, Iloko ⁴⁾, en Pampanga ⁵⁾; in 't Bul. potent. en possessieve w.w. ⁶⁾.

Het prefix **makaka** vormt, met 't bijbeh. **nakaka**, w.w. die eene potentieele en tevens causale bet. hebben. De algem. bet. is »de oorzaak zijn, dat iets de handeling ondergaat of kan ondergaan, die 't gr.w. uitdrukt". De bet. kan in 3 onderdeelen besproken worden, aldus:

1. »Kunnen veroorzaken, dat iets geschiedt". Van deze potentieel-causale bet. geven de volgende zinnen voorbeelden: Ia makaka lengge kalu ini, kamageng taku tuwangeng »ik kan maken dat deze boom omvalt, indien ik hem omhouw". Ia tawe makaka riadi halę ene, u ia mantembę taumata »ik kan dat niet doen gebeuren, want ik ben maar een mensch". Ia demben tawe nakakasęhę u kędo ene »ik heb die belofte nog niet in vervulling kunnen brengen".

2. »De toevallige oorzaak of de schuld zijn, dat iets gebeurt". Zoo zal bv. een partner bij een spel, die zijne onoplettendheid betreurt, zeggen: kai ia nakaka ala gag hananu »ik ben de oorzaak, dat uw gaghana⁷⁾ genomen is". I kau kawe makakasilaka si sie »gij zoudt de schuld zijn van zijn ongeluk".

3. »In de mogelijkheid zijn van iets te ondergaan".

1) Mentrida, bl. 115.

2) Totanes, bl. 54.

3) Cuevas, bl. 343.

4) Lopez, bl. 47.

5) Bergaño, bl. 208.

6) Niemann, bl. 48, 49.

7) De gaghana is 't voornaamste stuk van een spel.

Deze bet. is intransitief en staat in verband met de bl. 105, N° 2 genoemde bet. van *ma*, de bl. 114, N° 1 genoemde van *maka* en die van *makapa** enz. (bl. 115). In deze bet. is *makaka* 't passief van *maka* en *makapa** en 't potentieel van *ma*. Voorbeelden zijn:

Ia tawe makakalengge, u ia ēndaung kai itētuilang »ik kan niet komen te vallen, want ik word gestut».

Ia tawe makakasēbang ēndaung, u mambentumanjē mahepo, lohangē e, »ik kan er niet uit komen, want de opening is bepaald veel te klein».

Tawe makakariadi, halē ene, u ene apawe ta marariadi »die zaak kan niet gebeuren, want het is iets, dat niet voorkomt». I sie mēngkawesusa, u i sie tawe lighā makakarēnta sene »zij was aldoor bedroefd, omdat zij daar niet spoedig kon aankomen». Katihōe, i sie kai makakakalā u tau ene »hij dacht, dat hij door dien man rijk kon worden».

Nominale vormen komen niet voor.

In den vorm staat *makaka* tot *maka*, gelijk *maka* tot *ma*. Ook t. a. der bet. komt dit ongeveer uit. *Maka* is in 't algem. 't potentiaal van *ma*, eene bet. die aan de causale grenst, vgl. de bett. »er in slagen om te, gedaan krijgen dat —». En *makaka* is 't causaal van *maka*, in de bl. 114, N° 1 gen. bet. In de 2^e bet. die accidenteel-causaal is, is 't caus. van de 2^e en 3^e bet. van *maka*. In de 3^e is 't passief van *maka* en potent. van *ma*.

10. *mapa**, *mapē**, *mapē*, *iapa**, *iapē**, *iapē*, *mapa*; *mapēpapa**, *mapē+a*, *iapēpapa**, *iapē+a*; *mapaka*, *iapaka*.

Deze prefixen zijn alle vormers van causale werkw. en daar zij alle op regelmatige wijze van elkaar zijn afgeleid, zullen wij met de drie eerste beginnen, bij welke

de drie volgende als passieven behooren. **Mapa***, **mapē***, **mapę** beteekenen in 't algem. »iemd. noodzaken, dwingen tot het doen van iets”, het is dus bij uitnemendheid de vorm van het facere-facere. Niet altijd is de bet. even sterk; men kan de vormen met dit prefix samengesteld ook wel eens vertalen met »iemd. toestaan te doen, laten doen wat 't gr.w. aanduidt”. In ieder geval hebben deze w.w. bij zich den naam van den persoon, die tot de handeling gedrongen wordt.

Transitieve w.w. hebben **mapa*** en **mapē***, naarmate hun transit. vorm met **ma*** of **mē*** wordt gevormd. Deze causalia regeeren dus een dubbelen accusatief. De intr. w.w. die met **mē** worden gevormd, maken 't causaal met **mapę**. De praeteritaal-vormen zijn **napa***, **napē*** en **napę**, de n.w. vormen **papa***, **papē***, **papę**, de passieve **iapa*** enz. en die van den pass. Imper. **a pa*** enz. Voorbeelden zijn:

I a mapangala i sie akę »ik doe hem water halen”.

I sie taku iapangala akę »hij wordt door mij bevolen of gedwongen water te halen”.

I a den mapēdeno i sie »ik zal hem eens laten baden”.

I sie ren taku iapēdeno, id. in 't passief.

I a mapękoą i sire waleku »ik zal hen een huis voor mij laten maken”. Passief: i sire iapękoąku waleku.

Dezelfde bet. heeft **mapa**, bij w.w. die met 't infix **um** worden gevormd en **mapaka** bij w.w. die 't intr. passieve voorvoegsel **ma** hebben. Deze causalen hebben slechts één accusatief bij zich, daar ze van intr. gr.w. komen. Bv.:

I sie kai mapakalang u asu e »hij doet den hond zwemmen”. Passief: asu e kai iapakalange.

I a maparałeng i sie »ik zal hem toestaan te gaan”.

Deze causalen zijn van de w.w. *kalang* (*kumalang*) en *dałeng* (*dumaleng*).

Van *matutung* »afbranden”, komt *mapakatutung*, bv.: *pahędo*, *ią mapakatutung u walene* »wacht, ik zal zijn huis doen afbranden”. In ’t passief: *bałene pahędo iapakatutungku*.

Voorbeelden van den passieven Imperatief:

Apangałako ake, *i sie* »hem worde door ugelaast water te halen”; *i kau papękoąkon sire wale* »hun worde door u gelast een huis te bouwen”; *apęndenoko*, *i sie* »gelast hem zich te baden”; *apakałangkoasu e* »laat den hond zwemmen”; *apakatutungkowale e* »men late het huis afbranden”.

*Mapępapa** en *mapę +a*, met de bij behorende praeteritaal- en nominaal-vormen, zijn de causalen van de wederkeerige vormen *mępapa** en *mę +a*, die bl. 99 zijn behandeld. Deze vormen zijn dus als intr. w.w. met *mę* behandeld, waarvan op regelmatige wijze ’t caaal is gevormd. De passieve vormen zijn *iapępapa** en *iapę+a*. In overeenstemming met hunne vorming, bet. de aldus samengestelde w.w. »veroorzaken dat eene wederzijdsche handeling geschiedt” of »maken dat eene handeling in wederzijdschen zin plaats heeft”. *Mapępapa** komt, zooals vanzelf spreekt, voor stammen die met een klinker beginnen; de overige voegen *mapę+a* voor. Bv.

I sie kai mapępapangała i kami »hij zal ons elkander doen afhalen”. In ’t passief: *i kamikai iapępapangałae*.

Ininang i rędua enapętatingkułun dęuae »hunne moeder gebood hun, elkander op den rug te nemen”. In ’t passief: *i rędua e niapętatingkułun ninang i rędua e*.

De vormen die de caaal-prefixen *mapa** enz. in ’t passief hebben (*ipa** enz.), geven reden om

ma pa* te ontbinden in de factoren *m* en *apa**. In den Imperatief van 't passief, waarvoor in de gevallen waarin hij voorkomt steeds de enkele stam wordt gebruikt, hebben de causalen 't prefix *apa**. Het ligt dus voor de hand aan dit *apa**, *apē** enz. de causale kracht toe te kennen en de *m* te beschouwen als een w.w. vormer. Als zood. kan zij gelijk zijn aan 't prefix *mē*, maar hiertegen pleit, dat *mē* voor *apa* zijn volleren vorm had moeten behouden en dus met den oorspr. sluiter, *mēha pa* had moeten zijn. Wrschl. is de *m* het infix-prefix *um*, *m*, dat beneden is behandeld. Ook in 't O.Jav. komt dit bij causalen voor, bv. *gumawayaken* en dergel.

*Apa** enz. dat nu overblijft, is een vollere vorm van het causaal-prefix dat in vele andere M. P. talen *pa* luidt. Zoo bv. in de Filipp. talen, bv. Tag., *m a g p a*, pass. *p i n a*¹), Ibanag, *m a p p a* (uit *m a g p a*) of *m a m a* (uit *m a * p a*²), Bisaya, *m a p a*, *m a g a p a*³), Iloko, *p a*, *p a g p a*⁴), Pampanga, *p a*⁵). Ook in talen, die verder afstaan, bv. Bulusch *m a p a*, zie Niemann, Bijdragen t. d. kennis der Alf. taal, bl. 49, 50, waar ook op Dayaksch, Makassaarsch, Bugineesch, de Ambonsche en eenige Polynesische talen wordt gewezen. In 't Jav. zijn enkele voorbeelden aan te wijzen, bv. *pakan i* »voederen». Het Fidji heeft *va*, 't Mao. *w h a*. Zie hierover Kern, Fidjitaal bl. 57, waar ook over de and. talen gesproken wordt. Over den samenhang met *ipaka*, zie bl. 123.

11. *ipaka*.

Van dit suffix, dat naar vorm en bet. passief is, komt geen actieve vorm voor. De praeteritaal-vorm is *nipaka*

1) Totanes, bl. 58.

2) Cuevas, bl. 186.

3) Mentrida, bl. 146, 165.

4) Lopez, bl. 67.

5) Bergaño, bl. 226.

of **pinaka** (bl. 87); de naamw.lijke vorm, die voor Imperatief dient, is **paka**.

Van dit voorvoegsel is de bet. causaal, het is zelfs 't prefix 't welk de sterkste veroorzakende beteekenis heeft van alle causaal-prefixen. De bet. is »ter dege laten gedaan of gemaakt worden, ter dege goed doen uitgevoerd worden wat 't gr.w. aanduidt". Om volkomen juist de bet. van 't prefix te voelen, houde men voor den geest, dat deze omschrijving eigenlijk 't niet bestaande actief verklaart; het passief laat zich aldus omschrijven: »ter dege gezorgd worden dat goed gedaan wordt, wat 't gr. w. aanduidt".

Voorbeelden zijn:

i pakasasa »ter dege laten gekookt (of gerijpt) worden".

i pakapia »ter dege laten goed worden, ter dege gezorgd worden voor het goed worden".

pakapia wue, měkoə e »maak het vooral goed!"

In den zin, wordt deze vorm dikwijls vergezeld van een woord dat nog meer kracht aan de bet. bijzet. Met hetzelfde doel wordt ook wel de verbaal-stam verdubbeld. Reduplicatie van den stam komt eveneens bij dezen vorm voor en wel daar, waar 't lijdend onderwerp in het meervoud staat. Voorbeelden:

takụ ipakatutung kahěngang »ik zal het eens echt doen afbranden".

takụ ipakatutungtutung »ik zal het ter dege doen afbranden".

Matth. 23, 5: **u karętasę pętatahěndungang i sire e ipakąbawənnahę, dingangu kakuambong u pakeang i sire e pakasasarian sire** »want hunne gedenckedels doen zij breed zijn en de zoomen hunner kleederen maken zij groot".

pakananandu wue »maak ze vooral goed lang!"

Dit prefix hangt niet samen met **maka**, maar is

een daarvan onafhankelijke vorm, die ook zijn eigen beteekenis heeft. Of ook dit prefix *paka* 'tzelfde bestanddeel *ka* bezat als *maka*, *makaka* en *mapaka* is moeilijk te zeggen. Dit is zeker, dat *paka* in verscheidene M. P. talen is aan te wijzen, als een causaal-prefix. Prof. Kern noemt o. a. 't O. Jav. de Filippijnsche talen, 't Bulusch, Makassaarsch en Bugineesch¹). 't Fidji maakt al een zeer ruim gebruik van *vaka*, zoals t. a. p. is te zien. Het is niet te ontkennen dat 't prefix in deze taal zoowel de functie van *maka* als van *paka* heeft. Evenals in 't Fidji en in 't O. Jav. zijn in 't Sang. de n.w. vormen met *paka* (imperatieve) naar hun gebruik bijwoorden van *wijze*; ook de factitieve bet. heeft *vaka* met *paka* gemeen. De possessieve bet. van *vaka* en die van »achtig», naderen weer 't Sang. *maka*. Hieruit laat zich wel vermoeden, dat *maka* en *paka* iets gemeen hebben. Dit moet dan 't bestanddeel *ka* zijn; *pa* blijft dus over als het echte causale element, dat dus wel met 't causaal-prefix *mapa** verwant moet zijn, 't welk bl. 120 in *m* en *apa** is ontleed. Hetgeen daar van *pa* is gezegd, mag zeker ook op dit *pa* van toepassing worden geacht. Naast *apa** is dus *pa* in 't Sang. als causaal-prefix aanwezig. Daar nu *mapa** in bet. ongev. met een actief van *ipaka* gelijk staat, laat het zich begrijpen, dat een actieve vorm of nooit is gemaakt, of op den duur in onbruik is gekomen.

12. *maki*, *ipaki*, *ipakipa**, *-pē**, *-pē*.

Dit voorvoegsel heeft de bet. van »verzoeken, vragen te doen wat 't gr.w. aanduidt», overgaande in die van »laten doen, door een verzoek, wensch of bevel». Het sluit zich in bet. dus aan bij *mapa** (-*pē**, -*pē*) en *maka*, daar deze drie te samen drie nuancen van de

1) Fidji-taal, bl. 45. De bronnen zijn aangehaald op bl 46, noot 1.

causale beteekenis uitdrukken, n.l. die van »verzoeken, noodzaken en kunnen doen wat 't gr.w. aanduidt".

Evenals bij mĕ en maka, komt ook bij maki een passieve vorm voor, naast den gewonen ipaki, die gevormd wordt van den nominalen vorm met pa*, pĕ*, pĕ en die een instrumentale bet. heeft, n.l. die van »waarmee verzocht wordt te doen wat 't gr.w. aanduidt" of »met het verzoek om daarmee te —". Deze vormen zijn dus samengesteld met ipakipa*, -pĕ*, -pĕ.

Voorbeelden van 't gebruik van maki, enz. zijn:

Iã makiaļa u kadera sĕmbau »ik zal een stoel laten halen".

Abe pakiaļa u kukisę, ta nĕdĕdorong sia »laat nooit koekjes halen, zonder mij gevraagd te hebben".

Iã kai makikoą u waleku wuhu »ik ben van plan mij een nieuw huis te laten bouwen".

Kadera ini kai ipakiaļa i Tuang »Mijnheer laat dezen stoel halen".

I Tuang tawe makilaļa u sopi sarang sĕnsule »Mijnheer laat nooit arak halen".

Kai ipakikoą i sai wale wuhu pai e? »wie laat dat nieuwe huis bouwen?" Ipakikoaku »Ik".

Tawe taku ipakikakoa »Ik laat het niet maken".

Sabóng ini kai taku ilĕonggō ipakipangunsa »deze zeep geef ik, om er mee te wasschen".

Pakipĕndenoko rario e, sabóng ene »doe met die zeep het kind baden".

Kai ipakipĕkapura ene? »wat wenscht gjij dat er mee zal gedaan worden?"

De praeteritaalvorm is naki en de naamw. vorm pakı; de laatste wordt in den Imperatief, en bij samenstelling met nog andere prefixen gebruikt.

Het voorvoegsel maki is geen bijvorm van maka, indien de bl. 116 gegeven beschouwing van maka

juist is. Het kan dus niet ontleed worden in ma en het bl. 85 behandelde ki, den n.w.lijken vorm van mi en bijvorm van ka. Het passief ipaki, komt dan ook in 't geheel niet met ika, dat van maka, overeen.

In de Filippijnsche talen komt maki voor o.a. in 't Tag. in de beteekenissen 1. verzoeken om, 2. meedoen, nadoen, dus: willen doen als, 3. willen hebben, eischen¹⁾). In 't Ibng. bet. het »iets willen hebben, verzoeken om, meedoen met»²⁾), in 't Iloko en Bis. ('t welk ook makig heeft) bet. 't eveneens »trachten naar, streven naar»³⁾. 't Bul. gebruikt gelijkelijk maki, meki en miki, in causalen zin⁴⁾.

13. mëtëngka, ipëtëngka; mapëtëngka, iapëtëngka; makapëtëngka, ikapëtëngka; mëtëngki, mëti*, mëtu*; ipakipëtëngka.

Al deze vormen hebben *reflexieve* beteekenis, die van »met zich zelven doen, zich zelven aandoen wat 't gr.w. aanduidt». De vormen mapë- en iapëtëngka hebben daarenboven causale beteekenis, dus die van »maken dat iemand zich zelven — aandoet»; terwijl makapëtëngka, in overeenstemming met maka, de beide beteekenissen heeft van »kunnen met zich zelf doen» en »de oorzaak zijn dat iemand met zichzelf doet», en ipakipëtëngka (de actieve vorm komt niet voor) bet. »gegeven worden aan iemand om daarmee zich zelven te —». De overige vormen zijn zuiver reflexief.

Mëtëngki in plaats van mëtengka hebben de stammen, die hun intr. pass. vorm met mi in plaats

1) Totanes, bl. 64.

2) Cuevas, bl. 349.

3) Lopez, bl. 92, Mentrida, bl. 122, 124. Vgl. ook: Bergaño, Arte de l.l. Pampanga, bl. 160 sqq.

4) Niemann, Bijdr. bl. 49.

van met ma vormen (Zie bl. 106). Zoo bv. mĕtengki-wukang »zich bedrinken», mapĕtĕngkiwukang »iemand zich zelven doen dronken maken», mĕtĕng-kiwonohĕ »zich laten zinken». Van de eveneens voorkomende vormen mawukang, enz. is de reflexieve vorm mĕtĕngka.

De vormen mĕti*, mĕtu* komen zelden voor. Zij zijn syn. met de gewone reflexieven. Voorbeelden: mĕtimbuta »de oogen sluiten» (dus »zich blind maken» van buta »blind»), mĕtimbalong »met de handen ergens aan gaan hangen» (dus »zich tot een schommel (balong) maken»), mĕtumbihing »zich in de rondte draaien» (eig. »zich tot bihing (jong meisje, dat tot priesteres wordt opgeleid) maken, doen als een bihing»), mĕtum pate »zich den dood (pate) aandoen», mĕtumbékking, ook met 't voorvoegsel ma*, manumbékking »leunen op, met den elleboog», van békking, blijkbaar een bijvorm van tékking »stok, staf» (vgl. Pakew. wěkka).

De vorm ika pĕtĕngka eindelijk is een dergelijk passief bij makapĕtĕngka, als ipĕ bij mĕ is heeft de bet. van »kunnen» gebruikt worden om zich er mee te —».

Thans volgen eenige voorbeelden van 't gebruik der genoemde voorvoegsels in den zin.

Matth. 4, 6: kereu i kau Ahusĕben Mawu Ruata e, ute tanaĕko pĕtĕngkateledĕ »indien gij Gods Zoon zijt, zoo werp uzelven nederwaarts».

Sarang i Mĕkonda rĕduan Bĕmbuang nakaringihĕ u i Nabaļa dĕduan Kalelo kai nĕmpĕpapate, i rĕdua mĕngkatewe nĕmpĕtum-pate »toen M. en B. hoorden, dat N. en K. elkaar gedood hadden, doodden zij terstond zich zelven». (Beken Nabaļa).

Setang e kai năun mapĕtĕngkateled' u

Mawu e sōlong tanaę »de Satan wilde den Heer zelven naar beneden doen werpen". In 't passief: I Tuang e kai nāun tanaę iapetēngkateled' u Setang e.

I kau kai mapetēngkalunggin darię e sunne e »gij laat het kind zich in 't zand wentelen".

Tawe takę iapetatēngkalunggi, katewe uałingu i sie mapulu lumunggi »ik laat het zich er niet in wentelen, het wil van zelf er in wentelen".

Ia tawe makapetēngkauļuhę, u ęndaung tawę apa ipetimbalongangku »ik kan mij zelf niet neerlaten, want ik heb niets om mij aan te hangen".

Tali ini tawe ikapetēngkauļuhęku, u tu manjewe manintę »met dit touw kan ik mijzelf niet neerlaten, want 't is te dun".

Kakanoę ene kawe makapetumpate si sie »dat gedrag van u zal de oorzaak zijn, dat hij zich zelven doodt".

Kai apa nakapetimbuhung si kau kerene? »wat is de oorzaak, dat gij u 't hoofd zoo hebt omwonden?"

Tali ene kawe ilęonggou si sie ipakipetēngkakęllę »dit touw geeft gij hem, bepaald als om hem zich zelven er mee te doen verworzen".

Putung ene kawe ilęonggou su rario e, ipakipetēngkaloso »dit vuur geeft gij aan het kind, alsof gij wilde, dat het zich daarmee verbrandt".

I sienangonggou uļang sutau matatahungkų e, pinakipetēngkauļuhę bōu těba e »hij gaf den gevangene een touw om er zich mee neer te laten uit het venster".

De vorm dezer prefixen is samengesteld. Mętēngka bevat vooreerst 't element ka; dit blijkt uit den bijvorm mętēngki, die met ki is samenge-

steld en uit de prefixen *m̄ti**, *m̄tu**, die eveneens reflexief zijn. *M̄tēngka* is dus in *m̄* (nº. 5), *tē** en *ka* op te lossen. De ware kracht van 't prefix zit blijkbaar in *tē**, *ti**, *tu**, 't welk ook als afzonderlijk voorvoegsel voorkomt (nº. 18). De prefixen *tē**, *ti** en *tu** worden ook met *ma** samengesteld en worden *manē**, *mani**, *manu**.

De potentieele en causale prefixen, die met *tēngka* worden samengesteld, vormen daarmee potentieele en causale reflexieven en oefenen dus hunne volle kracht uit. *Ka* schijnt niet bepaald noodig te zijn om reflexieven te vormen, maar de vormen met *m̄ti**, *-tu** komen toch weinig voor. Wellicht dient *ka* om de passieve bet. van het reflexief »zich zelf doen ondergaan», tot haar recht te doen komen.

In geen der Filipp. talen, die bij de behandeling der vorige prefixen zijn genoemd, heb ik *tē** aangetroffen.

Nog blijven eenige voorvoegsels ter bespreking over, waarmede naamwoorden worden gevormd van stammen. De etymologische waarde dezer prefixen is vaak moeilijk vast te stellen, daar zij eensdeels hunne beteekenis verloren hebben, anderdeels bij verschillende stammen verschillende functie schijnen te hebben, en er dikwijls geen overeenkomst is te bespeuren in de veranderingen die zij in de oorspr. beteekenis van den stam teweegbrengen. De belangrijkste volgen hieronder.

14. *hē**, *hu*, *hu**.

Eenige stammen worden met 't voorvoegsel *hē**, *hu* of *hu** samengesteld en dan door voorvoeging van *ma* (bl. 106) tot adj ectieven en van *ka* tot substantieven (bl. 80) gemaakt. De bet. van dit *hē**, *hu*, *hu** is ongeveer die van ons *-ig*, *-achtig*; meestal komt *hē** voor in den zin van »gelijkende op», *hu*, *hu**, in dien van »voorzien van, veel hebbende van, rijk aan». Bv.

Van *kupa* »rozenappel, djamboe», *mahengkupa* »djambu-achtig»; van *patoła* (reuzenslang), *mahempatoła* »geteekend als een *patoła*»; van *kapesę* (katoen), *mahengkapesę* »op katoen gelijkend»; van *sampakang* (tjempaka), *mahensampakang* »veel van een tj. hebbende»; van *buala* (krokodil), *mahembuala* »'t voorkomen hebbend van een krokodil» (dezelfde cactus, die ook *bembuala* heet, zie bl. 69); van *dingkaleng* (zekere boom), *mahendingkaleng* »op een d. gelijkende».

Van *batu* (steen), *mahuwatu* »vol steenen, steenachtig».

Van *gęsi* (vleesch), *mahuughęsi* »veel batata's levende» (van een vruchtbaar batata-veld).

Van *anging* (wind), *mahuanging* »windig».

Van *bira* (wit), *mahumbira* »witachtig».

Van *dirihę* (geel), *mahundirihę* »geelachtig»¹⁾.

Van *itung* (zwart), *mahuitung* »zwartachtig».

Van *sangi* (huilen), *mahunsangi* »huilerig».

Van *saki* (ziekte), *mahunsaki* »ziekelijk».

Van *kią* (schreeuwen) *mahuungkią* »schreeuwerg».

Het prefix *hu* komt meer bij n.w., *hu** meer voor w.w. stammen voor.

Soms wordt ook nog 't suffix *-ang* er achter gevoegd, zonder veel verandering in de bet. te brengen, bv. *mahempaniwang* »op een vleermuis (*paniki*) gelijkende», (zekere boom); *mahensęmpihiang* »een boom welks dorre bladeren zoo rood zijn, dat men zou denken dat er *sęmpihis* (zekere vogels) in zitten»²⁾.

Naast deze adj ectieven met *ma*, komen ook zelfst.

1) Van deze 2 bijv. n.w. komen de praesens-vormen *luhembira*, en *luhendirihę* »zich als een witte, greele massa voordoen», waarin *hu** met *hę** afwisselt.

2) Hier schijnt *-ang* toch zijne locale bet. te hebben.

n.w. met *ka* voor, die dezelfde bet. hebben als de onder *ka* N°. 1 opgegevene (bl. 80). Zij duiden dus den graad aan, waarin de eigenschap van 't gr.w. die het punt van vergelijking uitmaakt, aanwezig is. Bv. *ka hu ang ing* »mate van windigheid», *ka hu wa tu* »mate van steenachtigheid».

Dit prefix komt ook in andere M. P. talen voor. In 't Ibanag vindt men *magi* en *magu*, dat w.w. met verschillende bet. vormt en *maga*, dat blijkens de verdubbeling van den begin-medeklinker van den stam waarvoor 't gevoegd wordt, met een nasaal is gesloten geweest. De bet. is »ruiken, smaken naar». De niet gesloten vorm bet. »gelijken op»¹⁾.

Voor sommige woorden, vooral die met *p* of *b* beginnen, komt wel als voorstel *hē**, *hu** of ook *u**, bv. *hēmpinausē* »eenzaam, zonder bewoners», *hēmbuangang* »Chineesche roos», *hēmbalū* »handel drijven», *umbele* en *umpaedē* »in de gesloten hand houden», *unsandehē* en *unsarehē* »steunen, leunen», van de gr. w.w. *pause*, *buangang*, *balū*, enz. Deze voorstel wijzigt de bet. bijna niet of in 't geheel niet, en is dus onder de bl. 25, N°. 3 genoemde woordverlenging te brengen. Voorbeelden daarvan treft men ook in andere M. P. talen aan, bv. Day. *hambaruan* »geest», vgl. Tahiti *warua* »ziel», Mao. *wairua*, Bis. *balū* »geestverschijning»²⁾; O. Jav. *hantēlū*, en de vormen opgegeven bij Kern, Fidji-taal, bl. 199, i. v. *yaloka*.

15. *lé**, *li**, *lu**.

Van dit voorvoegsel is de waarde nog niet juist te bepalen. De weinige stammen waarbij 't voorkomt, hebben gewoonlijk daarvóór nog weer een w.w. of n.w. lijk

1) Cuevas, bl. 353, 354, 361.

2) Kern, Fidjitaal bl. 242.

prefix, doch bij sommige blijft de stam verder onveranderd. Voor zoover 't is na te gaan, komt het veel met hĕ*, enz. in bet. overeen; het vormt n.l. benamingen van voorwerpen of handelingen, die gelijken op, althans vergeleken worden bij 't geen het gr.w. aanduidt. Bv.

lĕmbusă (zekere schelp), van busă »pisang».

lĕmbuti (zekere schelp), van buti »pokken».

lintuwu (soort van riet) van tuwu »suikerriet».

limbatang (mĕlimb.) »zich vooruit werpen (zooals een krokodil, die kruipit)" van batang »boomstam».

limbolō (mĕl.) »kringen en bellen in 't water maken", en limbolong (ma].) »rond", vgl. bolō (maw.) »dik worden, opzwollen».

limbĕhă (zekere schelp) van bĕhă (maw.) »zwaar».

linsumagĕ (mĕl.) »struikelen en voorover vallen", van sumagĕ (mas.) »op 't gezicht vallen».

limpĕpă (mĕl.) »op 't gezicht vallen", van pĕpă (mam.) »met een smak neergooien».

liwatū (ma].) »rondachtig en hard", van batu »steen».

lumbihasĕ »vol en rond", zooals goede graankorrels, van bihasĕ, bijvorm van boghasĕ¹⁾) »ontbolsterde rijst».

lundaha (ma].) »blozend, rozig van kleur" van dāha »bloed».

lunsemahĕ (ma].) lekker, aangenaam", van semahĕ (bet. onbekend).

lumbeong, Sasah. van mamâng, bl. 58, en mĕk a-lumbeong, »een scheeven mond trekken, grimassen maken" vgl. beohĕ »scheef».

lumbaha 1. »stengel van den sagoboom, 2. long". In de laatste bet. Bis. Tag. baga; in de eerste, Mal.

1) Over dezen vorm, zie bl. 43.

gaba². Wrschl. is de bet. »long» oorspr. ook die van 't gr.w. baha en bet. dus lumbaha »gelijkende op een long».

16. **taghu, tahu, tahi.**

Het prefix dat in deze 3 vormen voorkomt, is zeer zeldzaam in 't Sang. maar wijzigt toch de bet. van de stamwoorden, waarmee 't is samengesteld, in genoegzame mate; om afzonderlijke bespreking te verdienen. De bet. is »dienende tot, oneigenlijk zijnde, wat 't gr.w. aanduidt». Meestal worden de dus gevormde woorden door voorvoeging van m^č of ma* tot w.w. gemaakt.

Voorbeelden zijn:

- **tagh

u
l^čpa** (Sasah. van sah^čmang, zie bl. 57), »wat als 't ware tot *takken* (ka^čpa) dient», benaming voor de vlerken eener prauw.

taghun^čalang (m^č) »tot speelgoed maken, spelen met», van *nalang* »speelgoed».

taghupia (man.) »verbeteren, in den zin van oppappen, opknappen», van *pia* (mapia) »goed».

tahuellang (m^č) »als 't ware tot zijn slaaf (ellang) maken, als een slaaf behandelen» (iem. die 't niet is).

tahutēngad^č (man.) »verzekeren, betuigen, waarschijnlijk maken», van *tēngad^č* »waar».

tahul^čending »plant met dikke, geelgroene bladeren», die gebruikt wordt tot **tataghul^čending** »verkoelingsmiddel», zooals de Sangireezen de voorbehoedmiddelen noemen, die zij vroeger in een of meer der gaten, waarin de palen van 't huis komen te staan, plachten te leggen, om het duurzaam en gezond te maken. Ook worden aldus genoemd de bladeren, die op 't hoofd worden gelegd, bij ziekte. **Managhul^čending** bet. »dergelijke middelen aanwenden».

tahimata (man.) »'t oog, opzicht houden over»,

van mata »oog". Dit is 't eenige voorbeeld met tahi, dat ik heb aangetroffen.

tataghutawa »bemesting, 't geen dient om vet te maken", van tawa »vet".

tahumea (man.) »beschaamd maken, schaamte aangagen", van mea »schaamte".

Men ziet, dat bij de aldus gevormde werkwoorden steeds de bet. overheerscht van »doen met iets, beschouwen als iets, dat 't eigenlijk niet is". In dien zin staan zij tegenover de met mapaka gevormde w.w. die bet. »maken tot". Zoo is mapakapia »iets waarlijk verbeteren, zoodat 't goed wordt" en managhupia »oplappen, quasi verbeteren". Mapakatengadé is »waarmaken, eene belofte vervullen", manahut. »betuigen, verzekeren, als waar voorstellen". Mapakaralénding is »waarlijk koud maken", terwijl manahulénding is »werken met toovermiddelen, die ter verkoeling dienen". Men zou ze dus werkwoorden van poging, of conatieven kunnen noemen.

Onzeker is de bet. van Taghulandang (eiland, bl. 1), taghapisë (zeker kruid, dat den groei der rijst bevordert, vgl. ma-apisë »voorspoedig opgroeiend"), in een Sang. handschrift (wrsch. foutief) tagapisë gespeld, wellicht sgtr. uit taghuapisë; en van tahulége (tumah.) »in een eindeloos gelach uitbarsten", vgl. lumége »lachen" en mahulége »lachen (van velen)"; itahulégêng »uitgelachen worden". Derg. vormen als mahulége naast tahulége wekken 't vermoeden, dat het bestanddeel hu of gh u hetzelfde is, als dat van 't bl. 128 behandelde mahu* en kahu* (hë*), waarvoor ook de beteekenis pleit.

17. ta.

Dit voorvoegsel komt bij eenige woorden voor, zonder dat het is nateaan welken invloed het heeft op de bet. van den stam. Het komt voor bij eenige w.w. naast

vormen zonder ta, in 't Sang. of in de verwante talen en bij eenige adjektiva en adverbia. Voorbeelden zijn:

taganaseng = ganaseng »leven maken op een trommel».

tagonggong »soort van trom», van 't klanknab. gonggong, dus van denzelfden oorsprong als Jav. Mal. gong.

talewa »bazelen, gekkepraat verkoopen», van lewa »likken», (vgl. mawiwhę »babbelachtig» van biwhę »lip»).

tamai »in de richting *pai*¹⁾ gaan».

tarai »gaan in de richting (ěn)dai, naar boven of naar 't binnenland komen».

tanae »gaan in de richting (ěn)nae, naar beneden komen».

tamatā »rauw», Bul. Pak. Sea, Dano, Bug. Mak. mata, Saw. maata, Jav. Mal. měntah.

talikudę (tumat.) »den rug toedraaien», van likudę »rug». Bis. Tag. hebben voor »rug» talikud, Bul. Dano, Bent. talikur, Mong. talikud, Fidji talikura.

tahendę »ophouden met regenen», vgl. kěndi »zwijg!» en ěnda »ophouden met huilen, stil, getroost zijn».

tahendung »denken aan», vgl. ěndung »leeren» (discere).

tahida »treden», vgl. Jav. idak, Mal. indjak, dus wrschl. van den stam hida of ida.

Uit deze voorbeelden laat zich omtrent de bet. van ta niet veel anders opmaken, dan dat deze bepaald intransitief is. In tahendę, tahendung en tahida is wrschl. de vorm tah voorhanden, die aan 't bekende taha, tar, (zie bl. 75) doet denken. Of in tamai de m aan invloed van ta is toe te schrijven, is onzeker; waarschijnlijk is de

1) Zie de aanwijzende voornaamwoorden.

gr.vorm mai, daar tamai de bet. van een werkwoord heeft.

18. ta*, ti*, tu*.

Dit voorvoegsel is voor een deel duidelijker dan ta, waaraan het etymologisch zeker wel verwant zal zijn. Tē en in enkele gevallen ook ti* en tu* zijn in gebruik bij de w.w. vorming, waar zij te samen met mē reflexieve bet. aan den stam geven (bl. 125).

De stammen met voorgevoegd ta*, ti*, tu* zijn grootendeels substantiva, die van hunne grondwoorden, voor zoover die nog in de levende taal gangbaar zijn, op weinig overeenstemmende wijze verschillen, zoodat het moeilijk is den invloed van dit prefix op de bet. der stammen in 't algemeen vast te stellen. In de meeste gevallen is 't met ta* enz. samengestelde woord de benaming van een voorwerp, gelijkende op dat 't welk het gr.w. aanduidt, zooals ook hē*, hu* en de reduplicatie tē* dat doen, (zie bl. 128 en 69). Voorbeelden zijn:

ta**m**buku »knoop” (v. e. kleedingstuk), ta**l**im**m**buku »knoop” (in een touw), van buku »knoop” (van het riet).

tim**b**eha »lood” van bēha »zwaar”.

tim**b**ellang »lichte bamboe-soort” van bēlla »bamboe-spaander”.

tim**b**uhung »om 't hoofd wikkelen, over 't hoofd slaan”, van buhung (mēbuhung »in de war raken”).

tingkalabē (mat.) »openwaaien” (bv. een mantel), vgl. mangalabē »waaien, met een vuur- of keukenwaaijer”.

tatinggeā of tatēnggaleā »oksel van een kleed”, vgl. ēnggaleā, van 't gr.w. galeā, zie bl. 25.

tumpepā »kikvorsch”, vgl. pēpahē »rondspringen”.

Onzeker is de verklaring van de volgende, met dit voorvoegsel samengestelde woorden:

tanggulu »hoofd“ (Sasah. v. tĕmbō). Dit woord is te vergelijken met 't Bal. tĕngkuluk, Day. takolok en kolok »kop, knop, boveneinde“, Tag. tangkolok »hoed“¹⁾, Mal. tĕngkolak »hoofddeksel“ (vgl. ook tĕngkorak). De bet. van ta* is hier wrschl. verloren gegaan, zooals ook in 't Dajaksch.

tangihiang »haai“ wrschl. gevormd van den stam ihiang, dat beh. 't verschil van uitgang, identisch is met Bis ihu, O.Jav. hyu, Day. Nias hiu, Mal. Sund. hiyu.

tĕnggolang »keelgat“ is, naar Prof. Kern's meening, ontstaan uit tĕ* -ka -ĕlan. Men vergel. 't Mal. tĕlan »inslokken“. De woorden voor »keel“ (Bul. Pak. kĕroan Bug. ĕllong, Mak. kallong) hangen hiermee samen. Vgl. ook Sang. kĕllō, (mang.) »kelen“ en ĕllu(mang.) »slikken“.

Of **tinggohang** (hoofdnerf van de gumutu) en **tingkuļu** (man. »op den rug dragen“) met ti* zijn samengesteld, durf ik niet beslissen. Van **tingkuļu** is 't wel waarschijnlijk, daar de stam kulu ook in de Minahasische talen (Bul. Pak. Dano kulu, Sea kudu) voorkomt, in de bet. »in de hand dragen“. 't Sang. likudĕ is wrsch. van dezen stam gevormd en heeft dan oorspr. »draagmiddel“ betekend.

tumbaļohe of **tĕmbaļohe** »hagedis“, bevat ook wrschl. 't prefix tĕ*, tu*, tenzij 't woord iets met lohe, mĕnggaluhî »peuteren, iets ergens doorheen wringen“ te maken heeft.

Het voorvoegsel ta* enz. ter vorming van secundaire stammen, komt in talrijke voorbeelden in vele M. P. talen voor en moet wel reeds in de gronddtaal

1) »De namen van kleedingstukken en sieraden zijn vaak ontleend aan 't lichaamsdeel, waaraan zij gedragen worden“, (v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 403, Noot 3).

bestaan hebben. Voorbeelden: Jav. Sund. **tambir** »afzonderlijk aangebrachte bovenrand», van den stam **wir**, die uitbreiding te kennen geeft¹⁾, waarvan ook **wi wir**, enz.; Sund. **tambut**, Jav. **sambut** »kleenen», Tag. **abut**; Sund. **bro** »plof!», vvr. **tam bru** »nederzijgen»; O. Jav. **tēndas**, N. Jav. **ēndas** »hoofd», vgl. Sang. **dasi** »boven». Vgl. voorts O. Jav. **tēnggör** »stut», met N. Jav. **ēnggor** en met andere secund. stammen van denzelfden wortel, **pagēr**, **ugēr**, enz. Van den wortel **gah**, **gēh**, **guh** in 't Jav., waarin de bet. »gevestigd zijn» ligt is 'taantal secund. stammen zeer groot; **unguh**, **lunguh**, **pagēh**, **ponggooh**, enz. en hierbij beh. ook O. Jav. **tonggoh**, **tonggēh** »sterken, troosten» en ook »tegenhouden, verhinderen, verbieden, waarschuwen»²⁾.

19. **tu.**

Een voorvoegsel **tu** komt in enkele Sangireesche woorden voor. In **tuari** »jongere broeder of zuster» is 't blijkbaar het honorifieke **tu**, dat in zoovele M. P. talen voorkomt. Zie hierover Kern, Fidjitaal bl. 182 i.v.v. 1. **tu**, **tua**, **tuaka**; bl. 183 i.v.v. **tubu**, 2. **tui**; bl. 162 i.v. **ratu** en bl. 229 i.v.v. **tu**, **tua**, **tuaa**, **tui**. Het Sang. **datu** »vorst» is van den stam **tu** afgeleid. Misschien is ook **tualagē** »licht» met **tu** gevormd, vgl. Bent. **uaja**, Ponos. **wajag**, Mong. **bajag**, Bug. **wēllē**. In dat geval kan 't voor **tu-balagē** staan. Het Tagaalsch heeft **liuanag**, dus ook een voorvoegsel, maar geen honoriek. Wellicht ook staat **tualagē** voor **tawalagē**, of is **tu** hier een zwakke vorm van **tu***, die voor de labiaal staat, evenals dit bij **hu*** voorkomt. (Zie bl. 129).

1) Vreede, De Wortelw., i. d. Jav. t. bl. 5—7.

2) Deze gegevens dank ik aan Prof. Kern.

20. sa.

Een ander prefix, tot woordvorming gebruikt, waarvan de waarde onduidelijk is, is sa. Eenige woorden hiermee gevormd, zijn de volgende:

samuri »achter, achteraankomend". Bul., Sea, Dano, Bent. Fidji, Mao. Sam. **muri**, Jav. **wuri**, Mal. **mudi**, Mad. **budi**. Het prefix sa kan hier wel geen andere bet. hebben, dan een plaatsaanwijzende en kan in dat geval identisch zijn met 't voorzetsel su, së, zoodat **samuri** zou bet. »in de achterste plaats".

sapua (man.) »iets zwaars opnemen, optillen", van **pua** (mam.) »planten of boomen uitnemen, om ze te verplanten". Vgl. ook **buə** (mam.) »op 't stand halen, optrekken". Hier breidt dus sa de bet. eenigszins uit.

sarandang (man.) »kleeren van een volwassene dragen" (van iemd. die 't nog niet is, zoodat ze hem slepen), **van dandang** »slip, sleep", **marandang** »slepen".

sapella (man.) »met een scherp voorwerp aan schijven snijden". Vgl. **bëlla**, bl. 33.

Evenals de onmiddelijk voorafgaande prefixen (van af N°. 14), moet sa tot de thans niet meer levende gebracht worden. Ook in and. talen is 't aan te wijzen. Het Jav. **sungguh**, **singgih** »vast, waar" (ook in 't Mal. aanwezig) is met een gewijzigden vorm van sa afgel. van den wortel **gah**, **gëh**, **guh**, ook bl. 137 genoemd. Vgl. ook het Sang. **sëgadë** »vast". **Saka** komt, evenals **tëka** van den wortel **kä**. Vgl. voorts Jav. **salewang** »afwijkend", van een stam **ewa(n g)**, vgl. **kiwa** en Day. **hiwang** »afgeweken"). Ook Jav. **salusub** en **talusub** »stekel, splinter" schijnen met een voorvoegsel sa en ta gevormd, want **susup** bet. »indringen"¹). Vgl. ook Mal. **sulur**, Jav. **ulur**².

1) Dit voorbeeld dank ik aan Prof. Kern.

2) Kern, Kawi-Studiën, bl. 117.

21. **bi**, **bi***.

Dit prefix, dat ook slechts bij weinige stammen voorkomt, wijzigt eenigermate de bet. der grondwoorden. Eénige voorbeelden zijn:

bitondo »zich in bochten wringen, de voeten uitstrekken”, van **tondo** (tum.) »kruipen, van dieren en planten” en (man.) »afduwen van ’t strand, in zee schuiven” (een prauw), en **tatondohë** (tumat.) »voortuitsteken”, (zie bl. 30).

binsokohë en **bintokolë** (mëb.) »liggende schoppen”, van **sokohë**, dat niet voorkomt, maar een bijvorm is van **tokolë** (man.) »verstooten”, vgl. **tokolang** »de bamboe waar tegen de koffeweefster hare voeten afzet”.

bintelluhë (maw.) »misselijk worden”, van **telluhë** »ei”, dus wellicht »een eieren-smaak in den mond hebben”.

bininta »lange, smalle prauw”, van **ninta** »koffodraden van de fijnste soort”; vgl. **maninta** »smal, slank, fijn”.

Of dit bi samenhangt met ’t uit sommige talen bekende pi, is onzeker. ’t O. Jav. heeft a pi »voorwendsel”, N. Jav. **apiapi** »veinzen, huichelen, voorgeven”¹⁾, overeenk. met Ibn. **mappe** (=mag + pe) dat w.w. vormt die »veinzen” beteekenen. Het heeft dus de bet. van »voorstellen wat ’t gr. w. aanduidt” en is causaal en een bijvorm van pa. Dit komt ook uit in den w.w.lijken vorm, bv. Jav. **milara** »kwellen”. Pi staat in ’t Mak. in causale bet. naast **pa**³); ’t Bug. heeft **pe** en **pa**⁴).

22. **bali***, **balu***, **pali***.

Ook deze voorvoegsels kunnen gerekend worden tot

1) Jav. Wrdb. i. v.

2) Cuevas, blz. 352.

3) Matthes, Mak. Spr. bl. 97, 99.

4) Bug. Spr. bl. 84, 92.

die, welker beteekenis onzeker is. Een infix *al* bevatten zij niet, ten minste niet dat 't welk frequentatieve vormt. Er zijn slechts zeer weinige voorbeelden van.

baļunsengehę (m.č.b.) »overhellen» (van een prauw); 't gr.w. *sengehę* komt niet voor, wel *lengehę* »helling», ongetwijfeld een bijvorm.

paļintakubę (m.č.p.) »omslaan» (een prauw). Uit den vorm *mělintakubę* »zich omkeeren» (van een kind, dat op den rug ligt) blijkt dat 't woord geen frequentatief-suffix bevat. Een gr.w. *takubę* komt niet voor.

baļintui (m.č.b.) ondersteboven keeren» en het syn. *kaļintuing* »buitelen». Of in *tuilę* »stut, schoorbalk» nog het gr.w. aanwezig is, is onzeker.

23. *kaļi**, *kaļu**.

Een aantal woorden schijnen met een voorvoegsel *kaļi**, *kaļu** gevormd te zijn. Blijkens de frequentatieve bet. dier vormingen, bevat dit *kaļi** 't infix *al*. Er is dus een voorvoegsel *ki**, *k u**, waarvan *ik* de bet. niet heb kunnen opsporen, deels omdat van verscheidene daarmee gevormde woorden 't gr.woord niet voorkomt, deels omdat de bet. van -al- die van *ki**, *k u** op den achtergrond schijnt gedrongen te hebben, want naar hunne beteekenis zijn deze woorden alleen maar frequentatieven van hunne grondwoorden.

Voorbeelden zijn:

kaļipantu (m.č.k.) »wippen», van *pantu* (m.a.m.) »iets opwippen».

kaļipěpahę (m.č.k.) »rondspringen in den blinde» (zoals een niet behoorlijk geslachte kip). *Pěpā* (m.a.m.) »neersmakken» en *tumpepā* »kikvorsch», *pēpā* »ledig, platzak», *pěpalę* »plank», *pēpelę* (m.a.m.) »slaan met de vlakke hand», doen vermoeden, dat de stam uitdrukt »oprijzen en weer plat neervallen.»

k a l i m b e s o (mĕk.) »zich in bochten wringen, krimpen” (van pijn, bv.), van **b e s o** (m a m.) »een rauw ei met de handpalmen aan de uiteinden trachten ineen te drukken”, vgl. **k e s o** »zich samentrekken” (zoals bv. uitgerekte elastiek). Deze laatste bet. schijnt de oorspr. te zijn.

k a l i m b u h u n g en het syn. **k a l i m b u t a** »een warboel van koffo-draden” (die in ’t huishouden als zeef dient en bij toover-ceremonien een groote rol speelt). Het gr.w. **b u h u n g** bet. »garen opwinden”; **b u t a**, dat wellicht samenhangt met **b u t a** »blind”¹), komt niet voor, maar is ongetwijfeld syn. Vgl. Tab. **b u t a d ē** (zekere visch) met Mang. **b o n g o h ē**.

k a l i m o n a »eerste, voorste”, van **m o n a** »voorsteven”.

k a l u m b e o n g »grimas met den mond, scheef getrokken mond”. Vgl. **b e o** »inham, bocht”, **b e o h ē** (m a w.) »scheef”, **m ĕ b a l e o h ē** »scheef gaan liggen”.

Van **k a l i m p u d u** (mĕk.) »zich oprullen, met opgetrokken knieën liggen” en **k a l u m p i r i n g** (mĕk.) »inden blinde rondspringen” (syn. van **k a l i p ē p a h ē**) is ’t gr.w. niet vorhanden, doch naar hunne beteekenis te oordeelen, behooren zij onder deze rubriek gesorteerd te worden.

24. **p a r a**, **p a l a**.

Omtrent enige vormen, die met een voorvoegsel **p a r a**, **p a l a**, gevormd zijn, kan twijfel bestaan, of zij het frequentatieve infix bevatten. Bij de meeste pleit de beteekenis voor deze meaning. Eenige voorbeelden zijn:

p a r a l i n g k i d ē (mĕp.) en het syn. **p a r a l i n s o** (mĕp.), dat blijkbaar eene variatie is, »huppelen” (van

¹) Vormen als **l a m u k** en **l a m u r** in ’t Jav., **r a m b o n** (Bat.) en **g a b o n** (Bis.) maken dit waarschijnlijk. Zie Brandes Proefschr. bl. 106.

dieren) zijn frequentatieveen. 't Gr.w. linsø (lum.) bet. "opspringen"; lingkidé komt niet voor.

palakése (męp.) »huppelen, springen, van 't een op 't ander" (van dieren), van këse (kum.) »sprongen doen".

parakenta (męp.) »strompelen", frequent. van den stam kenta »kreupel, hinkende".

pałagunting »houten, in den vorm van een schaar gekruist, om een stellage op te bouwen". De stam is gunting »schaar"; hier is geen frequent. infix aanwezig; pała geeft hier gelijkenis te kennen. Ter vergelijking zijn merkwaardig: Bis. salagonting »getimmerte, geraamte van een dak en al wat den vorm heeft van een geopende schaar"¹⁾ en Jav. sriguntingén »kris kras"²⁾.

't Voorvoegsel para, pada, pala komt in verscheidene Indon. talen voor. In 't Tag. vormt het frequentatieveen, die de bet. hebben van onze subst. op -aard, bv. palakain »gulzigaard", palainum »dronkaard"³⁾. Desgelijks in 't Bisaya⁴⁾. Als praedicaat gebruikt men mala, dat in 't Tag. »een -aard zijn", in 't Bis. »zooveel zijn als, gelijken op" bet. Dit vindt men ook in 't Ibanag⁵⁾. Met affix -an vormt 't Tag. van de met pala sgst. woorden, namen van plaatsen waar iets pleegt te geschieden, bv. palapandayan; dit geschiedt in 't Jav. met para -an, bv. paratapan, »kluis, kluizenarij, oord waar gedurig ascese wordt gedaan". Al of al is dus hier, evenals in 't Sang., een meervoudig of frequentatief voorvoegsel⁶⁾.

25. Ka, ka*.

Behalve 't bl. 80 behandelde ka, waarvan de bet.

1) De la Encarnacion, Diccionario Bisaya-Español, i. v.

2) In 't Jav. Wdbk. te eng opgegeven. 3) Totanes, bl. 94.

4) Mentrida, bl. 179.

5) Cuevas, bl. 366.

6) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 174. Zie verder ook 't Invoegsel al, dat afzonderlijk is behandeld.

duidelijk is, komt in 't Sang. een thans verouderd voorvoegsel *ka* voor, soms van een nasalen sluiter voorzien, welks beteekenis meestal niet goed meer is na te gaan. Bij enige woorden is 't niet uit te maken of zij het reeds behandelde prefix *ka* hebben, of dat 't welk hier besproken wordt. Voorbeelden zijn:

kahĕbi »gisteren», van *hĕbi* »nacht». Ook van de verwante talen hebben enige 't prefix *ka*, Brandes, Proefschrift, bl. 60.

kadinga »wel eens, soms, van tijd tot tijd». Syn. *dinga*.

kadĕllo »vooraf». De *d* treedt in 't Sang. nooit als klinkerscheider op; de vorm kan dus zijn samenge trokken uit *kadio* *ĕllo*. De beteekenissen van *sĕngkario* *ĕllone* »des anderen daags» en *dio* *ĕllo* »morgen» zijn wel is waar toekomstig, doch dit is slechts een verschil in richting. In allen gevallen bevat *kadĕllo* 't prefix *ka*.

kamageng »wanneer, op den tijd dat». Syn. *mageng*. In deze voorbeelden heeft *ka* tijdaanwijzende kracht.

Bij andere heeft 't meer den zin van »'t geen waarmee men iets doet», dus min of meer instrumentale bet. Bv. *kahĕkisĕ* (zekere medicijn). Dat de stam samenhangt met *hĕgisĕ* »strengh» en *hĕgang* »scherp, bijtend van smaak» (zoals Spaansche peper), *hĕge* »scherp, bijtend voor 't uitwendig gevoel» (zoals citroensap in een wond) en *hĕgi* (mĕh.) »toebereiden met citroensap en Spaansche peper» (rauw vleesch), is waarschijnlijk, daar de bedoelde medicijn o. a. bestaat uit peper, citroensap en zout.

kahesong »de twee stukken bamboe om (door wrijving) vuur mee te maken». De stam hangt *wrschl.* samen met *isu*, *kisu*, *gisu* »schuiven».

kalisigę, kalinggo, kalula, kahepo, kawila zijn alle namen van manden. **Kumbuahę** of **kembuahę** (ook een soort van mand) is met **kę*** gevormd. **Lingga** is syn. met **kalinggo**. **Kahepo** hangt samen met **hepo** (nauw); de mand die **zoo** heet, heeft eene nauwe opening.

Richting aanwijzend is **ka**, naast **ko**, in **koihi** en **kaihi** »links, linker” en **koaneng** »rechts, rechter”. Over de verwante vormen van **kaihi**, zie Brandes, Proefschr. bl. 65.

kahętubę, (mękakah.) »knapperen”, samenhangend met **hętu** »bros”. Met andere klinkers heeft men **kahutabę**, (mangah.) »met de voortanden afknabbeln (zoals konijnen en muizen)”.

kahęngkụ (mangah.) »met de kiezen afbijten”, **kahewang** (mangah.) »grote happen afbijten”, N. tongv. **kewang** (mangew.), **karerong** en **karuti** (N. tongv.) en **dedong** (Siauwisch), **mękakar**. »knarsen” zijn alle min of meer klanknabootsend; hier zal **ka-dus wrsch.** de bet. versterken.

kałeke »wandluis”, Bul. Pak. Dano, **lęka**, Sea, **dęka**, Saw. **lechad**, Ponoss. **lika**. Vgl. Sang. **leka** »kakkerlak”, 't geen doet denken aan **lęka** (męl.) »uitlichten”, **lękabę** (męl.) »iets opgeplakte afhalen”, **lękahę** (męl.) »afpellen, schillen” en **lęke** (męl.) »oplichten”. Een stuk platte bast van de **pisang** of **koffo** heet **busą** of **hote sèleka**.

Kembuno »woka-palm”, hangt samen met **bunu** »vezels van den kokosnoot, vezelachtig bekleedsel van den top der palmen”, en **kawulu** »klapperdop” (maar ontdaan van zijne vezels of **bulung**).

Bij al deze woorden is er geen, dat de juiste bet. van **ka** duidelijk doet in 't oog springen.

Invoegsels.

1. Um.

Het veelvuldig gebruik van dit invoegsel in de Filipijnsche talen, waarover Dr. Brandes (Proefschrift, bl. 64) reeds gesproken heeft, doet hetzelfde van 't Sangireesch verwachten. Werkelijk komt het dan ook hierin met Tag. Bis. enz. overeen.

Zoowel om den vorm, als om de beteekenis is 't infix *um* merkwaardig. Het wordt ingevoegd na de eerste letter van stammen, die met *d*, *h*, *k*, *l*, *s* en *t* beginnen. Ook enkele met *g* beginnende stammen hebben deze vorming; één met *n* en 4 met *ng* beginnende worden, zoover ik weet, met *um* na de eerste stamletter gevormd.

Ook de stammen die met klinkers beginnen, laten deze vorming toe. Hierover zal bij de onregelmatige werkwoorden gesproken worden.

De beginletters *b*, *m* en *p* krijgen nimmer *um* na zich, 't welk te verklaren is uit afkeer van eene opeenvolging van lipletters.

Het *Praesens* heeft niet 't infix, maar eene reduplicatie, met den klinker *u*, die half gesloten is. Deze *u* is zeker in navolging van den klinker van *um* uit den klank *ɛ* ontstaan, zoodat aan deze Praesensvormen een wezenlijk prefix ontbreekt. (Zie verder bl. 150).

Het *Praeteritum* wordt door invoeging van *im* gevormd. Dit is blijkbaar een bijvorm van *um*.

De *Imperatief* heeft geen voorvoegsel, maar wordt in den zuiveren stamvorm gebruikt. Eigenlijke naamwoordelijke vormingen hebben dus bij deze vervoeging niet plaats.

Het *meervoud* wordt van den stam met voorgevoegd (*h*)*u** gevormd. Dit *hu** is waarschijnlijk hetzelfde als 't invoegsel *um*, dat hier dan als voorvoegsel optreedt,

zooals ook in andere M. P. talen geschiedt (zie bl. 150). De nasaal verandert ook hier naar 't karakter van den volgenden medeklinker, den beginner van den w.w. stam, zooals bij 't prefix *ma**, *mĕ**. Of de *h* bij dezen voor-gevoegden vorm aan *um* behoort of aan 't prefix (*ma h*) is onzeker. (Zie ook bl. 150).

Deze vormen met voorgevoegd *h u** worden vervolgens samengesteld met de prefixen *mĕmpah* (*nĕmpah*, *pĕmpah*) of *ma* (*nah*, *pah*) om 't mvd. te vormen. Men gebruikt hierbij deze voorvoegsels door elkaar, hoewel met eenig verschil in beteekenis.

Over den ontkennenden vorm, zie bij de werkwoorden.

Voorbeelden van de bovengenoemde vormingen zijn:

dałeng, *dumałeng*; *gĕnggang*, *gumĕnggang*; *haung*, *humaung*; *kalang*, *kumalang*; *lĕto*, *lumĕto*; *neong*, *numeong*; *ngeau*, *ngumeau*; *sake*, *sumake*; *tuwo*, *tumuwo*.

Praesensvormen: *dudalałeng*, *gugĕnggang*, *luhaung*, *kukalang*, *lułĕto*, *nuneong*, *ngungeau*, *susake*, *tutuwo*.

Praeteritaalvormen: *dimalałeng*, *gimĕnggang*, *hi-maung*, *kimalang*, *limĕto*, *nimeong*, enz.

Meervoudsvormen: *mĕmpahundalałeng* of *mahu-n-dalałeng*; *mĕmpahungunggui* of *mahunungung-gui*; *mĕmpahungkalang*, enz. Bij stammen die met *h*, *l* of een nasaal beginnen wordt 't enkelvoud voor mvd. gebruikt, daar dit laatste onwelluidende of onmogelijke verbindingen zou geven.

De beteekenis der vormen met *um* is *intransitief*. Dikwijls staat *um* in bet. ongeveer gelijk met *mĕ*. Waar *mĕ* transitieve bet. heeft (zie bl. 97), staat *um* er intransitief tegenover, zooals het steeds tegenover *ma**, *mĕ** staat. In zijne intransitief-passieve bet. staat het ongeveer met *ma* gelijk. Soms heeft 't ook mediale kracht

(in de bet. van 't Skr. *âtmāne padam* »woord voor zich zelven") en zeer enkele malen is het transitief, maar dan staat er een transit. vorm naast.

Voorbeelden zijn, van de intransitieve bet.:

dumaleng »lopen, gaan", dumagang »als vreemdeling verkeeren" (m̄dagang »handel drijven"), dumangeng »naar boven gaan" (m̄ndangeng »boven brengen"), dumenta »komen", dumellī »met vlammen branden", dumoka »tegenpartij zijn" (m̄dokā »passen, van 2 helften"), gumēnggang »schromen, ontzag hebben", humēte »kraken", humaung »naderen", humētang »spleet, barst krijgen", kumiui »roepen" (m̄kuui »roepen tot"), kumiia »krijten", (m̄kiia »kreet geven"), kumēse »sprong nemen", kumire »ja knikken" (m̄kakire »met elkaar afspreken"), lumēndī »schriften", lumēto »bovendrijven", lumia gha »zweeten", lumēge »lachen", lumambihē »schertsen", numeong »klinken", ngumeau »miauwen", sumuē »binnengaan" (manuē »binnenbrengen"), sumongo »thuiskomen", tumuwo »groeien", tumiu »blazen" (de wind), tumellā »vliegen".

Van intr.-passieve beteekenis: sumahoka »koken (borrelen)", sumahennu »zwellen", sumongkang »uitkomen" (van aren), sumandigē »naderen", lumennā »bezinken", lumunggi »rollen", kumerong »blinker", kumoho »slinken", humena »zwakken schijn geven", humiasē »kippevel krijgen", dumalēto »boven drijven", dumulo »watertanden".

Van mediale beteekenis: dumalagē »zich eens anders goed toeëigenen", lumuasē »zich verblijden", lumesa »zich beroemen op", humapi »zich eens anders vriendschap trachten te verwerven".

Bepaald transitief is dumolohē »iemd. zenden", hiernaast staat evenwel m̄ndolohē; dumae »aan-

nemen" en *dumahékü* »omvatten" zijn 't eveneens. Een woord als *kumâng* »eten" wordt, blijkens den vorm, meer als onwillekeurige handeling (zoals »slapen, hooren") voorgesteld, dan als transitief w.w.

Eenige stammen, met *d*, *k* en *t* beginnende, reducieren eerst den stam op de gewone wijze en passen daarna de invoeging van *um* toe. De bet. wordt daaroor in de meeste gevallen iteratief of duratief. De meest voorkomende zijn:

stam *dingihé*, *dumarinhé* »luisteren".

» *dating*, *dumarating* »geregeld wederkeeren".

» *dea*, *dumarea* »heimwee hebben".

» *këlla*, *kumakëlla* »kijken".

» *kurung*, *kumakurung* »bukken".

» *koho*, *kumakoho* »onderdanig zijn".

» *sellung*, *sumasellung* »zich onderwerpen".

» *hekü*, *dumahékü* »omhelzen, omvatten" ¹⁾.

» *lëto*, *dumalëto* »boven drijven".

» *nganga*, *ngumanganga* »den mond opensperren".

» *siala*, *sumasiala* »pronkende zich vertoonen".

» *tolong*, *tumatolong* »uitsteken boven water".

» *tingang*, (Tab.) *tumatingang* »kijken".

» *tingara*, *tumatingara* »op den rug gaan liggen".

» *tëngö*, *tumatëngö* »met 't gezicht tegenover iets zijn".

dumalingara »naar boven kijken" is gevormd van den stam *dingara*, bijvorm van *tingara*. De klankafwisseling ([?] voor *d*) is door de 1^e *d* veroorzaakt.

Alleen *dingara*, *tingara*, *kurung*, *hekü*, *lëto*, *nganga* en *tëngö* komen altijd gereduplicateerd voor. Bij de rest behoeft men slechts de beteekenis van den niet gereduplicateerde stam te vergelijken, om 't bovenstaande bevestigd te zien.

1) In dit voorbeeld staat de *d* voor *l*, zie bl. 50.

De vervoeging is geheel als die der niet geredupliceerde stammen. Dus Praes. *dudareə*, Praet. *dimareə*. Alleen de meervoudsvormen zijn niet in gebruik.

Beroepsnamen worden van de stammen die de vorming met *um* toepassen, gemaakt door reduplicatie van den stam en invoeging van *um*. Zij staan dus, ook vormelijk, volkomen gelijk met de bl. 91 en 101 genoemde vormen. Voorbeelden:

- van *kakəlla*, *kumakakəlla* »kijker».
- » *tatingang*, *tumatatingang* (N. tongv.) id.
- » *kui*, *kumakui* »roeper».
- » *gunggui*, *gumaghunggui* »rouwklaagster» (bij een sterfgeval).
- » *lungkang*, *lumalungkang* »rouwklaagster» (bij een sterfgeval).
- » *linso*, *lumalinso* »danser».

Stammen die de vorming met verschillende voorvoegsels toepassen, vormen ook verschillende beroepsnamen, bv. *sekə*; *sumasekə* »aanvaller», *məsasekə* »strijder», *mananekə* »bestrijder».

Voor de verspreiding van *um* over een deel van 't M. P. taalgebied, kan ik verwijzen naar Dr. Brandes' behandeling van 't infix *um*, bl. 164—171 van zijn proefschrift. De verschillende beteekenissen t. a. p. van 't infix *um* in de verschillende talen opgegeven, vindt men alle in 't Sangireesch terug. Toch komt ook hier, zooals in de meeste gevallen, het Bisaya 't Sangireesch het naast.

In 't Ibanag staat *um* als prefix voor stammen, die met een vocaal beginnen, als infix voor consonantisch aanvangende stammen¹⁾). Is de bl. 146 gegeven verklaring van de meervoudsvormen *məmpahu**, *mahu** enz. juist, dan komt *um* in 't Sang. ook nog als prefix voor. De veranderlijkheid der nasaal

1) Cuevas, bl. 109.

kan niet bevreemden, waar zij onmiddelijk vóór medeklinkers staat. Ook behoert 't geen bevreemding te wekken, dat zulk een vorm, reeds 't prefix *um* hebbende, nog weer een voorvoegsel zou krijgen; immers 't doel is hier het meervoud aan te duiden. De vorm *m a g*, die in 't Ibanag naast *ma* voorkomt¹⁾, syn. met *um*, maakt 't tevens waarschijnlijk dat de *h* van *měmpahu** en *mahu** bij 't prefix (*mah*, *pah*) behoort en dus tusschen 2 klinkers is bewaard gebleven, waar zij anders, als sluiter, moest afvallen.

Ook *i m* komt in 't Ibn. voor, doch syn. met *um* en wel voor stammen die *i* in de eerste lettergreep hebben. In dezelfde gevallen als *um* is 't prefix of infix²⁾. Het onderscheid is dus zuiver phonetisch en wordt niet, zooals in 't Sang., ter onderscheiding van den verleden tijd gebruikt³⁾.

Um verliest soms zijn nasaal in 't Ibanag, en wel bij stammen die in de 1^e lettergr. *a* met volgenden dubbel-consonant hebben. Volgens de gegeven voorstelling veranderen deze de *a* in *u*⁴⁾. Of wij in de Praesens-vormen der Sang. w.w. met *um* met eenzelfde geval te doen hebben, is onzeker. *Dumateng* is uit *dədələng* (gewone prae-sens-reduplicatie) ontstaan⁵⁾, waarbij de *ɛ* (die onder deze omstandigheden anders niet in *u* kon overgaan), door vermeende analogie aan *dumateng* tot *u* is gemaakt en de afgestooten uitspraak van de *ɛ* heeft

1) Cuevas, bl. 109, 112.

2) Ibid. bl. 111, § 52.

3) Dit geschiedt o.a. in 't Iloko (Lopez, bl. 46). Tag. en Bis. gebruiken *im* als 't Ibng.

4) Op dit punt is de Cuevas niet zeer duidelijk. Want de regel, die hij bl. 112, § 53 geeft, zou ook van toepassing moeten zijn op de bl. 111, § 51 gegeven voorbeelden *daddan* en *gadday*, en toch vormen deze stammen *dumaddan* en *gumadday*, i. pl. v. *duddan* en *gudday*.

5) In 't Pampanga worden de Praesensvormen der w.w. niet infix *um* evenzoo gevormd. Van *sulat* (schriften) is 't Fut. *sumulat*, 't Praes. *susulat*; dit is gewone reduplicatie (Bergaño, bl. 33 sqq.).

behouden, of dĕdaleng heeft hier een derg. *u* als 't Ibanag, die de ē heeft verdrongen en in plaats van los, half gesloten is geworden, omdat de nasaal is verdwenen. Bij de onzekerheid, die omtrent de genoemde vormen in 't Ibn. bestaat, is het 't beste voorhands met de eerstgenoemde voorstelling ge-noegen te nemen.

De Imperatief is, in overeenstemming met de intr. passieve en mediale betekenissen dezer vormen, gelijk aan den zuiveren stam, 't geen overigens alleen bij den passieven Imperatief voorkomt. Een passief is natuurlijk niet vorhanden.

De met een klinker beginnende stammen hebben *u m* altijd als prefix; 't Sang. heeft het dan in den vorm *m*; hierin komt het o. a. overeen met 't O.Jav. Bul.¹⁾ en Pampanga²⁾. De w.w. die in 't Sang. aldus gevormd worden, maken eenige hunner vormen ook nog van een tweeden stam, waarom zij afzonderlijk zullen behandeld worden (Zie onregelmatige werkwoorden).

2. *in.*

Dit infix is in 't Sang. een bijvorm van *ni*. Het is dus behandeld bij 't prefix *i*, zie bl. 86.

3. *al, ar, ah, an.*

Het invoegsel **al** hebben wij reeds boven leeren kennen, als bestanddeel der voorvoegsels *ka|i**, *ka|u** en *para*, *pa|a* (bl. 140 en 141). In de bet. van 't stamwoord brengt het allerlei wijzigingen, doorgaans heeft 't een meervoudige of een frequentatieve beteekenis. Dit is o. a. 't geval met de volgende voorbeelden.

Van *ka|i* (*mangai*) »haken» komt *ka|ai* »spies met weerhaken». Van 't syn. *kambī* komt *mangalambi* »hakende aanhalen, enteren».

1) Niemann, *Bijdr.* bl. 51.

2) Bergaño, bl. 44 sqq.

Van *kaesę* (mang.) »besproeien, bespatten, bestuiven” komt *kałiaesę* (mang.) »verstrooien”.

Van *sawuhę* (man.) »zaaien, uitstrooien”, *saliauwuhę*, (mas.) »vallen en verstrooid raken”.

Van *bandang* »sjerf of doek, over den schouder gevouwen”, *bałandang* (mam.) »dwars leggen over”.

Van *bęka* »kant, zijde, helft, gedeelte”, *bałęka* »kaf”.

Van *beohę* (męb.) »scheef worden”, *bałeo hę* (męb.), »scheef gaan staan of liggen”.

Van *bengko* »krom, gebocheld”, *bałengko* (mam.) »omwenden” (bv. een prauw).

Van *tendeng*, voorkomende in de uitdrukking »mętendeng kondę” ’t hoofd met de hand ondersteunen”, komt *tałendeng* (man.) »op de vlakke hand dragen”.

Van *toką* (męt.) »twee voorwerpen tegen elkaar aan-slaan”, *tałoką* (męt.) »in de handen klappen”.

Vele voorbeelden zouden nog te geven zijn, van vormingen met dit infix, waarvan ’t gr. w. niet meer in gebruik is, zooals *baleleng* (mam.), syn. met *bałei* »een prauw wenden”, *baliawa* (męb.) »levendig dromen, slapwandelen”, *kałudung* »krul, krullend”, enz. Hunne beteekenis doet denken dat zij aldus gevormd zijn, doch daar de gr. w.w. niet voorkomen, is dit niet te bewijzen. *Bałęnguhę* »ochtendkoelte” bevat geen infix *al*, daar ’t gr.w. *lęnguhę* (mał.) voorkomt, in de bet. van »kil, vochtig” (van kleeren).

Uit eenige van de gegeven voorbeelden blijkt tevens, dat de *l* van *al* gaarne met een volgende *i* wordt uitgesproken of, zooals ’t bl. 51 genoemd is, gemouilleerd wordt. Dit is eene versterking van ’t infix, daar het een breedere en meer golvende wijze is om de *l* uit te spreken, die de kracht van dit invoegsel uitmaakt.

Al wisselt af met **ar**, zooals gebleken is bij de behan-

deling van 't voorvoegsel **pala**, **para**, bl. 141. Gewoonlijk is dit geschied onder invloed van een volgende *l*; 't is dus een phonetisch verschijnsel, dat in de beteekenis geen verandering brengt.

Ook **ah** komt in eenige voorbeelden als infix voor, bv. in **tahimadé** (mat.) »reeds verstandig en de manieren van een volwassene hebbend», (van kinderen), van **timadé** (mat.) »bejaard», **matatimadé** »ouders», **matimad' u wale** »huisvader»; **sahingka** (mas.) »wijs, neuswijs, probeerende grote mensen iets na te doen, waartoe 't nog te klein is» (van een kind). De bet. van **ah** is hier verkleinend en daar deze bet. aan de frequentatieve grenst (zie o. a. bl. 155), is dit **ah** blijkbaar een bijvorm van **al** en **ar**.

Tevens heeft in deze woorden **ah** de bet. van »doende als», evenals in **sahënsing** »uitgudsen, uitspuiten», van den stam **sënsing** (man.) »toestoppen met een prop of iets derg." De bet. is dus »doende alsof de prop (**sasënsing**) er uit gehaald is".

Zuiver frequentatief is de bet. van **-ah-** in **tahëdø** (tum.) »druppelen" van **tëdø** (tum.) »druipen"; **tahiti** »regen" van den stam **titi**, klanknabootsing van 't vallen der regendruppels. Vgl. Bul. **tihis**, Pak. **Sea**, Dano, **tiis**, Saw. **tis**, Ponos. **titik**, Mak. **titi**, Bug. **tëtti**, Bat. **tetek**. Frequent. vorm hebben ook Jav. **tretes**, Mal. **tëritis**, Bent. **tahiti**. Voorts **tahëtu** »een steen waaraan de scherpe stukken van schelpen zitten, die er vroeger aan vastgegroeid zijn", van **tëtu** (man.) »stuk kloppen". Van **tahondosé** weet ik niet of 't namaak is van **tahëdø**, wegens de overeenkomst in bet. (»in menigte en voortdurend vallen", bv. vruchten van een boom), van den stam **hondosé** (vallen), dan wel of 't regelmatig is gevormd en de stam dus eig. **tondosé** is; in dat geval zou **hondosé** uit **tahondosé** geabstraheerd

zijn evenals *kiwalo* »vraag» uit *makiwalo* »vragen» eig. *maki-balō* »doen luiden». Vgl. ook bl. 49.

Van een bijvorm *an* zijn mij slechts twee voorbeelden bekend, n.l. *tanata* »laatste wil, last dien men achterlaat, opdracht voor iemd. aan een ander meegegeven», en *banala*, Sasahara-term voor *bale* »huis».

Wat betreft *tanata* (dat ook gereduplicateerd, *tatanata* voorkomt), dit woord is zonder twijfel syn. met 't Sund. *talatah* »opdracht, zooals bv. van een stervende aan zijn vriend; bij vertrek een boodschap achterlaten». 't O. Jav. *talatah* (*tumalatah*) bet. »verklaren, duidelijk maken». N. Jav. *télétèh* »duidelijk, verklaring» is blijkbaar afgeleid van eene wortelvarieteit *tēh*. Vgl. voorts Jav. *talatah* »onderhoorigheid, gebied», dat weder op denzelfden stam teruggaat. Voor de gelijkstelling van dit al met *an* vergel. men Tag. Bis. *talikalá* »ketting», uit Skr. *çringkhala*, waarnaast in 't Tag. *tanikala* voorkomt¹⁾.

Banala is 't Sasahara-woord voor *bale* »huis». Op bl. 60 is het onder de vermomde termen geklassificeerd. Is dit juist, dan bevat het woord 't infix *an*, dat intusschen hier geen andere functie heeft, dan 't woord onkenbaar te maken. Dat hier geen *al* mocht gebruikt worden, is een eisch der welluidendheid.

A l o f a r komt als meervoud-vormend of frequentatief infix veel voor in de Indon. talen. In 't Jav. vormt het frequentatieveen²⁾, in 't Sund. duidt 't meervoud aan, zoowel bij subst. als bij w.w. Ook in de Filipp. talen komt 't voor; in 't Tag. o. a. als bestanddeel van *pala*³⁾; in 't Bis. vormen *li*, en *lo*, als infixen tusschen de reduplicatie-lettergreet en

1) Ik dank deze bijzonderheden aan Prof. Kern.

2) Roorda, Bekn. Jav. Gramm. 3e dr. 1882, bl. 100.

3) Zie bl 142.

den stam, frequentatieveen der w.w. en diminutieveen der n.w.¹). Hier heeft dus de / den klinker na zich, waaruit blijkt, wat ook Prof. Roorda reeds heeft opgemerkt, dat de eigenlijke kracht in de / (r) zit. 't Bikol vormt ook verkleinwoorden met a.r. In 't Pampanga is 't wrschl. aanwezig in de voorvoegsels *pal*, (-er of -aard, Tag. *pala*), *tala* (beroepsnamen) en *mela* (meervouds-prefix)²). Zie verder 't bij *pa,la* gezegde, bl. 141.

Achtervoegsels.

1. ang, ēng, eng.

Deze achtervoegsels staan in beteekenis volkommen gelijk en zijn plaatsaanduidend. Zij worden alleen met naamwoordelijke vormen samengesteld en komen dus bij de w.w. alleen achter de passieve vormen voor. Dit is ook geheel in overeenstemming met 't gebruik, dat in de meeste M. P. talen van 't passief wordt gemaakt. Door 't suffix *ang* (*ēng*) wordt de handeling door 't w.w. aangeduid, voorgesteld als betrekking hebbende op een persoon of zaak, die dus het vat is, waarin de handeling gestort wordt, de plaats waar, de tijd waarop zij geschiedt, het doel waarheen zij zich richt, de persoon of zaak ten opzichte van wien (*waarvan*) de handeling geschiedt en die dus voorzien wordt van 't resultaat der handeling. Hierdoor komt dit indirect object van zelf op den voorgrond en wel als lijdend onderwerp, naar de M. P. opvatting.

Wanneer *ang* en wanneer *ēng* gebruikt wordt, is reeds op bl. 40 gezegd.

1) Mentrida, bl. 194.

2) Bergaño, bl. 243—246.

Wat de *aanhechting* dezer beide suffixen betreft, na los-gesloten eindlettergrepen geschiedt zij door enkele achtervoeging; bij half-gesloten eindsyllaben wordt een klinkerscheider gebruikt en wel **k** of **t**¹⁾. Soms zijn de oorspronkelijke sluiters nog bewaard gebleven als klinkerscheiders, zie bv. de voorbeelden **kĕtopang**, **ontapeng**, **sĕdapeng** (bl. 33), **darukutang**, **ĕlitang** (bl. 35), maar ook dikwijls vindt men *k* en *t*, waar te bewijzen is, dat een andere sluiter is weggevallen. Zoo vindt men bv. **ałakeng**, terwijl de oorspr. sluiter *p* was (bl. 33); 'tzelfde is 't geval bij **ilĕonakeng**, van **ona** (*ibid.*).

Na open eindlettergrepen wordt de beginklinker van 't achtervoegsel met den eindklinker van den stam samengetrokken, indien deze *a*, *e* of *o* is. Daar de saamgetrokken vormen resp. **âng**, **êng** en **ông** luiden, kan het wel niet anders, of 't suffix heeft hier den vorm **ëng** gehad, daar zijn klinker geen anderen invloed heeft gehad, dan 't verlengen van den laatsten stamklinker.

Na *ø* wordt ook wel samengetrokken; zoo vindt men naast elkaar **pĕndarenokang** en **pĕndarenông**, **pamamĕlokang** en **pamamĕlông**, **pĕndarikotang** en **pĕndarikông** en zeer zelden na *e*, bv. **panganguambeléng** en **panganguambelêng**. Deze kortere vormen zijn niet uit de langere ontstaan, maar zijn neven-formaties, met 't suffix **ëng**. In de uitspraak is de samenstelling nog niet volkomen; men hoort gewoonlijk nog **-oëng**, **-eëng** zeggen.

Na *i* en *u* hebben zich tusschen stam en achtervoegsel in de uitspraak de overeenkomstige halfklinkers *j* en *w*

1) **k** en **t** zijn de regelmatige klinkerscheiders in 't Sang. **Kĕtihang** »hardlijvig», van **kĕti** (oudbakken sago, m.a.k. »hard») en **sahĕllo** (bl. 41 Noot 1) zijn de eenige voorbeelden van de *h* die ik ken.

ontwikkeld, die wel niet geschreven worden, maar toch duidelijk aanwezig zijn, daar zij de samentrekking met ang verhinderd hebben.

De ᵑ die den oorspr. sluiter voor afvallen bewaart is hier niet van noode¹⁾; in andere gevallen, waar de stam op ᵑ uitgaat, wordt zij als een half-gesloten eindlettergreet beschouwd.

Soms wordt de sluiter tot *n* of na *u* tot *m*, vooral wanneer daardoor de onwelluidende opeenvolging van meer dan 2 *ng*'s wordt vermeden. Bv. van *dangeng* komt *darangenang*; van *kâng* komt (met 2 achtervoegsels) *kakanengang*; van *irulung* komt *pangangirulumang*, van *dagang*, *daraganeng*. Ook vindt men *kinapulenang* naast *kinapulekang*, den regelmatigen vorm, en zelfs *pinangulenang*, naast 't regelm. *pinangułēng* van *ule*, en *kawulenang*, naast *kawułēng* van *bule*. Daar 't Sang. de *n* niet als klinkerscheider gebruikt, zullen deze vormen wel namaak van *pëndarangenang* en dergl. zijn. Een woord als *inumang* zal wel uit den vóór-Sangireeschen tijd dateeren, daar de *m* de oorspr. sluiter van *inung* is (bl. 31) en *panganginungang* voorkomt.

Voorbeelden:

Van *dałeng*, *darałengang*; van *balong*, *pęba-walongang*; van *timbang*, *pętatimbangeng*.

Van *ała*, *ilęałakeng*; van *bohe*, *pamamohekang*, van *iki*, *ilęikitang*; van *deno*, *pëndarenokang*; van *dukü*, *darukutang*.

Van *buala*, *bęmbualāng*; van *irule*, *pangangi-rułēng*; van *taho*, *tatahōng*; van *bati*, *pamatiang*; van *ĕdu*, *pangangĕduang*.

1) Men kan dus voor 't gemak zeggen, dat zij wegvalt. Zie 't bl. 11, Noot 1 opgemerkte.

Van burasĕ, bawuraseng, van elehĕ, laelehang; van lĕgahĕ, ilĕgaheng; van simbahĕ, 'simbaheng. Doch van taĕ, pĕtataĕkang, van hae, pĕdalahaĕng.

De passieve vormen, die met ang (eng) samengesteld worden, zijn de volgende:

1. Die welke met i; ipa*, ipĕ* en ipĕ gevormd worden (bl. 86 en 95). De bet. is dan »gemaakt worden tot voorwerp ten opzichte waarvan de handeling geschiedt»; en »gebruikt worden als middel, plaats, tijd enz. waarop, m. a. w. als vat waarin gedaan wordt de handeling, die 't gr. w. aanduidt. Bijv.

Kai atu sude pinangałakeng ikamene? »van welke atap hebt gjil. genomen?» (woordel. »welke a. is door ul. gemaakt tot voorwerp om er van te nemen?»).

Kai wangō sude pinangawikang ikamene? »van welken kokosboom hebt gjil. vruchten geplukt?»

Limu Pai e mĕngkai ipangoetang isire »van dien limoenboom halen zij telkens vruchten af».

Putung ene kaitaku ipanongkateng tuhigu »op dat vuur wil ik maïs bakken».

Akĕ ene kai taku nipanĕbuang uase e »in dat water heb ik 't ijzer gekoeld».

Kai kĕhu Pai e ipĕdĕdeakeng isire kalun dapuhang »'t is in gindsche wildernis dat zij brandhout zoeken».

Kai undangeng Pai e ipĕkĕkoateng setang »'t is in dat woud, dat er geofferd wordt».

Kai lisung ini ipĕlĕlutakeng ikami soko latĕ »in dezen vijzel stampen wij cacao».

Kai liwuă dala e ipĕdĕdenokang ikami »op die diepe plaats baden wij».

Kai godóng dadĕ e ipĕlĕhuwōng ikami wulo e »in die schuur dragen wij de bamboe».

Kai kĕhu pa i e ipangałakeng buļo »uit dat bosch daar zal bamboe gehaald worden”.

Kai Areopagus e pinĕberâng i Rasul Paulus bawera ene »'t was op den A. dat de apostel P. die woorden heeft gesproken”.

Balinewe ɿlon kaehĕ, kai ɿlon misa takü pinĕkĕdōng u kĕdo ene »niet op Zaterdag, maar op Zondag was het, dat ik die belofte heb beloofd”.

2. Die gevormd zijn met ika; ikapa*, -pĕ* en -pĕ. De bet. dezer potentieele vormen, wordt in den boven beschreven zin gewijzigd, zoodat zij wordt: »gemaakt kunnen worden tot voorwerp voor 't welk; tijd, plaats, enz. waarop de handeling geschiedt, die 't gr.w. aanduidt”. Voorbeelden zijn:

Akĕ ini tawe ikakakalangeng, puhineng kai tumanie mawawo »in dit water kan niet gezwommen worden, omdat het te ondiep is”.

Pia taumata sĕngga, uwade tawe ikasasĕ-hukang u kapulun sire e sarang sĕmbaų »er zijn mensen, die zeggen dat bij hen nooit hun wensch vervuld wordt”.

Apeng e mĕngkai ikĕkasampelang u kaļawou haghin onasĕ »het strand is de plaats waar allerlei soort van afval wordt aangespoeld”.

3. Die, welke met ipĕtĕngka en ikapĕtĕngka worden gevormd. De kracht van 't suffix is hier ook weder dat 't het lijdend onderwerp als 't vat der reflexieve handeling aanwijst. De vertaling is dus »tot plaats, tijd, enz. gemaakt worden, kunnen gemaakt worden, waarop door — zich zelven wordt aangedaan, wat 't gr.w. aanduidt”. Bijv.

Lĕbo ini ipĕtĕngkalunggiang u wawi e »in dezen modder wentelen zich de varkens”.

Lĕbo ini tawe ikapĕtatĕngkalunggiang u

wawi e, puhineng kai mateti »in dezen modder kunnen zich de varkens niet wentelen, omdat hij heet is”.

4. Die, welke met ipaki en ipakipa*, -pë*, -pë gevormd zijn. Met achtergevoegd ang (eng) beteekenen zij dus »gemaakt worden tot 't vat waarin de door — bevolen handeling gedaan wordt”. Voorbeelden leveren de volgende zinnen:

Den taku ipakialakeng undange, rario ini »voor dit kind zal ik eens wat medicijn laten halen”.

I sie taku ipakiposokang bungang »ik laat bloemen voor haar plukken”.

Kai undangeng pai e taku ipakipangalakeng kalu »uit dat woud laat ik hout halen”.

Bungang sude ipakipamosokangu e? »van welke bloemen wilt gij laten afplukken?”

Kai rario manakalé éne ipakipëbëberângé »het is dat ondeugende kind, 't welk hij een vermaning laat geven”.

Kai pahighiku ipakipanimbakenge »het is mijn put, waaruit hij laat putten”.

Bij deze passieven, die naar hun gebruik onder de w.w. kunnen gerekend worden (hoewel zij vormelijk n.w. zijn), behooren de volgende vormingen met de suffixen ang en eng, die eveneens plaatsaanwijzend zijn:

Bij de bl. 158 genoemde passieven, de met voorgevoegd pa*, pë* pë en achtergevoegd ang (eng) van den gereduplicateerde stam gevormde woorden, die dus slechts hierin van de genoemde passieven¹⁾ onderscheiden zijn, dat zij 't voorvoegsel i missen. Daar dit ook bij de passieve vormen dikwijls wordt weggelaten, vervalt het vormelijke onderscheid bijna geheel, terwijl in het gebruik, deze woorden eerst in den laatsten tijd tot af-

1) nl. in den praesens-vorm, waarin de reduplicatie optreedt.

zonderlijke n.w. zijn geworden en nog op vele plaatsen even goed als passieven kunnen opgevat worden. Voorbeelden zijn:

- van ḫdu (spuwen), pangang᠁duang »kwispedoor».
- » inung (drinken), panganginungang »drinkplaats».
- » pɛllɔ (leggen), pamamělokang »plaats waar gelegd wordt».
- » baeḥę (betalen), pamamaehang »pl. v. betaling».
- » bɛlli (koopen), pamaměliang »koopplaats».
- » denɔ (baden), pɛndarenokang »badplaats».
- » desɔ (bewaren), pɛndaresokang »bewaarplaats».
- » gepe (naaien), pɛnggaghepekang »plaats waar genaaid wordt».
- » koa (maken), pɛkakaoateng »werkplaats».
- » bule (hanenvechten), pɛbawulekang »plaats v. hanengevecht».
- » timbang (dragen), pɛtatiimbangeng »draagpl.».
- » benteng » pɛbawentengang »
- » komolę (vergaderen), pɛkakomolang »vergaderplaats».
- » tampong (vergaderen), pɛtatampungang »vergaderplaats».

Soms vindt men ook vormen zonder reduplicatie. Deze moeten worden opgevat, als aanduidingen van de plaats waar iets zal geschieden. Zij hebben met de w.w. vormen dus de aanduiding van plaats gemeen. Van deze zeldzaam voorkomende vormen, zijn sommige ook nog namaak der Mal. subst. met pɛ-an¹⁾. Zoo vindt men van bae (mɛbae) »hengelen», pɛbaekang »plaats waar men zal of wil gaan hengelen»; pɛnggapekang »naaiwerk», is navolging van 't Mal. pɛndjahitan. Een oud woord

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 90, 91.

is pasēlangeng »ingang van een omheinde kampong», dat ik niet weet af te leiden, daar sēllang een der instrumenten bij koffo-weven is.

Bij w.w. die 't infix um hebben, behooren afgeleide vormen, gemaakt door ang (eng) achter den gereduclieerde stam te voegen. Van deze vormen kan men niet zeggen, dat zij met een der vormen van de -um-vervoeging identisch zijn, daar zij, zooals vanzelf spreekt, het infix missen. Zij zijn dus geheel en al substantiva, al hangen zij zeer nauw met de genoemde w.w. samen. Voorbeelden zijn:

daraļengang »plaats waarlangs men gaat», van daļeng (gaan).

darangenang »pl. w. men opstijgt», van dangeng (stijgen).

daręsungang »pl. w. men afdaalt», van dęsung (afdalen).

laawikang »pl. w. men opklimt», van awi (opklimmen).

kakanengang »etensbak» van kaneng (afl. van kāng »eten»).

Soms is de bet. eenigzins veranderd en overgegaan in die van »middel waarmee, weg waarlangs men iets verricht», waarbij evenwel de oorspr. plaatsaanwijzende bet. nog zeer goed is te herkennen. Bv.:

bawentengang »draagboom», van benteng (dr.).

bawanuāng »vat, mand», van banua (land, plaats)¹⁾.

laelehang »pl. waarlangs vloeit», van elehę (vloeien).

kakębāng »maat bij 't rijst wannen», van kęba (?)

bawuraseng »omstreken», van burasę.

bawuludang »gebergte», van buludę (berg).

bawawāng »last», van bawa (dragen).

1) Vgl. de bet. van Mak. banowa, Bug. wanuwa.

darondongang »zeef», van **dondong** (zeven).

daruruhang »kust», van **duruhē** (langs de kust varen).

darolohang »gezant», van **dolohē** (zenden)¹⁾.

Uit deze voorbeelden ziet men tevens, dat deze vorming ook wordt toegepast op substantiva en op w.w. die met mĕ gevormd worden. Voor zoover dit laatste het geval is, staan daarnaast gewoonlijk vormen met pĕ, zooals regelmatig is. Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat deze woorden afkortingen zijn van de regelmatige vormen; 't geen dit te meer waarschijnlijk maakt, is de omstandigheid, dat eenige de laatste open lettergreep met ēng hebben samengetrokken, waardoor de klemtoon op de laatste lettergreep valt en de eerste dus te lichter afvalt. Andere voorbeelden zijn nog: **tatahōng** »vat, bewaarplaats» (voor pĕtatahōng, dat eveneens voorkomt), van **taho** (mĕt.) »indoen» en **tatikilang** »slaapplaats» (naast pĕtatikilang). Zij komen evenwel niet veel voor. **Bawalangōng** »ankerplaats» voor **pamamalangōng** is wellicht namaak, naar deze voorbeelden, daar 't al even onjuist gevormd is, als 't bl. 162 opgegeven **bawawāng**²⁾.

Waar naast de vormen met um actieven met **ma***, **mĕ*** staan, komen ook veelal deze plaatsaanduidende substantieven in 2 vormen voor, die in dezelfde verhouding tot elkaar staan, als hunne grondwoorden. Bv. van **dumangeng** (nr. boven gaan), komt **darangenang** (pl. wr. men naar boven gaat) en van **mĕndangeng**

1) 't Gebruik van den vorm **dumolohē** (zie bl. 147) verklaart de wonderlijke betekenis van dit woord.

2) Zeer waarschijnlijk heeft de reduplicatie, waarmee deze woorden gevormd zijn, de Sangireezen er toe geleid ze als werktuig-namen op te vatten.

(nr. boven brengen), pĕndarangenang (pl. waar men nr. boven brengt).

Kakapurang »kalkkopje“ is van 't Mal. kapur gevormd. De Mal. vorm is pĕkapuran.

Ten slotte behooren bij de met ma gevormde w.w. de locale substantieven, gevormd met ka-ang (eng) aan den gereduplicaten stam gehecht. Zij hebben, zooals met hunne vorming overeenkomt, de bet. van »plaats, tijd waarop geschiedt wat 't met ma- gevormde gr.w. aanduidt“. Voorbeelden zijn:

kararatuang »plaats, tijd van maratu (koning worden)“).

kaļaintolangeng »zitplaats“ (maintolang »zitten“).

kaļahumpakeng »plaats waar men terecht komt“ (mahumpa).

kawawunakeng »plaats wr. men zijn intrek neemt (als gast)“.

katatanggāng »voorwerp waaraan men zich stoot“.

katatanakeng »pl. w. men blijft“.

katatumpāng »pl. w. men afstapt“.

katatikilang »pl. w. men in slaap (matiki) is“.

Dit laatste voorbeeld staat weder tot pĕtatikilang, zooals matiki tot mĕtiki.

De met ka-ang (eng) zonder reduplicatie gevormde woorden, zijn meer w.w. vormen, daar zij een toekomstige bet. hebben en vergezeld zijn van een subst. waarop zij betrekking hebben. Bijv. su ēllo kahĕpusang u dunia »op den dag waarop de wereld een einde neemt“; su orasĕ kapateng u ratu e »op 't uur waarop de vorst zal sterven“; su tempo kanawōng u kalu e

1) In navolging van 't Mal. karadjaan, wordt dit woord ook voor »koninkrijk“ gebezigt.

»op den tijd waarop de boom zal vallen". Hier is dus ook *i* afgevallen.

Over de vormen met *ma-ang* (eng) en *ka-ang* (eng), de zoogen. »trappen van vergelijking", zie bl. 83 en 108.

Buiten 't bereik onzer etymologische kennis liggen woorden als *intolang*, *pulangeng*, *bulung*, e. a. die alle blijkbaar een suffix hebben. *Maintolang* is Sasah. van *maiang* »zitten", waarvan 't een nagemaakte vorm zou kunnen zijn (bl. 64); *pulangeng* is »zitbank eener prauw", er is dus veel kans op, dat 't een locaal-suffix heeft; *bulung* »lange haren, vezels" ¹⁾, *limbolong*, naast *limbolo*²⁾) en *kipung* »smid"³⁾ hebben wrschl. een achtergevoegde *ng*.

Over *ang* bij de Sasahara-woorden, zie bl. 64.

Op 't suffix *ang*, dat bij eenige andere woorden voorkomt, is gewezen bl. 129.

Ang of *an* is een zeer bekend achtervoegsel in de M. P. talen. Ook *eng* of *en* moet wel zijn voorgekomen, zooals blijkt uit 't Mal. *tun*, dat niet uit *tuwan* is samengetrokken, maar uit *tu+en*, en uit *tuwan*, van 't gr.w. *tuwa*⁴⁾+*en*. 't Mal. gebruikt *an* zeer veel⁵⁾; o. a. tot vorming van objectieve subst. bv. *utusan*, *suruhan*, vgl. *Sang. darolahang*; object. v. middel heeft ook 't Mal. met 't *Sang.* gemeen. Duidelijk is in 't Mal. ook de plaatsaanduidende beteekenis in de sst. met *pər-an* en *pə-an*. Ook in 't Jav. is 't zeer bekend als

1) De vormen in de verwante talen staan o. a. Kern, Fidjitaal bl. 194 en Brandes, Proefschrift, bl. 91.

2) Zie bl. 131. Deze stam kan ook bij de bl. 35 genoemde voorbeelden *sahawu*, *sara*, *kib* gevoegd worden.

3) Kern, Over de verh. v. h. Mafoorsch t. d. M. P. talen, bl. 31.

4) Jav. Wdbk. i. v. Zie verder Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 105 sqq.

5) Klinkert, Mal. Spr. bl. 84, sqq.

loacaal-suffix¹⁾), evenzoo in 't Mak. Bug.²⁾ en Bat.³⁾ De Filippijnsche talen gebruiken 't eveneens als locaal-suffix, bv. Tag., Bis.⁴⁾ Pampanga⁵⁾, Ibanag⁶⁾. Ten slotte worde nog 't Bulusch vernield⁷⁾.

De neiging, die 't Sangireesch heeft, om bij aanhechting van 't suffix *a ng* (*e ng*) de *i* van 't passief te laten vervallen en die zeker ook gedeeltelijk hare verklaring vindt in de opvatting der passieve namen, als verbale locatieven⁸⁾, is ook in de Fillippijnsche talen op te merken. Zie bij de werkwoorden.

2. *i*, *e*.

Deze achtervoegsels worden alleen gebruikt bij de Imperatieveen der met *-ang* (*eng*) gevormde passieven, en wel *i* achter open en *e* achter gesloten lettergrepen. Na half gesloten lettergrepen wordt de klinkerscheider *k* ingevoegd.

Van *iałakeng* is dus de Imper. *ałake*.
 » *ipangałakeng* is dus de Imper. *pangałake*.
 » *ipakiałakeng* is dus de Imper. *pakiałake*.
 » *ipakipangałakeng* is dus de Imper. *pakipangałake*.
 » *itambâng* is dus de Imper. *tambai*.
 » *itahông* is dus de Imper. *tahoi*.
 » *isahêng* is dus de Imper. *sahei*.
 » *isohokang* is dus de Imper. *sohoke*.

Eindigt de stam op een opene *i*, dan wordt in pl. van *i*, *e* gebruikt, bv. *batie*.

1) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 104, 110.

2) Matthes, Mak. Spr. bl. 29, Bug. Spr. bl. 129.

3) v. d. Tuuk, Tob. Spr. § 129, bl. 197.

4) Totanes, bl. 91, Mentrida, bl. 184, 185.

5) Bergaño, bl. 74, sqq.

6) Cuevas, bl. 33, 39, 44, 47, 156, 174.

7) Niemann, Bijdr. bl. 65.

8) v. d. Tuuk, T. R.'s Beoefening v. 't Jav. bek. bl. 8.

Over den klemtoon dezer vormen, zie bl. 17, n°. 4.

Daar de woorden met deze achtervoegsels passieve Imperativen zijn, zoo kunnen zij niet van werkwoordelijke vormen gemaakt worden. Men vindt ze van de passieven die beh. met -ang (-eng), samengesteld zijn met de voorvoegsels: i, ipa*, (-pĕ*-pĕ), ipaki, ipakipa* (enz.), ipĕpapa* (enz.) en ipakipĕtĕngka.

Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat *i* en *e* dezelfde beteekenis hebben als ang en eng.

Van 't gebruik in den zin, volgen eenige voorbeelden:
ia ałakeko kalun dapuhang »haal voor mij brandhout!“

kĕhu pai e pangalałake »haal 't uit dat bosch!“
bikă ini e pĕtahoi »doe 't in deze mand!“
ia pakialałakeko kalun dapuhang »laat voor mij brandhout halen!“

kĕhu pai e pakipangałake kalu e »laat het hout uit dat bosch halen“.

kĕhu pai e pĕpapangałakekon sire »dat bosch zij de plaats waar zij elkander afhalen“.

kĕhu pai e pakipĕpa pangalałakeko sisire »doe dat bosch de plaats zijn, waar zij elkaar afhalen“.

kĕhu pai e pakipĕtum pateiko si sie (voor pakipĕtĕngkapateiko) »doe dat bosch de plaats zijn, waar hij zich zelven doodt“.

De suffixen *e* en *i* zijn ongetwijfeld identisch, daar zij geheel dezelfde bet. hebben en na een opene *i* de *e* voor de *i* wordt genomen. Het zijn twee vormen van de bekende plaatsaanwijzende partikel, die in verschillende vormen (*i*, *di*, *ri*) voorkomt, als prefix van 't passief, als voorzetsel ter aanduiding van den locatief, als achtervoegsel om de plaats waar, de betrekking tot, 't indirect object, enz. aan te duiden. Als zood. is zij bekend in 't Jav.¹⁾,

1) Bekn. Jav. Gr. bl. 79.

Mal.¹⁾, Bat.²⁾). In de Filipp. talen wordt *i* slechts in bepaalde gevallen bij 't Passief als achtervoegsel gebezigd, en is ook wrschl. een bestanddeel van eenige als plaatsbepalende Adverbia in de Spraak-kunsten opgegeven woorden³⁾). Ook 't Mak. en Bug. zijn hier te vermelden⁴⁾.

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 59.

2) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 101, 310.

3) Zie 't bl. 87 gezegde en Mentrida, bl. 197, Totanes, bl. 102, Lopez, bl. 151.

4) Matthes, Mak. Spr. bl. 93, Bug. Spr. bl. 72.

HOOFDSTUK VI.

Werkwoorden.

Het Sangireesch komt hierin met verreweg de meeste M. P. talen overeen, dat de w.w.lijke vormen nooit zóó vast met den persoons-exponent zijn verbonden, dat men van een eigenlijke vervoeging zou kunnen spreken. De pers. v.n.w. die bij de w.w.lijke vormen worden gevoegd, blijven afzonderlijke woorden¹⁾. Zie verder hierover, Kern, Fidji-taal, bl. 33.

De vorming der w.w. geschiedt door aanhechtsels, die reeds in 't hoofdstuk der woordafleiding besproken zijn. De voor- en invoegsels duiden, behalve de beteekenis van den vorm, ook den tijd aan, 't geen in de Filipijnsche talengroep algemeen is. De verbaalstam zonder aanhechtesel is een naamwoord, zooals blijkt uit het gebruik als zoodanig, bij de zelfst. n.w. vermeld en als Imperatief van 't Passief.

Over de woorden, die zonder w.w.lijke vorming als w.w. kunnen optreden, is gesproken bij de nadrukwijsers *-ke* en *-e*.

Daar de beteekenis der verschillende aanhechtsels reeds is besproken, blijft nog alleen ter behandeling over, de wijze waarop 't Sangireesch tijden, wijzen, geslacht en getal bij de w.w. onderscheidt. Voorts zullen nog de gereduplicateerde en de onregelmatige werkwoorden worden behandeld en zal iets van de constructie der werkwoorden worden gezegd. Om een overzicht van 't geheel

1) In 't 3e Passief worden de pron. pers. suff. aan den stam gehecht, maar zij behouden hier hun karakter, daar 't passief een naamwoordelijke vorm is.

te verkrijgen, zullen ten slotte de behandelde vormen in tabel worden gebracht.

Tijden.

Deze worden op tweeërlei wijze onderscheiden en wel:

I. door de veranderingen der w.w.lijke vormen.

II. door omschrijving met partikels.

Op de eerstgenoemde wijze worden *drie* tijden onderscheiden, die men ter onderscheiding van de andere, die minder vaak worden aangeduid, *hoofdtijden* zou kunnen noemen. Zij zijn:

1. Het *Futurum* of de *Toekomende Tijd*.
2. Het *Praesens* of de *Tegenwoordige Tijd*.
3. Het *Praeteritum* of de *Verleden Tijd*.

Het *Futurum* is de eenvoudigste vorm der w.w. De stam met voorgevoegd prefix, heeft de bet. van onzen Toekomenden Tijd. Zoo beteekent dus *ią mangala* »ik zal halen”, *ią měbera* »ik zal spreken”, *ią měndenə* »ik zal baden”, *bera e mawera* »het woord zal geuit worden”, *ią makaałə* »ik zal kunnen halen”, *ią mapangala* »ik zal doen halen”, *ią makiala* »ik zal laten halen”, *ią makaringihę* »ik zal hooren”, *ią mětěngkateledę* »ik zal mijzelven naar beneden werpen”; *bera e iwera* »het woord zal gesproken worden”, *i sie iapangała* »hem zal bevolen worden te halen”, *ią ipakiala* »ik zal op verzoek gehaald worden”, *taļi ini ionggo si sie ipakipětěngkauļuhe* »dit touw zal hem gegeven worden, opdat hij zich daaraan nederlate”.

Verder wordt 't *Fut.* gebruikt om aan te duiden, dat iets gewoonte is of in zekere gevallen altijd gedaan wordt. Bv. *tau Sangihę maněta měkoə baelę e, tawe měngkate kätętęe* »wanneer de Sangireezen beginnen (of zullen beginnen) een tuin te maken, dan beginnen

zij niet zoo maar". Kamageng taumata mélanging seke, kai manuwang buļo tiala »wanneer de mensen een fuik (kalase) gaan maken, dan kappen zij tiala-bamboe af". Kamageng i sire mětāč, i sire tawe mětāč kai matarang sasi kakohoe »wanneer zij wannen, dan wannen zij niet (zullen zij niet wannen) juist wanneer het eb is". Luk. 18, 13: dua-sule, ia měpuasa su sěngkamisa »ik vast tweemaal in de week".

Uit de gegeven voorbeelden kan men opmerken, dat 't Fut. ook gebruikt wordt om ingressieve bet. aan 't w.w. te geven, die van gaan doen, willen doen, van plan zijn te doen, wat 't gr.w. aanduidt.

Zoo zegt men bv. ia měkoä sakaeeng »ik ga een prauw maken", ia diqëllo měbuä solong Tahinate »ik ben van plan morgen naar Ternate te vertrekken".

Ook om de handeling als substantief voor te stellen, gebruikt men 't Fut. bv. měkoä kerene ralaki bue »zoo te handelen is slecht", měmunara su ɇallon Misa, kai pëlli »op Zondag te werken is verboeden".

Het Futurum wordt *omschreven* met de partikels sarung en hědo, om er nog een bep. bet. aan te geven. Het eerste wordt weinig gebruikt en dient om iets als toekomstig voor te stellen, in tegenstelling tot het tegenwoordige of verledene, bv. tawe náséhü, kai sarung maséhü »'t is nog niet gebeurd, 't zal gebeuren". Het Fut. met hědo stelt een zuiver toekomstige handeling voor, die niet tegenover tegenw. of verl. gesteld wordt, maar waarvan eenvoudig wordt verklaard, dat zij vast en zeker zal gebeuren. Bv. ia hědo měkoä sakaeeng »ik zal te eeniger tijd zeker een prauw maken"; i kau hědon be měgëlli u tulidë si sia »gij zult mij bepaald nog eens gelijk geven".

De nadrukwijzers -e en -ke¹) brengen nauwelijks verandering in de bet. van 't Fut. De bet. »toen, nu, dan" heeft deze vorm, na sommige voegwoorden, bv. ute i sie mangalæ »dan zal hij nemen", sarang i kau mĕberæ »totdat gjij zult zeggen". De bedoeling is om tevens uit te drukken, dat zeker zal of moet plaats hebben op een bepaald tijdstip, wat 't w.w. aanduidt, bv. Lukas 18, 35: i kamene tawe makasilo sisia, sarang su tempo u i kamene mĕberæ »gijl. zult mij niet zien, tot op den tijd, dat gijl. zult zeggen"; kamageng i kau makapendangke, ute i kau mĕgĕllien tulide si sia »wanneer gij 't eenmaal ondervindt, dan zult gij mij gelijk geven". Voor den spreker staat het vast, dat deze dingen op een bepaalden tijd zullen geschieden.

Het teeken van den *Tegenwoordigen Tijd* is meestal de reduplicatie. Deze heeft twee vormen; die met den klinker *ɛ* wordt gebruikt in de vormen die *bevestigende* beteekenis hebben, die met den klinker *a* in de *ontkennende* vormen, dus na een ontkennende partikel, bv. ta of tawe »niet".

De w.w. gevormd met de voorvoegsels ma*, mapa*, ipa*, iapa* en ipakipa* redupliceren in 't Praesens van den bevestigenden vorm niet, maar onderscheiden dit van 't Fut. door half gesloten uitspraak van de lettergreep ma, pa²), dus Fut. mangalæ, Praes. mangalæ; Fut. ipangalæ, Praes. ipangalæ; Fut. mapangalæ, Praes. mapangalæ; Fut. iapangalæ, Praes. iapangalæ.

1) Zie de afzonderlijke behandeling.

2) Na de voorvoeging behoort de nasaal tot de volgende lettergreep, zie bl. 91.

De ontkennende vormen hiervan hebben reduplicatie van de eerste stamlettergreep, nadat die reeds den invloed van den sluiter van 't prefix heeft ondergaan. De redupl. wordt dus niet van *aļa* gevormd, maar van *ngala*; men zegt dus *iļa tawe mangangaļa* »ik haal niet". De andere vormen luiden dus, na ontkenningen: *ipangangala*, *mapangangala*, *iapangangala*, *ipakipangangala*.

De vormen met *mě** worden met praesensreduplicatie, in den bev. v. *mětě**; de sluiter komt dus achter de reduplicatie-lettergreep. Dus Fut. *měndikō*, Pr. *měděndikō*; F. *měnggepe*, Pr. *měgěnggepe*. De ontk. vorm heeft de regelmatige reduplicatie met *a*, dus *měndarikō*, *měnggaghepe*.

De vormen met *mě*, *měmpě*, *mapě*, *makapě*, *i*, *ipě*, *iapě*, *měta*, *mapěta*, *ipěta* en *iapěta* reduplicateerden in den bev. vorm den verbaalstam met *ě*, in den ontk. vorm met *a*. Van den stam *bera* zijn deze vormen dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
<i>měběbera</i> , <i>měmpěběbera</i> .	<i>měbawera</i> , <i>měmpěbawera</i> .
<i>mapěběbera</i> , <i>makapěběbera</i> .	<i>mapěbawera</i> , <i>makapěbawera</i> .
<i>iwěbera</i> , <i>ipěběbera</i> .	<i>iwawera</i> , <i>ipěbawera</i> .
<i>iapěběbera</i> .	<i>iapěbawera</i> .
<i>ipakipěběbera</i> .	<i>ipakipěbawera</i> .
<i>měběbawera</i> , <i>ipěběbawera</i> .	<i>měbawawera</i> , <i>ipěbawawera</i> .
<i>mapěběbawera</i> , <i>iapěběbawera</i> .	<i>mapěbawawera</i> , <i>iapěbawawera</i> .

De met *mětěngka*, *měmpětěngka*, *měpapa**, *mapětěngka* en *mapěpapa** en hunne passieve equivalenten samengestelde stammen, vormen 't Praesens

door reduplicatie van de prefixen *tēngka* en *papa**; voor de bev. vormen met *č*, voor de ontkennende met *a*, dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
<i>mětētēngka</i> , <i>měmpětēngka</i> .	<i>mětatēngka</i> , <i>měmpětēngka</i> .
<i>ipětētēngka</i> .	<i>ipětatēngka</i> .
<i>měpěpapa*</i> , <i>ipěpěpapa*</i> .	<i>měpapapa*</i> , <i>ipěpapapa*</i> .
<i>mapětētēngka</i> , <i>iapětēngka</i> .	<i>mapětatēngka</i> , <i>iapětēngka</i> .
<i>mapěpěpapa*</i> , <i>iapěpěpapa*</i> .	<i>mapěpapapa*</i> , <i>iapěpapapa*</i> .

ma en *měngka* volgen den weg van *ma**; de bev. Praesensvormen worden gemaakt door de eindlettergreet half te sluiten, de ontkennende door reduplicatie van den stam, met *a*.

't Zelfde is 't geval met *maka* en *maki*. Van de passieve vormen maakt *ika* volgens den gewonen regel, bev. *ikěka*, ontk. *ikača*; *i paki*, naar den actieven vorm, bev. *ipaki*, ontk. *ipakita*. Van *aļa* zijn deze vormen dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
<i>mǎaļa</i> , <i>měngkaaļa</i> .	<i>mǎaļa</i> , <i>měngkaaļa</i> .
<i>makaaļa</i> , <i>makiaļa</i> .	<i>makalaļa</i> , <i>makilaļa</i> .
<i>ikěkaaļa</i> , <i>ipakiaļa</i> .	<i>ikaļaļa</i> , <i>ipakilaļa</i> .

De vormen met *masi* en *masipa** onderscheiden geen Praesens; die met *makaka* vormen in 't Praesens bev. *makaka*, ontk. *makakaka*. *Mi* vormt in 't Pr. bev. *miļi*, ontk. *miča*. Wij vinden dus de vormen:

Bevestigend.	Ontkennend.
<i>masiļa</i> , <i>masipangala</i> .	<i>id.</i> <i>id.</i>
<i>makakaaļa</i> .	<i>makakalaļa</i> .
<i>miļiwule</i> .	<i>miwawule</i> .

De Tegenwoordige Tijd wordt in 't Sangireesch, behalve in zijne natuurlijke functie, om voor te stellen, wat op 't oogenblik van spreken aan den gang is, ook gebruikt om eene handeling uit te drukken, die samenvalt met eene andere die in den Teg. Tijd is gezegd, hetgeen wij met ons tegenwoordig deelwoord, of de omschrijving daarvan en met onzen onafhankelijken Infinitief, in den Teg. Tijd uitdrukken. Bv.

mĕbĕbera kerene, i sie tawe mapĕpapĕdun kau »zoo sprekende (door zoo te spreken), wil hij u niet boos maken”.

mĕkĕkoɑ̄ kerene, i sie tawe mĕkakoɑ̄ dałaki si kau »met zoo te doen, doet hij u geen kwaad”.

Wordt eene gebeurtenis, die in den verleden tijd is verhaald, voorgesteld als samenvallende met een andere, die op dat oogenblik nog aan den gang was, dan gebruikt 't Sang. het Praesens, met de partikel kai, die in 't algemeen, »zijn bestaan” aanduidt, en gebruikt wordt ter omschrijving van Imperfecte of Duratieve handelingen. Bv.

piɑ̄ ia narangeng, i sie kai mĕdĕdapuhang »toen ik thuis kwam, was zij aan 't koken”.

kutēu māngalaete ēmme e, i sie nakasiloe u kai piɑ̄ baławo mĕsĕsałehĕ su winunukang e »en toen zij bezig was de rijst te nemen, zag zij dat muizen aan 't nestelen waren in het rijstvat”.

Daar het Praesens de duratieve hoofdtijd is, wordt onze onvolm. verl. tijd (eig. dus een Praeteritum Imperfectivum) er mee uitgedrukt en wel door de partikels kai naun. Dus bet. ia kai naun māngala »ik was nemende, ik nam”, ia kai naun mĕbĕbera »ik was aan 't woord, ik sprak”.

Zoo kan men een der bovengenoemde zinnen ook aldus construeeren : i sie kai mĕdĕdapuhang naún, piɑ̄

ia narangeng »zij was aan 't koken, toen ik thuiskwam”, daar hier 't enkele feit van thuiskomen (niet 't bezig zijn daarmee), als gelijktijdig met eene imperfecte handeling wordt voorgesteld.

De *Verleden Tijd* (het *Praeteritum*) is kenbaar aan den vorm van 't voorvoegsel, dat in 't Actief *n* heeft, waar het *Futurum* *m* heeft en in 't Passief *ni* waar dit *i* heeft. Dat *ni* ook als infix *in* kan optreden, is bl. 86 gezegd. De vormen met *na**, *ně**, *ně*, *ni*, *pina**, *pině**, *pině*, *napa**, *niapa** enz. duiden dus het zuivere *Praeteritum* aan, de vermelding van 't feit dat iets is geschied en afgeloopen, 't is dus een *Perfectief Praeteritum*.

Naast dit, zoo men wil, van 't *Futurum* gevormde *Praeteritum*, komen nog twee andere voor. Het eene, dat naar vorm en bet. bij 't *Duratief* behoort, heeft *n* waar de *Praesensvorm* (bevestigend) *m* heeft en *ni* waar deze *i* heeft. Het komt alleen na ontkenningen voor, maar wordt toch van den bevestigenden vorm gemaakt. Met de ontkenning samen, drukt deze vorm uit, dat de handeling *nog niet is geschied*. Tegenover 't andere *Praet.* kan dit het *Imperfectief Praeteritum* genoemd worden. Men heeft dus van den stam *aļa*: *i sie nangaļa* »hij heeft genomen”, *i sire němpangaļa* »zij hebben genomen”, *i sie tawe nangaļa* »hij heeft niet genomen”, *i sire tawe němpangaļa* »zij hebben niet genomen”, *i sie tawe nāngala* »hij heeft nog niet genomen”, *i sire tawe němpangala* »zij hebben nog niet genomen”. Van den stam *bera*: *i sie něbera* »hij heeft gesproken”, *i sire němpěbera* »zij hebben gespr.”, *i sie tawe něbera* »hij heeft niet gesproken”, *i sire tawe němpěbera* »zij hebben niet gesproken”, *i sie tawe něběbera* »hij heeft nog niet gesproken”,

i sire tawe němpěběbera »zij hebben nog niet gesproken". Zoo bet. (tawe) niwera »is (niet) gesproken", tawe niwěbera »is nog niet gesproken", enz. In het Passief wordt deze vorm ook wel van 't Fut. gevormd, door sluiting van 't voorvoegsel ni, zooals reeds bl. 86 is gezegd. Men kan dus zeggen tawe níbera en tawe niwěbera, tawe niaļa en tawe nilčaļa. De gereduplicateerde vorm is, door zijne meerdere duidelijkheid, meer in gebruik dan de vorm met ni.

Het andere is een bijvorm van den regelmatigen vorm in 't Passief, eveneens met den gesloten vorm van 't voorvoegsel gevormd, doch van den regelmatig (met den klinker a) gereduplicateerde stam. Deze vorm, die dus van aļa en bera luidt nīlaļa en nībawera, is volkomen synoniem met de regelmatige vormen niaļa en niwera.

Met nāun er voor of er achter geplaatst, duiden deze beide vormen onzen *Volm. Verl. Tijd* (*Plusquamperfectum*) aan, bv. ia nāun nangaļa »ik had gehaald", ia nāun tawe nangaļa »ik had nog niet gehaald". Ter versterking kan er nog bōu bijgevoegd worden, zonder dat de bet. merkbaar verandert, dus: ia nāun bōu nangaļa »ik had gehaald". De bijvoeging van kai maakt deze vormen in zooverre duratief, als daarmee wordt aangeduid een toestand, die 't resultaat is van de in 't Perf. of Plusquamperf. vermelde gebeurtenis. Bv. ia kai nangaļa of ia kai wōu nangaļa »'t is zoo met mij gesteld, dat ik gehaald heb, ik ben iemand die gehaald heeft". Evenzoo bet. ia kai nāun (bōu) nangaļa »ik was in den toestand van iemand die gehaald had". Zoo zal bv. iemand op de vraag waarom hij 't zoo warm heeft, antwoorden: ia kai wōu na-nuwang kalu »ik heb hout gehakt". Een voorbeeld van 't plusqu.perf. met kai is: ia semben ta na-

ngahiwu kahébi wawéllø, u ia kai naun bøu simagha, kù mangkewen nasaghedé »gisteren avond heb ik niet meer geweven, want ik had levensmiddelen uit den tuin gehaald en was zeer moe».

Het *Futurum* is in 't algem. de grondvorm, waarvan men bij de vorming der tijden kan uitgaan. Het vormelijk onderscheiden der drie hoofdtijden heeft 't Sang. met de andere talen der Filippijnsche groep gemeen.

In 't Tag. wordt 't Praesens in 't Actief door reduplicatie aangeduid en bij de prefixen die met *m* beginnen, wordt deze *m* tot *n*; ook in 't Praet., dat geen redupl. heeft. 't Fut. heeft *m* en redupl. In 't Passief zijn ook Praes. en Fut. van 't Praet. door redupl. onderscheiden¹⁾. 't Pampanga vormt 't Praes. door redupl., 't Praet. door *in*²⁾). In 't Bis. zijn in 't Actief 't Praes. en Praet. bij de prefixen kenbaar door de beginletter *n*, 't Fut. door *m*, verder worden partikels ter omschrijving gebruikt, voor 't Praet. meestal *obús*, vgl. Jav. *wis*, *wus*, Mal. *habis*. In 't Passief heeft 't Praes. reduplicatie, 't Praet. *in*³⁾). In 't Iloko is 't Praet. kenbaar door de *n* in 't Actief, door *in* in 't Passief⁴⁾). 't Ibanag heeft evenmin als 't Iloko de Praesens-reduplicatie; 't Praet. wordt gevormd, deels door de *m* der prefixen in *n* te veranderen, deels door invoeging van *in*⁵⁾). Ook 't Bul. onderscheidt twee hoofdtijden, Praesens en Praeteritum, 't Fut. is meestal omschreven⁶⁾).

Wat de omschrijvende partikels in 't Sang. aan gaan, valt op te merken, dat *sarung* reeds in onbruik begint te raken. *Hédo* is syn. met Mal.

- 1) Totanes, bl. 27—30.
- 2) Bergaño, bl. 44, sqq.; 56, sqq.
- 3) Mentrida, bl. 28—32, 45, sqq., 84.
- 4) Lopez, bl. 68—100.
- 5) Cuevas, bl. 120—122, 166—169, 194—197.
- 6) Niemann, Bijdr. bl. 67, 107, 108.

nanti, »wachten"; ook de Imperatief pahëdo dient ter omschrijving van 't Fut. Nau n is een part. die ook in 't Tag. voorkomt, lau on »oud, verouderd", Bis. láón, id. ook 't Jav. dangu, Sang. dengü, hangt hiermee samen. De part. bōu hangt samen met Jav. wau, mau »vroeger, te voren". De bet. van kai is »zijn, zich bevinden". Prof. Kern vergelijkt het met ke in 't Fidji, als stam van Mal. pakei¹⁾). Het woord is in elk geval zeer bruikbaar tot omschrijving van een toestand, als gevolg eener handeling.

De ontkennende vormen hebben den regelmatigen vorm der reduplicatie. Deze duidt hier intusschen alleen het Praesens aan, daar de andere tijden geen afzonderlijke vormen na ontkenningswoorden hebben. 't Verschil in reduplicatie is dus een bijzondere onderscheiding van 't spraakgebruik. In geene der Filiëpijnsche talen heb ik ze aangetroffen.

Wijzen.

Het begrip van wijze is aan de M. P. werkwoorden geheel vreemd. De enige vormelijke onderscheiding die kan gemaakt worden, is die in naamw.lijke en werkw.lijke vormen en daar de eerste o. a. den Imperatief en de tweede den Indicatief aanduidt, is zij voor een deel ook eene onderscheiding van wijze. Alle andere onderscheid wordt door partikels omschreven.

Na den Indicatief, die de eigenlijke werkwoordelijke vormen bevat, is de Imperatief of Gebiedende wijs de gewichtigste. Zooals reeds gezegd is, omvat hij deels de bij de w.w.lijke behorende n.w.lijke vormen, deels de zuivere stammen zonder eenig aanhechtsel.

De Imperatief onderscheidt *twee* tijden die vormelijk de naamwoorden zijn van 't Praesens en 't Futurum. In

1) Fidji-taal, bl. 26, noot 1.

overeenstemming met de aangenomen terminologie, heb ik ze Imperfectieve en Perfectieve Imperatief genoemd. De Imperfectieve Imperatief betekent: »voer 't gegeven gebod steeds uit!“ de Perfectieve heeft de bet. van onze gebiedende wijs. Dus van aļa, Imper. Impf. pənガla »haal steeds!“, I. Perf. pangala »haal!“. In 't Passief vervalt eenvoudig het voorvoegsel *i*, dus I. Impf. lěaļa »'t worde steeds gehaald!“, I. Pf. aļa »'t worde gehaald!“. Hierdoor valt de Passieve Imperatief vormelijk dikwijls met den Actieven samen. Zie verder de tabel.

De Imperatief is meestal vergezeld van *k o*¹⁾ tot verzachting der beteekenis. Een Imperatief zonder *k o* klinkt zeer hard. Indien aan den Imperatief een andere partikel voorafgaat, wordt *k o* daarachter gevoegd; anders komt het achter den Imperatief zelf. Het is te vertalen met ons »eens“. Zoo bet. dus pangala »haal steeds!“, aļa »het worde gehaald!“ pangala »haal!“ en pangalakō »haal toch steeds!“, aļakō »haal het eens!“, pangalakō »haal eens!“ Onze Imperatief, die met »ga!“ omgeschreven wordt, heeft in 't Sang. dakō voor zich, bv. dakō pangala »ga halen!“, dakōkō pangala »ga eens halen!“

De *Perfectieve Imperatief* heeft, tot versterking zijner beteekenis, de nadrukwijsers *ke* en *e* achter zich. Zij zijn dus met een geklemtoond *nu* te vertalen. De veranderingen die *ke* en *e* in den klemtoon teweeg brengen, zijn bl. 17 opgegeven, waar tevens de wijze van aanvoeging is vermeld. Van de aldaar opgegeven voorbeelden, zijn de drie laatste imperatieven, n.l. daļengke »ga nú!“, aļae »het worde nú gehaald!“, běkēe het worde nú verteld!“²⁾.

1) Dit *k o* komt in oude liederen voor in den vorm *kona*.

2) Deze nadrukwijsers mogen vooral niet verward worden met het bl. 166 behandelde achtervoegsel *-e*. Vormelijk zijn zij trouwens altijd

De **Verbiedende wijs** of **Vetatief**, valt voor een deel samen met den Imperatief, voor een ander deel met den Indicatief.

De ontkenning bij den Imperatief is *a i* of *a b e*. 't Laatste is gevormd uit *a i* en 't encl. *b e*(= *b u e*). De N. tongvallen hebben *arie*, Tam. en Siaur. *a ri* en *a ri be*. De vorm *a ri* is zeker wel de oorspronkelijke, daar de andere er gemakkelijk toe zijn terug te brengen en 't wrschl. ook identisch is met de Filippijnsche ontkenning *di* (Tag. Bis. *di*, *dili*, Iloko *di*, Ibanag *arí*, *dji*). Verg. ook Sang. *madiri*, »weigeren, niet willen», (dus »neen zeggen, *diri* gebruiken”), ook als voegwoord gebruikelijk, in de bet. »opdat niet”.

De partikels *a i* en *a b e* (dat iets zachter is), worden vóór alle vormen van den Imperatief gezet. De betekenis is eenvoudig ontkennend, zonder meer. Een streng verbod kan er niet mee uitgedrukt worden. De Imperfectieve Imp. met *a b e* of *a i* wordt met »nooit” vertaald; dus: *a b e sangi* »ween niet!” *a i pangala* »neem niet!” *a i*, *a b e pempangala* »neemt niet!” *a b e sesangi* »ween nooit!” *a b e pangala* »neem nooit!” *a b e pempangala* »neemt nooit!” *Aiko* en *abeko* met den Imperatief, beteekenen »nog niet!” *aiko pakiala uputung* »laat nog geen vuur halen!” *abeko pempahundaleng* »gaat nog niet uit!”

Naar hunne betekenis, behooren ook tot de **Vetatieven**, de vormen die gemaakt worden door eene dubbele reduplicatie van stamwoorden, zoowel naamwoordelijke als werkwoordelijke, en die, door *a b e* voorafgegaan, dienen om waarschuwend toe te roepen, of met een korte zin te verhinderen, dat hetgeen 't gr.w. aanduidt

van de locale vormen onderscheiden, want na half gesloten lettergronden luidt 't suffix *ke* en de nadrukwijs *e*, na los gesl. lettergr. is 't omgekeerd.

in te sterke mate geschiede. De klinker der reduplicerende lettergrepen is steeds *a*. Voorbeelden zijn:

- a be rara rau (stam d a u) »niet te ver!»
- » wawa wira (stam b ira) »niet te wit!»
- » ghaghagh uwa (stam g u w a) »niet te groot!»
- » kakakembe (stam k e m b e) »niet te zeer op den rand!»
- » rara luta (stam l u t a) »niet te fijn stampen!»
- » rara lukadé (stam l u k a d é) »niet te vroeg!»
- » mama mura (stam m u r a) »niet te goedkoop!»
- » nana nanta (stam n a n t a) »niet te nat!»
- » papapondo l é (stam p o n d o l é) »niet te zeer naar het eind!»
- » sasa sana (stam s a n a) »niet te laag!»
- » tata teti (stam t é t i) »niet te heet!»
- » ralaitung (stam i t u n g) »niet te zwart!»
- » ralahé tu (stam h é t u) »niet te bros!»

De partikels die verder de verschillende vetatieve vormen onderscheiden, worden alle met den Indicatief geconstrueerd en wel met 't Futurum, dat het dichtst bij den Imperatief (en den Sanskrit en Griekschen Conjunctions Aoristi) staat.

Eene waarschuwing om iets te *laten* wordt uitgedrukt door pakapia¹⁾ of pakapia wue, bij afkorting, pakapiawe, kapiawe, piawe, kapia en pia. De bet. is »wees goed op uwe hoede, pas op dat, zie toe dat!» en daar eene waarschuwing meestal ten doel heeft om van iets terug te houden, zoo is de bet. ook geheel ontkennend geworden, behalve waar pakapia nog een Imperatief in zijne oorspronkelijke beteekenis of een bijwoord is, zoals vanzelf spreekt.

Gaat nog een andere Imperatief vooraf, dan wordt

1) Over dezen vorm, zie bl. 122.

(paka)pia tot een enkele ontkenning en moet door »dat niet“ vertaald worden. Voorbeelden:

pakapiawe i kamene ikahuntikilang »pas op, dat gjij niet in slaap valt!“

pakateghang bue, piawe i kamene 'kaaka-leng u manga sëngkatau »pas op, dat gjij door niemand bedrogen wordt!“

pakatatiho bue, piawe i kamene kawe mëmpangonggo sidëkan kamene su tëngon taumata (Matth. 6, 1) »hebt acht, dat gjij uwe aalmoezen niet geeft vóór de mensen“.

kapiawe ikaala i sire »pas op, dat 't niet door hen genomen wordt“.

kapiawe i kau mangala kukisë »pas op, dat gjij geen koekjes haalt!“

kapiawe i kamene mëmpanginung sopi »past op, dat gjij geen sterken drank drinkt“.

pakapiawe i kau mënaland u putung su likudëku »pas op, dat gjij niet met vuur speelt, in mijn afwezigheid“.

Sterker dan kapia, is karie, een vollere vorm dan 't bl. 181 genoemde arië. Het is steeds ontkennend en wordt voor het Futurum geplaatst, om nadrukkelijk en dreigend te verbieden, wat 't w.w. aanduidt. 't Wordt gebruikt tegenover personen, die men niet wil ontzien, zoals slaven en kinderen. Iets zachter is kariebe. Voorbeelden zijn:

karië i kamene mamoso bungang sasaë e »pas op, dat gjyl. die bloemen niet afplukt!“

i kau karië kumâng buan kalu endai e »pas op, dat ge de vruchten van dien boom niet eet!“

karië iaala »pas op, dat ge 't niet neemt!“

karië i kamene makiala kukisë »pas op, als jelui koekjes laat halen!“

karię ipakiwera wawera ene »pas op, dat dat woord niet gezegd worde!“

Minder ruw dan, maar even streng als **karię** is **kumbahang**¹⁾, dat een absoluut verbod uitdrukt en den sterksten vetatief van 't Sangireesch vormt. **Kumbahang** met volgend Futurum is dus 't best met een ontkennenden 'Toek. tijd of Gebiedende wijs te vertalen. Bv. B. L. 78:

Kumbahang i kau mamate »gij zult niet dood-slaan”.

» » **mawuāng** »gij zult geen over-spel doen”.

» » **mětako** »gij zult niet stelen”.

» » **měsahidi konti wou kā-sanggidangu e** »gij zult geen valsche getuigenis geven van uwen naaste”.

De wijzen die verder nog omschreven worden zijn:

Voorwaardelijke wijs of **Conditionalis**, die aangeduid wordt door 't Futurum met **angkēng** of **angkedung** en gewoonlijk in 't nazindeel door een voorwaardelijke of tegenstellende partikel (**kereu** »indien”, **kaí** »maar” en dergel.) gevuld wordt. B.v.

ią angkēng mangawi bue wango; kaí rasi

1) De afleiding van **kumbahang** is onzeker, doch naar analogie van **karariha**, **kararihako!** »leer dat eens af (door pijn of door schade en schande)”, naast **měndariha** »afranselen”, ligt 't vermoeiden niet ver, dat **kumbahang** staat voor **ka(ém)pahang** »wees afgestraft, 'leer af (door straf)”, van **pahang** (nam.) »straffen”. Zoo is 't tevens verklaarbaar, waarom **kumbahang** met 't **Fut.** wordt geconstrueerd, dat dus hier de bet. van een Infinitief heeft, dus **kumbahang měkoq ene** »leer af dat te doen, gij moet dat niet doen!” terwijl 't woord tevens eene herinnering aan straf bevat. Mag men de **ę** van **karię** voor den nadrukwijzer houden, dan bet. dit woord eig. »zeg neen, weiger, wees weigerachtig”! Zie ook bl. 181.

kawē tā apa »ik zou wel kokosnoten afhalen, maar er zijn er geen, boven (in den boom)».

i sie angkedung nawałi bue, maning niwo-nohę, kereu tawe kininę u tangihiang »hij zou wel teruggekeerd zijn, hoewel hij schipbreuk geleden heeft, indien hij niet door een haai was opgegeten».

De Wenschende wijs of Optatief wordt omschreven met małowoko. Dit małowō bet. »geneigd zijn tot, gemakkelijk komende tot», zoodat men małowoko kan vertalen met »het zij gemakkelijk dat». Synoniem hiermee is karimako, dat alleen iets deftiger klinkt. Het w.w. makikarimang bet. »karima zeggen», zoodat wij het met »wenschen” kunnen vertalen.

Een woord dat men ook wel bij wenschen vindt aangewend is tabeako. Dit woord bet. eig. »met uw verlof, met respect gesproken”, bv. i Tuang, tabeako i sire tahatuari »Mijnheer, met alle respect, en zijn jongere broeders”. In dien zin is 't ook in 't Tagaalsch gebruikelijk, waar behalve tābi nog een vollediger vorm singtābi en sangtābi voorkomt¹⁾. Door Dr. v. d. Tuuk²⁾ is dit herkend als 't Skr. kshantāwyā »te verontschuldigen”. In 't Sangireesch wordt tabeā (Jav. tabe, Mal. tabik) ook veel als groet gebruikt, naast het inheemsche »kaisolong a'?” De voorste lettergreep is dus ook hier afgeworpen; de ą aan 't eind is als sluiter toegevoegd, 't geen zeker aan den klemtoon (die op de e valt) is toe te schrijven. Ook de Mal. vorm heeft een sluiter. Vgl. 't bl. 26 opgegeven ḃnggaleā met de verwante vormen, 't Sang. kāleā (papegaai) met Bul. Pak. Sea, Dano, kěleak, Bent. kalijak en het bl. 35, noot 1 opgemerkte.

1) Totanes, Arte, bl. 106. Noceda en Sanlucar, Vocabulario de la Lengua Tagala, i v.

2) Bat. Wdbk. i. v. santabi.

Na werkwoorden van »vragen, verzoeken, bidden”, en dergel. wordt de optatief uitgedrukt door den Perfectieven Imperatief. Dit geschiedt ook wel waar nadrukkelijk of met grooten ernst een verzoek of bede wordt uitgesproken. Zoo staat er bv. Kl. Luth. Catech. (3^e dr. 1892) bl. 18: dingangu abe pangahā si kami su sasa-lukā, mangalene, u i sie panirung dingangu panēntanudē si kite.... dingangu měkěkali-o-maneng, u tabeāko i kite tawe ikawata u sabarang ene »en leid ons niet in verzoeking, d. w. z. dat Hij ons moge beschermen en behoeden.... en wij bidden dat wij niet mogen overwonnen worden door dit alles”. I sie kai mānahionge si siā apangawi bangō »zij verzocht mij dringend kokosnoten af te plukken”; iā měkěkali-o-maneng u pakipěllō »ik smeek dat — losgelaten moge worden”.

Indien het w.w. van bidden, vragen enz. in den Teg. tijd staat, moet ook de Imperatief den Imperfectieven vorm hebben, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt. Indien men in directe rede spreekt, gebruikt men den Perfectieven vorm, bv. iā měkěkali-o-maneng u pěllōko »ik smeek u, laat (mij) los”. Iā měkěk. u pakipěllōko betekent: »Ik smeek u dat gij — mocht doen loslaten”.

Ook met deng of den (bl. 26) »nog” en ’t Fut. wordt de Optatief wel omschreven.

Voorbeelden van den Optatief zijn:

małowoko of karimako i sie ruměnta wa-wěllo ini »moge hij van avond komen”.

i sie kai ren duměnta uté »mocht hij komen!” eigl. »indien hij nog eens kwám!”

tabeāko Arengue isusiang (Matth. 6, 9) »Uw Naam worde geheiligd”.

Wat wij met »mogen” omschrijven, de wijs dus die

men Concessief zou kunnen noemen, wordt in 't Sang met botonge uitgedrukt, dat met het Futurum wordt gebruikt, bv. urang e wotongewe kinaseng i rua, arawe wiade uté kai tapa »de garnalen moet gij beide opeten, maar de kuit moet gij rooken". I kau wotonge mĕkoă bałenu sini »gij moet hier uw huis maken".

De wijs die wij met »moeten" omschrijven, wordt in 't Sangir. met den enkelen Imperatief uitgedrukt. Gaat een w.w. van »zeggen, opdragen, bevelen" en derg. vooraf, dan moet ook de daarvan afhankelijke werkwoordsvorm van 't causaal-prefix paki en bij een nadrukkelijk bevel van paka worden voorzien. Ook is, door invloed van 't Maleisch, 't gebruik van harusĕ (Mal. harus) in zwang gekomen, om iets uit te drukken dat *behoorlijk, noodzakelijk, gepast* is¹⁾). Voorbeelden zijn:

i sie nĕbera u pakiała kalu ene »hij heeft gezegd dat dat hout moest gehaald worden".

i sie nĕbera kanini, u sio, tĕlluhĕ pakiała kakaoă kukisĕ, kai ēndaung uade wotongke lima »straks heeft zij gezegd, dat er 9 eieren moesten genomen worden om er koek mee te bakken, maar nu zegt zij dat 't maár 5 moeten zijn".

i sie timanata u pakasau i kitę mĕniata e »hij heeft 't bevel achtergelaten, dat wij er vooral dikwijls naar moesten gaan kijken".

i a mĕbĕbera si kau u i kau pahimang bue si sia »ik zeg u, dat gij mij gehoorzamen moet".

i Tuang e timanata si sia u pakibati, ēmme e »Mijnheer heeft mij laten zeggen de rijst in de zon te leggen".

1) Het wordt o.a. ook gebruikt voor ons »natuurlijk! dat spreekt van zelf, 't kan wel niet anders!" Sang. harusĕ bue!

i kamene pakatatem mudę bue měndenę su
ake maraļung »gijl. moet voorzichtig zijn, wanneer
gij in diep water baadt". Dezelfde zin, met harusę
omschreven, luidt: i kamene kai harusę matem-
mudę, mageng měndenę su ake maraļung.

Een soort van **Aansporende wijs** of **Adhortatief** wordt
gevormd door 't Fut. met ko of met deng, bv. i kite
manomako of i kite den manoma »laat ons gaan
visschen" of »wij zullen eens gaan visschen".

Een **Infinitief** heeft 't Sangireesch zoo min als eenige
andere M. P. taal. Om eene handeling als substantief
voor te stellen gebruikt men 't Futurum, zooals reeds
bl. 171 met voorbeelden is aangetoond. Zoo zal bv. een
Sangirees op de vraag: apa wue mangalen beran
tatingihę¹⁾ tidur? »wat betekent 't Maleische woord
tidur?", antwoorden: mětiki »slapen". I sie kai ma-
ihä měbera »hij spreekt luide" (hij is luid van spreken).

Geslacht.

De *actieve* en *passieve* vormen zijn in 't Sangireesch
zeer streng onderscheiden. De actieve zijn, zooals reeds
meermalen werd opgemerkt, eigenlijk de enige werk-
woordelijke vormen, het passief is een naamwoord, de
Imperatief eveneens; het onderscheiden van actief en
passief bij dezen laatste is dus alleen spraakgebruik.

Het passief wordt in 't Sangireesch, en in 't algemeen
in de M. P. talen, veel meer gebruikt dan bij ons. Waar
de handelende persoon beslist op den voorgrond treedt
en veelmeer 't verrichten zelf van de daad dan 't daar-
door beoogde of verkregen gevolg voor oogen wordt

1) De Sangireezen noemen 't Maleisch tatingihę en »Mal. spreken"
mětingihę, van tingihę »stem, geluid". Dit komt dus eenigszins
overeen met onze gewoonte om Fransch, Duitsch en Engelsch »de talen"
te noemen.

gesteld, daar is 't actief gebruikelijk. Maar waar veeleer de persoon of zaak die de handeling met de daaruit voortkomende gevolgen ondergaat, op den voorgrond staat en aan de handelende persoon eerst in de 2^e of 3^e plaats aandacht wordt geschenken, daar is 't passief de gewone vorm. In onze vertaling worden zulke zinnen meestal in 't actief omgezet, zooals uit de voorbeelden zal blijken.

De wijze van 't actief en passief te vormen, is in Hoofdstuk V besproken en in 't overzicht der werkwoordsvormen tabellarisch gerangschikt. Omtrent 't passief blijft nog 't volgende te zeggen:

Er zijn *drie* soorten van Passief. 't Eerste is 't eenvoudige passief, dat steeds kenbaar is aan 't voorvoegsel *i* of *ni* en den naamwoordelijken vorm, terwijl voor 't actief kenmerkend is de *m* of *n* waarmede de voorvoegsels beginnen. Dit passief vermeldt een eenvoudig feit, aan een persoon of zaak geschied met of zonder bijvoeging van den agens. Wordt deze ook vermeld, dan geschiedt dit met tusschenvoeging eener partikel, die na gesloten eindlettergrepen *u*, na opene *n* luidt¹⁾ en de functie heeft van ons voorzetsel »door», om den agens bij 't passief uit te drukken. Feitelijk is 't in 't geheel geen voorzetsel, maar een genitief-partikel. Gelijk men beneden, bij 't subjectief passief, zal zien, wordt de betrekking tusschen den passieven vorm en den agens voorgesteld als een genitief-verhouding. Het substantief *ia la* »zal gehaald worden» wordt met den agens *ellang e* »de slaaf» verbonden door *u*, dus *ia la u ellang e*, wat wij vertalen met »zal gehaald worden door den slaaf», terwijl de eigenlijke zin is »'t zal worden tot

1) Deze *n* richt zich in karakter naar de beginletter van 't volgende woord. Voor 't gemak, zal ik, in navolging van Mej. Steller, altijd *n* schrijven.

het gehaalde van den slaaf" of »'t gehaald worden des slaafs". Deze genitief is natuurlijk subjectief. Andere voorbeelden zijn: BL 1: langi e ringangu dunia e niriadin Mawu Ruata e »de hemel en de aarde zijn door God geschapen". Ibid. ēnnung u ēllo karēngue pinēkoateng u M. R. e »in 6 dagen tijds werd 't gedaan door God". Ibid. 3, ikēkasilon kite enz. »hetgeen door ons wordt gezien". Luk. 18, 3: su halē ipēgēgēgutan kanduan dokāku e »in de zaak waarmede getwist wordt door mij en mijne tegenpartij". Ibid. 15 sarang kinasilon manga muritē e »toen 't gezien werd door de discipelen". Ibid. tadeāu itēlidang u limane »opdat zij door zijne hand belegd werden". Door 't gebruik hebben deze beide partikels de waarde van genitief-aanduiders verkregen en zij zijn bij de substantieven ook 't gewone middel om de genitief-betrekking aan te duiden, maar oorspronkelijk kunnen zij wel niet veel anders geweest zijn, dan koppelwoorden, die de betekenis van 't eene woord met die van 't andere in verband brengen. Daar intusschen onmiddellijke nevenschikking een nog nauwer verband teweeg brengt, maken zij toch een zekere scheiding tus-schen de twee woorden, vandaar dat zij bij actieve w.w. meer 't indirect dan 't direct object aanduiden.

Het tweede passief is 't **locaal passief**, dat gevormd wordt door de achtervoegsels -ang, -ēng, -eng en waarvan de betekenis en 't gebruik op bl. 155 is uit-eengezet. Intusschen is het Sangireesch niet altijd nauwkeurig in 't gebruik van dit passief. Het wordt n.l. dikwijls synoniem met 't eenvoudige passief ge-brukt. En daar de i, het karakteristieke teeken van 't Passief, dikwijls in deze locaal-vormen wordt wegge-laten, zien de Sangireezen in ang en eng vaak niets anders dan achtervoegsels die het Passivum aanduiden.

Zoo zal men bv. zeggen: *Kalu radə e tuwang ko* »Hak dien boom eens om!“ en *kalu radə e taku tuwangeng* »ik zal dien boom omhakken“. *Sen bōu nirkō soło e?* Tawe niđarikotang bědāng »Is de lamp al aangestoken? Zij is nog niet aangestoken“. *Kai tuēngang, akə ene* »dit water zal gekookt worden“. *Sen tinuēng akə e?* »Is 't water al gekookt?“ *Koateko nalange, rario e* »maak speelgoed voor het kind“. *Balae, hědon taku koateng* »Laat liggen, ik zal het maken“.

De achtervoegsels *e* en *i* bij den Imperatief van 't loaal passief worden echter nooit buiten hunne eigenlijke beteekenis gebruikt.

Het derde Passief is 't **subjectief Passief**, het passief dat voorzien is van een pers. voorn.w. Dit passief is in 't Sangir. vormelijk niet onderscheiden van het 1^e en 2^e passief dan alleen in de 1^e, 2^e en 3^e personen enkelvd. waar de pron. pers. suff. aan den stam gehecht worden, evenals bij de zelfst. n.w. die ze als bez. v.n. woorden hebben. Tusschen een passieven w.w. vorm en den daarmee verbonden agens bestaat, zooals wij bl. 189 gezien hebben, dezelfde betrekking als tusschen twee substantieven die elkaar in den genitief regeeren. Een subjectief passief nu is vormelijk een substantief met een bezittelijk voor-naamwoord. Men vergelijke de tabel der vormen, van de woorden *hapi* en *tuari* met achtergevoegde pron. pers. suff. ¹⁾ met de subjectief-passieve vormen der stammen *aļa* en *luhe*, die hieronder volgen:

Enkelv. 1. *iaļaku*, of *taku iaļa* iluheku of *taku iluhe*.

2. <i>iaļau</i>	<i>iluhenu.</i>
3. <i>iaļae</i>	<i>iluhene.</i>

1) Zie de Bezittelijke voornaamwoorden, in Hoofdstuk X.

Meerv.	1. ia <small>la</small> i	{kami kite	iluhen	{kami. kite.
	2. ia <small>la</small> i	kamene	iluhen	kamene.
	3. ia <small>la</small> i	sire	iluhen	sire.

Bij het 2^e passief behoort eveneens een subjectieve vorm, van geheel dezelfde vorming, dus:

Enkelv. 1. ia]akengku, taku ia]akeng of a]akengku, taku a]akeng , enz.

Meerv. 1. iałakeng i kami of alakeng i kami enz.

Desgelijks iluhêngku, luhêngku, taku iluhêng, taku luhêng, enz.

Ook de regels voor den klemtoon zijn voor deze woorden geheel dezelfde als voor de zelfst. n.w. met pron. pers. suff. Zie bl. 16 en 17. Men zegt dus iálau en iluhéu.

In het meervoud worden de pers. v. n.w. niet als achtervoegsels gebruikt, maar na gesloten lettergrepen door den naamwijzer *i*, na opene door de partikel *n* met den passieven vorm verbonden. Hetzelfde is 't geval wanneer zij als bez. v.n.w. met een zelfst.n.w. verbonden worden. Daar *i* in 't genoemde geval de plaats van *u* inneemt, bij alle woorden die dezen naamwijzer hebben¹), zoo blijkt hieruit duidelijk, dat *u* en dus ook *n* geen eigenlijke genitief-partikels zijn (al heeft het gebruik hun geheel en al die waarde gegeven), maar eer een soort van lidwoorden of, zoo men wil, betrekkelijke voor-naamwoorden, zooals dit ook door prof. Kern van het Tagaalsche *ng*, *na* is aangetoond²). De Sang. partikels duiden in bepaalde gevallen ook den partitieven genitief aan en komen dus in deze functie evenzeer met de genoemde Tag. verbindingsklanken overeen.

1) Zie 't Hoofdstuk over de voornaamwoorden.

2) B. T. L. V. 1876, bl. 141, sqq.

Wat wij dus in onze vertaling van iałaku, iałau, iałae »zal gegeven worden door mij, u, hem”, iała i kami, i kité, i kamene, i sire »zal gegeven worden door ons (excl. en incl.), ul., hen” en van iluhéku, i luhén kami »zal worden aangetrokken door mij, door ons”, met »door” weergegeven, is niet de *i* of de *n*, evenmin de op bl. 192 genoemde *u*; de samenstelling op zich zelve wordt met dit »door” vertaald, en de genoemde partikels zijn bepalingswoorden voor het tweede lid der samenstelling.

De eerste pers. van 't subj. passief heeft nog een anderen vorm, die reeds boven is opgegeven, nl. takü gevuld door den passieven vorm. Tamak. en Siauwisch hebben dakü. Zie verder bij de pers. v.n. woorden. De vormen met takü klinken krachtiger dan die met -ku, bv. i sie takü ilęałakeng is in flinker termen 't zelfde als i sie ilęałakengku »voor hem wordt door mij gehaald”.

Wanneer negaties of andere woorden met het w.w. één begrip vormen en dus onmiddelijk daarvoor moeten staan, vindt men ze tusschen takü en 't w.w. in. Ook enclitische woorden worden wel aan takü gehecht, bv. Luk. 19, 22: mangala apan takübe ta nipello »nemende, wat ik niet heb neergelegd”.

Getal.

Het gebruik van enkel- en meervoudsvormen verschilt met dat in onze taal. De enkelvoudsvormen worden in 't algem. gebruikt waar ook wij ze aanwenden, nl. bij een enkelvoudig of als zood. voorgesteld onderwerp. De meervoudsvormen vereischen in 't Sang. evenwel afzonderlijke bespreking, daar zij veel minder dan in onze taal gebruikt worden.

Wanneer eene handeling alleen als feit genoemd wordt,

staat ook bij een meervoudig onderwerp, 't enkelvoud van 't w.w. Wordt ieders handeling afzonderlijk waargenomen, dan is 't meervoud gebruikelijk. Vraagt iemand die een aantal lieden niet kan zien, aan een ander kai mĕkĕkapura i sire? »wat zijn zij aan 't doen?» dan is 't antwoord »i sire kai kukang »zij zijn aan 't eten". Hierbij is zoowel de vrager als de antwoorder verplicht het enkelvoud te gebruiken, daar de vraag is naar de handeling in 't algemeen en de afzonderlijke daad van elk der eters hier niet ter sprake komt.

Doch in een zin als: »ik vond hen etende", wordt 't meervoud gebruikt: sĕngkakakĕllaku i sire e mĕmpahungkang. Zoo zegt men i sire nĕdeæ mamate si sie »toen zochten zij hem te doden",wanneer de bedoelde personen eene partij vormen, doch nĕmpĕdeæ, indien ieder afzonderlijk zijn best doet.

Wanneer bij een meervoudig onderwerp meer dan één gezegde staat en het tweede enz. is een gevolg van 't eerste, dan zal in 't algemeen alleen het eerste w.w. in 't meervoud staan, indien dit vereischt wordt, en de volgende in 't enkelvoud, daar met zulk een w.w. als gevolg van eene reeds verrichte handeling, meer een feit in 't algemeen en geen aantal afzonderlijke handelingen genoemd wordt. Zoo staat bv. Matth. 18, 3: kereu i kamene tawe mĕmpĕbalui kū mĕsulung u manga rario e »indien gjij niet verandert en wordt als de kinderen".

Indien een werk w.w. met een ander één begrip vormt, staan zij gewoonlijk beide in 't enkelvoud, bv. tangu i kamene manĕtæe mĕbera »dan zult gjij beginnen te zeggen".

Hier volgen nog enige voorbeelden, waarin de reden van 't gebruik van enkel- of meervoud duidelijk aan 't licht komt:

Lukas 1, 1, sarang sen lawo němpanaļuka
něhundugě běken kaļawou apan natimu su-
taļoaran kitę e »daar reeds velen hebben ondernomen
een verhaal op te stellen van alles wat vervuld is in
ons midden“ (lawo als enkelvoud, bet. »veel“).

Ibid. 21: ené, taumata lawo e měngkawe
mahědo si Zacharias e, kų i sire naraļingun
sie »de menschen nu waren wachtende op Z. en zij
verwonderden zich over hem“ (mahědo, praes. omdat
de toestand wordt geschilderd, enkelv. omdat 't feit hier
in 't algemeen genoemd wordt en niet ieders wachten
en verwondering afzonderlijk wordt beschouwd).

Ibid. 66: kų kěbi apan nakaringihě e, něm-
pěndeso u ene su naung i sire »en allen die het
hoorden, bewaarden dit in hunne harten“ (ieders daad is
hier afzonderlijk beschouwd).

Ibid. 2, 8: ené, su wanua ene kai pią měla-
ļukadě binatang, mataną su¹⁾) kěhu, kų měm-
pělěhapa għapāng u binatang²⁾ i sire »en in
die landstreek waren herders, die verblijf hielden in
het veld, en hunne kudden bewaakten“.

Ibid. 33: ené i amange ringangu i ninange
naraļingun bawera ēndai e »en zijn vader en zijne
moeder verwonderden zich over dat woord“.

Ibid. 45: tangu i rědua měngkatewe němpě-
suļe soļong Jerusalem e, němpědea si Sie »en
zij keerden terstond terug naar J. hem zoekende“.

Ibid. 49: unye wue i rua nědea si Sią? »waar-
om hebt gij mij gezocht?“

Ibid. 3, 8: pěmpěbuakon buane mětětataļa-

1) Mataną staat hier in dezelfde functie als manťtae op blad-
zijde 194.

2) Binatang is nog te veel een vreemd woord om hier winatang
te worden.

hino su pĕtatobatĕ e ho! »brengt dan vruchten voort, in overeenstemming met de bekeering!“

Ibid. 15: tangú, sarang taumata sĕngkawanuâng e mĕngkate măngampalĕ, dingangu mĕngkawe mĕtĕtinenna kĕbi su naung i sire »en toen het volk steeds in verwachting was en allen overleiden in hunne harten“.

Ibid. 4, 40: patikü apan piă masasakî i sire, nasue nĕmpangĕntud' i sire sołong anune »allen, die zieken hadden, brachten hen tot hem“.

Ibid. 5, 18: piă esę pirangkatau ēndai mĕmpangĕntud' u tau peosę »er kwamen daar eenige mannen aan, die een verlamde brachten“,

Buiten deze regels om, is het meervoud noodzakelijk, waar geen ander middel vorhanden is om het meervoud aan te duiden, bv. Luk. 18, 23 : kü taumata e mĕmpĕbera si kamene »dan zullen de mensen tot ul. zeggen“. Ibid. 19, 33 tangú taghuange e nĕmpĕbera si rĕdua »en de eigenaars zeiden tot hen beiden“.

Gereduplicateerde vormen.

De reduplicatie wordt bij de w.w. behalve om Praesens-vormen, beroepsnamen en wederkeerige w.w. te maken, nog gebruikt om *Frequentatieve* te vormen. Het karakter dezer woorden wordt door de reduplicatie zeer juist weergegeven.

Deze reduplicatie wordt met den regelmatigen klinker *a* gemaakt van den actieven vorm van 't w.w. zoodat deze vorm geheel overeenkomt met dien der op bl. 91 genoemde beroepsnamen, welker samenhang met frequentatieve w.w. trouwens overduidelijk is.

Van de w.w. wier betekenis het toelaat, kunnen op deze wijze altijd frequentatieve gemaakt worden. Eenige voorbeelden zijn de volgende:

mangangéhi »kris kras strepen maken”, van **mangéhi** »een streep of kras (kéhi) maken”; **mangempang** »brokkelen, in vele stukken breken”, van **mangempang** »breken in enige stukken”, (**kempang** »stuk, brok”); **mangangompeng**, syn. daarmee, zie bl. 40; **mangangorō** »in stukken breken” (van **korō**, kleiner stuk dan **kempang**); **mamamédi** »in vele stukken breken” van **mamédi** (**pédi**) »breken”; **mamamingkahé** »druk bladeren in een boek, iets dat vele plooien heeft, openslaan”, van **mamikingahé** (**bingkahé**) »openslaan (een boek), opendoen, opsteken (een pajung); **mananémpung** »verbrijzelen”, van **manémpung** (**témpung**) »stuk maken”; **ménggahéde** »in vele stukken scheuren”, van **ménggédé** »scheuren”; **méndarule** »fijn stampen”, van **méndule** »stampen”; **mékakése** »van den eenen steen op den anderen springen”, naast **kumése** »sprong doen”; **mélaumadé** Mang. voor Siauwsch en Tab. **mananumadé** of **mananumá** »goed fijn slaan of kloppen”.

Bij eenige w.w. die den intr. vorm (mé-) naast den transit. (ma*, mé*) gebruiken, met transit. beteekenis, is de reflexieve vorm gebruikt als frequentatief. De voor-naamste dezer werkwoorden zijn:

mégagholo »verspillen”, naast **magholo** »te loor gaan”; **mépapile** »kieskeurig zijn”, naast **mépile** »verkiezen”; **mésasinsing** »ringen gebruiken, ringen dragen”, van **sinsing** »vingerring”. Natuurlijk is niet van ieder frequentatief het simplex in gebruik, evenmin als in onze taal.

Eene andere, veel minder gebruikelijke wijze om frequentatieven te vormen, is die met ’t invoegsel -al- enz. Hiervoor verwijs ik naar bl. 151 vlgg.

Een enkele maal heeft de frequentatieve vorm overdrachtelijke beteekenis; zoo is bv. **manéssui** (**séssui**)

»vervolgen, bv. den loop der rivier, om den oorsprong te vinden” en *manañsui* »onderzoek doen naar”, *mananahusu* »vervolgen” (den loop eener zaak), van *mahahusu* »achterna zitten, najagen”; *manañempu* »toevoegen aan eene rede, een verhaal, gesprek, voortzetten of vervolgen”, van *mañempu* (*s̃empu*) »aanknoopen, een stuk aanzetten”. Hier is ’t meer eene overdrachteijke dan eene frequentatieve bet. die de geredupliceerde vormen hebben.

Onregelmatige werkwoorden.

Buiten de tot dusver gestelde regels vallen de vormen die sommige werkwoorden vertoonen en die hier zullen besproken worden.

De w.w. welker stam met een klinker begint en die de vorming met *um* toepassen, hebben dit infix in ’t Futurum in den vorm van een voorvoegsel *m*. De voornaamste dezer stammen zijn: *ate*, *ɛdusɛ*, *elehɛ*, *ɛndə*, *ɛnggohɛ*, *ɛnggu*, *ilugɛ*, *ingge*, *iro*, *it̃u*, *olo*, *ombɔ*, *ondong*, *onodɛ*, *ontolɛ*, *otong*, *uʃe*, *urung*.

De w.w.lijke vormen zijn dus: *mate* »sterven”, *mɛdusɛ* »uitgaan” (vuur), *melehɛ* »vlieten, afvloeien”, *mɛndə* »ophouden met huilen, stil zijn”, *mɛnggo hɛ*, *mɛnggu* »brommen, kreunen”, *milugɛ* »met schuin blik aanzien”, *mingge* »’t bovenlijf schudden”, *miro* »betreuren”, *mitu* »volgen”, *molo* »waden”, *mombo* »opwippen”, *mondong* »op-en-neer gaan”, *monodɛ* »afdrijven”, *montolɛ* »te hulp snellen”, *motong* »ergens aangaan”, *muʃe* »overgaan” (van pijn), *murung* »duiken”.

Het Praet. Perfectivum wordt gevormd door *n* voor *m* in de plaats te nemen, dus *nate*, *nelehɛ*, *nɛndə*, *nɛnggo hɛ*, enz.

Het Praesens heeft de regelmatige vormen, n.l. bevestigend, de reduplicatie met den klinker *u* (de reduplicator is *l*, zie bl. 66) en ontkennend, de reduplicatie van den stam met invoeging van *-um-*. Het Imperfectieve Praeteritum is eveneens regelmatig en heeft dus de reduplicatie met *č* en het invoegsel *i m.* Deze vormen zijn dus bv. van *ěnda*: Praes. *luěnda*, *tawelumaěnda*, Praet. Impf. *tawe limčěnda*.

De Imperatief is eveneens regelmatig en heeft dus geen aanvoegsels, maar is gelijk aan den zuiveren stam. De Imperfectieve vorm wordt op regelmatige wijze van den Praesens-stam gevormd, dus: *ěnda!* *pěděnda!*

Voor het Praesens Bev. en 't Praet. Imperf. bestaan ook nog andere vormen, gemaakt met 't voorvoegsel *mč*, van een praesens-stam die niet met de gewone reduplicatie is gevormd, maar versterkt is door den beginklinker der tweede lettergreep. Van *ěnda* is deze stam dus *děnda*, Praes. (bev.) *měděnda*, Praet. Impf. *něděnda*. Of hier aan een samentrekking uit *měděnda* en *něděnda*, de theoretisch juiste vormen, moet gedacht worden, durf ik niet beslissen.

Wij kunnen dus van deze vormen de volgende tabel maken:

<i>Praesens</i>	<i>luěnda</i>	of	<i>měděnda</i>
»	<i>t. lumaěnda</i>		
<i>Praet. Impf.</i>	» <i>limčěnda</i>	of	<i>tawe něděnda</i>
» <i>Perf.</i>	<i>něnda</i>		
<i>Futurum</i>	<i>měnda</i>		
<i>Imper. Impf.</i>	<i>pěděnda</i>		
» <i>Perf.</i>	<i>ěnda</i> .		

Tusschen de vormen met *mč* en met *um* is wel geen verschil, maar men geeft in 't gebruik de voorkeur aan gene boven deze.

Bij de stammen *ate* en *ule* zijn nog andere onregel-

matigheden op te merken. De regelmatige vormen voor 't Praes. (bev.) en 't Praet. Impf. komen niet voor, maar worden vervangen door de bijvormen met *mę*. Behalve deze vormen, heeft er nog een volledige vervoeging met 't infix *um* plaats van de secundaire stammen *kate* en *kułe*, eigenl. dus de Imperatief-vormen met *ka*, die dus vormelijk bij deze *um*-vervoeging behooren. Bij de vormen van den stam *ułe* worden eveneens regelmatige vormen van den Imperatief gebruikt (dus de zuivere stam), zoodat er twee volledige stellen van vormen aanwezig zijn. Ze volgen hier in tabel:

<i>Praesens</i>	<i>męlułe</i>	<i>of</i>	<i>kukułe</i>
»	<i>t. lumaułe</i>	» <i>t.</i>	<i>kumakułe</i>
<i>Praet. Impf.</i>	» <i>nęlułe</i>	» <i>t.</i>	<i>kimękułe</i>
» <i>Perf.</i>	<i>nułe</i>	»	<i>kimułe</i>
<i>Futurum</i>	<i>mułe</i>	»	<i>kumułe</i>
<i>Imper. Imperf.</i>	<i>pęlułe</i>	»	<i>kękułe</i>
» <i>Perf.</i>		»	<i>kułe</i>

Zoo ook *ate*, dus Praes. *mętate* of *kukate*, *tawe* *lumaate* of *t. kumakate*, enz. De Imperatief komt alleen voor in de vormen *kękate* en *kate*.

Onregelmatig is deze vervoeging slechts in zoverre zij gemengd is. Dat 't infix *um* ook als prefix voorkomt is op bl. 145 herinnerd en verder hebben deze w.w. die naar hunne vorming en beteekenis intransitief zijn, geen andere afwijking aan te wijzen, dan de dubbelvormen, die op eenigszins onregelmatige wijze, met 't eveneens intransitieve praefix *mę* zijn gevormd. Of nu vormen als *mędęnda*, *mętotong*, *mębombo*, *mędurung* enz. zijn samenge trokken uit *mędęenda*, *mętotong*, *mębombo*, *mędurung*, enz. is moeilijk te beslissen. De praesensvorm is niet van den stam *dęnda* enz. gemaakt, daar 't Praes. dan *mędęnda* zou luiden. *Dęnda* bekleedt dus wel de plaats van een geredupliceerd *ęnda*, maar de be-

wijzen ontbreken, dat een langere vorm ooit in gebruik is geweest. Wel komen in 't Imperfectief Praeteritum twee *č*'s naast elkaar voor, maar deze vormen zijn onderscheiden van die met *a-e* (Praesens, ontk.); er bestaat dus bepaalde reden voor.

Over *um* als prefix in de andere talen, zie bl. 149.

Eenige andere werkwoorden die van de regelmatige vormingen afwijken, zijn de volgende:

*mědumat*ing »trachten te bereiken (eene plaats)" gevormd met -um- en mě- van den stam *dating* (waarvan *dumarating*, zie bl. 148). Het voorvoegsel mě zal hier wel dienen om 't intransitieve *dumating* eene meer actieve beteekenis te geven.

't Zelfde vinden we bij *mětuman*ə »zich vestigen", van den stam *tan*ə, waarvan o. a. *matana* »blijven".

De w.w. *měpapil*ule »tot bedaren komen, in hevigheid afnemen" (van pijn) en *měpapinun*ə »bijkommen (uit eene flauwte), zijne krachten herwinnen" zijn op dezelfde wijze gevormd. Van 't laatste zijn mij geen verwante vormen bekend, 't eerste hangt samen met *iru*le (*mangir.*) »uitrusten", voor *ilu*le, en met *u*le (*mule*, zie bl. 198). Zij bevatten een geredupliceerd voorvoegsel *pi*, dat overigens niet in 't Sang. voorkomt¹⁾.

In *měpawuh*i »wanhopig, als een radeloze rondzoeken", van den stam *buh*i (*mauwuh*i »verloren gaan") is, behalve *pa*, een voorvoegsel *i* vorhanden, dat evenzoo voorkomt in de volgende voorbeelden:

*maiwantel*ě, deftiger dan *mamantel*ě (van *ban-*
*tel*ě) »baren"; van *iwantel*ě komt ook *kałaiwan-*
*tel*ě »tijd van geboorte".

maintolang »zitten", Sasah. van *maiang* »zitten".
kałaintolangeng »zitbank".

mangirule »uitrusten", *makirule*, *mairule*,

1) Vgl. evenwel 't bl. 139 naar aanl. van *bi*, *bi** opgemerkte.

intr. passieve vorm »uitgerust zijn". De *r* staat in deze vormen voor *l* en deze letter is blijkbaar een reduplicator (zie bl. 50). De *k* in *makirule* is wrschl. een klinkerscheider.

mangiralung »neerzien op, neerkijken op" (bv. op 't omliggende land, van eene hoogte af). De stam is *dalung* »binnen, diep".

mangirulung »'t hoofd neerleggen op", van den stam *dulung* »zoom, rand", *mendulung* »oprollen".

mangintenno »liggen tegenover, zich bevinden tegenover", staat wrschl. voor *mangintengō*, blijkens *tumēngō* »staren, voor zich uit kijken", *tumatēngō* »vis-a-vis zitten" en *su tēngō* »voor ('t aangezicht"). Indien dit w.w. den volledigen vorm van 't prefix heeft, zoo kan dit *mangi(n)* identisch zijn met 't in de Filippijnsche talen vorhanden voorvoegsel (*m*)agin, dat o.a. in 't Tag. *magin*, Iloko *agin*, Pampanga *magin* en Ibanag *magī* (met verdubbeling van den volgenden consonant, dus oorspr. *magin*) luidt en in 't algem. de beteekenis heeft van »veinzen, voorgeven te doen of te zijn wat 't gr.w. aanduidt" ¹⁾.

Van den stam *tamba* (m a n. »bijdoen, bijvoegen") komt *mahuntinamba* »toenemen in", gevormd met 't voorvoegsel *mahu** (zie bl. 130) en 't invoegsel *in*. Dit *mahu** of *mahē** komt ook nog voor in de uitdrukkingen *ikahēluaseng* »zeer verblijd worden" en *mahēlūę* »verdonkerd worden, sterk beschaduwde worden (bv. door een dikke wolk of een bosch)", van *luasę* (*daļuasę*) »vreugde" en *luę* »schaduw".

Met 't voorvoegsel *taha* is gevormd *mētahasenggō* »onder zeil gaan", ongeveer syn. met *sumenggō*, hoewel dit laatste meer gebruikt wordt in de bet. »ver-

1) Totanee, bl. 72, Lopez, bl. 86, Bergaño, bl. 115, Cuevas, bl. 353.

trekken naar", bv. *sumenggo so long Malila* »vertrekken, onder zeil gaan naar Manila".

Met twee voorvoegsels zijn eveneens samengesteld de w.w. *mamarungang* »medenemen" en *mamatuhung* »niemand verzoeken te komen". Men heeft hier te denken aan een bijvorm van *maparingang* »doen meegenomen worden", waarbij niet ma maar ma* is gebruikt, zooals blijkt uit de passieve vormen *iparingang* en *ipatuhung*. De stam *tuhung* is over in de uitdrukking *tuhung u ane*, t. u *alamaté* »gevolg van een vloek, van een zegen", dat samenhangt met *tuhu*, waarvan *mapatuhu* »doen volgen".

Zonderling zijn de vormen *lahempinausang* en *lumahempinausé* »geheel verlaten worden". 't Is gevormd met 't voorvoegsel (of den voorslag) *hē**¹), die vervolgens gereduplicateerd is, en heeft wrschl. ook 't invoegsel *in*. Een stam *pausé* is niet bekend. Een dergelijke vorming is *dumalēmpapulu* »zin krijgen, schik, welbehagen hebben in", van den stam *pulu*, met 't prefix *lē**²), waarvan *mapulu* »willen". Naar dit model is gemaakt *dumalēmpasiang* »klagen", een nieuw gevormd woord, van *kasiang* (Mal. *kasihan*), een uitroep om zichzelf te beklagen. De stam is dus naar vermeende analogie gemaakt. *Dalēmpasiang i Jeremia* worden B. L. 182 genoemd de Klaagliederen van Jeremia; aldaar komt ook voor: *unúe wue rūdalēmpasiang*, *taumata wiahé? Sembau-sembau pasidalēmpasiang u rosane* »wat klaagt een levend mensch? Een ieder klage om zijne zonden".

Een voorvoegsel *ti*³) bevat *mētihino* »mikken", van den stam *hino* (Mal. Jav. *kēna*, Bug. *kēnna*, Bat. *hona*, Bis. *himō*), waarvan *mihino* »raak zijn,

1) Zie bl. 25 en 128.

2) Zie bl. 130.

3) Zie bl. 135.

raken". Van denzelfden stam ook komen **m᷑tatahino** »welgevallig zijn" en **m᷑tatalahino** »passen, in overeenstemming zijn", die dus met een voorvoegsel **ta** zijn gevormd.

Constructie der Werkwoorden.

De werkwoorden die een direct of indirect voorwerp hebben, worden in het Sangireesch niet altijd onmiddellijk met hun voorwerp verbonden. Veelal staat er tusschen het w.w. en het voorwerp een der partikels **u** of **n**, wier functie wij zullen trachten te omschrijven.

Voorerst worde opgemerkt, dat deze partikels niet bij het w.w. doch bij het voorwerp behooren. De gewoonte in de gedrukte teksten gevolgd, om ze aan het w.w. te schrijven zou het tegengestelde doen vermoeden. Hoewel deze spelling dus syntaktisch onjuist is, heb ik haar behouden, om niet te veel van 't gebruik af te wijken. Daarenboven worden zij werkelijk als enclitiae van 't voorafgaande woord uitgesproken.

De constructie der passieve w.w. is reeds op bl. 189 vermeld. Dezelfde partikels **u** en **n**, die daar dienst doen, komen thans ook hier ter sprake, waaruit te meer zal blijken, dat zij geen voorzetsels of verbindingswoorden zijn maar, zooals reeds t. a. p. gezegd is, een soort van aanwijzers of lidwoorden, die vooral den partitieven zin, waarin 't woord waarvoor zij staan moet opgevat worden, aanduiden¹⁾). De gevallen waarin **u** en die waarin **n** gebruikt wordt, zijn dezelfde als bl. 189 is opgegeven. De woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen den 3^{den} en 4^{den} naamval gewl. met *si*²⁾, dat eene samen-

1) Om deze reden konden zij even goed bij de zelfst. n.w. als bij de w.w. behandeld worden. Daar er reeds bij 't passief over **u** en **n** moet gesproken worden, zijn zij hier behandeld.

2) Zie bij de voornaamwoorden.

trekking is van *sé* (locaal voorzetsel) en den naamwijzer *i*. Tusschen den werkwoordsvorm en zulk een woord staat dus meestal *si*. Bv.

BL. 61: *i sai někɔa si kau těm bonang dingangu mělahukung i kami? I kau kai mauga mamaate (si) sią?* »wie heeft u gemaakt overste en rechter van ons? Wilt gij mij soms dooden?“ Ibid. 60: *Tangu i Mirjam e měngkatewe nangala si ninange »en M. haalde terstond hare moeder“*. Ibid. *kü ia měgelli u sasewane si kau »en ik zal u loon er voor geven“*. Ibid. 61: *u limane kai ipělěšo u Mawu Ruata si sire »want door zijne hand wilde God hen verlossen“*. Ibid. 51: *kü i sie simangi dingangu riměngu si sie »en hij weende en kuste hem“*. Ibid. 55: *kü namalo u sakı bisulę dałaki si Ajub e »en sloeg Job met booze zweren“*.

Een enkele maal vindt men ook de *n* gebruikt in plaats van *si*, maar nimmer de *u*, bv. BL. 67: *ené, Pharao e nakikujen Musa, kü něberae si sie »en de Ph. liet Mozes roepen en zeide tot hem“*. Ibid. 213: *masingkaben ia bou apa i kau? »vanwaar kent gij mij?“*

Voor de woorden die den naamwijzer *i* niet hebben, geldt het volgende:

Een *direct object*, dat *bepaald* is, wordt zonder tussenkomst van *u* of *n* achter 't regeerende w.w. gevoegd en mag daarvan ook niet gescheiden zijn, dan door de enclitische woorden *lai* en *be*. Bv. *ia mamoto manu e* »ik slacht de kip“; *i sie měndikɔ solo e* »zij zal de lamp aansteken“; *i kau namalo asu e* »gij hebt den hond geslagen“; *pangalako akę* »haal water“.

Is evenwel 't object *onbepaald*, dan wordt gewoonlijk *u* of *n* gebruikt. Deze partikels hebben dan de functie om den partitieven genitief aan te duiden, 't geen hier

dus (evenals bv. in de Romaansche talen) met behulp van een lidwoord geschiedt. Bv.

su pěkakoa kāng kahēbi e, i kamene namoto ļain manu? »hebt gijl bij het maal van gisteren ook kippen geslacht?“

I kau sen bōu nangonggō u sabóng si sie?
»hebt gij haar al zeep gegeven?“

I amangku e tawe mělaļahag' u apa si sia
»mijn vader weigert mij niets“.

I a onggotekon inumang »geef mij drinken“.

I a den maměhū u akę u ļimu »ik zal eens citroensap uitpersen“.

Luk. 18, 1: i sie něberalaín papinintu si
sire »hij zeide hun ook eene gelijkenis“.

Ibid. 8: i sie masahawu měgělli u tulide si
sire »hij zal hun haastiglijk gelijk geven.“

Ibid. 15: ené, i sire němpangěntuděļaín manga rario soļong anune »en zij brachten ook kinderen tot Hem“.

. Eene uitzondering hierop maken de stofnamen. Deze worden zonder *u* of *n* voor zich te nemen, achter de transitieve w.w. gevoegd. Bv. kai māměhū apa i kau »wat ziet gij aan 't uitpersen?“ I a māměhū ļimu »ik pers citroen uit“. Kai mětětongkā apa i kau? »wat ziet gij aan 't bakken?“ I a mětětongkā busa dingangu watata »ik bak pisang en batata“.

Indien een werkwoord overdrachtelijk is gebruikt, wordt het ook met *u* of *n* vóór 't object geconstrueerd, bv. Lukas 18, 9: kū ta we měndarekeng u tau-mata waļine e »en andere mensen niet tellen“ (d.w.z. »minachten“); de constructie zonder *u* zou in den letterlijken zin bedoeld zijn. Zoo ook vs. 13 lingung měhengkē u matane soļong ļangi e, i sie kai nataku »zijne oogen opheffen naar den hemel, dorst hij zelfs niet“.

Wat wij het *indirect object* noemen, wordt in 't Sangireesch gewoonlijk met voorzetrels aan 't w.w. verbonnen. Het Sang. gebruikt natuurlijk menigmaal een voorzetsel waar wij een direct object hebben en omgekeerd, doch *u* en *n* geven niet het indirect, maar 't direct object weer. De Sangreezen maken in de dagelijksche taal een zoo overvloedig gebruik van *u* en *n*, dat zij de bovengenoemde gevallen gewoonlijk niet in 't oog houden. Alleen in zuivere taal worden deze onderscheidingen gemaakt.

Het Sangireesch gebruikt voorts nog eenige werkwoorden op dezelfde wijze waarop wij (in andere gevallen) **hulpwerkwoorden** gebruiken. In onze vertaling worden deze w.w. met bijwoorden vertaald. De voornaamste zijn:

m̃sau »weder doen, wederom verrichten», van 't gr.w. *sau* »wederom». *I sie m̃sau m̃koə* »hij herhaalt doet», »hij doet weder».

masue »op zijn, opraken», van het gr. w. *sue*, waarvan ook *mangensue* »opmaken, ten einde brennen», als hulpw.w. gebruikelijk in de bet. van »allen doen», bv. *i sire masue mangaling* »zij verhuizen allen».

mapia »goed zijn», van *pia*, bv. *i sie mapia m̃bera* »hij is goed sprekende, hij spreekt goed».

Overzicht der Werkwoorden.

In deze tabel zijn de vormen geordend naar de 4 soorten van vervoeging, die men in 't Sangireesch kan onderscheiden, nl. 1. die met *ma**, *m̃** (de *transitieve*), 2. die met *m̃-* (de *intransitieve*), 3. die met *ma-* (de *intransitief-passieve*), 4. die met *-um-* (de 2^e *intransitieve* of *mediaal-intransitieve* vervoeging).

De eerste vervoeging is volledig opgegeven, de drie andere slechts in de vormen die verschillen van die der

eerste. De vormen van 't Locaal en 't Instrumentaal passief zijn ook slechts van de eenvoudigste vormen opgegeven, omdat die van de andere hiernaar gemakkelijk kunnen gevormd worden.

Eenige aanmerkingen zijn aan 't einde der tabel bijgevoegd, waarnaar de cijfers bij de bedoelde vormen verwijzen.

Overzicht der Werkwoorden.

I. Vervoeging der *Transitieve* werkwoorden.

Stam *aļa* »halen».

Actief.

Passief.

Eenvoudige vorm.

Enkelvoud.	Meervoud.	Enkel- en Meervd.
------------	-----------	-------------------

<i>Praesens.</i> māngala	mēmpāngala	ilēala.
--------------------------	------------	---------

» tawe mangala	t. mēmpangala	tawe ilaaļa.
----------------	---------------	--------------

<i>Pr. Impf.</i> » nāngala	» nēmpangala	» nilēala, niaļa.
----------------------------	--------------	-------------------

» <i>Perf.</i> nangaļa	nēmpangala	nilaaļa, niaļa.
------------------------	------------	-----------------

<i>Futurum.</i> mangala	mēmpangala	iaļa.
-------------------------	------------	-------

<i>Imp. Impf.</i> pāngala	pēmpangala	lēala.
---------------------------	------------	--------

» <i>Perf.</i> pangala	pēmpangala	aļa.
------------------------	------------	------

Stam *dikō* »aansteken».

<i>Praes.</i> mēdēndikō	mēmpēdēndikō	irēdikō.
-------------------------	--------------	----------

» tawe mēndarikō	t. mēmpēndarikō	tawe irarikō.
------------------	-----------------	---------------

<i>Praet. I.</i> » nēdēndikō	» nēmpēdēndikō	» nirēdikō, nīdikō.
------------------------------	----------------	---------------------

» <i>P.</i> nēndikō	nēmpēndikō	nīdarikō, nīrikō.
---------------------	------------	-------------------

<i>Fut.</i> mēndikō	mēmpēndikō	irikō.
---------------------	------------	--------

<i>Imper. I.</i> pēdēndikō	pēmpēdēndikō	dēdikō.
----------------------------	--------------	---------

» <i>P.</i> pēndikō	pēmpēndikō	dikō.
---------------------	------------	-------

	Instrumentaal-Passief.	Locaal-Passief.
	Enkel- en Meervd.	Enkel- en Meervd.
<i>Praes.</i>	ipangala	iləlakeng
»	t. ipangangała	t. ilaałakeng
<i>Pr. Impf.</i>	» nipangala	t. niləlakeng
» <i>Perf.</i>	nipangała ¹⁾	niałakeng
<i>Futurum.</i>	ipangala	iałakeng
<i>Imp. Impf.</i>	pangala	lęłake
» <i>Perf.</i>	pangała	ałake
<i>Praes.</i>	ipěděndiko	irědikotang
»	t. ipěndariko	t. irarikotang
<i>Pr. Impf.</i>	t. nipěděndiko	t. nirědikotang
» <i>Perf.</i>	nipěndiko	nirikotang
<i>Futurum.</i>	ipěndiko	irikotang
<i>Imp. Impf.</i>	pěděndiko	dědikote
» <i>Perf.</i>	pěndiko	dikote

Wederkeerige vorm.

	Actief.	Passief.
<i>Praes.</i>	měpěpapangała ³⁾ .	ipěpěpapangała.
»	t. měpapapangała	t. ipěpapapangała.
<i>Praet. Impf.</i>	t. něpěpapangała	t. nipěpěpapangała.
» <i>Perf.</i>	něpapangała	nipěpapangała ⁴⁾ .
<i>Futurum.</i>	měpapangała	ipěpangała.
<i>Imper. Impf.</i>	pěpěpapangała.	
» <i>Perf.</i>	pěpapangała.	
<i>Praes.</i>	mědědariko	ipědědariko.
»	t. mědarariko	t. ipědarariko.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nědědariko	t. nipědědariko.
» <i>Perf.</i>	nědariko	nipědariko ⁵⁾ .
<i>Futurum.</i>	mědariko	ipědariko.
<i>Imper. Impf.</i>	pědědariko	pědědariko.
» <i>Perf.</i>	pědariko	pědariko.

Reflexieve vorm.

<i>Praes.</i>	mětětěngkaala	ipětětěngkaala.
»	t. mětatěngkaala	t. ipětatěngkaala.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nětětěngkaala	t. nipětětěngkaala.
» <i>Perf.</i>	nětěngkaala	nipětěngkaala ⁶⁾ .
<i>Futurum.</i>	mětěngkaala	ipětěngkaala.
<i>Imper. Impf.</i>	pětětěngkaala.	
» <i>Perf.</i>	pětěngkaala.	

Causale vorm.

<i>Actief.</i>		<i>Passief.</i>
Enkel- en Meervd.		Enkel- en Meervd.
<i>Praes.</i>	mapangala	iapangala.
»	t. mapangangała	t. iapangangała.
<i>Praet. Imp.</i>	t. napangala	t. niapangala.
» <i>Perf.</i>	napangala	niapangala.
<i>Futurum.</i>	mapangala	iapangala.
<i>Imper. Imp.</i>	papangala	apangala.
» <i>Pf.</i>	papangala	apangala.
<i>Praes.</i>	mapěděndikó	iapěděndikó.
»	t. mapěndarikó	t. iapěndarikó.
<i>Praet. I.</i>	t. napěděndikó	t. niapěděndikó.
» <i>P.</i>	napěndikó	niapěndikó.
<i>Futurum.</i>	mapěndikó	iapěndikó.
<i>Imper. I.</i>	papěděndikó	apěděndikó.
» <i>Pf.</i>	papěndikó	apěndikó.

Causaal-Wederkeerige vorm.

(geen afzonderlijke meervoudsvormen).

<i>Actief.</i>		<i>Passief.</i>
<i>Praesens.</i>	mapěpěpapangala	iapěpěpapangala.
»	t. mapěpapapangala	t. iapěpapapangala.

Praet. Impf. t. napěpěpapangala. t. niapěpěpapangala.

» *Perf.* napěpapangala niapěpapangala.

Futurum. mapěpapangala iapěpapangala.

Imper. Impf. papěpěpapangala apěpěpapangala.

» *Perf.* papěpapangala apěpapangala.

Praesens. mapědědariko iapědědariko.

» t. mapědarariko t. iapědarariko.

Praet. Impf. t. napědědariko t. niapědědariko.

» *Perf.* napědariko niapědariko.

Futurum. mapědariko iapědariko.

Imper. Impf. papědědariko apědědariko.

» *Perf.* papědariko apědariko.

Causaal-Reflexieve Vorm.

Praesens. mapětětěngkaala iapětětěngkaala.

» t. mapětatěngkaala t. iapětatěngkaala.

Praet. Impf. t. napětětěngkaala t. niapětětěngkaala.

» *Perf.* napětěngkaala niapětěngkaala.

Futurum. mapětěngkaala iapětěngkaala.

Imper. Impf. papětětěngkaala apětětěngkaala.

» *Perf.* papětěngkaala apětěngkaala.

De potentieel-reflexieve vorm, wordt gemaakt door *maka-* in plaats van *ma* te zetten, dus: *maka pětětěngkaala*, *naka pětěngkaala*, enz.

Actief.

Passief.

Verzoekende vorm.

Praesens. makiaala ipakiaala.

» t. makilaala t. ipakilaala.

Praet. Impf. t. nakiaala t. nipakiaala.

» *Perf.* nakiaala nipakiaala?).

<i>Futurum.</i>	makiaļa	ipakiaļa.
<i>Imper. Impf.</i>		pakiaļa.
» <i>Perf.</i>		pakiaļa.

Potentieele vorm.

<i>Praesens.</i>	makaļa	ikēkaļa.
»	t. makaļaļa	t. ikaļaļa.
<i>Praet. Impf.</i>	t. nakaļa	t. nikēkaļa.
» <i>Perf.</i>	nakaļa	nikaļa ⁸⁾ .
<i>Futurum.</i>	makaļa	ikaļa.

II. Vervoeging der *Intransitieve* w.w.

Stam bera »spreken».

	<i>Actief.</i>	<i>Passief.</i>
	Enkelvd.	Meervd.
<i>Praes.</i>	měběbera	měmpěběbera
»	t. měbawera	t. měmpěbawera
<i>Pr. Imp.</i>	» něběbera	» němpěběbera
» <i>Perf.</i>	něbera	němpěbera
<i>Futurum.</i>	měbera	měmpěbera
<i>Imp. Impf.</i>	pěběbera	pěmpěběbera
» <i>Pf.</i>	pěbera	pěmpěbera

Instrumentaal-Passief.

<i>Praesens.</i>	ipěběbera
»	t. ipěbawera
<i>Pr. Impf.</i>	t. nipěběbera
» <i>Perf.</i>	nipěbera ¹⁰⁾
<i>Futurum.</i>	ipěbera
<i>Imp. Impf.</i>	pěběbera
» <i>Perf.</i>	pěbera

Locaal-Passief.

ipěběberāng.
t. ipěbawerāng.
t. nipěběberāng.
nipěberāng ¹⁰⁾ .
ipěberāng.
pěběberai.
pěberai.

Actief. *Passief.*

Wederkeerige Vorm.

<i>Praesens.</i>	měběbawera	ipěběbawera ¹¹⁾ .
»	t. měbawawera	t. ipěbawawera.
<i>Praet. Impf.</i>	t. něběbawera	t. nipěběbawera.
» <i>Perf.</i>	něbawera	nipěbawera ¹²⁾ .
<i>Futurum.</i>	měbawera	ipěbawera.
<i>Imper. Impf.</i>		pěběbawera.
» <i>Perf.</i>		pěbawera.

Causaal-Wederkeerige Vorm.

<i>Praesens.</i>	mapěběbawera	iapěběbawera.
»	t. mapěbawawera	t. iapěbawawera.
<i>Praet. Impf.</i>	t. napěběbawera	t. niapěběbawera.
» <i>Perf.</i>	napěbawera	niapěbawera.
<i>Futurum.</i>	mapěbawera	iapěbawera.
<i>Imper. Impf.</i>		papěběbawera.
» <i>Perf.</i>		papěbawera.

De overige vormen zijn als die der Transitieve Werkwoorden.

III. Vervoeging der *Intr.-Passieve* w.w.

Stam aļa.

Stam bonohě.

	Enkelvoud.	Meervd.	Enkelvd.
<i>Praes.</i>	maaļa	měngkaaļa	měbiwonohě ¹³⁾ .
»	t. maļaaļa	t. měngkaaļa	t. miwawonohě.
<i>Praet. I.</i>	» naaļa	» něngkaaļa	» něbiwonohě.
» <i>P.</i>	naaļa	něngkaaļa	niwonohě.
<i>Fut.</i>	maaļa	měngkaaļa	miwonohě.
<i>Imper. I.</i>	kěkaaļa	kěngkaaļa	kibonohě ¹⁴⁾ .
» <i>P.</i>	kaaļa	kěngkaaļa	kiwonohě.

Meervd. = Enkelvd. of = dat van m.a.

Potentieele Vorm.

<i>Praes.</i>	makakaalā.
»	t. makakaalā
<i>Praet. Impf.</i>	t. nakakaalā.
» <i>Perf.</i>	nakakaalā.
<i>Futurum.</i>	makakaalā.
<i>Imper. Impf.</i>	pakakaalā.
» <i>Perf.</i>	pakakaalā.

IV. Vervoeging met -u m-.

Enkelvoudige vorm.

Enkelvoud.	Meervoud.
<i>Praesens.</i> dūdaļeng	mahundāļeng ^{15).}
» t. rumaraļeng	t. maļahundāļeng.
<i>Praet. Impf.</i> t. rimēdaļeng	t. nāhundāļeng.
» <i>Perf.</i> dimaļeng	nahundāļeng.
<i>Futurnm.</i> dumāļeng	mahundāļeng.
<i>Imper. Impf.</i> dēdaļeng	pāhundāļeng.
» <i>Perf.</i> daļeng	pahundāļeng.

Frequentatieve Vorm.

<i>Praesens.</i>	dūdaringihē	mahundaringihē.
»	t. rumararingihē	t. maļahundaringihē.
<i>Praet. Impf.</i>	t. rimēdaringihē	t. mahundaringihē.
» <i>Perf.</i>	dimaringihē	nahundāringihē.
<i>Futurum.</i>	dumaringihē	mahundaringihē.
<i>Imper. Impf.</i>	dēdaringihē	pāhundaringihē.
» <i>Perf.</i>	daringihē	pahundaringihē.

De w.w. welker beteekenis het toelaat, vormen de passieve, reflexieve en verdere vormen evenals de Intransitieve w.w.

Aanmerkingen.

- 1) Of *pinangaļa*, *pinangalakeng*.
 - 2) Of *pinēndikotang*.
 - 3) Zooals op bl. 100 is vermeld, kan hiervoor ook gebruikt worden *mēlēlaļa*, enz. naar het voorbeeld *mēbēbawera*, bl.
 - 4) Of *pinēpapangala*.
 - 5) Of *pinēdarikō*.
 - 6) Of *pinētēngkaļa*.
 - 7) Of *pinakiala*.
 - 8) Of *kinaļa*.
 - 9) Deze vorm is theoretisch juist, doch wordt bij dit w.w. in 't dagelijksch gebruik door 't instrumentaal passief vervangen.
 - 10) Of *pinēbera*, *pinēberāng*.
 - 11) Deze vorm is 't instrumentaal passief van den wederkeerigen vorm, daar hij uit den aard der zaak de eenig mogelijke is.
 - 12) Of *pinēbawera*.
 - 13) Naast *mibiwonohē* »in zinkenden toestand zijnde» is een vorm *mābawonohē* »in den toestand van verzonken zijn verkeerende» in gebruik en verder eene volledige vervoeging van den stam *bonohē* met 't voorvoegsel *mā*, zonder verschil van beteekenis, zoo ook van de andere stammen, die 't voorvoegsel *mi* hebben. Zie bl. 106 en 84, onder 3').
 - 14) De Imperatief-vormen worden doorgaans aan de vervoeging met *mā* ontleend.
 - 15) Het meerv. der vervoeging met *um* heeft de beteekenis van »de handeling gezamenlijk verrichten», tegenover de meervoudsvorming der andere vervoegingen, zie bl. 194. De vorm *mēmpahū** wordt in beide beteekenissen gebruikt, en komt dus met ons meerv. overeen.
-

1) Hier is niet duidelijk genoeg gezegd, dat de vormingen met *mā* en met *kā* van den gereduplicateen stam syn. zijn, dus *kābawohē* gelijk is aan *mābawohē*.

HOOFDSTUK VII.

Zelfstandige Naamwoorden.

De Zelfst. Naamwoorden zijn stamwoorden of afgeleide en samengestelde woorden.

Stamwoorden, d. w. z. woorden die niet tot eenvoudiger vorm kunnen teruggebracht worden, zijn in 't Sangireesch niet zeer veel in gebruik. De meeste stamwoorden worden van aanvoegsels voorzien, gereduplicateerd of samengesteld, om ze voor 't gebruik geschikt te maken. De gevallen waarin men altijd stamwoorden gebruikt, ook waar een samengestelde vorm aanwezig is, zijn de volgende:

1. In den Imperatief der passieven, die alleen met *i*, en der intransitieven die met *-um-* gevormd worden. Bv. *aļa-ko* »het worde gehaald!”, *bera-ko* »het worde gezegd!” *daleng-ko* »ga!”.

2. In uitroepen van verwondering, over een karaktertrek, eigenschap of toestand van iets, die men plotseling opmerkt; bv. *lēnggihēbe apa!* »wat is dat mooi!” *otohēbe apa!* »welk een baldadigheid!” *tuhēdesēbe apa!* »wat een dwingerigheid!” *eiku, ririhē ene!* »ei, die geelheid!”

3. Bij eenige namen van eigenschappen, n.l. die van uitgebreidheid en van lichaams- of karaktergebreken, waar 't stamwoord dan de bet. van ons abstractum heeft, bv. *nandu* »lengte”, *bennahē* »breedte”, *dangē* »hoogte”, *otohē* »overmoed”, bv. *dangē u wale* »de hoogte van dat huis is waarlijk groot”; *nandune mambeng makabawo-hang* »de lengte er van is bepaald verwonderlijk”; *otohē kerene mambeng sarang makapēpulu*

taumata »zulk eene onbeschoftheid zou een mensch gek maken"; **bennahé** kerene tawe ikapapaļiuang »een dergelijke breedte is onovertrefbaar".

4. Bij eenige uitdrukkingen, waarin de stamvorm van een woord is bewaard gebleven, terwijl hij verder niet meer gebruikt wordt, bv. **tēdō u akē** (waterdruppel), **senan bulang** (maneschijn), **sarang u matangĕllo** (zonnestralen), **tēti u putung** (vuurgloed), **tuhung u ane**, **alamaté** »gevolg van een vervloeking, zegen-wensch", **mangensil'u tako** »beschuldigen van diefstal". De woorden **tēdō**, **sena**, **sarang**, **tēti**, **tuhung** en **tako** worden buiten deze samenstellingen niet gebruikt.

5. Bij uitdrukkingen als: **masikoa u koae**¹⁾ »elk maakt voor zich zelf"; **nasueen kānge** »den maaltijd geëindigd hebbende"; **napiān koae!**" »goed gedaan!"; **sarang sen napiān inunge** »toen men ter dege gedronken had"; **naraleng-dēngue** »gaandeweg, ten laatste"; **dałaki u koae** »slecht van maaksel", waarbij 't begrip van het w.w. of bijv. n.w. door een w.w. stam moet worden aangevuld. Zoo ook: **Ia tawē dingihéku kerene** »ik heb het niet vernomen" (eigenl. »ik heb een dergelijk vernemen niet"); **ia tawē koakukerene** »ik heb zulk een wijze van maken niet". Deze wijze van spreken is minachtend, en wil zeggen »mijne wijze van maken is wel anders!"

Samengestelde woorden. Hierover is reeds bl. 72 't noodige gezegd. Zie ook 't Hoofdstuk der Woordafleiding.

Geslacht wordt in 't Sangiresch, zoo min als in de andere M. P. talen onderscheiden. Wel dienen de woorden **ese** »man" en **bawine** »vrouw" om bij mensen en dieren het geslacht te bepalen, waar dit niet uit de be-

1) Zie bl. 112, Noot 2.

naming zelve of uit den samenhang blijkt. Dus ana »kind», ana ese »zoon», ana bawine »dochter»; kawa^{lo} »paard», k. ese »hengst», kalide »ezel», k. wawine »ezelin».

Willekeurige onderscheidingen van geslacht, bij sommige voorwerpen, komt ook in 't Sang. voor. Zoo noemt men de helft der klapa-dop, waar de klapa ontkiemt, wel kawulu ese. In 't Mal. geschiedt dit ook, zie bv. Pijnappel's Wdbk. i. v. tēmporang, Klinkert's Nieuw Mal.-Ned. Wdb. i. v. busut, rotan.

Getal. Het meervoud wordt niet door eenige vormverandering van het substantief uitgedrukt, maar toch aangeduid waar 't noodig is, vooreerst door de meervoudsvormen der werkwoorden en bijv. n.w. (zie bl. 110, 68) en vervolgens door de partikel manga. Dit manga heeft oorspr. dezelfde functie als de woordverdubbeling in 't Maleisch, n.l. om een meervoud met verscheidenheid aan te duiden. Manga wāje bet. eigenlijk niet anders dan »allerlei huizen, verschillende huizen», doch 't heeft evenals rumah^o in 't brabbel-Maleisch, gaandeweg de beteekenis gekregen van »huizen«. Zijne oorspronkelijke beteekenis heeft 't nog als voegwoord bewaard. Zoo bet. taumata e mēbēbera »de mensch spreekt» en taumata e mēmpēbēbera »de menschen zeggen, men zegt». Mark. 1, 2 su winohē u manga nabi e »in de geschriften der profeten»; Ibid. 11 tingihē bōuralung u manga Sorga e »eene stem van uit de Hemelen»; Ibid. 12 kū i Sie mēngkatewe su piā binatang duļu e, kū manga malāikat e nēmpētahamawu si Sie »en Hij was al dien tijd bij de wilde dieren, en de engelen dienden Hem».

Manga geeft soms nog een ruimere uitbreidings aan 't begrip, dat door 't woord waarvoor het staat wordt

uitgedrukt, dan alleen het meervoud. Zoo bet. *gaghurang* »ouders», *manga ghaghurang* »ooms, tantes, oud-ooms», enz. in 't algem. »oudere verwanten». Als voegwoord bet. het »soms» (Hd. etwa), zie de Voegwoorden. Ook betekent het »ongeveer».

Ook in 't Tagalog ¹⁾, Bisaya ²⁾, Pampanga ³⁾ en Mongond. ⁴⁾ dient *manga* tot aanduiding van een bepaald meervoud. Vooral in 't Pamp. en Mong. is 't duidelijk, dat dit *manga* in de bestanddeelen *ma* en *nga* kan opgelost worden. Het Maori heeft *nga* tot meervoudsteeken ⁵⁾, zoowel voor 't bep. als voor 't onbep. mvd. Dit *nga* schijnt dus 't eigr. meervoud-vormende element te zijn. Ook 't Samoa gebruikt het, in bep. gevallen ⁶⁾.

Naamval. Eigenlijke verbuiging kent 't Sang. zoo min als de overige M. P. talen. De naamvalen worden door partikels aangeduid, dus omschreven, zooals in de nieuwere Germ. talen.

De *eigennamen* en *verwantschapswoorden* hebben in den naamwijzer *i* tevens een nominatief-teeken, daar deze partikel in den vocatief wegvalt en in den Dat. en Acc. *si* wordt ⁷⁾. In den Gen. blijft *zij* bewaard, wanneer 't regeerende woord een gesloten eindlettergreep heeft, doch waar deze open is treedt de verbindingspartikel *n* daarvoor in de plaats. Bv. Math. 1, 1: *Buk' u asal' i Jesus Christus, ahus' i David, ahus' i Abram*.

1) Totanes § 25, bl. 8.

2) Mentrida, bl. 3.

3) Bergaño, bl. 7, 175, 182, 183. Hier wordt *manga* in den Voc. Pl. der subst. gebruikt en in den plur. der adject. en w.w. met *ma*.

4) Wilken en Schwarz, de Taal in Bol., Mongondou, Med. N. Z. G. Dl. XII, bl. 227. In 't Mong. dient *mongo* (*moŋgo*) bij adjiectieven om een verhoogden trap uit te drukken, bv. *mopija* »goed«, *mongoja* »zeer goed«.

5) Kern, Fidji-taal, bl. 31.

6) Ibid. bl. 32.

7) Zie bl. 204. De Acc. is soms ook gelijk aan den Nom. Zie bl. 220.

ham »Geslachtsboek van J. C. den zoon van D. den z. v. A.”; ana i Zakaria e »de zoon van Z.”; tuarin Simon e »de jongere broeder van S.”; bañen Simon dëduan Andreas e »het huis van S. en A.”

De appellatieven hebben geen *Nominatief*-teeken, want het lidwoord staat evengoed bij een woord in een der andere naamvallen, beh. genitief en vocatief.

Ook voor den *Accusatief* is geen bepaald teeken vorhanden. Hij kan zoowel door den vorm van den Nom. als door dien van den Datief of Locatief worden uitgedrukt, d. w. z. al of niet door partikels omschreven worden.

De *Datief* en de *Locatief* worden door het voorzetsel su aangeduid, dat dus naar gelang van omstandigheden moet vertaald worden, soms met »voor” soms met »aan te”, enz. Daar dit voorzetsel voor eigennamen en andere woorden, die den aanwijzer *i* hebben si luidt, zoo blijkt hieruit, dat de vorm su is op te lossen in së¹), en *u*, si in së en *i*.

Daar nu de *Genitief* wordt aangeduid na gesloten lettergrepen door *u* en na opene door *n*²), en bij eigennamen en verwantschapswoorden de *u* door *i* vervangen wordt, zoo kan men zeggen, dat door deze drie partikels alle naamvalsbetrekkingen worden aangewezen. Alle voorzetsels worden door deze partikels met de woorden waarvoor zij staan verbonden, ook sommige Voornaamwoorden, Voegwoorden en de Hoofdtelwoorden hebben ze altijd na zich. Hoe ze bij de werkwoorden gebruikt worden, is reeds bl. 191 gezegd.

Het gebruik dat van den genitief wordt gemaakt is veel ruimer dan in onze taal. Alle naamvalsbetrekking die niet op 't terrein van Nominatief, Accusatief en Vo-

1) Filipp. talen sa (Ibanag ta).

2) Zie bl. 189, Noot 1.

catief ligt, kan men in 't Sangireesch genitief noemen. Het begrip zelf is niet enger te bepalen. Vandaar dat in onze vertaling gewoonlijk allerlei voorzetels noodig zijn, om weer te geven wat het Sangireesch met *u* (*i*) uitdrukt. Eenige voorbeelden kunnen dit ophelderden:

BL. 195: su tempon pĕparentan datu i Herodes e »ten tijde der regeering van koning H.”. Ibid. 196: i sie sarung makoq datun dałohon bałen Jacob e »hij zal koning worden over het huis Jakobs”; tuarin Simon e »de jongere broeder van S.”; bałen Simon dĕduan Andreas e »het huis van S. en A.”; masasingka u undang e »zij die knap zijn in de geneeskunst”. Luk. 19, 47 mapapanden Binohē e »de geleerden in de schrift, de schriftgeleerden”.

De namen van landen, steden, meren, eilanden en dergel. komen steeds voor met een der verklarende woorden banua, soa, dano, tahanusa, enz. er voor. Deze woorden worden met den geographischen eigenaam verbonden door *n* of *u*. Bv. su kaguwā u wanuan Galilea »in geheel G.”, tinara su soan Leiden »gedrukt te L.”, su apeng u ranon Gennzaret e »op den oever van het meer G.”, tahanusan Mĕmanu »het eiland M.”

Voorbeelden van den *Datief* zijn: BL. 218: ené mĕngkai lawo tau Samaria nangimang si Sie »en vele Samaritanen geloofden in Hem”; Ibid. kū i sire nĕmpĕbera su tau wawine e »en zij zeiden tot de vrouw”; BL. 220: tangu aļa kū gĕlli si sire »en neem het en geef het hun”; BL. 222: pakipĕtĕ tĕnnoi su manga muritĕ e »ter navolging voor zijne discipelen”; apæewen ikapulun kamene, u ikoq u taumata waļine si kamene, koq ɻain kamene si sire »al wat gij wilt, dat u gedaan wordt door de mensen, doet gij het hun ook”.

Voorbeelden van den *Accusatief*: Matth. 1, 2 i Abraham něhite si Isak, i Isak něhite si Jakob, i Jacob něhite si Juda ringangu manga tuhange ringangu tuarine »A. gewon Izak en I. J. en J. gewon Juda en zijne oudere en jongere broeders". Ibid. 19: kai někaraki maněntang si sie marěmma-rěmmasę »en was van plan haar heimelijk te verlaten"; Ibid. 20: a be ghěnggang mangałā si Maria sołonganunu »schroom niet M. tot u te nemen"; Matth. 2, 2: i kami nakasilo wituinge »wij hebben zijne ster gezien; Ibid. 11: mase i sire němpangukahe aręta i sire, kū němpangěntudę gaghelli si Sie: wułaeng dingangu kamania ringangu ēmur »en zij, ontpakkende hunne schatten, brachten Hem geschenken: goud, wierook en myrrhe"; Ibid. 22, i Archelaus nangaweng si amange »A. volgde zijnen vader op".

Dat het direct object van een w.w. dikwijls *n* of *u* voor zich heeft, is bl. 205 gezegd. Door het veelvuldige en weinig consequente gebruik dat, vooral in de spreektaal van *n* en *u* gemaakt wordt, is de waarde dezer partikels, behalve daar waar zij noodig zijn om 't verband der woorden aan te wijzen, voor de syntaxis zeer gering.

De partikel *n* is geen zeldzaamheid in de Indonesische talen. Het Tagaalsch, Bisaya¹), Dayaksch²), en Oud-Javaansch gebruiken haar tot hetzelfde doel als 't Sangireesch; het Balineesch³) alleen nog maar in bepaalde gevallen; waar het Sangireesch *u* gebruikt, wordt de *n* in 't Tag. Day. en Bal. gemist. Zij is dus in 't Sang. feitelijk in dezelfde gevallen verdwenen en door *u* vervangen, dat egl. een voeg-

1) Zie Totanes, bl. 5, 122. Mentrida, bl. 2, 17.

2) Hardeland, bl. 83.

3) Van Eck, bl. 30 en 31.

woord is, met een vrij onbepaalde verbindende beteekenis. (Zie bij de Voegwoorden). De reden hiervan ligt voor de hand en is reeds door Dr. Brandes op bl. 26 van zijn Proefschrift aangegeven, waar hij met voorbeelden uit 't Tagalog aantoont, dat »een genitief-verband eigenlijk behoort te worden uitgedrukt door eene verbindende praepositie *n*, en dat de *n* daar gemist wordt, waar tengevolge van opeenhooping van consonanten haar niet verdwijnen moeite bij het uitspreken veroorzaken zou".

Wordt het regeerende woord door enclitische woordjes gevuld, dan komt *n*, gelijk te verwachten is, van alle enclitiae het laatst. Bv. Mark. 1, 39: *kaguwæwen banuan Galilea* »het geheele land G."; Ibid. 2, 25: *dingangkewenapan dingange* »met degenen die bij hem waren"; Ibid. 4, 40 *dingangkewelain sire mapulo dua e* »en ook nog de twaalf".

De zelfst. n.w. die als naamwoordelijke vormen naast werkwoordelijke staan (de zoogen. substantiva verbalia) hebben de regeering van werkwoorden en niet die van zelfst. n.w. Zij hebben dus een direct of een indirect object en regeeren geen genitief, zooals de andere zelfst. n.w., al wordt ook hun indirect object met behulp van *n* of *u* aangevoegd.

HOOFDSTUK VIII.

Bijvoegelijke Naamwoorden.

De Bijvoeglijke Naamwoorden zijn voor 't kleinste deel stamwoorden en voor 't grootste afgeleide woorden. Samengestelde bijv. n.w. komen eveneens voor, in bepaalde beteekenissen.

Stam-adjectieven zijn meestal namen van kleuren of van zeer in 't oog loopende eigenschappen, zooals lichaamsgebreken. Voorbeelden zijn: *biru* »blauw», *ido* »groen», *buta* »blind», *kento* en *kenta* »kreupel, op de teenen loopend wegens een gebrek aan den voet», *betu* »gebocheld», *bela u* »scheel», *mou* »stom», *haga* »leelijk», *bantɔ* »kinderloos», *liwu* »vreemd, buiten 't gezin», *dajaki* »slecht», *kalowę* »krom sprekend», *bəbu hɛ* »door 't liggen geleden hebbende», *bakudę* »hard, ondoordringbaar, niet door te bijten», *kalą* »rijk».

De gewone vorming der **afgeleide adjectiva** is met m.a. Hierover is bl. 106 gesproken. Het meervoud is bl. 68 behandeld, de comparatief bl. 107 en de superlatief bl. 83.

Toch komen ook nog andere vormingen voor, n.l. *Reduplicatie*, zooals *gęguwa* »groot», *gęgere*, id. *Voorvoegsel* *ka*, zooals *kadidi* »klein», *kadodo*, *kadiɔ*, id., *kaludung* »gekruld», *kahęngkɔ*, id.

Achtervoegsel ang enz., bv. *ta kuta ng* »vrees hebbend voor», *talōng* = *matalo* »vreesachtig», (*matak* »vreezen»), *owangeng* »met een of meer vlokken wit haar» (gedeeltelijk albinisme, van *owang* »grijs haar»).

Het meervoud dezer bijv. n.w. wordt van den zuiveren stam gevormd, met regelmatige reduplicatie, dus: *gaghuwa*, *gaghore*, *daridi*, *darodo*. Alleen da-

riɔ, dat naast kadiɔ voorkomt, heeft mvd. darario.

Uit andere talen overgenomen adjektieven vormen gewoonlijk geen meervoud, zoo bv. satia »getrouw», kawasa »machtig», bahani »dapper», bodokɛ »dom», kotorɛ »onrein».

Ook de adjektieven die meervoudsvorming toelaten, worden in den enkelvoudigen vorm gebruikt, wanneer eene eigenschap van een aantal personen of zaken als gemeenschappelijk wordt genoemd, zonder dat ieders eigenschap op den voorgrond treedt, bv. taumata mapia »goede mensen», roch dałaki »booze geesten». Het gebruik van 't meervd. zou hier geen ander gevolg hebben, dan de beteekenis van 't adjektief te verzwakken. Zoo zegt men ook: tau Sangihɛ kai taumata mitung »de Sangireezen zijn donkergekleurde mensen». Is het meervoud op andere wijze reeds aangeduid, dan wordt ook de enkelvoudsvorm van 't adjektief gebruikt, bv. i sire taumata rałaki »zij zijn slechte mensen».

Samengestelde adjektieven zijn vooreerst die welke door de woordherhaling tot relatieve superlatieven zijn gevormd, waarover reeds bl. 71 is gesproken. De in hun geheel herhaalde adjektieven zijn bijwoordelijke uitdrukkingen geworden; die welker stam alleen is verdubbeld, met weglatting der toonloze eindlettergreep, zijn adjektieven gebleven. Andere voorbeelden zijn nog: marɛng ү-děng ү »zeer lang van tijd» (marɛng ү - marɛng ү »op den duur»), maitung-itung »zeer zwart», mapia-pia »zeer goed», mata hima-tahimadɛ »reeds zeer verstandig».

Samengestelde adjektiva zou men ook de namen van kleuren kunnen noemen, die nog een ander adjektief ter bepaling van den aard der kleur na zich hebben, gewoonlijk maghurang »oud», maar in dit verband

»donker”, en mangudā »licht gekleurd, onrijp”, bv. mahamū maghurang »donker rood”, maririhē mangudā »licht geel”, mahamū kamumū »rood-paarsch, purper”, mahamū tiwēllo »oranje rood”. Uitdrukkingen als »roodachtig geel, blauwachtig groen”, zijn in ’t Sangireesch: maririhē sajā mahamū, mēlong sajā wirū.

De plaats der bijv. n.w. is achter het woord dat zij bepalen, bv. bājé masaria e »het groote huis”, bājé masasaria e »de groote huizen”, dario kadiđi e »het kleine kind”, dario daridi e »de kleine kinderen”. Bij praedicatief gebruik verandert dit niet: trouwens de met ma gevormde adjetieven zijn, evenals de intr. pass. werkwoordsvormen met ma, niet anders dan praedicaten. De bepalingen van ’t onderwerp van zulk een praedicaat volgen onmiddellijk op dat onderwerp en staan dus tusschen dit en ’t praedicaat in, waaraan men kan zien dat ’t adjetief praedicatief is gebruikt. In bepaalde gevallen moet er zelfs een koppelwoord worden gebruikt.

Voorbeelden: taumata ene e masaria »die man is groot”; bājé ini e marangé »dit huis hier is hoog”; datun kami mahēgi-hēgisē »onze vorst is zeer streng”; Tana-ławo e mēngkai malēnggi-lēnggihē »Groot-Sangir is heel schoon”.

HOOFDSTUK IX.

Telwoorden.

De **Hoofdtelwoorden** komen in 2 vormen voor, n.l. afzonderlijk en verbonden met een ander woord, met 't welk zij in genitief-verband staan. Hieruit en uit hunne plaatsing achter 't bepaalde substantief, waarvan zij dus appositie zijn, blijkt dat de telwoorden 't karakter van zelfst. n.w. hebben.

De niet-verbonden vormen der hoofdtelwoorden van 1—10, die dus alleen als namen van onbenoemde hoeveelheden gebruikt worden, zijn:

1 këṣa, 2 dua, 3 tĕllu, 4 ḑa, 5 lima, 6 ēnnung, 7 pitu, 8 uaļu, 9 sio, 10 puļo¹⁾.

De verbonden vormen dienen om benoemde hoeveelheden aan te duiden. Zij zijn gevormd door samenstelling met bau en bua en luiden aldus:

1 sĕmbau,	sĕmbua.	6 ēnnung u wau,	} met verandering van bau in bua.
2 duanbau,	duanbua.	7 pitunbau,	
3 tĕllunbau,	tĕllunbua.	8 uaļunbau,	
4 ḑa u wau,	Ṅa u wua.	9 sionbau,	
5 limanbau,	limanbua.	10 mapuļonbau,	

Voor duanbau en tĕllunbau zegt men ook dārua en tatĕllu, voor mapuļonbau ook mapulo of m. su wuae en voor mapuļonbua, ook m. su wuane.

De vormen met bau samengesteld, worden bij ronde, of niet juist lange, die met bua bij meer lange dan ronde voorwerpen gebruikt. Deze onderscheiding is niet

1) Men telt ook wel: kakëṣa, kadua, katĕllu, enz., doch dit is navolging van 't Maleisch.

altijd nauwkeurig, maar dikwijls conventioneel. Als men 't niet weet, zegt men *bau*, bv. *karadiahang sĕmbau* »een werk», *bio sĕmbau* »een verhaal», hoewel sommigen zeggen *bio sĕmbua*, daar zij zich een verhaal voorstellen als iets dat zich in de lengte uitstrekkt.

Van 10 af stelt men de getallen samen, aldus:

Niet verbonden.

(*onbenoemd*).

Verbonden. •

(*benoemd*).

11 mapu <u>lo</u> čsa	mapu <u>lo</u> čsa su	wau <u>e</u>
		wuane
12 mapu <u>lo</u> dua ¹⁾	mapu <u>lo</u> dua »	»
20 duanpu <u>lo</u>	duanpu <u>lo</u> »	»
22 duanpu <u>lo</u> dua	duanpu <u>lo</u> dua »	»
25 duanpu <u>lo</u> lima		enz.
30 tĕllunpu <u>lo</u>		
50 limanpu <u>lo</u>		
56 limanpu <u>lo</u> ēnnung		
90 sionpu <u>lo</u> .		
97 sionpu <u>lo</u> pitu		
99 sionpu <u>lo</u> sio.		

100 is *mahasu*, één honderd *sĕhasu*, 1000 is *sĕhiwu*. Deze drie komen slechts in éénen vorm voor. Zij worden weder samengesteld met de drie vormen der andere telwoorden, aldus:

101 mahas <u>u</u> sĕmba <u>u</u> .	mahas <u>u</u>	sĕmba <u>u</u> .
		sĕmbua.
102 » darua.	»	duanba <u>u</u> , darua.
		duanbua.
103 » tatĕllu.	»	tĕllunba <u>u</u> , tatĕllu.
		tĕllunbua.

1) De *d* van *dua* verandert, tegen den regel in, hier niet in *r*. Dit is waarschl. om onduidelijkheid te voorkomen. Zie verder 't bl. 40 over *kĕsa* gezegde.

104	mahasu ḫpa.	mahasu { ḫpa u wa <u>u</u> .
		» u wua.
105	» lima.	» limanbau, -bua.
130	» tēllunpuļo.	» tēllunpuļonbau, enz.
137	» tēllunpuļo pitu.	» tēllunpuļo pitunbau, enz.

Veelvouden van *mahasu* worden aldus gevormd:

één 100 sēhasu; 200 duahasu (afgesleten uit *duahasu*); 400 ḫpa u hasu; 440 ḫpa u hasu ḫpa u puļo; 612 ēnnung u hasu mapuļo dua.

De 2 andere vormen worden gemaakt, door achter deze getallen te voegen *su waue* of *su wuane*, al naar den vorm der getelde voorwerpen. Wanneer het telwoord zelf reeds samengesteld is, vermijdt men op deze wijze al te lange samenstellingen.

De samenstellingen met *hiwu* worden geheel naar 't voorbeeld van *hasu* gevormd.

Voor uitdrukkingen als 't Ned. »twaalf honderd" zegt men in 't Sang. liefst »duizend twee honderd", *sēhiwu ruahasu*.

Wanneer *hiwu* met een reeds samengesteld telwoord wordt samengesteld, gebruikt men wel den vorm *su hiwune* (vgl. 't boven van *baū* en *bua* gezegde). Bv. *mapuļohiwu*, 10.000; *duanpuļo dua su hiwune*, 22.000. Intusschen vindt men B. L. 144: *pitunpuļo hiwungkatau eṣe* »70.000 man"; Ibid. 73: *mahasu duanpuļo hiwu su kataune* »120.000 man". Volgt op *hiwu* nog een ander getal, dan kan de omschrijving met *su* niet gebruikt worden, bv. B. L. 149: *mahasu ualun-puļotēllu hiwu, ēnnung u hasu kakę-paļe* »ter hoeveelheid van 183.600".

Wat de hogere getallen betreft, de woorden hiervoor duiden geen bepaalde getalwoorden aan. Voor 1 miljoen bezigt men 't Skr. Mal. *saiuta*, doch voor een Sangirees

staat dit gelijk met sĕng ope hĕ, of sĕng ope hang „een heele boel, ontelbaar veel”.

De plaats der telwoorden is achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden, zie bl. 234—36.

De namen der eerste 10 hoofdgetallen staan in 't Sang. nog vrij dicht bij de oudste vormen, die van de telwoorden der M. P. grondtaal kunnen vastgesteld worden. Zij komen nagenoeg letterlijk overeen met de telwoorden in 't Bulusch, Bis., Tag., Bat., Fidji en de Polyn. talen, grootendeels met die van 't Jav. Bal. en Mad., minder met die in 't Mak. Mal. en Day.

De vorm kĕsa is gevormd van ka en ēsa (over de laatste syll. zie bl. 40), welke vorm nog in verbinding met andere telw. voorkomt, bv. mapulo ēsa. Kĕsa is dus een substantief met ka gevormd (bl. 80), een soortgelijke vorming als de rangtelwoorden, zonder dat 't daarom ooit als „eerste” in gebruik behoeft te zijn geweest. Men vergel. den Mal. vorm kaäsa, dien de heer Klinkert opgeeft¹⁾.

Beh. ēsa is ook ēpa met een voorslag gevormd, om het 2-lettergrepig te maken. Een andere vorm van den eenheidsaanwijzer sa is sĕ*, waarover bl. 41 gesproken is.

. De Rangtelwoorden zijn op bl. 80 besproken. Ter aanvulling diene het volgende:

„Eerste” is humotong, kahumotongange en kakĕsae. De laatste vorm is een regelmatig rangtelwoord van kĕsa. Humotong is met 't infix -um- (bl. 145) gevormd van hotong, dat zonder twijfel identisch is met otong, stam van 't intr. w.w. motong, „ergens aangaan”, humotong heeft dus den zin van „waar men aankomt”; vgl. kalĕmona „eerst”, van mona „voorsteven der prauw”. Evenals van humotong,

1) Spraakleer van het Maleisch, bl. 108.

zoo wordt ook van dit woord de superlatief **kakałę-monāng** in de bet. van »eerste» (eig. dus »allereerste«), gebruikt. **Humotong** en zijn superlatief (die dus betekent »'t eerste waar men aankomt«) worden gebruikt wanneer 't aantal der getelde voorwerpen bekend of bepaald is; 't staat dus tegenover **kasamuriange** »de laatste«¹⁾. Maar **kakęsęe** staat tegenover de 4^e, 60^e of een ander ranggetal.

De 11^e is **kapułośane**, 12^e **kapułoduane**, enz. 20ste **karuanpułone**, 30ste **katęllunpułone**.

Daar de rangtelwoorden met 't pron. suff. 3^e pers. enkv. zijn verbonden, is hunne bet. dus eig. »de 1^e, 2^e, 3^e er van«, of daar de bet. van lidwoord, aanw. v.n.w. en pers. v.n.w. zeer nauw aan elkaar grenzen, kan men **karuane**, **katęlune**, enz. met »de 2^e, 3^e«, enz. vertalen²⁾.

De **Adverbia Numeralia** luiden in het Sang. aldus: **sęnsułe**, 1 maal; **duasułe**, 2 maal; **tęllu sułe**, 3 maal; **ępą su sułene**, 4 maal; **lima sułe**, of **lima su sułene**, 5 maal; **ěnnung u sułe**, 6 maal; enz. Bij samengestelde telwoorden voegt men liefst **su sułene** achter, bv. **mapuło ęsa su sułene**, 11 maal.

In ontkennende zinnen kan men deze woorden nog versterken door **sarang** »tot«, bv. **tawe sarang sęnsułe** »geen enkele keer, nimmer, nooit«. **Masau su sułene** is »dikwijls, dikmaals«.

Het woord **sułe** is de stam der w.w. »męsułe« »terugkeeren«, **manułe** »terugbrengen«, het betekent dus »keer«, **ępą su sułene** »vier in het keeren«. De vorming komt dus geheel met die in 't Ned. overeen.

1) In de vert. van den Catechismus heet dus de 1ste der 52 Zondagen: **Misa humotong**.

2) Vgl. Roorda, Bekn. Jav. Gramm. § 197; v. d. Tuuk, Tob. Sprkk., bl. 131.

De Verdeelingsgetallen (Distributieven) zijn op bl. 78 besproken. Evenals de Hoofdtelwoorden, komen zij in drie vormen voor, aldus:

Niet verbonden.

pĕsĕmbau	pĕsĕmbua
pĕtahadua	pĕtahaduanbau, — bua.
pĕtahaĕnnung	pĕtahaĕnnung u wau, u wua.
pĕtahapujo	pĕtahamapuļonbau, — bua.

De bet. is dus: ieder 1, 2, 6, 10, enz. of: telkens 1, 2, 6, 10, of: van ieder 1, 2, 6, 10. Bv. BL. 9: mase i kau papasūlāin kaļawou hag hin binatang e pĕtahadua »doe voorts nog binnengaan alle soorten van dieren, van ieder twee».

Van de Adv. Numeralia gevormd, luiden zij:

pĕsĕnsuļe »ieder éénmaal, een enkele maal, soms». pĕtahaduasule, pĕtahatĕllusule, pĕtahamapuļoěsa su sulenе, enz.

De distributieven voor 1 worden niet met *tahā* gevormd. In 't algemeen zijn de verschillende soorten telwoorden voor 1 alle afzonderlijke vormen, die niet met de overige telwoorden overeenstemmen. »Eén» is dan ook geen eigenlijk getal of aantal; het staat in zekeren zin tegenover »hoeveelheid» en heeft dan ook veel meer functies dan de andere telwoorden, zooals uit 't gebruik van *sa*, *sĕ* en zijne samenstellingen genoegzaam blijkt.

Eenige **Onbepaalde en Vragende Telwoorden** zijn *sĕngga* »een deel, enige, sommige» (vgl. *mĕnggač* »scheiden»), *sĕngapa* »hoeveel?» ziet op de hoeveelheid (= Engelsch »how much?») doch kan ook gebruikt worden in de uitdrukking »*sĕngapa kakępaļe?* die dus syn. is met *pira*, *piranbau*, *piranbua* »hoeveel?» met betrekking tot het aantal (Eng. »how many?»).

Verder kan men de substantiva (met pron. suff. *3e*

pers.) kakēpače, kalawoe, kahaline gebruiken in den vragenden vorm, op bl. 83 behandeld, om ze als vragende telwoorden te doen optreden, dus: kakēpače, kalawoe »hoeveel?“ kahaline mang »hoe weinig slechts, hoeveel maar?“ Kapiran e bet. »de hoeveelste?“ pētahapira »hoeveel ieder?“

Voor een onbepaald aantal bezigt men saiuta, sēngopehang, sēngendukang, sēngambungang, die dus met »een heele troep, een heele boel, een hoop“ kunnen vertaald worden.

Verder zijn nog Onbepaalde Telwoorden sēmbaų, sēngkatau in de bet. van »de een“ of »de ander“¹⁾, bv. sēmbaų mapulu wue, sēmbaų madiri »de een wil wel, de ander niet“; Jes. 44, 5: sēmbaų mēbera u: Ia kai su Mawu Kasēlaheng e! Sēngkatau wue mēpapangareng u areng i Jakob e, sēngkatau mamohę u limane »deze zal zeggen: Ik ben des Heeren! die zal zich noemen met den naam Jakobs, gene zal schrijven met zijne hand, enz.“ Tumbā u pēsēmbaų »slechts enkelen“; sēmbaų sēmbaų »een ieder“, bv. balaewe kapulun sēmbaų-sēmbaų »'t wordt overgelaten aan ieders wil“; kēbi, patikū »alle“, 't laatste woord van den stam tikū waarvan mētikū »rondom reiken, kunnen omspannen“, vgl. likū (mēl.) »omringen“. Voorts baļine »vandere“ (mvd.), bv. taumata waļine »vandere menschen“, vgl. den stam baļi, mēbaļi »terugkeeren“. Dit woord wordt alleen bij meervoudige subst. gebruikt en is ook een ontkennend bijwoord »niet, anders dan“. Sēnaung »de heele inhoud“ (Mal. saisi); kaguwāu »de geheele —“; kadidi, kadodō »weinig in hoe-

1) Op dezelfde wijze wordt in 't Jav. kang sidji Ng., ingkang satunggil Kr. gebruikt.

veelheid" (van dingen die niet geteld worden), **maha*li*** "weinig in getal".

»Eenige" kan ook worden uitgedrukt door **pia u** »er zijn er". »Geen, geene" is **tawē**, **ta** (gesl. vorm), egl. »geen hebbende", steeds gevolgd door een zelfst. n.w.

Breukken worden niet uitgedrukt; **½** is **sěmpoto**, **sěmbékā**. Voor **1½** zegt men **sěmbau** dingangusěmpoto of nauwkeuriger, **sěmbau d. měloara** (»het midden (loara) houdend, halfvol"). Uitdrukkingen als derdehalf, vierdehalf, enz. kan men niet nauwkeurig weergeven; men zegt wel **pia katélune**, **pia kačpae** »met een derde, vierde", waarbij de bedoeling is, dat dit 3e of 4e niet volledig is, maar zulk een uitdrukking kan dus even goed **2½**, **2¾** enz. beteekenen.

Hulptelwoorden komen in 't Sang. vrij veel voor. Zij hebben geheel dezelfde functie als bv. in 't Mal. en Bat.¹⁾ De voornaamste zijn:

bau en **bua**, waarvan 't gebruik reeds opgegeven is. (bl. 227) Men vindt ook in dez. bet. **badu** en **buda** gebruikt, waarschl. verfraaide vormen.

bilang gebruikt men van papier, spaanders, planken en derg. bv. **karętasę sěmbilang** »één blad papier", **bačng těllun bilang** »3 spaanders".

běka (bl. 24) voor 't optellen van de deelen waaruit iets bestaat, bv. **bohogę duan běka** »3 kopjes", **lamā sěmběka** »één bord"²⁾.

běbulę en **dědułę** (m a.m. en m ēnd. »uitplukken, uittrekken"), bij haren en bladeren, die uitgeplukt of

1) Zie daartoe Klinkert, Spr. l. v. h. Mal. bl. 103; v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 219.

2) Bij een kopje behoort, volgens de Sangireezen, een schoteltje en bij een bord een ander bord, om 't geen er op is te dekken, daar het zeer onbehoorlijk is ongedekte spijzen op te dragen.

uitgetrokken zijn: *u tə sĕmbĕbulĕ*, »één vlok hoofdhaar”, *dukū u awa sĕndĕduļĕ* »1 lichaamshaar”.

eghe, alleen van klapa's die in paren zijn gebonden, bv. *bango sĕng e ghe* »een paar kokosnoten”. Hiervoor hebben de Noordel. dialekten *saiki*.

hongkă, gebr. van 2 *hola*-visschen (*ikan roa*) die op bijz. wijze aan paren gevoegd worden, bv. *hola sĕhongkă* »1 paar roa's”¹⁾.

kante »streng” (is ook Sasah. van *potō* »afsnijden”), gebr. van garen, haar, enz. bv. *banáng sĕng kante* »een streng garen”, *utə ḑpa u kante* »4 strengen haar”.

lihi voor de natuurl. afdeelingen van vruchten, zoals citroenen en sinaasappels, bv. *limu sĕlihi* »één stukje citroen”; ook van stukjes van vruchten die in *lihi*-vorm worden gesneden, bv. *tiladĕ sĕlihi* »1 pinangnoot”, doch voor de gesneden stukjes suikerriet gebruikt men de variatie *lihasĕ*, dus *tuwu sĕlihasĕ* »één stukje suikerriet”.

kela, *selā*, voor platte, vlakke schijven of sneden van vruchten, brood, enz.

gĕsa (bijvorm van *kĕsa*) voor schepen: *sakaeng duanggĕsa* »twee schepen”.

kalĕpa, voor bladeren en geldstukken, *daung u kalu tĕllungkalĕpa* »drie bladeren”, *doitĕ ĕnnung u kalĕpa* »6 geldstukken”.

paudĕ, voor katoe-bladeren, die aanééngenaaid zijn, om tot dakbedekking te dienen, bv. *atū sĕmpaudĕ* »één zoogenaamd katoe-blad, bestaande uit in elkander genaaide katoe-bladeren”.

palang, voor gedeelten van den grond of een plat oppervlak, bv. *su sĕmpalange ini e* »op deze plek”.

1) Daarom is ook de Sasahara-naam van dit dier *mahongkateng* ’t geen in *hongkă*'s voorkomt”.

pĕdi, voor korte stokken, takken enz. die afgebroken zijn, bv. kalu liman pĕdi »5 stokken”; van een eindje lak zal men bv. zeggen: lakĕ sĕmpĕdi.

poho, van trossen, bv. buane sĕmpo hō »een tros vruchten”, sĕngkapohō »tot één tros gebonden, gemaakt”.

poso, voor bloemen, aren, vruchten enz. die afgebroken zijn, bv. ēmme sĕmposo »een geplukte rijst-aar”, laminding tĕllun poso »3 sajor pakoe bladeren”, bungang ĕpa u poso »4 takjes bloemen”.

HOOFDSTUK X.

Voornaamwoorden.

Persoonlijke voornaamwoorden.

Behalve hunne vormen voor enkel- en meervoud, hebben de pers. v.n.w. ook nog een vorm die als *tweevoud* en een die als *drievoud* wordt gebruikt. Deze laatste zijn samengesteld met de telw. dua en tĕllu; zij worden eveneens bij de bez. v.n.w. als dualis en trialis gebruikt.

De pers. v.n.w. zijn:

1 ^e persoon.	2 ^e persoon	3 ^e persoon.
<i>Enkelv.</i> ia	i kau	i sie.
<i>Tweevd.</i> i kandua (excl.)	i rúa	i rĕdua.
i kadua (incl.)		
<i>Drievd.</i> i kamitĕllu (excl.)	i kamene tĕllu.	i sire tĕllu.
i kite ĕllu (incl.)		
<i>Meervd.</i> i kami (excl.)	i kamene	i sire.
i kite (incl.)		
In den 3 ^{den} en 4 ^{den} naamval wordt het voorzetsel sĕ		

gebruikt, dat met den naamwijzer *i* samensmelt tot *si*, dus *si kau* »aan u, tot u, u». Van den 1sten pers. is deze vorm *dus sia*, doch naar vermeende analogie zegt men evengoed *si sia*.

Een andere vorm van den 1sten pers., *taku*, wordt alleen gebruikt, verbonden met den vorm van 't subjectief Passief (bl. 191). Wijl *taku* daar meestal voor *i* komt te staan, is de laatste lettergreep half gesloten, om de klinkers te scheiden.

De naamwijzer *i* zal onder de aanw. v.n.w. woorden behandeld worden; zie bl. 242.

De vormen van den 1sten pers. waarachter (excl.) is gevoegd, worden gebruikt wanneer de aangesproken persoon is uitgezonderd; in 't andere geval gebruikt men de vormen waarachter (incl.) staat.

Wat den *vorm* der pers. v.n.w. betreft, zij staan alle in den *nadrukkelijken vorm*, door den voorgevoegden naamwijzer¹⁾, die dus hier zijne kracht heeft verloren. *Ia* is, ontstaan van zijn naamwijzer *i*, het overblijfsel van 't M. P. *aku*, dat in 't Sang. de bijvormen *taku* en *k u*²⁾, in 't Iloko³⁾ en Ibanag⁴⁾ een bijvorm in *a k* en in 't Jav. in *d a k*, *tak* heeft⁵⁾. De ingeslikte sluiter staat hier dus voor *k*.

Kau beantwoordt geheel aan den M. P. grondvorm, terwijl sie het M. P. *iya*, *ya* »die, hij» is, eig. een aanw. v.n.w. De *s* kan een klinkerscheider⁶⁾

1) Vgl. Kern, Over de verhouding van 't Mafoorsch tot de M. P. talen (Travaux de la 6e session du C. I. d. O. à Leide, Vol. II), bl. 9 v. d. overdruk en Fidji-taal bl. 20.

2) Ku is de verkorte vorm, die als bez. v.n.w. van den 1e pers. enkelv. dient. Zie bl. 239. Mang. *taku* is Siaur. en Tamak. *daku*.

3) Lopez, bl. 11.

4) Cuevas, bl. 54.

5) Vgl. ook Kern, Sawunesche Bijdragen, B. T. L. V. 5e Vgr. dl. 7, bl. 15 van den overdruk, i. v. ja.

6) Vgl. Mal. *disini*, *disitu*, 't Bat. *disi* (v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. § 8, d) en Matthes, Bug. Sprkk. § 50, VIII.

zijn, om den beginner van den naamwijzer te scheiden, tenzij men aannemen wil, dat sie met een anderen vorm van den naamwijzer, nl. si is samengesteld. In dat geval zou si sie of i sie even pleonastisch zijn als 't bl. 237 genoemde si sia, 't Bul. ni siya¹⁾) en 't Fidji ko koya en de s zou dan ter onderscheiding van ia bewaard zijn.

Kami is een algem. Indonesisch woord.

Bij kite merken we denzelfden eindklinker op als bij sie; beide zijn uit a ontstaan. De gesloten uitspraak van de laatste lettergreep is hieraan te wijten, dat in den trialis de t van tēllu is afgevallen, om wanluidendheid te voorkomen, en er daarop scheiding moet gemaakt worden tusschen de 2 opeenvolgende klinkers²⁾). In den pluralis is deze uitspraak behouden, hoewel ze daar eig. geen zin heeft.

Voor kamene heeft 't Siauwsch kumu en kēmmu³⁾), in overeenstemming met 't Indon. kamu. Dit doet vermoeden, dat kamene uit kamu en ene (aanw. v.n.w. van den 2^{en} pers.) is samengesteld, waarbij de u is afgevallen. Prof. Kern vergelijkt het met 't Fidji kemuni en het Bat. hamuna⁴⁾), waarbij de uitspraak kámene, die op Salurang (Saluhang, eene negeri op Z.O. Sangir) gebruikelijk is, als de juiste wordt aangenomen.

sire is uit sira verzwakt, vgl. 't geen boven over sie en kite is gezegd. Omtrent de s, zie 't bl. 237 bij sie gezegde. De vorm sira is bekend uit 't O. Jav. 't Bul. heeft sera, Tag. Bis. sila, terwijl 't O. Jav. evenzeer ira, 't Niasch ira, 't Pamp.

1) Niemann, Bijdr. bl. 80.

2) Kern, Fidji-taal bl. 20.

3) Vgl. 't bl. 237 van takū gezegde.

4) Dit is stellig een zeer oude vorm, zie Kern, Fidji-taal bl. 21, noot 2. Het zou dus wel vreemd zijn, indien de tongval van Manganitu den vorm kamu ook niet had bezeten.

5) Fidji-taal bl. 21, B T. L. V. 1891, bl. 506.

ila heeft. Indien de laatste lettergreep ra het uit versch. talen bekende meervoudsteeken is, dan is sira 't mvd. van si en bet. dus »de velen». In dat geval is de s geen klankerscheider¹⁾, maar een wesenlijk bestanddeel van 't woord.

De dualis van den 1^e pers. excl. k a n d u a , is samenge trokken uit i k a m i en d u a , daar hij toch wel niet anders zal gevormd zijn, dan de trialis i k a m i t ē l l u . I k a d u a is als rangtelwoord te verklaren: »gij als tweede (met mij), wij beiden (incl.)». Met deze uitdrukking komen overeen: i r u a »de twee» (gij beiden) en i r ē d u a , met redupl., in onderscheiding daarvan voor »zij beiden» gebruikt.

Ook bij den Pluralis wordt nog dikwijs een telwoord gevoegd, ter aanduiding van 't aantal personen, wanneer dit niet groot is, bv. tot 10. Maar van 4 af kan men met 't Meervoud volstaan.

Bezittelijke Voornaamwoorden.

Deze worden deels uitgedrukt door den verkorten vorm der pers. v.n.w., die als aanhechtsels achter den naam van 't bezetene worden gevoegd, deels ook door den eenvoudigen vorm (zonder naamwijzer), in genitief-verband met 't regeerende woord. Zij zijn:

1 ^e pers.	2 ^e pers.	3 ^e pers.
<i>Enkelv.</i> - k u	- u	- e.
<i>Tweevd.</i> k a n d u a (excl.)	d u a	d ē d u a .
k a d u a (incl.).		
<i>Drievd.</i> k a m i t ē l l u (excl.)	k a m e n e t ē l l u	s i r e t ē l l u .
k i t ē ē l l u (incl.).		
<i>Meervd.</i> k a m i (excl.)	k a m e n e .	s i r e .
k i t ē (incl.).		

Het genitief-verband waarin een woord dat door een bez. v.n.w. in 't twee-, drie- of meervoud bepaald wordt

1) Wat zij in 't Sang. ook maar zelden is.

tot het v.n.w. zelf staat, wordt op de gewone wijze uitgedrukt. Eindigt dus het bepaalde woord op een open lettergreep, dan neemt het de genitiefpartikel *n* na zich; is de eindlettergreep gesloten, dan wordt niet de in zulke gevallen gebruikelijke *u* gebezigd, maar de naamwijzer *i*. Dus *baļen kamene* »ulieder huis”, *hapī i kamene* »ul. vriend”, *inang i kamene* »ul. moeder”.

Het suffix *-ku* wordt na opene en gesloten lettergropen zonder eenige tusschenkomst achtergevoegd. Doch de suffixen *-u* en *-e* luiden na opene lettergropen *-nu* en *-ne*, na geslotene *-u* en *-e*.

Bij samengestelde woorden of uitdrukkingen komt 't bez. v.n.w. achter dat lid der samenstelling, dat als het hoofdwoord moet beschouwd worden, bv. *daļęgahę děhuku* »mijn voorhoofdsiersel” (het versiersel van mijn voorhoofd), *anęe esę* »zijn zoon”, *ahus' i Sion bawine* »de dochter Sions”. Waar de leden door *u* of *n* zijn verbonden, heeft 't hoofdwoord het pron. suff. en moet 'de geheele samenstelling nog eens volgen, bv. *bisi u mona* »voorpoot”, *bisie, w.umona* »zijn voorpoot”.

Ook bij de bez. v.n.w. kan men, van meer dan 3 sprekende, met 't gebruik van den Pluralis volstaan, doch dikwijls worden de telwoorden, tot 10 toe, er nog bij gevoegd.

Tot overzicht van de aanvoeging der bez. v.n.w. volgen hier de woorden *hapī* »vriend” en *tuari* »jongere broeder of zuster”, voorzien van de bez. v.n.w.

1 ^e persoon.	2 ^e persoon.	3 ^e persoon.
-------------------------	-------------------------	-------------------------

<i>Enk.</i>	<i>hapiku</i>	<i>hapiu</i>	<i>hapie.</i>
-------------	---------------	--------------	---------------

<i>Tweev.</i>	<i>hapī i kandua</i>	<i>hapī i rua</i>	<i>hapī i rědua.</i>
	<i>hapī i kadua.</i>		

<i>Driev.</i>	<i>hapī i kami</i>	<i>h.i kamene</i>	<i>hapī i sire.</i>
	<i>těllu</i>	<i>těllu</i>	<i>těllu.</i>
	<i>hapī i kite ęllu.</i>		

	1 ^e persoon.	2 ^e persoon.	3 ^e persoon.
<i>Meerv.</i>	hap̄i i kami	h.i kamene	hap̄i i sire.
	hap̄i i kite.		

<i>Enkv.</i>	tuariku	tuarinu	tuarine.
<i>Twoev.</i>	tuarin kandua	tuarin dua	tuarin d̄dua.
	tuarin kadua.		
<i>Driev.</i>	tuarin kami	tuarin k.t.	tuarin sire
	tellu.		tellu.
	tuarin kitē	ellu.	
<i>Meerv.</i>	tuarin kami	tuarin ka-	tuarin sire.
	tuarin kitē.	mene	
Over de klemtoon-verandering bij deze vormen is bl.			
17 gesproken.			

De bez. v.n.w. voor de 3 pers. enkelv. zijn verkorte pers. v.n.w. zooals in de meeste M. P. talen. Of de oudere vorm van 't suffix *-u*, evenals in zoovele verwante talen, *-mu* is geweest, laat zich niet uitmaken. De vorm na opene lettergrepen, *nu*, kan hiervan nog een overblijfsel zijn. Wel treedt de *u* soms als klinkerscheider op, doch hoogst zelden; meestal dienen hiervoor andere medeklinkers (bl. 156). Dat de beginletter van dit suffix na een sluiter wegvalt, zien we in 't Bul.¹⁾; dit kan dus ook in 't Sang. de reden zijn, dat men na gesloten lettergrepen *-u* vindt.

De vorm van 't achtervoegsel *-e* kan op dezelfde wijze uit *ne* ontstaan zijn, zoodat dit dan identisch is met 't M. P. *-na*²⁾. Zelfs kan 't naast elkaar voorkomen van *-ne* en *-e* op de verandering van *mu* in *nu* invloed hebben uitgeoefend.

Aanwijzende Voornaamwoorden.

De aanw. v.n.w. behoorende bij den 1sten pers. zijn:

1) Niemann, Bijdr. bl. 81.

2) Vgl. 't bl. 238 over *kitē*, *sie* en *sire* gezegde.

ini »deze, dit”, van iets dat de spreker in de hand heeft of met de hand aanwijst.

éndaung »deze, dit, hier bij mij”, iets verder af dan *ini*.

Bij den 2^{den} pers. behoort:

e ne »die, dat daar bij u”, van iets dat bij den aangesproken persoon is.

Bij de aanw. v.n.w. van den 3^{den} pers. geven de Sangirezen steeds acht op de ligging van de plaats waar zij zich bevinden, met betrekking tot de zeekust en 't binnenland. Wat naar den zeekant ligt heet »vóór”, wat naar 't binnenland ligt heet »achter” en van uit die positie noemt men dus:

dadé, vóór.

dala, achter.

bawa, beneden, in lange, langs de zee gebouwde plaatsen (zoals de meeste op Gr. Sangir) het eene eind van de plaats. Dit bepaalt de conventie.

dasí, wat boven is, tegengestelde richting van *bawa*.

pai wordt in plaatsen, die niet zoozeer in de lengte gebouwd zijn (zoals bv. Manganitu), zoowel voor *bawa* als voor *dasí* gebruikt.

éndaí, tusschen den spreker en den aangesprokene.

Behalve *ini* en *e ne*, zijn deze aanw. v.n.w. eigenlijk bijwoorden van plaats. Door bijvoeging van 't lidwoord worden zij tot aanw. v.n.w. Ook achter *e ne* en *ini* kan, bij nadruk, 't lidwoord gevoegd worden.

Aanwijzende voornaamwoorden zijn ook

de **naamwijzer** *i* en

het **lidwoord** *e*.

De naamwijzer *i* is een persoonaanwijzend lidwoord, dat behalve voor eigennamen en als zoodanig gebruikte naamwoorden, evenzeer voor de woorden staat, die eene verwantschapsbetrekking aanduiden en voor titels, waar-

mee een bepaald persoon genoemd wordt, daar deze woorden toch ook 't karakter van eigennamen hebben. Eveneens wordt deze *i* voor de pers. v.n.w. gevoegd, zie bl. 236.

Voorbeelden: *i Rom pasę* (eigennaam), *i Kęndagę* (*kakęndagę* »liefde»); *i Rałaki e* »de Booze«; *i amangku* »mijn vader«¹⁾, *i upung i kitę* *i Abraham e* »onze voorvader A.« *i tetęku* »mijn grootvader«, *i ninange* »zijn moeder«, *i Tuang* »Mijnheer«, *i aso* »de Jonker«. In verhalen, waarin dieren en levenlooze voorwerpen als bezield optreden, krijgen zij ook den naamwijzer, bv. *Bio pią i Waławo*, *i Melle*, *i Kasili*, *i Rarahung*, *i Lipang*, *i Urang*, *i Ransilang*, *dingangu i Rarupa* »Verhaal van de Muis, den Moleo (Mehacephalon moleo), den Paling, de Naald, den Duizendpoot, den Garnaal, het Aanbeeld en den Hamer«.

Deze naamwijzer is tevens een Nominatief-teeken. In den 2^{en} naamval dient hij als genitief-partikel (bl. 219) en in den 3^{en} en 4^{en} smelt hij met 't voorzetsel *sę* samen tot *si* (zie ook bl. 220). In den Vocabief wordt hij weggelaten, daar bij een toeroep geen lidwoord staan kan. Voorbeeld: Mark. 1, 24: *piąbe halę apa i kami ringang i kau, Jesus Nazarani?* »wat hebben wij met U te doen, J. N.?« Amang en upung hebben deze *i*, geheel als bestanddeel van 't woord zelf, altijd voor zich, behalve in den Vocabief, zoodat men zelfs *i amang* en *i upung* kan schrijven. Waar geen toeroep wordt bedoeld, blijft de *i* dus behouden, bv. *i upung Baławo* »voorvader Muis«, *upung Bualá!* »voorvader Krokodil!«

1) Verwantschapswoorden komen nooit zonder pron. suff. voor.

Matth. 6, 9: i A mang i k am i su S orga »onze Vader in den hemel”.

Bij de afleidingen van *akang* blijft de naamwijzer ook bewaard, bv. *i k ami tahaia k ang* »wij de jongeren met de oudere broeders en zusters”, *kaiakaneng* »de alleroudste”, wrschl. om opeenvolging der *a*'s te voorkomen. *Akang* zelf is geen zelfst. n.w. of verwantschapswoord meer, het is een tusschen twee personen afgesproken, familiare benaming (*sasénggahi*), die dus in 't Nederlandsch niet is weer te geven. Wel wordt 't nog als adjektief gebruikt, doch steeds in den vorm *iakang*, bv. *dariq iakang e* »het oudste der kinderen”. Oudere broeder, zuster is *tuhang*¹⁾.

De *plaats* van alle aanw. v.n.w. (behalve van den naamwijzer *i*) is *achter* het door hen bepaalde naamwoord, bv. *asu e* »de hond”; *taumata ēndaung e* »deze mensch”; *lima ini e* »deze hand” (mijne hand); *kadera ene e* »die stoel (daar bij u)”; *sakaeng dade e* »dat schip”; *bulude rala e* »gindsche berg”. En daar de aanw. v.n.w. het zelfst. n.w. met al zijne attributen bepalen, zoo komen zij van alle bepalingen het laatst, dus ook achter een attributieven tusschenzin. Bv. *asu kadodo e* »de kleine hond”, *taumata rajak i ēndaung e* »deze slechte man”, *bałeku ini e* »dit huis (waarin ik sta) van mij”; Matth. 1, 12: *pangangaling solong Babel e* »de verhuizing naar B.” Mark. 4, 16: *bawera nisawuhë sura lung i sire e* »het woord, dat in hen gezaaid is”.

Het *lidwoord* van een woord, dat door een bez. v.n.w. of een genitief bepaald is, wordt weggelaten, daar het dan ter bepaling overbodig is; het woord dat in den gen. staat, behoudt dan zijn artikel. Bv. Mark. 1, 1:

1) Vgl. Kern, Fidjitaal, bl. 182, i. v. *tuaka*.

Tëta u Indjil i Jesus Christus, Ahus' u Mawu Ruata e »*Het begin des Evangelies van J. Chr. den Zoon des Heeren Gods*». Ibid. 2: su winohé u manga nabi e »in de geschriften der profeten»; ibid. 3: dia-hiko, rarałengang u Mawu e »bereidt den weg des Heeren». Bij den naamwijzer *i* is het niet zoo, zie het boven genoemde voorbeeld i teték u »mijn grootvader”¹⁾.

Het *lidwoord e* wordt in 't Sangireesch zeer veel gebruikt. Niet alleen in de gevallen waarin wij ons lidwoord gebruiken, maar overal waar maar van eenigzins bepaalde of uit den samenhang bekende personen of zaken wordt gesproken, is 't gebruik van 't lidwoord verplichtend. Vandaar dat het, behalve de naamwijzer *i*, gebruikt wordt achter eigennamen van bekende personen, zie het voorbeeld op bl. 243. Eveneens komt 't achter woorden die van een pron. suff. zijn voorzien, indien zij bepaald zijn, ter versterking der bepaling. Alleen waar een woord uitdrukkelijk onbepaald moet blijven, wordt het lidwoord weggelaten. De volgende voorbeelden kunnen dit opheldden:

Luk. 20, 19: u i sire nakaěnna u i Sie kai māanun sire, mēbęberan papinintu ene »want zij begrepen dat Hij hen bedoelde, die gelijkenis zegende». Gebruikt men nu ene e, dan is het nog meer bepaald en nadrukkelijk gezegd: »die gelijkenis en geen andere».

Ibid. 22, 25: ute ghelli su Kaitsar e, apan su Kaitsar e, r. apan su Mawu Ruata e, onggo su M. R. e »geef dan den Keizer wat des Keizers en Gode wat Godes is».

1) In Mark. 1, 24: kai i Masusin Mawu Ruata e, i kau e »de Heilige Gods zijt gij» staat *i* voor de geheele uitdrukking, om 't verband der woorden enger te maken.

Ibid. 21, 15: *kü tawe ikarendehang u sëdu i kamene e sarang sëmbaü* »die door geen uwer vijanden zal kunnen weersproken worden". Zonder lidw. *sëdu i kamene*, is de bet. »door geen vijand van u".

2 Kor. 12, 9: *nimëtëku e sen kapapiane si kau, u kuatëku e kai matimu suraļungukaralome* »mijne genade is u genoeg, want mijne kracht wordt in zwakheid volbracht".

Ps. 119, 124: *pëkoä su ēllangu e tuhü kapianu e, r. panëntiron atorangu e si sia* »doe dan Uwen knecht (d. i. aan mij) naar Uwe goedheid en onderwijs mij Uwe wet".

patikü apan mapia »alles wat goed is", *patikü apan mapia e* »al het goede".

Ps. 36, 10: *su Anunu e kai piä simbul' u pëbawiahë e* »bij U is de fontein des levens".

Spr. 6, 23: *tita e kai soło, r. torat e kai tulagë* »het gebod is een lamp en de wet is een licht".

Luk. 22, 22: *kaí kængkëhang taumata mëtuļan sie e* »doch wee den mensch, die hem verraden zal".

I kau, *mëgëngogahahë e* »gij zijt het, die 't bererft".

Soms wordt 't onbepaald lidwoord door *sëmbaü* weergegeven, waar men wil voorkomen, dat 't zelfst. n.w. als meervoud wordt opgevat, bv. Joh. 14, 16: *kü i sie mëgëlli u mëlahiborë baļine sëmbaü si kamene* »en Hij zal U een anderen Trooster geven". Behalve in zulke bijzondere gevallen, wordt dit onbep. lidwoord nimmer aangeduid.

Wellicht is *e* de grondvorm van *ene*; in dat geval staat het tot *i* als *ene* tot *ini*, in betekenis en afleiding. 't Siauwisch heeft *ee* en *ii* voor *Mang. ene* en *ini*, *Tab. enene* en *inini*. Mag men

ene en ini voor reduplicatie van *i* en *e* houden (voor den klinkerscheider, vgl. i n i n a n g , bl. 243), dan staat Mang. tusschen Siauwsch en Tab. in, 't welk een dubbele redupl. heeft.

Een persoonaanw. lidw. komt in vele M. P. talen voor. Si vindt men bv. in 't Tag. Bis. Ibn. Jav. Mal. Bat. Sund. en *i* in 't Sang. Pamp. Mak. Dr. v. d. Tuuk heeft aangetoond dat si ident. is met sa, den eenheidsaanwijzer¹⁾). De gevallen waar *i* in den Voc. blijft, zullen wel van denzelfden aard zijn, als die welke Dr. v. d. T. op bl. 256 zijner 'Tob. Sprkk. noemt.

Vragende Voornaamwoorden.

Zelfstandige, van personen: Enkelvd. *i sai* »wie?»

Mvd. *i sai sai* »

van zaken: Enkelvd. *apa* »wat?»

Mvd. *apa apa* »

Bijvoegelijke, van personen en van zaken:

Enkelvd. *sude, hude* »welke?»

Meervd. *sude sude, hude hude* »

De bijvoegl. vr. voorn. w. worden als bijvoegl. n.w. geconstrueerd en staan dus achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden van 't gebruik der vr. v.n.w. in den zin zijn de volgende:

Kai *i sai taumata tarai e?* »wie is die man, die daar gaat?»

I sai sai i kamene sasae mëmpanoma e »wie van ulieden gaan er visschen?»

Sude sude kalu 'pakituwang e »welke boomen moeten er omgehakt worden?»

Een bijvorm van *apa* is *apapane*, een woord dat gebruikt wordt om naar een deel van een geheel te vragen en dat vertaald kan worden met »wat van hem,

1) Tob. Sprkk. bl. 161, 162. Vgl. tevens Kern, Fidji-taal bl. 29.

haar, het?" Zoo zal bv. een Sangirees, naar de bet. van 't Holl. woord »kin" vragende, zeggen »kin" u tau-mata e ute apapane »de kin van den mensch, welk deel is dat van hem?" Het woord is blijkbaar samengetrokken uit apa-apa, dat herhaald is, om de bet. onbepaald te maken, met achtergevoegd pron. suff., 3^e pers.

Een vragend voornaamwoord, dat ook als bijwoord gebruikt wordt, is kereapa »hoedanig?" Bv. kereapa sahen apa ene »hoe is de aard van dat ding?" Kai něbera kereapa i sie »wat (eig. hoe?) heeft hij gezegd?" Het is samengesteld uit kere »gelijk" en apa en beduidt dus »gelijk wat?"

Van de opgegeven vragende voorn.w. komt apa o. a. voor in 't Mal. Jav. Mak. Bal. Mad. Een anderen vorm hebben Bat. aha en Bug. aga¹⁾). Het v.n.w. sai komt in vele M. P. talen voor, zie Kern, Fidjitaal, bl. 140. 't Bis. hain bet. »waar?" en is verwant met Sang. hěng, dat syn. met sude wordt gebruikt.

Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Als betr. v.n.w. worden gebruikt in 't enkelvoud i sai van personen, en apa van zaken. Zij worden met het volgende woord door de partikel n verbonden, zoodat deze enclitica zoo goed als een deel van het v.n.w. is. Bv. Mark. 4, 23: daringihě, isain piętułi ipakipědědaringihě »hoore, die ooren heeft om er mee te hooren"; Ibid. 25: isain pię, sarung onggotang dingangu i sain tala, relain pangalakeng u apan si sie »die heeft, [dien] zal gegeven worden, maar die niet heeft, [dien] zal nog worden afgenoomen wat hij heeft".

In het meervoud wordt zoowel van personen als van

1) Hiervan geeft Dr. Matthes eene verklaring, Bug. Spr. bl. 200.

zaken apa met volgende *n* gebruikt, bv. Mark. 4, 24: i kamene apan makādingihé »gijlieden die hoort».

Bij het gebruik van apan als meervoudig betrekkelijk voornaamwoord houde men in 't oog dat het alleen de bet. heeft van »degenen die», dus een gedeelte van een aantal. Om ons »zij die», enz. uit te drukken, maakt men gebruik van de voornaamwoorden en de w.w.lijke vormen. Zoo bv. BL. 211: tadeau i kamimakasulen sasimbang si sire rimoloh' ikamie »opdat wij antwoord kunnen terugbrengen aan hen die ons gezonden hebben»; taumata mēdēdea e mēngkai makahombang »menschen die zoeken, vinden steeds». Op deze wijze wordt steeds een afhankelijke zin geconstrueerd, wanneer zij niet door bepalingen van den hoofdzin is afgescheiden.

Voor de vertaling van eenigszins ingewikkelde zinnen kan men als betr. v.n.w. ook ku gebruiken, dat in de eerste plaats een verbindend voegwoord is. Feitelijk lost het dus de ondergeschikte zinnen in nevengeschikte op. Als betr. v.n.w. wordt het alleen van zaken gebruikt, bv. Mark. 4, 22: u tawé u apa makakalirung ku tawe sarung 'kasingkateng, dingangu tawé apa marariadi su mapennisé, ku tawe sarung ikasilo »want niets is geheim, dat niet zal geweten worden en niets geschiedt in 't verborgen, dat niet zal gezien worden». Het veelvoudig gebruik van jang in 't Mal. heeft ook dat van ku in 't Sang. bevoordeerd, tot schade van den echt-Sangireschen stijl.

Zoals men ziet, zijn de betrekkelijke v.n.woorden dezelfde als de vragende, behalve dat zij de partikel *n* bevatten, die juist de relatieve kracht heeft. Dit is reeds op bl. 189 en 204 besproken en behoeft dus hier niet herhaald te worden. Is a in bet. dus eig. »wie die», en apan »wat dat», waarbij de *n* door »die, dat» vertaald is.

Wederkeerend Voornaamwoord.

Het woord dat als zoodanig dienst doet is **batangeng** dat dus met »zich zelf” moet vertaald worden. De stam van dit woord, **batang**, bet. evenals in ’t Day. Mal. Mak. (**batang**), Bug. Jav. (**watang**). Bal. (**bantang**) »omgevallen boom, liggende stam”. In verscheidene Indonesische talen nu wordt het woord voor »stam” ook voor »lichaam” gebruikt (vgl. Sund. **babatang** »lijk”); ook als hulptelwoord voor lange voorwerpen, in de eerste plaats dus lichamen, is het veelvuldig in gebruik. Zoo komt dus ’t gebruik van **batangeng** in ’t Sang. overeen met dat van **watakkale** (**wantang + ale**) en **ale** in ’t Bug., **kale** in ’t Mak., **pijambak** (van **prija** en **awak**) in ’t Jav.

Voorbeelden: **këndagë taumata waline**, **kere kükëndagë batangeng** »heb anderen lief, gelijk gij u zelven liefhebt”.

tumaléntu u watangeng »medelijden hebben met zich zelven”.

Batangeng kan ook verbonden worden met de pron. pers. suff., dus: **batangengku**, **batangengu**, **batangenge** »ikzelf, mijzelf, gijzelf, uzelf, hijzelf, zijzelf, letterlijk »z’n eigen”.

Gewoonlijk echter maakt de samenhang dit overbodig. Het woord **batangeng** is dus in zijn reflexieven zin meestal Datief of Accusatief. Voor »zelf” (Nominatief) gebruikt ’t Sangiresch het niet veel. Zinnen als »hebt gij ’t zelf gemaakt?” worden vertaald met nadruk-woorden na het voornaamwoord, bv. **i kau wue nëkoä e?** Doch men zegt bv.: **batangeng tawe mëkoä, arawe taumata waline uté iapëkoä** »zelf zal hij ’t niet doen, maar anderen zal hij ’t wel laten doen”.

Onbepaalde Voornaamwoorden.

Hieronder kan men de volgende woorden brengen: *isain* »wie”, *i sai-sain* »een iegelijk”. Met versterking: *i sajewen* »wie ook, al wie”, wordt gebruikt van personen. Meervd. *apan*.

Van zaken: *apan*, enkel- en mvd. *Apaewen* »alles wat, alwat”. Bv. *isain madiri*, *wala wue* »wie niet wil, laat hem”. *I sai-sain mapulu*, *pauli* »een iegelijk die wil, zegge het”. *I sire*, *apan nempangasi su sengkamisa naliue*, *niuntung bue*, *endaung i kitę kai nirentāng u wanua marasehę* »zij die in de afgelopen week rijst geplant hebben, zijn wel goed af, nu wij regenachtig weer gekregen hebben”.

»Iemand” wordt uitgedrukt door *pię tau* of *kai pię tau*, »niemand” door *tawę taumata*, *tawę(u) sarang sengkatau*.

In navolging van ’t Mal. *saorang* wordt *sengkatau* ook voor »iemand” gebruikt.

Voorbeelden: *kai pię tau nękapura si kau?* heeft iemand u iets gedaan?” *Kai pię tau wou ini* »er is iemand hier geweest”. *Tawę taumata męba-wera kerene* »niemand zegt zoo iets”. *Tawę(u) sarang sengkatau rimęnta* »niemand is gekomen, geen mensch is gekomen”. BL. 247: *Apaewen si sia męngkai si kau* »al het mijne is het uwe”.

»Iets” is *manga apa*, »niets” *tawę manga apa* of *kęnawāng*, versterkt nog: *tawę kęnawāng* »helemaal niets”.

Uit ’t Maleisch is ’t woord *sabarang* overgenomen, dat door de Sangireezen voor »allerlei” wordt gebruikt. *Patikę sabarang* bet. »alles en allerlei”, *kaławou sabarang* »allerlei”.

Zie verder bij de Onbepaalde telwoorden.

Als onbepaald Voornaamwoord kan men ook *anu* beschouwen, dat in 't Sang. zoowel als in de meeste Indonesische talen, de bet. heeft van ons »dinges», om den naam van iets of iemand aan te duiden, dien men niet wil of kan noemen. Het wordt in 't Sang. druk gebruikt, ook in gemeenlijke taal, voor »die man, die vrouw, hij, zij». Zoo zegt men bv. *i sie kai i anu makonti* »hij is een leugenachtig man»; *kai i anu mahęgisę*, *i anu ene* »'t is een streng iemand, die dinges»; *mahiko, teng anu ene!* »geef eens hier, dat ding!»

Als 't personen aanduidt, heeft 't den naamwijzer *i*. Na voorzetsels vervangt *anu* met de pron. pers. suff. den vollen vorm der pers. v.n.woorden. Zie bij de voorzetsels.

HOOFDSTUK XI.

Bijwoorden.

Een afzonderlijken vorm hebben de Bijwoorden in 't Sangireesch niet. De onderscheiding is dus zuiver syntactisch.

Eenige bijwoorden, die om hun gebruik en beteekenis belangrijk zijn, zijn de volgende:

Bijwoorden van plaats zijn de bl. 242 opgegeven aanwijzende voornaamwoorden *ini* en *ene*, met 't voorzetsel *sę* (bl. 220) samengesteld tot *sini* »hier» en *sene* »daar». Voorts *endau ng si* (verkorting van *sini*) »hier» en de bl. 242 genoemde *dade*, *dala*, *bawa*, enz. gevolgd door *se* (afkorting van *sene*); deze hebben als

bijwoorden van plaats de bl. 242 opgegeven beteekenissen.

Indien *i* en *e* een voorzetsel of bijwoord voor zich hebben, worden zij vaak tot *i* en *e* afgekort, bv. *so long si, se, »hierheen, daarheen»*.

Van tijd: *piə* »toen, op den tijd dat», aanwijzing van een tijd die aan 't verlopen is en langer dan een enkel oogenblik duurt, Bv. *piə i sie rūdangeng* »toen hij aan 't naarbovengaan was»; *piə ia narangeng* »toen ik thuiskwam».

Sarang bet. »toen” in den zin van »op 't oogenblik dat”, en wordt bv. gebruikt om den overgang van den eenen toestand in den andere te beschrijven, en in 't algemeen, waar *piə* een te langen duur zou aanduiden. Bv. *sarang i sie narangeng, ia nēbera si sie* »op 't oogenblik dat hij thuiskwam, zeide ik tot hem”.

Sarang masasaki e napuko, i sie mēngkatewe tamai himaung »toen de zieke wakker werd, ging hij naar hem toe”.

Ook *lēpasē* is een bijwoord van tijd, in de bet. »zoodra”. 't Is 't Mal. *lēpas*. *Lēpasewen* »zoodra maar”.

Puļi en *tēntalang* zijn ongeveer synoniem. De bet. van *puļi* is »onderwyl, terwyl gebeurt of gebeurde”. Het wordt gebruikt van twee handelingen die nog in nader verband met elkaar staan, dan dat zij gelijktijdig plaats hebben. Zoo staat bv. Matth. 5, 25: *pakasasa-hawu mēsēngkapiān dokau e, puļi i rua wēdan su rarałengang* »haast u u te verzoenen met uwe tegenpartij, terwyl gij beiden nog op den weg zijt”; maar men zegt: *tēntalang i kau kāpakeange, ia den tanaę mamoso bungang* »terwyl gij u aankleedt, ga ik naar buiten bloemen plukken”.

Seng of *sen* »reeds”, wordt ook gebruikt om de beteekenis van 't Perfectum te versterken, maar moet toch altoos met »reeds” vertaald worden, of in zinnen

die eene ontkennende beteekenis hebben, met »meer», bv. *sen kuhæ iã manginung* »ik zal niet meer drinken», eig. »genoeg! (zeg ik) met mijn drinken». Luk. 20, 40: *u i sire sen natakü, makiwaþo si* Sie »want zij durfden Hem niet meer vragen». *Sembən tawe makawawa pируá, rario e* »het arme kind kan het niet meer dragen». Luk. 20, 36: *u i sire sembelain ta makakate* »want zij kunnen ook niet meer sterven». In de Bijbelvertaling van den Heer F. Kelling is 't reeds gebruikt zooals in 't Mal. *sudah* wordt aangewend, doch dit is taalbederf. Sterker nog dan *seng* is *semben*, uit *seng+bue+n*, dus een nadrukkelijke vorm.

Bodang of *bëdang* »nog», wordt ook verkort tot *deng*. Een nadrukkelijke vorm is *dembeng* of *demben*, op dezelfde wijze gevormd als *semben*. De ontkenning »nog niet», is *bodan ta* of *den tawe*. Voor »nooit» zegt men *tawe sarang sënsule*.

De woorden voor »plotseling, eensklaps» zijn bl. 82 genoemd en verklaard. Op dezelfde wijze zijn gevormd *sëng-kaku huang* »maar één oogenblik slechts», en *pësëng-kaku huang* »telkens slechts voor één oogenblik».

De bijwoorden die dienen om verschillende tijden van het werkwoord te onderscheiden, zijn bl. 171 en 177 opgegeven en besproken.

Tijdaanwijzend zijn voorts *kalomona*, *ka]emona*, of *ka]amona* en *Tamak*. *Siauwisch*, *ka]imona* »eerst», van het grondwoord *mona* »voorsteven», met 't voorvoegsel *ka]i* gevormd (zie bl. 141). Het hiervan gevormde w.w. *mangalomona* bet. »vooruitgaan, voorbijstreven».

Eveneens met *ka* is gevormd *kadello* (zie bl. 143), dat »vooraf» betekent. »Straks» in toekomstige beteekenis is *mëntehang*.

Angere en **kangere** zijn vragende bijwoorden van tijd. Beide beteekenen »wanneer?”, doch 't eerste in toekomstigen, 't tweede in verleden zin. Bv. mariadi **angere** ene »wanneer zal dat geschieden?” nariadi **kangere** »wanneer is 't geschied?”

Lai »nog, ook, eveneens” is meestal enclitisch en wordt dan met het voorgaande woord aaneen geschreven. Heeft dit woord nog de enclitische *n* of *u* na zich, dan gaat lai voor, en de bedoelde partikel wordt na lai aangehecht zoodat dan altijd *n* wordt gebruikt. Bv. i kau *lai sinęba* »ook gij zijt genoemd”. Baelę e kinoateng laín pagare (kinoatelaín) »de tuin kreeg ook een omheining”.

Małain is samengesteld uit **mang** en **lai**. Het betekent »eveneens, evenzeer”, bv. i sie małain binalawuhang u kahiwu »ook aan haar is een sarong uitgedeeld” (behalve aan andere mensen). Een andere beteekenis heeft de zin: i sie winaławuhalaín kahiwu »aan haar is ook een sarong uitgedeeld” (beh. andere kleedingsstukken). Małain wordt niet enclitisch gebruikt; waar dus in onze vertaling de nadruk op het w.w. moet vallen, gebruikt men lain, waar die op een ander woord van den zin valt, małain. Małain kerene su anun kami »bij ons is 't ook zoo”; kerene lai su anun kami »zoo ook bij ons”.

Ook in de samenstelling van **deng** of **den** met **lai** wordt de *n* van **den** wel behandeld, alsof zij de bekende partikel was; zoo vindt men den lai, doch meestal delain »nog, ook nog”. Bv. delain takų koateng kambonge »ik zal er nog een kwastje aan maken”. Den nianuang u kakuambonge lai »hebt gij er ook nog een kwastje aan gemaakt?” Het verschil is hier weder, dat de niet-samengestelde vorm lai enclitisch kan gebruikt worden, doch de samengestelde niet.

Andere samenstellingen met *lai* zijn nog: *manilaín* »zelfs ook», *sarałain* (= *kałingung*) »tot zelfs», bv. *manilain patêng*, *kai ia mang madiri* »zelfs al word ik gedood, ik wil toch niet». *Sarałain dapuhang e nilęgaheng* »tot zelfs de keuken was versierd».

Bijwoorden van wijze.

Over de vormen *kapapiane*, enz. zie bl. 81, noot 1.

Over de Imperatieveen met *paka* gevormd, die in onze vertaling tot bijwoorden worden, zie bl. 122.

Bv. *ikiko pakasęgadę* »bind het stevig», woordel. »bind het, maak 't stevig». Vgl. de bl. 207 genoemde hulpwerkwoorden, die wij eveneens met bijwoorden vertalen.

Bijwoordelijke uitdrukkingen zijn voor ons mede, de vetatieven, op bl. 181 behandeld. Bv. *abe rarałongkō měhapusę* »bind 't niet te los» (woordel. »niet te los, het binden»).

Den vorm van gewone bijv. n.w. hebben *małongge* »langzaam», *mahawesę* »vlug», *masahawu* »haastig», *małigha* »spoedig», doch zij komen alleen in verbinding met w.w. voor en zijn dus in 't gebruik als bijwoorden. B.v. *i sie małongge rumaleng* »zij loopt langzaam», *ia dimęnta masahawu* »ik kwam haastig».

»Mede» of »met» is *dingang*, dat met 't w.w. waarbij het behoort vertaald wordt door »mededoén», bv. *ené měngkai lawo taumata rudałeng dingang* »en er waren vele mensen die mede gingen».

»Alzoo, aldus» is *kereini*,wanneer hetgeen waar 't op doelt nog niet genoemd is, maar nog volgen moet, *kerene*, indien 't reeds genoemd is. Deze beide woorden, die uit *kere* »gelijk, evenals» met de aanwijzende v.n.w. *ini* en *eñe* zijn samengesteld, worden ook verkort tot *kerei* en *kere*, met den klemtoon op de laatste lettergreep. Het grondwoord *kere* (klemtoon op

de voorlaatste) wordt gebruikt in de beteekenis »evenals gelijk aan».

Synoniem hiermede zijn *tā bida u* »precies als, juist gelijk aan», woordel. »er is geen verschil met», van welke uitdrukking *bida* aan 't Sanskrit *bhedā* (door 't Mal. *beda*) is ontleend. Ook *mēsulung u*, een w.w. vorm, wordt adverbiaal gebezigd in de bet. »gelijkende op, gelijk aan», doch blijft in karakter een w.w. bv. *sēmbau in i e mēngkate we mēsulung u sēmbau ene e* »dit eene is geheel gelijk aan dat andere».

Bij vergelijkingen bezigt men ook *aļingkai* »als 't ware, als ware het», samengesteld uit *aļing*, stam van *mangaling* »verplaatsen, verhuizen», vgl. Bis. *alin*, en uit *kai*, de partikel die ook als verbum substantivum wordt gebruikt. De bet. is dus ongeveer »verplaatst zijnde, oneigenlijk zijnde; bij verplaatsing, zijnde». Van een rusteloos mensch zegt men spreekwoordelijk: *ta umata ene aļingkai kasuang tā bahughane* »die man is als een lijk zonder grafhuisje«¹⁾). Ook zegt men *aļingkawe*, in denzelfden zin, bv. *i kau aļingkawe ta umata tā naunge* »gij zijt als iemand zonder verstand».

Bijwoorden van graad.

Eenige bijwoorden van deze soort zijn:

mamben of *mambeng*, samengesteld uit *mang* (zie de Voegwoorden) en *be* met de volgende *n* (de bekende partikel). De bet. is »in hoogen graad, waarlijk, voorzeker». Bv. *mamben masaria* »bepaald groot», *mamben tēngadē* »waarlijk waar, voorwaar, men kan er op aan», *mamben kerene* »'t is bepaald zoo,

1) Zonder grafhuisje, d. i. dus zonder volledige begrafenis, kan geen ziel rust hebben na den dood; zij blijft dan steeds rondspoken. Vgl. Wilken, het Animisme, Ind. Gids, 1884, bl. 973—78. (Overdruk bl. 49—54).

waarlijk zoo". Tə sihing e »zonder gelijke, onvergelijkelijk", dient voor ons »zeer", bv. mapande tə sihing e »onvergelijkelijk knap", malénggihé tə sihing e »bovenmate schoon", makawasa tə sihing e »almachtig".

diōbe is »tamelijk, redelijk", bv. diōbe maralénding »tamelijk koud", diōbe mapia »redelijk goed". Diō is de stam van 't als bijv. n.w. gebruikte kadiō »klein" en bet. dus als bijwoord »in kleine mate". Wil men van twee dingen, die geen van beide eene eigenschap in groote mate bezitten, aanwijzen welke nog 't meeste er van heeft, dan gebruikt men ook diō, bv. sěmbaū diō mapia e »die van de twee, welke nog de beste is", sěmbaū diō masaria e »die, welke nog de grootste (de minst kleine) is". Demben diō bet. »nog al, vrij wel", bv. demben diō mapia »nog al goed".

»Liever dan, beter dan" is ēndou — sulung u, bv. ia ēndou mate sulung u měkoä kerene »ik sterf liever, dan zoo te handelen"). Men kan er een soort van comparatief der bijwoorden mede vormen, bv. Luk. 10, 14: ēndou papahang su soan Sodom dingangu Ghomorra e, kai sulung u papahang su soa ene »'t zal den steden S. en G. verdragelijker zijn, dan dier stad"; Matth. 11, 22: u endou katewe Tyrus dingangu Sidon e su ēllon hukumang e, kai sulung u i rua »'t zal T. en S. beter gaan op den dag des oordeels dan u beide".

Pundang u — sulung u of pundang u — kái bet. »zelfs al zou" en wordt altijd van personen gebruikt, terwijl men ēndou van personen en van zaken kan bezigen. De constructie is overigens geheel dezelfde.

1) Een andere wijze om dezelfde gedachte uit te drukken vindt men bl. 108 vermeld.

Pundang hangt zeker wel samen met pëndang »gevoel, gewaarwording».

Als bijwoord wordt ook gebruikt puluang, dat van den stam pulu komt, waarvan mapulu »willen» en kapulu »wil». Het wordt bij w.w. gebruikt, in den zin van »houdende van, liefhebber van», bv. tau puluang manoma »niemand die veel van visschen houdt» en kan ook soms vertaald worden met »gaarne, graag».

Een te hooge graad wordt aangeduid door tumanie »al te zeer, in te hoogen graad», of tumanjewe dat slechts door »te» behoeft vertaald te worden.

Bijwoorden van verschillenden aard.

Eenige bijwoorden, die tot versterking of tot het leggen van nadruk op andere woorden worden gebruikt, zijn de volgende:

kalingung of lingung »zelfs», bv. kalingung i sie rimaleng dingange »hij zelfs is met hem medegegaan».

tembə of tumbə, kęta, tulı beteekenen »slechts, maar». Tab. heeft samatang, in dezelfde betekenis. De eigenlijke zin van kęta is »tot aan, niet verder dan», zooals blijkt uit den intr. passieven vorm makęta »komen tot aan, niet verder komen dan», bv. i sie nakęta sini »hij kwam slechts tot hiertoe».

De drie genoemde bijwoorden worden ook met mang samengesteld, dus mantumbə, mangkęta, mantulı. Dit mang betekent »slechts, maar», bv. i sie maning pinęberāngku, kaí mang nękoą »hoe-wel door mij vermaand, heeft hij 't toch maar gedaan». De drie genoemde samenstellingen zijn dus te vertalen met »slechts».

Om te *bevestigen* dienen: ore en ęng (tot gelijken) en o (tot hoofden) »ja»; om te *ontkennen*: tala, tala wue »neen». 't Gewone ontkenningswoord voor werk-

woorden is *tawe* »niet”, bv. *iɑ tawe mətətikɪ* »ik slaap niet”. ’t Wordt ook wel proclitisch gebruikt en dan in zijn oorspr. vorm *ta* (*tawe = ta + wue*), in de bet. van ons on-, bv. *dariɑ tamalahimang* »ongehoorzame kinderen”.

Baʃinewe (van den stam *bali*, samenhangend met *balɪ*, *məbali* »terugkeeren”, *mamali* »terugbrengen”, dus *wrschl.* zooveel als »anders dan, omgekeerd van”) betekent »anders zijn dan, niet zijn”, bv. *iɑ baʃinewe kaleɑ* »ik ben geen kalea” (zie bl. 54 noot 1).

Tə en *tawə*, met half gesloten eindlettergrepen, zijn ontkennende praedicaatswoorden, die te vertalen zijn met »niet hebben”, bv. *iɑ tawə doitəku* »ik heb geen geld” *taumata tə doitə tawe makapamelli* »niemand die geen geld heeft, kan niet koopen”.

De uitdrukking *tawe u kai* betekent »niet dat”, bv. *tawe u kai sen taku kinahəgo*, *kaiso...* »niet dat ik ’t alreeds gegrepen heb, maar ...”

Ontkennende praedicaten zijn *tədise* en *tawədise*, beide blijkbaar met een stam *dise* samengesteld, die misschien de ontkenning *di* (bl. 181) bevat ’). Kortere vormen zijn *tədīe* en *tawədīe*, de bet. is »er niet zijn, niet aanwezig zijn”.

Zeer belangrijk zijn voorts de bijwoorden *kai* en *pia* die deels als verba substantiva, in de bet. van »zijn” worden gebruikt, deels als hulpwoorden ter omschrijving der tijden worden aangewend.

Kai wordt in ’t algemeen aangewend om nadruk te geven aan het werkwoord van den zin, zoodat het bij een duratieve tijd op de duratieve, bij een verleden tijd op de praeteritale beteekenis nadruk legt. Is er geen

1) In dat geval is de uitdrukking dubbel ontkennend, zoals ook *təkəndīe* (syn. *kəkəndīj*) »zwijgend”, vgl. *kəd ko* »zwijg!”

werkwoord in den zin, dan wordt het met den klemtoon op 't woord dat het versterkt, weergegeven. Bv. kai mra mo hę, ia »ik ben aan 't schrijven"; kai ia »ik ben het". In deze zinnen is dus kai niet met een vorm van »zijn" vertaald, maar met den klemtoon op »schrijven" en »ik".

Uit dit gebruik van kai volgt, dat waar eene mening wordt geuit, eene stelling beweerd of eene verklaring gegeven, kai voorafgaat aan het woord of het deel van den zin dat bijzonderen nadruk moet hebben, omdat het belangrijk, onverwacht, verklarend, of iets dergelijks is en aan den zin meerdere beteekenis geeft. Bv. ia kai tau Tawukang »ik ben een Tabukanees"; BL. 197 kę boeten namo hę u kai i Johannes arenge »en hebbende geschreven, dat Johannes zijn naam zou zijn" ('t geen tegen de verwachting was); 198: i Maria tangú, ringangu kaghiane i Joseph, kai hiten Daud »M. en haar verloofde J. nu waren afstammelingen van David" ('t geen vermeld wordt, als iets dat wel de aandacht verdient); 211: ia kai tingih' u mamamohang su kęhu »ik ben (kondig mij aan als) de stem des roependen in de woestijn"; 303: kai ene sęba be ia pinahana »dat is de reden, waarom ik geboren ben".

Bij vragen wordt kai gebruikt, als er nadrukkelijk gevraagd wordt, wie iemand is; het legt dan den klemtoon op 't vraagwoord of op 't belangrijkste woord van den zin, bv. BL. 211: Kawe¹⁾) apa tangu? Kai i Elia i kau? Kai i sai angkungu, i kau? »Wát zijt gij dan? Zijt gij Elia? Wie zegt gij dat gij zijt?" Is de vraag meer losweg gedaan, of niet bepaald na-

1) De partikels, die kai bevatten, kunnen in zekere gevallen kai vervangen, zoals kawe, męngkawe, męngkatewe; zie bl. 262.

drukkelijk', dan wordt *kai* weggelaten, bv. *i kau tau Tawukang nangéntudé surat e?* Zijt gij de Tabukanees, die den brief gebracht heeft?" BL. 203: ené *i Pilatus nakiwalóe: Datu tángu, i kau »en P* vroeg: *Zijt gij dan Koning?*" (hier is de vraag alleen gedaan, om hetgeen hij reeds wist, nog eens te horen). De vraag *kai ratu tangu i kau?* zou bv. aan het slot eener redeneering of overdenking, als conclusie passen: »zijt gij dan een koning?»

Dat *kai* feitelijk niet de beteekenis van »zijn» heeft, blijkt hieruit, dat 't vervangen kan worden door de enclitische nadrukwijsers -*be* en -*ke* (-*e*), bv. Luk. 20, 33: *tangú su pěbawangung e, kawingken sai, i sie?* »in de opstanding dan, wiens vrouw zal zij zijn?» Ibid. 36: *watubé ana u pěbawangung »omdat zij zijn kinderen der opstanding»;* Ibid. 44: *tangu anaben sie, kereapa? »hoe is hij dan zijn zoon?»*

Samengesteld met andere partikels zijn de volgende neenvormen van *kai*:

Kawe (*kai* en *wue*) »maar integendeel», bv. *bali-newe kerene, kawe kereini* »'t is niet zus, maar zoo». Ook »toch» bij vragen, bv. *kawe unue i kau někoá kerene* »waarom toch hebt gij aldus gehandeld?» en tot versterking van tegenstellende voegwoorden, als *kaiso* en *kuteu* »maar integendeel, en niettegenstaande». *Měngkai* (*mang* en *kai*) »steeds» (in den zin van 't Fransche »toujours», bv. *versez toujours »schenk maar toe»*), *zoo maar voor 't vaderland weg*», bv. *měngkai kākoáe* »hij doet 't zoo maar, zonder zich om dit of dat te bekommernen».

Měngkawe verschilt weinig of niet van *měngkai*. Het is samengesteld uit *měngkai* en *wue*.

Měngkate of *měngkatewe* is in 't gebruik een formeel hulpwerkwoord en stelt de handeling tevens voor

als terstond wordende uitgevoerd. Gewoonlijk staat het in zinnen die met *tangú*, *ené* en *sarang* worden ingeleid. Bv. *tangú i sie měng kate we na měllø* »toen liet hij hem maar los” of »daarop liet hij hem terstond los”.

Mangkewen »ter dege” bestaat uit *mangken* en *bue*; *mangken* is waarsch. ’t Mal. *mangkin*, bv. in *mangkin lama*, *mangkin lēbeh*. Bv. *ią mangkewen nasunsara* »ik had ter dege pijn”.

Kate »nog maar, nog slechts” kan uit *kai* en den enclitischen nadrukwijzer te bestaan. Bv. *endaung kate rarua* »hier zijn er nog maar twee”.

Kaiso en *kaihō*, die beneden behandeld zijn, bevatten niet dit *kai*, maar *kaí*, zie bl. 268.

Pia is »voorhanden zijn, aanwezig zijn, bestaan”, ook »hebben, voorzien zijn van”. Ons »er was eens”, waarmede ook zoovele Sangireesche verhalen beginnen, luidt daar *kai pia* of *nāun pia*, bv. *kai pia datu r. woki* »Er was eens een koning en eene koningin”. *Pia be kalun dapuhang?* »is er wel brandhout?” *I kau pia be kalun dapuhang* »hebt gij wel brandhout?” (is er, wat u betreft, wel br.?). *Ore, ią sen pia kalun dapuhang* »ja, ik heb al brandhout”. *Pia pakeange* »aangekleed”; *pia pakeange mawira* »met witte kleederen”; *pia karonge r. awune* »in zak en asch”. In de beschrijving van een optocht komt o. a. voor: *měngkai mawantu-wantugę: pia palunge r. diabatange r. tambore r. lutange r. upase r. ghundene* »’t was zeer statig, met pajung en scepter, en trommels en geweren en hofbedienden en kamerjuffers”. *Ią pia běkeku* »ik heb iets te vertellen, een verhaal te doen”.

Pia wordt ook gebruikt om de betekenis van sommige voorzetsets duidelijker te omschrijven, evenals dit met *anu* geschiedt, dus *su pia* »bij, in de nabijheid

van", su piaku »in mijne omgeving", su pia u wale e »bij het huis".

De meest algemeene beteekenis van pia is die van »hebben, bezitten" en in dezen zin wordt 't zelfs geheel synoniem met managhuang, w.w.lijke vorm van taghuang »eigenaar, bezitter" gebruikt. Bv. 1 Joh. 5, 12: isain pia Ahus' u Mawu Ruata e, i sie pia pëbawiahë e; i sain tawe mananaghuang Ahusë e, tawe mananaghuang pëbawiahë e »wie den Zoon Gods heeft, die heeft het leven; wie den Zoon niet heeft, heeft het leven niet".

HOOFDSTUK XII.

Voegwoorden en Nadrukwijsers.

De Voegwoorden en Nadrukwijsers geven in 't Sangreesch hierom moeilijkheid, omdat zij zeer omzichtig moeten gebruikt en vertaald worden. De beteekenis van den zin hangt voor een goed deel van deze woorden af en zelden kan het eene voegwoord even goed als 't andere gebruikt worden. De belangrijkste zullen hier worden besproken, verder zie men 't Woordenboek.

Ter *verbinding* van ongelijke dingen wordt dingang gebruikt, dat als zelfst. n.w. de bet. heeft van »makker, gezel, genoot". Het wordt gevuld door de partikel u. In de gedrukte teksten wordt het tot d. (r.) afgekort, behalve waar 't de bet. »met" heeft. Is de eene handeling een gevolg van de andere, dan gebruikt men ku, dus: i sie kukång d. mænginung »hij eet en drinkt",

maar: i sie nĕbuɑ ku dimałeng »hij stond op en ging heen».

Ku »en, vervolgens” verbindt twee dingen waarvan 't een uit het ander voortvloeit en die dus min of meer in causaalverband staan, bv. pahĕdo, binatang ene tumĕmbo ku mangiki si kau »wacht maar, dat beest zal u aanvallen en bijten”. Daar in een geregeld verhaal de zinnen die op elkaar volgen gewoonlijk ook uit elkaar volgen, zoo zal men dit voegwoord veel meer dan een der andere verbinders van den zin gebruikt vinden. De gedrukte teksten (vooral de Bĕke Limanpułodua) geven hiervan overvloedig veel voorbeelden.

Indien ku enclitisch achter werkwo., voorn. w. enz. geplaatst wordt, heeft 't de bet. van »immers, ook (redegivend), toch”, bv. i kamene ku napulu kerene »gijl. immers hebt het gewild”; i kau nadiri ku »gij wildest immers niet”; i sie tawe dise ku »hij was er ook niet”; tawe makoɑ ku »het gebeurt immers niet”. Een vollere vorm van ku in deze beteekenis is aku, dat niet enclitisch is, en evenzoo met »immers” vertaald wordt, bv. aku i kau tawe mahimang si sia »gij wildest mij immers niet gelooven”.

Om zinnen te verbinden, gebruikt men voorts tangú, ené¹⁾) en kuteú. Van deze drie is tangú het zwakste. 't Is een vrij onverschillig voegwoord, waarmee men altoos kan beginnen, indien er niet meer noodig is dan een gewone aanloop. Het staat aan 't begin van een zin die 't natuurlijk gevolg van den voorafgaanden zin geeft en kan dus, naar omstandigheden, vertaald worden met »en, voorts, dus, aangezien, nu, zooals te verwachten was” en derg. Bv. BL. 208 (vermeld is, dat het

1) Omtrent den klemtoon van sommige voegwoorden zie men het-geen bl. 18 is gezegd.

bezwaar, dat Johannes maakte, om Jezus te doopen, is opgeheven; daarop vervolgt de zin): Tangú i Jachja měngkatewe nangurung i Sie »daarop dan doopte J. Hem terstond". Ibid.: Baliung e sen mapapěllö su hamu u kalu e; tangú apaewen pungukalu taměbawua wuane mapia, kai 'tuwangeng kū iwahung su putung. Tangú, watu katihö u lawo i sie kai sen Messias e, i sie něbera jai, enz. »de bijl is reeds gelegd aan den wortel der boomen; elke boom dan, die geen goede vruchten voortbrengt, wordt omgehouden en in 't vuur geworpen. En, daar de schare meende, dat hij reeds de Messias was, zeide hij nog, enz." I kau naun madiri mahimang, tangú ini i kau makapěndangke »gij hebt niet willen gehoorzamen, dus ondervindt ge 't nu". I sie, sarang ta nakareq, tangú měngkatewe napule »toen hij 't niet kon vinden, is hij dus terstond naar huis gegaan". I sie mamben madiri, tangú měngkatewe taku niwala »hij wilde volstrekt niet, welnu toen heb ik hem laten loopen".

Ené leidt zinnen in, die niet zoozeer 't natuurlijk gevolg zijn van het vooraf gezegde, maar zich toch daarbij geleidelijk aansluiten. Bv. BL. 207 (vermeld is, dat Johannes zijne prediking begonnen is, daarop vervolgt de zin): ené, rałohon soan Jerusalem d. wanuan Judea sěmbaų, d. rałohon banua su wiwi' u Jordan e měngkatewe nasue siměbang sołong anune »en de bevolking van Jer. en van 't geheele land Jud. en de bevolking der landstreek aan den oever der Jordaan, gingen toen tot hem uit". Ook dient het om eene verklaring in te leiden, die in het verhaal past, bv. BL. 211: ené, kaławou taumata nirolohě e kai tau Farisi »al de menschen nu, die gezonden waren, waren Farizeeërs. Door e'né worden

dus in 't algemeen nieuwe onderdeelen van het verhaalde begonnen, zooals men bij de lectuur der teksten zal bevestigd vinden.

Kutəú is bepaald een tegenstellend voegwoord en wordt gebruikt waar de loop van 't verhaal eene min-of-meer onverwachte wending neemt. Het moet dus meestal met »maar, doch, echter, evenwel” vertaald worden, soms ook sterker, door »en zie, doch wat gebeurt er”, en dergel. uitdrukkingen. Als vragende uitspraak bezigt men kutəú? in de beteekenis: »welnu, hoe is 't afgeloopen? en? nu?” (met rekking uitgesproken). Na een vraag, waarop de gevraagde niet antwoordt, het »welnu? wat zeg je daarop?” Bv. iɑ něbera si kau u pakikoɑ kereini, kutəu kawe nikoɑu kerene »ik heb u gezegd het zús te doen, en daar hebt ge 't zóó gedaan!” Tak� ilěonggo si sie, kutəu i sie kai nadiri »ik gaf het hem en zie, hij wilde het niet hebben”. Een eenigszins onverwacht antwoord wordt er evenzeer mee aangekondigd. Bv. BL. 212: kai mətana suapa i kau? kutəu i Sie něbera: wöete, pěmpěkakëlla »waar woont gij? En Hij zeide: komt en ziet”.

Iets sterker dan kutəu is arakutəu.

Verbindend is ook boe' »daarna, daarop”, masé »vervolgens, en ook”, (zie bl. 19), mase wuhu »daarna pas, toen eerst”; lai, met volgende n̄ lain »nog, ook”, dat zoowel afzonderlijk, als enclitisch voorkomt, bv. i sie něbera lai »hij zeide nog”.

Tegenstellend zijn:

kaihó »evenwel, evenzeer, eveneens, ook, men bedenke echter, maar toch”, bv. Luk. 22, 28: kaihó i kamene e taumata timaking si Sią su apan sasałuka si sia e »doch gij zijt degenen die Mij gevuld zijt in al mijne verzoekingen”. Tawe ikasěbä mapia, kaihó

walinewe lai ralaki »men kan het niet goed noemen, maar 't is toch ook niet slecht”.

kaíso »maar” na ontkenningen (Hd. »sondern”), bv. balinewe sahɛllo ini, kaiso riɔɛllo »niet vandaag, maar morgen”. Deze twee zijn samenstellingen van kaí »doch, maar, evenwel”, dat aan het begin van een tegenstellenden zin staat en den klemtoon op de laatste heeft, in onderscheiding van het bl. 260 besprokene, als zelfst. w.w. gebruikte kai. Een versterkt kaí is kawe, dat den enclitischen vorm van 't nadrukwoord bue achter zich heeft. Het is gewoonlijk met »toch, doch, maar, echter” te vertalen, bv. kawe unue i kau nɛkoɑ kerene? »waarom hebt gij dat toch gedaan?” kawe nɛkapura i kau »wat hebt gij toch gedaan?” Ook tot versterking van andere tegenstellende voegwoorden wordt kawe gebruikt, bv. balinewe kerene, kaiso kawe kereini »niet zus, maar integendeel zoo”.

arawe »doch, maar, evenwel”, samengesteld uit ara en be, waarvan 't bestanddeel ara ook afzonderlijk en in samenstelling met andere partikels (in arakutə aramanung) voorkomt. 't Is tegenstellend en niet verbindend, zoo als kaí en komt gewoonlijk aan 't begin van den zin voor. Bv. si sia e kereini, arawe si kau e uté kerene »'t mijne is zus, maar 't uwe is zoo”; sɛmbaŋ e nakoɑ sołong Manaro, arawe sɛmbaŋ e nakoɑ sołong Tahinate »de eene ging naar Menado, doch de andere naar Ternate”.

In disjunctieve zinnen gebruikt men arau of atalau »of”, welk laatste woord verouderd is. Dit arau is zeker wel het boven genoemde ara met volgend u zoodat de eigenl. beteekenis van arawe is »of wel”. Atalau zal zeker ook de partikel u bevatten. Het kan zijn, dat het bestanddeel atala de negatie tala (die zeker oud is, zie bl. 80) bevat, die dan oorspr. meer een onzeker-

heidswoord moet geweest zijn. Wellicht is ara een verkorte bijvorm van atala.

Ons »of“ dat achter w.w. van »weten, gevoelen, zeggen, verklaren“ staat en ook als voegwoord in indirecte vragen in 't Ned. dikwijs expletief wordt gebruikt, is in 't Sangireesch mĕnsang, bv. BL. 180: I sie napakasingkā si kau mĕnsang apa mapia »Hij heeft u bekend gemaakt wat (of) goed is“; 78: I kami wĕga wue mĕnsang nĕkapura i Musa »wij weten niet wat (of) Mozes overkomen is“; 80: kū i sie nĕbĕke, mĕnsang năun nakoā kereapa »en hij vertelde hoe (of) 't geschied was“. Ia makibaļo mĕnsang i kau rumaleng dingang »ik vraag of gjij medegaat“.

Met den klemtoon op de laatste lettergreep, betekent araú »immers“, voornamelijk in vragende of vragend bedoelde zinnen. Dezelfde beteekenis heeft karā ge-woonlijk gevuld door kai of kawe, bv. i kadua kai sumagha, araú? »wij beiden gaan immers eten uit den tuin halen?“ Karā i kau kai sołong Kalongang of: karā kai sołong K. i kau? »gij zoudt immers naar K. gaan?“ Dit karā komt ook voor als zelfst. n.w. verbonden met 't pron. suff. le pers. in den zin van »ik dacht dat“, bv. karaku i sie kai tădise »ik dacht dat hij er niet was“.

Ons »of—of“ wordt in 't Sangir. uitgedrukt door balæwe—araau of balæe—araau; bala is een w.w. stam en bet. als Imperatief: »laat begaan, laat met rust, sta toe, geef verlof“; de uitdrukking komt dus overeen met »'t zij — of“.

Eenige redengevende voegwoorden zijn:

batu »omdat“, eig. een subst. met de bet. »gevolg“, zoo ook suwū u »doordat, ten gevolge van“; pu hineng u (verkort tot puneng u) »doordat“; uaļing u »door

de schuld van, ten gevolge van" afgeleid van *uaļi* »verdienste», dus van twee genitief-partikels voorzien; en *kahiang* »door de mate van, wegens den hoogen graad van". Van deze geeft *suwū* een natuurlijk slecht gevolg te kennen, *puhineng* wordt gebruikt, waar sprake is van een straf, *uaļing* is minder ongunstig dan *suwū*. Voorbeelden: Ene *suwū u i kau ta maļahimang* »dat is ten gevolge uwer ongehoorzaamheid". *I sie nipa-hāngeng puhineng i sie kai něnakalę* »hij werd gestraft, omdat hij ondeugend was geweest". *Ualingu i kau nadiri kū* »gij hebt immers ook niet gewild". *Kahiang* wordt gebruikt bij ernstige oorzaken, bv. *i sie tawe nakawera kahiang takū e* »van vrees kon hij niet spreken".

Syn. met *kahiang* is *kareą*, van den stam *dea*, dat dus wrschl. betekent » gevonden door, bereikt door", bv. *kareą* (*kahiang*) *u kaihā u sěllihę*, *i sire hakiu nionodę* »wegens de sterkte van den stroom, zijn zij afgedreven". *Hakiu* »zoodat, bijgevolg, zooals te verwachten is, gelijk in dergelijke gevallen pleegt te geschieden", als subst. *haki* »verband, gevolg", is oorspronkelijk één met *haki* »vlot", vgl. *měhaki* »verbinden" en *hakidę* (*měh.*) »verbinden, vastbinden" en Jav. *rakēt*, *dakēt*, Ibanag *dakit*, Mak. *rakkī*, *dakkī*, Bug. *dékke*. Dit voegwoord geeft een natuurlijke reden of oorzaak te kennen, bv. Mark. 4, 19: *kū maněpūe wawera e hakiu tawe měbua* »en verstikken het woord, zoodat het geen vrucht draagt".

u »want", is zwakker dan een der boven genoemde redengevende voegwoorden. Het staat tusschen twee leden van een volzin, die gelijkwaardige beteekenis hebben of elkander verklaren, bv. *i kau maļain dario manakalę*, *u i kau tawe maļahimang* »gij zijt eveneens een ondeugend kind, want gij gehoorzaamt niet";

Math. 26, 43: i Sie naka hombang si sire mĕtĕtikī, u matan sire mĕngkai mawĕhā »Hij vond hen slapende, want hunne oogen waren zwaar».

u heeft ook de beteekenis »dat» en sluit zich hierin aan bij de partikel *u*, die tusschen werkwoord en object, nomen regens en rectum staat. Dit *u* staat n.l. achter werkwoorden van »spreken, verklaren, meenen, bemerken» en dergel.; in 't algemeen gesproken, na de verba sentiendi et declarandi, die bij ons eveneens met »dat» geconstrueerd worden. Bv. i a mĕbĕbera si kau, u i kau e manakalĕ »ik zeg u, dat gij ondeugend zijt»; i a makasilo, u i kau mamben matĕdu »ik zie dat gij waarlijk ziek zijt»; Matth. 25, 24: i a naun masinkă i kau, u i kau kai tau naunge makĕti »ik kende u, dat gij een hard mensch zijt»; Kl. Lut. Catech. bl. 25: i a mangimang u i a kai taumata marosa »ik geloof dat ik een zondaar ben».

Ook wordt *u* gebruikt voor aanhalingen, waar wij juist »dat» weglaten; het wordt in zulke gevallen dus niet vertaald, bv. i ninange nĕbera u: pakata himadĕ bue, momó; i a kai ren mangala kalu malighā »de moeder zeide: wees vooral zoet, kindje; ik ga even hout halen».

Van denzelfden stam als kareă, zijn de voegwoorden tadeă, takadeă en mĕdeă, die door *u* gevuld worden en ons »om te, ten einde, opdat, wachtende naar, zoekende te bereiken» uitdrukken. 't Eerste is met het voorvoegsel ta (bl. 133) gevormd, 't laatste is een formeel werkwoord, van den stam deă. Zij worden gebruikt, waar het plan, doel of voornemen der handeling is uitgedrukt. Bv. BL. 265: tamaiko ringang, i kite, tadeău mate ringange »Laat ons medegaan, opdat wij met Hem sterven»; Ibid. 195: i sie hĕdon dumaleng su tengone, tadeău makasule na-

ung u manga iamang e so long manga ana e
 »hij zal voor zijn aangezicht gaan, opdat hij de harten
 der vaderen bekeere tot de kinderen».

Een besluitend voegwoord is mahunéu (Siaur. humonéu) »dus, derhalve», van iemand die tot een inzicht komt of een besluit trekt, eiku, mahunéu kai kerene »wel, 't is er dus zóó mee gesteld».

Voorwaardelijke Voegwoorden zijn:

Kamageng¹⁾ »wanneer». Ons »dan» in den nazin van een voorwaardelijken volzin, is in 't Sangir. ute (zie beneden). Bv. kamageng i kau kawe madiri, ute tawe miséhü »wanneer gjij niet wilt, dan zal 't niet doorgaan»; kamageng tau Sangihë kapirë lumintü hëbi, ute kai mëbëbasa-doa »wanneer de heidensche Sangireezen des nachts uitgaan, dan zeggen zij een gebed op».

Kereu is »indien, in geval dat», en is algemeener dan kamageng, dat meer op bepaalde omstandigheden slaat. 't Is niet anders dan het bijwoord kere met volgend *u* en zou dus 't zuiverste met ons voorwaardelijk »als» vertaald zijn.

Uitsluitend is de bet. van tabeau, dat wij met »tenzij» vertalen, doch dat eigenlijk alleen maar een beleefdheidswoord is, om iets van 't reeds gezegde terug te nemen. De ware beteekenis »met verlof» is reeds bl. 185 besproken. Bv. ia mamben mapakaséhü u kindoreku, tabeau i kau tumuhü »ik zal zeker mijne bedreiging vervullen, tenzij ('t mocht dan zijn dat) gjij toegeeft». Mamben masue mahëgu, sasuange, tabeau katewe lighä dumasehë »al de aanplantingen verdrogen bepaald, tenzij het spoedig regene». Waarschijnlijk heeft tabeau hier dezelfde kracht als

1) Ook verkort tot mageng en maeng, zie bl. 27.

waar 't den optatief omschrijft, n.l. die van een bescheiden uitgesproken wensch, dat het in den voorzin gezegde niet moge geschieden; het komt dus in bet. met ons »'t en zij" vrij wel overeen.

De Nadrukwijzers hebben meestal de functie om het woord waarachter zij staan zijn eigenaardige plaats in den zin te geven. In 't algemeen worden zij achter 't praedicaatsnomen geplaatst, om daarmee te samen een volledig praedicaat uit te maken. Zij kunnen niet altijd op dezelfde wijze worden vertaald en moeten soms alleen door 't leggen van den klemtoon worden weergegeven. Om den stijl buigzaam te maken, te verlevendigen en te kleuren, worden zij veel gebruikt. Omtrent de gevallen waarin zij aangewend worden valt hier het volgende te zeggen:

bue of be is meestal ons »wel», wanneer 't achter w.w. wordt gebruikt. Na zelfst. n.w., voorn.w. enz. is 't op verschillende wijzen weer te geven, ook wel door den klemtoon. Voorbeelden zijn:

I a makəkoə bu e »ik kan het wel doen". Nəberrawe kereapa i kau? »wat zeidet gij wel?" Makapəkāpura wue »wat zou dat nu? wat kan dat nu voor kwaad?" I kau wue »Eu gij?" I kau wue uté? »En gij dan?" Nandu w'e apa! »Wat een lengte!"

Soms verzwakt, soms versterkt het de beteekenis van een woord. Het is dan minder sterk dan mambən (bl. 257). Bv. tala wue »wel neen" (vriendelijk); dəlakɪ bu e »'t is wel slecht!"

Zeer dikwijls heeft het de beteekenis van »immers, gelijk bekend is, ge weet wel, zooals gezegd is" en dergel. die op iets bekends doelen, bv. səmbaŋ bu e kai? »de andere immers?" A pawe səmbaŋ e »het andere, zooals ge weet". Deze beteekenis is vooral de

kracht van *bue*, als 't achter andere partikels wordt gevoegd, in den vorm *be* of *we*, zooals telkens bij de behandeling dezer partikels is vermeld.

Ook is 't wel met »weer, wederom" te vertalen, bv. *mangaļako wue ia* »ik zal nog weer eens nemen"; *i kau ko wue* »nu gij weer eens!" *i kau e wue?* gij weer?" *sēmbau būe*, *ene* »dat is weer een ander". *semen piā sēmbau* »er is reeds weer een ander" *piāw'e sēmbau* »er is weer een ander".

Bue is de niet-enclitische, *be* de enclitische vorm dezer partikel. Over 't algemeen verzwakt *be* de beteekenis van het woord waaraan 't gevoegd wordt, zooals te zien is aan de beteekenis der partikels *mēngkate we*, *aļingkawē*, enz.

De partikel *ko*, die gewoonlijk achter den Imperatief wordt gevoegd, in de bet. »eens", komt ook achter zuiver *w.w.*lijke vormen voor, in dezelfde aansporende beteekenis. Zie bl. 188.

De belangrijkste nadrukwijzers zijn *ke* en *e*. Deze beide partikels zijn identisch en daar *ke* achter *los geslotene* en *e* achter *half geslotene* en *opene* eindlettergrepen wordt gevoegd, welke laatste dan eveneens *half gesloten* worden, zoo kan de *k* hier onmogelijk als klinkerscheider opgevat worden. Het meest ligt voor de hand *e* als een bijvorm van *ke* te beschouwen, daar het waarschijnlijk is, dat de *k* na de *ng* zich heeft kunnen handhaven, maar na half gesloten lettergrepen is weggevallen, om niet, als klinkerscheider, den ingeslikten sluiter te vervangen¹⁾. Het half-gesloten uitspreken van oorspr. opene lettergrepen na de *e*, is waarschijnlijk eveneens

1) Bij de behandeling der sluiters (bl. 30—37) heb ik verzuimd er op te wijzen, dat ook waar een klinkerscheider de plaats van den oorspronkelijken sluiter inneemt, de half-gesloten uitspraak verdwijnt.

een overblijfsel van de verdwenen *k*, tenzij 't aan gewaande analogie is toe te schrijven.

Tot versterking van *e* en soms ook van *ke*, wordt nog *te* achtergevoegd. Indien het woord, dat den nadrukwijzer moet hebben door de negatie *ta* wordt voorafgegaan, krijgt deze den nadrukwijzer na zich, dus *t a t e*. Ook *t a t e w e* komt voor, in de bet. »al weder niet».

De verandering die *ke* (*e*) in den klemtoon brengt, is bl. 17 beschreven.

De beteekenis dezer nadrukwijzers voor den zin is van zeer verschillenden aard. In 't algemeen versterken zij de beteekenis van het woord, waarachter zij gevoegd zijn, geven er nadruk aan en vestigen er de aandacht op. Dikwijs zijn de woorden waaraan *ze* gehecht zijn, als deelwoorden te vertalen of moet een deelwoord van een der hulpwerkwoorden worden bijgevoegd, om de beteekenis weer te geven. De onderstaande voorbeelden geven te zien, hoe deze nadrukwijzers bij de verschillende woordsoorten moeten vertaald worden.

Kuteu su ɛllo ene, ɛllo e kinatēng i amange »en op dien dag, den sterfdag zijns vaders". Hier wordt ɛllo met nadruk herhaald; men kan dus ook vertalen »zijnde de sterfdag, en wel den sterfdag", enz.

Kuteu, kálaete »en nu, rijk zijnde".

Tangú, napiən koae »en ter dege gedaan zijnde, afgedaan zijnde".

Tangú senéete »en dáár zijnde, zich dáár bevindende".

Kúteu, enéete? »welnu, is 'ter nu? is 'ter eindelijk?"

Ené, su ralungken susa »en nu, in nood zijnde".

Tumanjete wue! »dat is nu toch te erg!"

Kerenée! »laat het aldus zijn, zóó blijve het!"

Kuhæte! »genoeg!"

BL. 55: Kakëlla, i sie su limanúe! »zie, hij zij in úwe händ!“

Tangú i sie lighæte nanule »toen bracht zij het maar gauw terug“.

Ené, talæete »en niet hebbende“.

Suapæ ngaé, i sie? »waar zou hij nu zijn?“

Tangú tateluete, kakëpaþe nipông i sire »toen bepaalden zij, dat *drie* de hoeveelheid zou zijn“ (dat er *drie* zouden zijn). Hier wordt tevens aangeduid, dat men op goede gronden dat getal koos.

Ené, makëpaþete nahundënta »en toen kwamen er velen“ (als gevolg van 't een of ander).

I kaué! »wees gij het maar, gij moet 't maar zijn“.

Ené, si siëete »en het zijne geworden zijnde, van hem geworden zijnde, in zijn handen gekomen zijnde“ ook wel te vertalen met »'t in handen gekregen' hebbende“.

Enëete! »laat *die* het maar zijn!“

Kuteu, sudeete? »nu, welke zal 't zijn?“ ook: »welke is het geworden?“

Dudalengke, kädaleñgete »gaande“.

Boeten dimaþeng »geloopen hebbende, uit geweest zijnde“.

Tatee rumaraþeng »niet loopende“.

Tangú, i sie nëberæe »toen dan sprak hij, nu zeide hij“.

Tangú i sie napuluete »toen wilde hij“.

Pëberæe »spreek nu!“

Ook het tusschenwerpsel hote is met deze nadruks-*e* gevormd.

HOOFDSTUK XIII.

Voorzetsetsels.

Het Sangireesch heeft slechts drie woorden, die men voorzetsetsels kan noemen. Het eene, *su*, wordt gebruikt van iets dat zich in rust bevindt op eene plaats en kan dus met ons »te, op, bij, in” vertaald worden; de twee andere zijn richtingaanwijzers, nl. *solang* »naar” en *bou* »weg van, van af”.

Su en *bou* bevatten beide weder de *u*, die in zovele bij- en voegwoorden voorkomt. *Su* is (zie bl. 220) uit *sé* en *u* samengetrokken, *bou* bestaat uit *bō* en *u*, daar het voor woorden, die den naamwijzer *i* hebben, *bō i* wordt. Het bl. 267 genoemde voegwoord *boue* is eene afkorting van *bou e ne* »daarna” eig. »vandaar af”. Uit deze beteekenis als voorzetsel, wordt ook duidelijk die van hulpwoord ter aanduiding van den Verleden Tijd, daar men zich de aldus aangeduide handeling voorstelt als voort te vloeien uit een reeds verloopen tijdstip. Zie verder bl. 177.

De oorspr. vorm van *bou* komt ook nog voor in de partikel *bōete*, die van twee nadrukwijzers is voorzien en ter omschrijving van ons actief verleden deelwoord dient.

De beteekenis dezer voorzetsetsels wordt gewoonlijk nog nader aangeduid, door achtergevoegde zelfst. n.w. zooals *aļung* »ruimte onder 't huis”, *daļung* »binnenruimte”, *bowo¹*) »bovengedeelte, oppervlak”, *tēngō* »voorzijde, front”, *likudě* »rug”, bv. *su aļung* »onder”, *bou aļung* »van onder”, *su raļung* »in, binnen in”, *bou raļung* »van uit”, *su wōwō* »op; bovenop”, *su tēngō* »vóór, voor 't aangezicht van”, *su likudě* »achter,

1) Sid. *wawau*, Tag. Bis. *babau*, enz. Zie Brandes, Proefschr. bl. 91.

achter den rug van". Deze uitdrukkingen hebben dan weder de partikels *u* of *n* na zich.

Su is feitelijk de praepositie van den Locatief, maar zij wordt ook ter omschrijving van den Datief en den Accusatief gebruikt, zooals reeds bl. 220 is gezegd. Woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen ook meestal den accusatief met *si*.

Solong is de eigenlijke praepositie van den accusatief, bij w.w. van beweging, om de richting en het doel der beweging aan te duiden. Dit voorzetsel wordt niet door andere zelfst. n.w. nader bepaald.

Bou omschrijft den Ablatief; 't duidt de plaats van herkomst, vertrek, uitgang aan en is dus 't tegengestelde van *solong*.

Wanneer deze drie voorzetsels voor persoonsnamen of pers. v.n.w. worden gevoegd, worden zij aangevuld met het onbep. voorn.w. *anu* (bl. 252), dat dan weder in genitief-verband staat met den volgenden persoonsnaam of 't pers. v.n.w. De 3 personen van 't enkelvd. worden door de aanhechtsels *-ku*, *u* en *e* uitgedrukt. Dus: *solong anuku*, *su anunu*, *bou anune* »tot mij, bij u, van hem (zich)¹⁾; *solong anun Petrus*, *su anun kamene*, *bou anun amangku* »tot P. (naar P. heen) bij ulieden, van mijn vader».

Ook worden deze voorzetsels samengesteld met *pia* en *koä* en hebben dan de beteekenis van »op, tot, naar de plaats waar zich bevindt». 't Siauwisch gebruikt *koä* van personen en zaken, 't Mang. *anu* van personen, *pia* voor beide. *Su pia*, *su koä u wale e* »in de nabijheid van het huis, bij het huis», *su pia i sie*, »daar,

1) In 't spraakgebruik beteekenen deze uitdrukkingen »te mijnen huize, naar ons huis, van uit zijn huis», enz. en eerst in de 2e plaats hebben zij de bovenvermelde beteekenis.

waar hij is", bōu kōa e »van uit zijne omgeving", Siauwesch voor Mang. bōu piā i sie »van de plaats waar hij is".

Tot de voorzetrels kan men ook nog rekenen sarang »tot aan" en baugē »voor, ter wille van". Sarang is ook gebruikelijk als bijwoord van tijd, zie bl. 253, terwijl baugē eigenlijk Siauwesch is, voor Mang. batu, bl. 269. Het wordt gevuld door de partikel u (i).

Na bijwoorden van plaats kan men su weglaten, en de laatste lettergreep half sluiten, indien deze open is. Is zij dat niet, dan wordt su niet weggelaten. Bv. bawa daļunge (= bawa su raļunge) »binnen in"; dala likude (= dala su likude) »daar achter"; paī anun sire (= paī su anun sire) »bij hen". Ook na sommige w.w. geschiedt dit, bv. diměnta anun kitē »gekomen tot ons" (= diměnta su a. k.).

Dat de voorzetrels in 't Sangireesch betrekkelijk weinig worden gebruikt, blijkt uit hun gering aantal. Daarenboven worden zoovele verhoudingen door u of n uitgedrukt, dat er weinig behoeft aan voorzetrels bestaat. Intusschen heeft het gebrek aan praeposities juist het veelvuldig gebruik dezer partikels in de hand gewerkt.

HOOFDSTUK XIV.

Tusschenwerpsels.

De klanken en woorden, die als onmiddellijke uitingen van gevoel, los in den zin staan, zijn in 't Sangireesch hoofdzakelijk de volgende:

De gewone vocatief-interjectie is e! »he!" Om toe te roepen gebruikt verder een man tot zijne makkers mangapáene, dat bl. 27 is verklaard als verkorting van

manga apa ene »die dingen daar», een verbloemde uitdrukking ter vermindering van 't noemen bij den naam¹⁾. Dit woord, dat gewoonlijk tot **paene** wordt verkort, is dus te vertalen met »zeg, jongens!» of iets dergelijks. Evenals ons »jongens!» wordt het als uitroep van verwondering en van protest gebruikt.

De vrouwen gebruiken **mangataudę**, verkort tot **taudę**. Dit woord is samengesteld uit **manga** en **tau**, met de aanvoegde lettergreep **dę** en bet. dus »menschen», of als toeroep »zeg, meisjes!»

Als uitroepen van verbazing gebruiken de mannen nog **kę!** of **kę,** **mangapaene!** de vrouwen op **Manganitu írœ!** op Tabukan **o inang!** of **o(i) nang talae!** thans precies ons: »neen maar!» oorspr.: »neen maar, moeder!» Deze zijn iets sterker dan de bovengenoemde.

Bahętau en **lahąu** beteekenen »och kom! 't zal wel niet! alsof dat zoo ware!» De laatste letter dezer interjecties is de bekende partikel **u.**

Kęngkęhang bet. »whee!«; het tegenovergestelde is **kariangkamang** »gelukkig!«

Een uitroep van angst is **jai!**

Afwerend of ook verwondering uitend is: **eiku!** »schei uit, hou op! wel, wel!«, afkeurend **be!** »bah!«, **sı** (Mal. **tjis**) »foei!«, en **o ia** »zeg eens even!« een uitroep van wrevelig en ongeduldig verzet (voor 't welk ook **eiku** gebruikt wordt); eigenl. nog sterker protesteerend is **aü** »nee, hoor! niet doen, hoor!«

Aansporend zijn **ho!** »voort!« **hote** »komaan dan, vooruit nu!« **bœ**, **boete**, **bodete**, bv. **bœte**, **rū-malengke** »komaan, laat ons gaan!« **baiko** »geef op!«, **hęng-ko** »geef hier!« **kennang** »probeer het eens« ('t Mal. **kénan**).

1) Bl. 54, noot 1.

Uitroepen van pijn zijn eríde, ia inide en op Tabukan inini! enene! »au!“

Uitroepen van medelijden zijn kasiang »ik arme“ (om zich zelven te beklagen) en pirua¹⁾ »de arme man! het arme dier!“ (om iemand of iets anders te beklagen).

Een woord om onzekerheid bij vragen uit te drukken is n gaé? dus weer te geven met »zou het?“ Zie 't voorbeeld op bl. 105.

De interjectie ēng wordt gebruikt, om van een ander bevestiging te vragen, zooals wij doen met »niet waar?“

Vloekwoorden zijn gewoonlijk Imperatieve van den accidenteelen vorm, als interjecties gebruikt. Eenige veel gebruikte zijn: kahépusé »kom aan uw eind!“ kapoto »verlies uw stem!“ eigenl. »uw stem worde afgebroken, afgesneden!“ kapentehe »word door midden gesneden!“ kabékasé »barst!“ kahéda »wees vervloekt!“

De interjectie kate, die eigenlijk betekent »ga dood!“ heeft in 't spraakgebruik den zin gekregen van »daar heb je 'tal, heb ik het u niet gezegd? nu ziet ge 't!“

1) Vgl. Ibanag arái, garái, Cuevas, bl. 270.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

- bl. 11, r. 8 staat: in *geslotene* als de é, lees: in *opene*.
bl. 17, noot 1, r. 2 staat: aan den vorm -e, lees: aan
de vormen -u en -e.
bl. 33, r. 14 v. o. staat: Mang., lees: Mong.
bl. 48, r. 6, voeg bij: Ook *tog hasé* (bl. 47) heeft een
bijvorm *tu hasé*, met de regelmatige h, voorko-
mende in de uitdrukking *papúng tu hasé* (N. dial.
turasé) »van zuiveren adel».
bl. 63, r. 2. *Mébaña* is »met een vloot een hoogge-
plaatste begeleiden, bij bruiloft of begrafenis». 't Is
dus Hooge Taal, zoowel voor *mépapangéntudé*,
als voor *mélébing*. Misschien is de stam het Skr.
Mal. *bala* »volk, onderdanen" en de egl. bet. dus
»zijn plicht als onderdaan vervullen".
bl. 65, r. 12 staat: 62, lees 63.

Aan 't eind van Hoofdstuk IV voege men bij:

Tijdens de offerplechtigheden zijn ook verbloemde
uitdrukkingen in gebruik. Zoo zegt men dan voor
ma mén sá »rijst plukken», *mangaña buan dala*,
manipo wuan pai »gindsche vruchten halen,
plukken". Dit is dus iets dergelijks als Sasahara. Vgl.
A. C. Kruijt's »Grammaticische Schets der Bareë-taal",
B. T. L. V. 1893, bl. 130 en 131.

- bl. 73, r. 19 en 20. Ará is niet onbekend, zie bl. 268 en 269.
- bl. 74, r. 9 v. o. behoort tusschen mapéta, en iapéta te worden ingevoegd: iapépapa*.
- bl. 74, r. 5 v. o. moeten verdwijnen de woorden: makapé-téngka, iapéténgka.
- bl. 95, r. 13 v. o. staat: bl. 85, lees: bl. 86.
- bl. 109, r. 12 v. o. Hierna voege men bij:

In dezelfde bet. als de bovengenoemde vormen, zijn in gebruik vormingen met ma (open vorm), zonder 't achtervoegsel -ang (-eng), gewoonlijk gevolgd door be. Men kan dus de bl. 108 opgegeven zinnen ook aldus zeggen:

iá marangé i kau of iá marangében kau;
 ini e malénggihében ene; busáu mariri-hébe si sia e; kalu ini mapiawen kalu ene, enz.

- bl. 215, r. 6 is vergeten in te vullen het nummer van bl. 213.
- bl. 236, r. 8 v. o. Synoniem met i sie wordt gebruikt i tataghuang »hij, zij". De stam van dit woord, taghuang, bet. eigenaar", managhuang »in eigendom hebben", (zie bl. 264). I tataghuang bet. dus »hij die zooveel als eigenaar is. de man over wien gesproken wordt, hij". Bv. kú ene nangéntud' i tataghuang sarang banuae »en deze had hem aan land gebracht". Het wordt zeer veel gebruikt.
- bl. 242, r. 5 v. o. staat: het lidwoord e, lees: de lidwoorden e en teng.
- bl. 246, r. 6. v. o. Hierna voege men in:
 Het lidwoord teng wordt gebruikt, wanneer een zelfst. n.w. vooraan staat in den zin, of verder dan gewoonlijk van het overige deel van den zin is ge-

scheiden. Het staat vóór het zelfst. n.w. dat het bepaalt, bv. teng sakaeng »de boot». In de uitdrukking tenganu is 't reeds een bestanddeel van 't woord geworden. Dit tenganu gebruikt men, als men niet spoedig genoeg op den rechten naam der aangewezen zaak kan komen, bv. als men langzaam of verstrooid spreekt, bv. baiko tenganu ene »geef dat ding daar eens aan»; kĕtahĕko tenganu manu e, panide e »kortwiek de dingen van de kip, ik bedoel hare vlerken».

De voornaamste der gebruikte afkortingen zijn:

Bal.	Balineesch.	Mao.	Maori.
Bat.	Bataksch.	Mlg.	Malagasi.
Bent.	Bentenansch.	Mong.	Mongondousch.
Bis.	Bisaya.	Pak.	Pakĕw. Pakĕwasch.
Bug.	Bugineesch.	Pamp.	Pampanga.
Bul.	Bulusch.	Ponos.	Ponasakansch.
Day.	Dayaksch (Ngadju).	Port.	Portugeesch.
Gor.	Gorontaleesch.	Sang.	Sangireesch.
Ibn.	Ibanag.	Saw.	Sawangsch.
Il.	Iloko.	Siaur.	Siaureesch.
Jav.	Javaansch.	Sid.	Sideisch (Formosaansch).
Kand.	Kandareesch.	Skr.	Sanskrit.
Kal.	Kol. Kalongansch.	Sp.	Spaansch.
M. P.	Maleisch-Polynesisch.	Sund.	Sundaneesch.
Mang.	Manganitusch.	Tab.	Tabukansch.
Mak.	Makassaarsch.	Tag.	Tagalog.
Mal.	Maleisch.	Tam.	Tamakoreesch.
		Tar.	Taruneesch.

Digitized by Google

